

Tasavvufta

◻ **RÂBİTA**

ve itirazlara cevaplar

◻ **İ'TİKÂDÎ – AMELÎ
MEZHEPLER**

başta olmak üzere daha pek çok dinî
tasavvufî mevzûlarda

◻ **MAKALELER
ARAŞTIRMALAR**

◻ **ANSİKLOPEDİK
LÛGATÇE**

Halis ECE

www.halisece.com

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	4
ÖNSÖZ.....	12
KISALTMALAR.....	21

BİRİNCİ KISIM

MUKADDİME

İslâm'ın zâhir ve bâtınına göre Râbıta-i Şerife nedir, ne değildir?	19
1. İslâm Nedir?	23
2. Şeriat Neye Denir?.....	24
a) Tarikat:	26
b) Hakikat:.....	27
c) Ma'rifet:	28
Şeriatla Tarikat Arasında Kıl Ucu Kadar Bir Zıddiyet Yoktur	32
Şeriatın cüzleri.....	33
Kulu Allâh'a Götüren Yollar	33
Fahreddîn-i Râzî (rh.) Hazretlerinin Şeriat- Tarikat Ve Hakikati İzahları	39
Müslümanlar'ın Tâkip Etmesi İcap	41
Eden Yol Ve Usûl.....	41

Tarîkat-ı Aliyyeye Girmekten Maksat Ve Elde Edilen Fayda	40
Yollardan Hangisi Tercih Edilmeli?	44
Râbîta Nedir?	45
a) Kelime Olarak Râbîta:	45
b) Tasavvuf Istılâhında Râbîta:	47
c) Tarîkatlerde Râbîta Usûlünün tatbiki:	48
Sâlike Râbîtanın Lüzûmu, Te'siri Ve Faydaları 50	
a) Lüzûmu:	50
b) Te'siri:	53
c) Faydaları:	53
Yolların En Yakîni Râbîta Yoludur	54
Râbîtada Fütûr	56
Râbîta Nisbetinin Devamlı Oluşu	57
Râbîtanın Meşrû'iyetine Dâir Olan İtirazlar Ve Bunlara Verilen Cevaplar	58
Râbîta-i Şerifenin Edille-i Şer'îye İle İsbâtı	61
1. Kitap İle İsbâtı	61
2. Sünnetle İsbâtı:	67
3. İcma' İle Sübûtu:	68
4. Kıyâs-ı Fukahâ İle Sübûtu:	69
Eşyada Aslolan Helâl Olmaktır	71
Râbîtayı Kimler İnkâr Eder?	73
Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz'i	74
Sevmek Ve Ona Yapılan Râbîta	74
N e t î c e :	78

İKİNCİ KISIM

AYNÜ'L-HAKÎKA fî RÂBİTATİ'T-TARÎKA

Müellifin Kısa Hâl Tercemesi	84
Müellifin Önsözü	87
Açıklama:	89

İslâm Dîni Dûnyevî Ve Uhrevî Menfaatlere	
Vesîlelerdir	91
Şerîatte Gizli Ve Açık Şirkler.....	91
Açıklanmıştır	91
Ashâb-ı Kirâm (r.anhüm) Bid‘atlere Uymaktan	
Elbette ki Münezzehtirler	93
Hak Din İslâm’dır	96
Bid‘atler Ve Devirlerin Hayırlısı.....	99
Bir Şeyin En Büyük Rûknünü İnkâr.....	100
Etmek, O Şeyin Tamamını İnkârdır	100
Delîli İddiâsından Bozuk!.....	103
Râbîtanın Meşru‘iyeti Âyet-Hadis-İcmâ‘ Ve	
Kıyas İle Sâbittir	108
Râbîta-i Şerife Tevhîde Aykırı Olmadığı Gibi	
Bid‘at Da Değildir	110
Şerîatin Zâhir Ve Bâtınına Âit Hükümlerin	
İstinbâtı	115
ŞEYH SAN‘ÂN VE BEL‘ÂM B. BÂÛRÂ	
VAK‘ALARI.....	120
Şeyh San‘ân Kimdir?	120
Bel‘âm ibn-i Bâûrâ.....	122
KÎTÂBÎYAT	
Sırf râbîta-i şerifeyi mevzu edinen başlıca	
matbu‘ eserler:	125
Muhteviyatında râbîta-i şerifeyi de anlatan	
eserler:	126
Râbîta aleyhinde yazılmış bazı makale ve	
kitapçıklar:	130

ÜÇÜNCÜ KISIM

DİNÎ, TASAVVUFÎ MEVZÛ VE TÂBİRLERLE	
ALÂKALI MAKALELER, ARAŞTIRMALAR VE	
ANSİKLOPEDİK LÛGATÇE.....	133

MAKALELER VE ARAŞTIRMALAR**1. TEMEL MEVZÛLAR..... 135**

İman, İslâm ve ihsân	135
Dinî hükümler kaç kısma ayrılır?.....	141
Dinî mevzûlarda hassâsiyet	142
Ümmetin helâkine sebep olan üç şey	144
Her duyduğunu her yerde konuşmak doğru olmaz.....	146
Âlimlerin ve evliyânın vazifeleri.....	150
Şer‘î hükümlerin isbâtı ne iledir?	152
İslâm hukûkunun kaynakları	154
Sünnet, sünnetin kısımları ve dinde teşri‘ kaynağı oluşu	157
Fiilî sünnet.....	162
Takrîrî sünnet... ..	163
Bid‘at nedir?.....	166
Sünnete uymak ve bid‘atlerden kaçınmanın önemi	168
İnsanı bid‘atçılığe götüren sebepler	171
“Hurâfe” neye denir?.....	172

2. İSLÂM’DA İ‘TİKÂDÎ VE AMELÎ**MEZHEPLER..... 175**

İ‘tikâdî mezhepler	175
Yetmiş üç fırka ve fırka-i nâciye.....	176
Ehl-i Sünnet mensupları musâmahakârdır	179
Ehl-i Sünnet mezhepleri arasındaki amelî farklılıklar.....	180
Neden birden fazla mezhep vardır?.....	182
Ümmetin ihtilâfî rahmettir	185
Mezhebe tâbi olmanın önemi	187
Mezhepsizlik nereye götürür?.....	189
Günümüzde ictihad kapısı açık mıdır, kapalı mı?191	

3. TASAVVUF VE TARİKATLER..... 193

Tasavvuf nedir?.....	193
“İcâzet” ne demektir,.....	196

tasavvufta icâzet neye denir?	196
Tarîkat okuldur, tasavvuf ise müfredâtı	198
“Üveysîlik”	204
“Tasarruf”	204
“İrşad” ne demektir?	205
Mürşid nasıl olmalı?	206
“Sâlik” ne demektir?	206
“Velî” kime denir?	207
“Evliyâ” ne demektir?	209
“Kerâmet” nedir?	211
4. TEVESSÛL	217
“Teveessül” nedir, câiz midir, neyle ve kiminle yapılır?	217
Peygamberimizle hayatlarında iken teveessül	219
Peygamber Efendimizle vefatlarından sonra yapılan teveessül... ..	221
Peygamber Efendimizle âhirette teveessül... ..	222
İyi insanlarla teveessül... ..	223
Sâlih amelle teveessül... ..	224
Ravza-i Mutahhare’yi ziyaret âdâbı ve teveessül... ..	226
Teveessül için kabir taşını öpmek... ..	228
Ruhta telsiz sür’atı vardır	230
Ruhların şimşek gibi çakan tesirleri	231
Allâh’ın hâlis kulları arasına girmek	233
5. TASAVVUFTA USÛL VE GÂYE	237
“Dışımız halk, içimiz Hak iledir”	237
Hakk’ı halka hizmette aramak	238
Dervişlik ve gönül huzûru nedir?	243
Takvânın azlığı kalbi öldürür	243
Nakşibendîlere göre rüya	244
6. ALLAH YOLUNDA CİHAD VE HİZMET	247
Allah yolunda cihad ve dînî ilimlerde tefakkuh ..	247
Allah yolunda yarım gün yürümek.....	250
Kimler Allah yolundadır?	251

Asıl tehlike nedir?	252
Allah yolunda hizmet için ne yapmalı?	253
Fazilet ve şeref ne iledir?	255
Hayatı boşa harcamamak lâzım.....	256
7. İBÂDET VE AMELLERİN RÛHU	261
“İhlâs” nedir, “muhlis” ve “muhlâs” kime denir?261	
İhlâs’ın ferdî ve ictimâî faydaları... ..	264
Allâh’a ihlâsla kulluk etmekle emrolunduk	265
Amellerin rûhu “ihlâs”tır.....	267
8. ZİKİR VE ZIKRULLAH.....	271
Allâh’ı zikir	271
Zikir, en büyük ibâdettir.....	272
Kalbî zikir.....	274
Zikrin âdâbı	274
Zikir esnasında huzûru muhâfaza, cem‘iyetin lüzûm ve vücûbu	275
Allâh’ı zikrin azameti.....	276
Allâh’ı zikrin neticesi.....	277
Zikirde muvaffak olabilmek.....	278
Zikrin hakikati	279
İstikamet, tevhid ve letâifle kelime-i tevhid zikri280	
Zikrin en faziletlisi	281
Dâimî murâkabe ve dâimî zikir hâli	283
Kabûle lâyık bir zikir, salevâtan evlâdır.....	286
Tasavvuf açısından zikir esnasında ağlamanın hükmü	291
Vücutlarındaki her atomda Allâh’ı zikreden dervişler.....	291
9. BAZI TÂBİRLERİN MÂNÂ VE İZÂHI.	295
“Zühd” nedir?.....	295
Ma‘rifet ve Ma‘rifetullah	296
Ma‘rifetullâh’a açılan yol.....	296
“Ribât” ne demektir?.....	298
Kutub ve kutb-i irşâd.....	299
“Fakîr” ne demektir?	302

“Hicret” ve “muhâcir”	303
Önce hicret, sonra fetih	305
10. KUR’ÂN-I KERÎM’İ ANLAMAK, GÖZLERİ VE GÖNLÜ ONUN NÛRU İLE AYDINLATMAK	309
Kur’ân-ı Kerim’i kimler anlayamaz?	309
İnsana verilen yedi anahtar	310
Gözlerinizi Kur’an ile nurlandırınız	311
11. NEFİS VE NEFSİN KISIMLARI	313
Yaratılış gâyemiz ve nefsimiz	313
Nefis ve hevâ	315
Nefsin mertebeleri	316
Nefis ve nefis-i emmâre	319
Hayvânî ve sultânî rûhun zevkleri	321
Nefis-i emmâre erbâbı hem ağlar hem oynar	323
Nefis-i emmâre ve nefsin ithâmı	324
Anlayışsız hasım	327
Allah yolunda nefisle birlikte yürünmez	302
İşin aslı kalbe dayanır	328
Huzûr ve âfîyet nefsin itmi’nânı ile mümkündür	329
12. BAZI KÖTÜ VE İYİ HUYLAR	331
Kibirli kimse cennete giremez	331
Kibirle ne yüzülür, ne de uçulur	333
Kibir ibâdeti siler, nedâmet de günâhı... ..	335
“Ene-enâiyet” veya “enâniyet”	336
Tevâzu ve tevâzu ehli	337
Sevgili Peygamberimiz’den (s.a.v.) bir tevâzu örneği	338
“Gurûr”dan kaçınmak lâzım	341
13. KIYÂMET ALÂMETLERİ VE BAZI BÜYÜK ZÂTLARIN HÂLLERİ	345
Kıyâmetin büyük alâmetlerinden “Deccâl”	345
“Mehdî” ne demektir ve âhir zamanda geleceği bildirilen Mehdî kimdir?	347

Meryem oğlu İsa Mesih'in (a.s.) yeryüzüne inışı ve ictihadlarının Ebû Hanîfe'nin (rh.) mezhebine uygunluğu.....	350
Hz. İsa âhir zamanda yeryüzüne indiğinde neler yapacak?	357
Hızır ve İlyas aleyhisselâmın hâlleri.....	359
Kıymetli okuyucular;.....	362
İmâm-ı Rabbânî Ahmed el-Fârûkî (k.s.)	363
Ebû'l-Fârûk Süleyman Hilmi Tunahan (k.s.).....	371
Süleyman Efendi hazretlerinin (k.s.) tasavvuf yoluna sülûk ve irşad vazifeleri... ..	374
'Mâneviyat büyüklerini anlamak'	377
Süleyman Efendi (k.s.) hazretlerinin vefâtı.....	380
ANSİKLOPEDİK LÜGATÇE:	385
BİBLİYOGRAFYA	389

Bismillâhirrahmânirrahîm

T A K D i M

Âdemi en güzel surette yaratıp, âlemin nümûnesi, mahlûkatın eşrefi kılan... Onu, hilâfetle şereflendiren ve mükerrerem kılıp sâir mahlûkâta tafdil eden... ihtiyaclarını gidermesi, necâta kavuşup derecelerini yükseltmesi, gâyelerin en sonu ve kurbiyetin en üst mertebelerine ulaşabilmesi için **sebepler-vesîleler** halk eden **Allah Teâla**'ya hudutsuz hamd ü senâlar olsun.

Topyekün mahlûkat ve mümkinâtın eşrefi-ekmeli ve efdâli... Enbiyâ u mürselînin imâmı... Cenâb-ı Hakk'ın habîbi **Hz. Muhammed Mustafâ**'ya nihâyetsiz salât ve selâm olsun.

Bütün rahmet ve rızâ-yı İlâhî, Resûlullah Efendimizin **âl** ve **ashâbı** ve onların eseri üzere giden, kıyâmete kadar da devam edecek olan **Ümmet-i Merhûme-i Muhammediye** üzerine olsun.

Âlemlerin Rabbi olan Mevlâ'mız, kitabımız Kur'ân-ı Kerim'de, biz mü'minlere hitâben buyuruyor ki: **“Ey îmân edenler! Allah'tan korkun, ona (yaklaşmaya) vesîle arayın ve onun yolunda (zâhirî ve bâtinî düşmanlarla) mücâhede edin ki, felâha erebilesiniz.”**¹

¹ Kur'ân-ı Kerim, Mâide sûresi, 5/35; Hâzin, Mecmûatın mine't-Tefâsîr, Hâşiye, 2, 278.

Bilindiği üzere lisânımızda “vesîle”; yol, vâsıta, sebep mânâlarını ifade etmektedir. Binâenaleyh, kendisi ile arzu edilen bir maksada-gâyeye ulaşılan her şeye vesîle denildiği gibi, –bundan müsteâr olarak– gerek günahların terkinden ve gerekse işlenen tâatlardan kendisiyle Allâh’a tevessül olunan her şeye de vesîle denilir.

Bu âyet-i kerîmede geçen vesîle, tefsirlerde çeşitli şekillerde açıklanmıştır. Bunlar içerisinde “mürşid-i kâmil”e ve “râbıta-i şerife”ye de işâret edenler olmuştur. Âyet-i celîlede açıkça görülüyor ki; Rabb’imiz (c.c.) mü’minlere, Zât-ı ulûhiyetine yaklaştıracak “vesîle”yi arayıp bulmalarını emrediyor. Yine erbâbınca mâlumdur ki, mü’mini Allâh’a (c.c.) götüren yolların en üstünü, en kısa ve kestirme olanı da, râbıta yoludur. O da, kâmil ve mükemmil² bir mürşid³e mürâcaat edip, mâneviyat yolunda onun rehberliğini kabul etmekle mümkündür.

Okumak için çaresiz bir hocaya muhtacız

Okumak için bir hocaya ihtiyaç olduğu gibi, mânevî terbiye için de kâmil ve mükemmil bir mürşide ihtiyaç vardır... Allah Teâlâ’ya yaklaşımda en güzel “vesîle” onlardır. Bu itibarla, Allah yolunda yürüyüp mesafe almak isteyen hiçbir mü’min, kendisini bu ihtiyaçtan müstağni addedemez, buna ihtiyacım yok diyemez. Bakınız, bu hususu şâir ne güzel ifade etmiş:

Deme aşk içre bana kim ola reh-yâb-ı tarik...

² Bazı te’lif ve terceme eserlerde yazıldığı gibi “mükemmel” değil, doğrusu “**mükemmil**”dir. Zira mürşidin sadece kâmil olması yani kendisinin olgunlaşıp mükemmel hâle gelmesi kâfi gelmez; ayrıca mükemmil de olması lâzımdır ki başkalarını da tekemmül ettirebilsin, kemâle erdirip mükemmelleştirebilsin.

³ **Mürşid**, irşâd eden, gafletten uyaran, doğru yolu gösteren, kılavuz mânâsındadır. Tasavvufta tarikat pîri, şeyhi demektir. Mürşidlik, Allâh’ın nûrunu, insanların kalblerine aşlamak, onları hak yolun yolcusu yapmak, kötü ve çirkin hareketlerden muhâfaza etmektir. Mürşidin gerçek **kerâmeti** ise, ümmet-i Muhammed’e hidâyet yolunu göstermektir.

*Gir hemân sen yola, Allâhü veliyyü't-tevfik.*⁴

Ne var ki, her şeyin olduğu gibi, râbita-i şerîfenin de inkârcıları, kabul etmeyip karşı çıkanları hep olagelmıştır. Bunlar, dînin hakikat ve mâhiyetini bilmeyen cemiyetlere musallat olmuşlar; bir takım bid'at ve dalâletleri yaymaya çalışmışlardır.

Kezâ, günümüzde de belli alan ve çevrelerde faâliyetlerine devam etmektedirler ve bu hususta, bilhassa tasavvufu ve tasavvuf erbâbını hedef almışlardır. İşin farkında olmayan bazı insanlar da, bu bid'at ve dalâlet ehlinin yalan ve iftiralarına – maalesef– âlet olmuşlar; ebedî hayatlarının hüsrânla neticelenmesine yol açacak tavır ve hareketlerin içinde yer alma gâfletini göstermişlerdir!

Râbita ehline “putperest” diyenler

Hz. Ali'nin (k.v.) torunu **Zeynelâbidîn** (r.a.), yaşadığı devirdeki râbita-i şerîfe inkârcılarına işâretle Arapça manzûm olarak (şîir üslûbu ile) şunları söylemiştir:

*“İnnî le ektümü ilmî cevâhirahû...
Key lâ yerâ zû ceclin fe yefetinâ!
Lekad tekaddeme fî hâzâ Ebû Hasenin,
İle'l-Hüseyni ve vassâ kablehü'l-Hasenâ...
Yâ rubbe cevheri ilmin lev ebühü bihî;
Le kıyle lî ente mimmen ya 'büdü el-vesenâ!
Ve le estehille ricâlün Müslimüne demî;
Yeravne akbeha mâ ye 'tûnehü hasenâ.”*

Meâli:

⁴ **Reh-yâb**: yol gösteren, kılavuz; **veliyyü't-tevfik**: muvaffak kılan, başarıya ulaştırın dost ve sâhip. Hâsılı, demek istiyor ki şâir: **“Bana aşk içinde yol gösteren kim olacak deme! Sen hemen yola gir, muvaffâkiyeti ihsan eden dost ve sâhip Allah'tır.”** (Aynî, M. A., İslam Tasavvuf Tarihi, İstanbul 1985, s. 91, 2 nolu dipnot.)

Ben, câhil kimselerin, anlayışsızlıkları yüzünden fitne çıkarmalarını önlemek için, ilmimin cevherlerini gizlerim. Büyük babam Hz. Ali ve babam Hz. Hüseyin de böyle yaptı. Büyük babam, amcam Hz. Hasan'a da böyle yapmasını vasiyet etmişti (r.anhüm). Zira nice ilim cevheri vardır ki, ben onları açıklamış olsam, bana, 'Sen putperestsin!' diyerek, Müslümanlar'dan birçokları şüphesiz kanımı helâl addeder, öldürülmemi isterlerdi. Sonra da, yaptıkları bu en kötü işi yani haksız yere adam öldürmeyi güzel görürlerdi.

Huccetü'l-İslâm **İmâm Gazâlî** (M.1058-1111) hazretleri, Minhâcü'l-Âbidîn isimli eserlerinin evvelinde, bu sözleri şiir hâlinde ondan rivâyet etti.

Muhyiddîn-i Arabî (M.1165-1240) hazretleri de, Fütühât-ı Mekkiye'nin otuzuncu bâbında zikrettikten sonra dedi ki:

Üçüncü beytin sonunda geçen, "*el-vesen: put*" sözü ile Zeynelâbidîn radiyallâhü anh, maksadına, yani "**râbıta**"ya işâret etmiştir.⁵

Velhâsıl; râbıtadan bahsetmiş olsa, Müslümanlar'dan birçoklarının kendisine, "putperestsin!" diyerek, katline hükmedeceklerini... Ve bu şeni' fiili de, iyi bir iş yapıyoruz zanniyle işleyeceklerini ifade ediyor.

Yine bunun gibi, yakın zamana kadar, mürşidi olan zâtın fotoğrafını teberrüken, evinde veya işyerinde bulunduran râbıta ehli için, bunlar resme tapıyor, müşriktirler, diyerek onları, Müslümanlar nazarında kötü gösterme; bölücü ve yıkıcı olduklarını iddia ederek, belli mihrakları zaman zaman onların aleyhine kışkırtıp harekete geçirerek huzûrlarını kaçırma, zarar ve ziyana uğratma gayretkeşlikleri vardı... Ve hâlen de, az veya çok vardır, kıyâmete kadar da olacaktır... Bunda

⁵ İbrahim Fasîhuddîn b. Sıbgatullah b. Es'ad el-Hayderî, Tuhfetü'l-Uşşâk fi İsbâti'r-Râbıta, s.11.

şüphemiz yok. Zira küfür ve iman mücadelesi, elbette ki kıyâmet sabahına kadar sürecektir.

İnkâr ve itirazlara cevaplar

İşte bu kitabın ikinci kısmında yer alan **Aynü'l-Hakîka fî Râbîtati't-Tarîka** isimli risâle de, râbîta-i şerîfeyi inkâr eden, ona “pis put” ve ehline de “putperest” diyen bir nasipsize cevap mâhiyetinde yazılmıştır. Onun sakat düşüncelerine, Ehl-i Sünnet âlim ve mutasavvıflarının sağlam görüşleri çerçevesinde verilmiş susturucu cevaplardır.

Türkçe metinlerin sâdeleştirilerek, Arapça ve Farsça ibârelerin de terceme ve îzah edilerek, bu güzel risâlenin bugünkü okuyucunun anlayacağı bir dille, yayın sâhasına yeniden kazandırılmasının faydalı olacağına inandık. Çünkü eserin, lisan ve üslûbunun ağır ve ağıdalı olması dolayısıyla, vasat tarzda Osmanlıca okuyabilen birisi için bile, onu okuyabilmek, hatta okusa da anlayabilmek oldukça zordur.

Eser, yazıldığı devrin medrese câmiasına hitap ettiğinden, iktibâs edilen âyet, hadis ve bazı Arapça-Farsça metinlerin tercemesine ihtiyaç duyulmamış... Bu sebeple biz, risâleyi sâdeleştirirken; âyet, hadis ve sâir Arapça-Farsça metinlerin terceme, tefsir ve îzahlarına da yer verdik.

Sadeleştirmede ifrat ve tefrite sapmaktan kaçınıp, orta yolu tercih ettik. Ekseriya bugün hemen herkesin kullandığı ve anlayabileceğini tahmin ettiğimiz kelimeleri seçmeye çalıştık.

Ancak, **tâbir** ve **terkip** keyfiyetinde olduğu için, aynen muhâfaza edilmesi gereken ifadeleri, olduğu gibi bırakarak, sadece parantez içinde mânâlarını açıkladık.

Kezâ, okuyucu açısından hatırlatılmasında ve açıklanmasında fayda mülâhaza ettiğimiz hususları da, ya metin arasında kısaca **parantez** içerisinde, ya da **dipnot** olarak kaydettik. Dipnotu aşacak açıklamalar için de bir **Ansiklopedik Lûgatçe** hazırladık.

Ayrıca sırf bu mevzûda yazılmış veya içerisinde râbıta-i şerifeye de lehte ya da aleyhte yer veren eserlerin birer listesini verdik.

Makale ve araştırmalar

Yine faydalı olacağına inandığımız, gerek tarafımızdan ve gerekse başkaları tarafından, çeşitli zamanlarda kaleme alınmış **dinî-tasavvufî** bazı **makale** ve **araştırmaları** da kitabın sonuna ilâve ettik.

Kitabın sonuna, sadeleştirmesini yaptığımız Osmanlıca risâlenin temiz ve güzel bir nüshasının metnini de koyduk.

Bu çalışmadaki maksat ve gâyemiz

Bu eseri takdim ederken maksadımız; öncelikle tasavvufta râbıta-i şerife hakkında kısa da olsa bir bilgi vermektir. Bunun için, Risâlenin evvelinde yer alan **“MUKADDİME”** kısmında, râbıta-i şerife ile alâkalı, mevzûa ışık tutacak mâhiyette bir araştırmayı okuyucunun istifadesine arz ettik... Bunu yaparken de, bu sâhada söz söylemeye en ehil, en liyâkatli ve en salâhiyetli olan zevât-ı kirâmın eserlerinden nakillerde bulunmaya çalıştık... (Vâki hatâ-kusur-eksik ve noksanlar ise, elbette bize aittir.) Tâ ki bu mâhut gürûh, tamâmen dînin özüne ve aslına istinat ettiği halde, râbıta-i şerifeyi dîne aykırı bir şey sanıp, tasavvuf ehline dil uzatmasınlar.

İsminden de anlaşılacağı üzere bu kitap, şer‘-i şerifin bâtını ile alâkalıdır. Binâenaleyh mevzû, **kaal**⁶ işi olmayıp **hâl**⁷ işi

⁶ **Kaal**, kelime olarak, “dedi” mânâsınadır. Tasavvuf lisânında ise **“kaal ilmi”**, zâhir ve şer‘î ilimler demektir. **“Kaal dili”**, zâhirden ve şer‘î hükümlerden söz etmektir. **“Kaalde kalmak”**; lafızda kalıp mânâyı kavrayamamak, tasavvufî hakikatleri idrâk edememektir. **“Kaale kalan kalakahr”** denilmiştir. **“Kaal şeyhi”** de, sahte şeyhler hakkında kullanılan bir tâbirdir.

olması dolayısıyla, bu sâhada söz söylemeye haddimizin bulunmadığı da âşikâr... Ancak, maddî-mânevî bütün aciziyetimize rağmen, **“Memur ma‘zûrdur”** fehvâsınca, Allah Teâlâ’nın tevfikine, Resûlü’nün şefâatine, ricâl-i mâneviyenin himmet ve teveccühlerine güvenerek bu işe cür’et ettik... Çünkü her mü’min gibi biz de Allâh’ın memuru, dînin memuru, Kur’ân’ın memuru, Resûlüllâh’ın memuruyuz. İlâhî feyz ve bereketi yaymaya, insanlara ulaştırmaya memuruz...⁸

Hâl böyle olunca bizim için; çalışmamızın mükemmel, yeterli ve kusursuz olduğunu söylemek kadar abes bir şey olamaz.

Bu sebeple okuyucularımızdan ricâmız; hatâ ve noksanlarımızı acimize hamlederek, tashih ve ikmâl etmeleridir.

Cenâb-ı Hakk’a duâ ve niyâzımız

Cenâb-ı Hakk’a duâ ve niyâzımız; bizlere beyan ve tâlim buyurduğu üzere, **“Rabb’im, bana hikmet ver ve beni sâlihler zümresine ilhak eyle.”**⁹ **“Ey Rabb’imiz! Unutur veya hatâ edersek, bizi hesaba çekme”**¹⁰ diyerek iltica etmektir.

Hâsılı, yukarıdan beri anlatmaya çalıştığımız bu kitap, “içindekiler” cetvelinde de görüldüğü üzere, esas itibariyle iki kısımdan meydana gelmiş ve her kısım da kendi arasında bir takım ana ve ara başlıklara ayrılarak okuyucuların istifadesine

⁷ Lûgatte, vaziyet-durum mânâlarında kullanılan **“hâl”** kelimesi; tasavvuf istilâhında, insanın irâdesi, çabası olmaksızın sırf Allâh’ın bir lûtfu olarak kalbe gelen mânâlar, feyz-bereket-ma‘rifet-his ve heyecan demektir. **“İlm-i hâl”**, bâtınî-tasavvufî ilimdir. **“Hâl sahibi”** demek, velî yani Allah dostu demektir. Sûfiler, **“Hâller amellerden mevrûstur”** derler. Yani amellerin neticesi, onların meyveleridir.

⁸ Erol, Ali, Hâtıratım, s. 22-23.

⁹ Kur’ân-ı Kerim, Şuarâ sûresi, 26/83.

¹⁰ Kur’ân-ı Kerim, Bakara sûresi, 2/286.

sunulmuştur. Son olarak ilave ettiğimiz üçüncü kısımda ise, yukarıda da belirttiğimiz gibi dinî, tasavvufî mevzû ve tâbirlerle ilgili makaleler, araştırmalar ve ansiklopedik bir lûgatçeye yer verilmiştir.

Cenâb-ı Mevlâ çalışmalarımızı rızâsına muvâfık, gayretlerimizde muvaffak kılarak hepimize istifâde ve istifâza nasib eylesin. Âmîn.

Halis ECE

İSTANBUL 2003/1424

KISALTMALAR

a.s.	aleyhisselâm
a.g.e.	adı geçen eser
bkz.	Bakınız
bt.	basım tarihi
by.	basım yeri
c.	cilt
c.c.	celle celâlühû
H.	Hicrî
H.z.	Hazret-i
k.e.	kaddesallâhü esrârahüm
K.K.	Kur'ân-ı Kerim
k.s.	kuddise sırruh
k.v.	kerramellâhü vecheh
M.	Milâdî
M. İ. R.	Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî
r.a.	radıyallâhü anh
rh.	rahımehüllâh
s.	sayfa
s.a.v.	sallallâhü aleyhi ve sellem
ts.	tarihsiz
Terc.	Terceme
v.	vefât
y.	yok

BİRİNCİ KISIM

MUKADDİME

İslâm'ın zâhir ve bâtınına göre

Râbita-i Şerîfe

nedir, ne değildir?

MUKADDİME

1. İslâm Nedir?

İslâm; boyun eğme, teslim olma, sulh yapma demektir. Dinî ilimler ıstılâhında ise bu mânâların yanında, kalb ile inanma, inandığını yaşama, Allâh'ın kazâ ve kaderine râzi olup gönülden teslim olma mânâlarını da ifade eder.

Bu itibarla İslâm, en son ve en mükemmel dinin adı olduğu gibi, onun gelmesiyle hükümleri yürürlükten kalkan –ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'den, son peygamber Hz. Muhammed Mustafâ'ya (aleyhimüsselâm) gelinceye kadar her peygamberin tebliğe memur olduğu– diğer bütün İlâhî dinlerin de adıdır. Ona İslâm adını ise, “**Allah indinde hak din İslâm'dır**”¹ buyurarak bizzat Cenâb-ı Hak vermiştir. Ve yine buyurmuştur ki, “**Bugün size dininizi ikmâl ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'a râzi oldum.**”² “**Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, bilsin ki o din, ondan asla kabul edilmeyecektir.**”³

İslâm, âlemşümûl (uyd. evrensel) bir dindir. Bundan başka İlâhî bir din gelmeyeceği gibi, kıyâmete kadar onda herhangi bir değişiklik de olmayacaktır. Bu sebeple semâvî dinlerin sonuncusudur.

İlâhî bir nizâm olan **İslâm dini; akıl sahiplerini, kendi güzel irâde ve arzularıyla, bizzat hayra götürür**⁴, dünya ve

¹ Kur'ân-ı Kerim, Âl-i İmrân sûresi, 3/19.

² Kur'ân-ı Kerim, Mâide sûresi, 5/3.

³ Kur'ân-ı Kerim, Âl-i İmrân sûresi, 3/85.

⁴ Molla Hüsrev, Mir'âtü'l-Usûl fi Şerhi Mirkâtî'l-Vusûl, Ergin ve Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, 1967, s. 7; İbnü Melek, s. 4.

âhirette saâdet ve selâmete ulaştırır, Cemâl-i İlâhî'ye kavuşturur.

Müslüman olmak için kelime-i şehâdet getirmek kâfidir. Kelime-i şehâdet ise, **“Eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlüh”** kelimeleridir.

Kelime-i şehâdeti söylemek, yani Allah'tan başka hiçbir ilah olmadığını, Hz. Muhammed Mustafâ'nın (s.a.v.) onun kulu ve resûlü olduğunu kalbiyle tasdik etmek, Müslüman olmak için temel şarttır. Bu, imanın özüdür.

Bir kimse, Allâh'tan başka ilah olmadığına inandığı, onun varlığını-birliğini tasdik ettiği halde, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberliğini kabul etmediği takdirde Müslüman olamaz. Zira kelime-i şehâdet, bu hâliyle bir bütündür; yarısına değil, tamamına inanmak gerekir, parça-buçuk kabul etmez.

Tasavvuf ıstılâhında ise **İslâm; dinin getirdiği hükümlerin tatbiki hususunda mutlaka Resûlüllâh'ın (s.a.v.) sünnetine uyulmasıdır.**⁵ Ezelî hükümleri kabullenme ve nefsin esâretinden kurtulup bütün mevcudiyetinle Hakk'a teslim olmadır.⁶

2. Şerîat Neye Denir?

Din ile aynı mânâda kullanılan şerîat, Arap lisânında açık ve geniş cadde, insanı bir ırmağa, bir su kaynağına götüren yol, demektir. Ayrıca, sırât-ı müstakîm (doğru yol) mânâsına da gelir. Daha sonra “ahkâm-ı dîniye”ye isim olmuştur. Çünkü dinî hükümler de, insanları, ictimâî ve mânevî hayatlarının kemâline vesîle olan İlâhî feyz ve irfan kaynağına kavuşturacak bir yoldur. İslâm hukuk lisânında ise; Cenâb-ı Hakk'ın kulları için vaz'etmiş olduğu, dînî-dünyevî emir ve

⁵ Fahreddin Irâkî, İstılâhât-ı Ehl-i Tasavvuf.

⁶ Ebû Said Ebû'l-Hayr, Esrârü't-Tevhîd, s. 297.

yasakları ihtivâ eden hükümler topluluğudur. Meselâ: Şerîat-ı Mûsâ, Şerîat-ı Muhammediye gibi...

Kur'ân-ı Kerim'de, **“Sonra da seni din mevzuunda bir şerîat sahibi kıldık. Sen ona uy; bilmeyenlerin isteklerine uyma”**⁷ buyrulur. Burada şerîat kelimesi, İlâhî yol ve hükümler mânâsındadır. Diğer bir târifile; Kitap, sünnet, icma' ve kıyâs-ı fukahâ dediğimiz edille-i şer'îye'ye istinâd eden İlâhî kanunlardır... Şer'-i şerîf, Şerîat-ı İslâmiye gibi.⁸

Şerîat kelimesi çoğu zaman, hem aslî (i'tikâdî) hükümleri, hem de fer'î (amelî) hükümler olan ibâdet-ahlâk ve muâmelâtla ilgili hususları içine alacak tarzda umumî bir tâbir olarak din mânâsında kullanılır. Diğer taraftan ibâdet ve muâmelâtla alâkalı dinî hükümlerin hepsine birden “şerîat” veya “ahkâm-ı şer'îye” denmesi de yaygındır. Bir başka ifadeyle şerîat, İslâm'ın hukuk sistemi, hukuk düzeni demektir. “İslâm şerîati” ifadesiyle de, Kur'an ve sünnetten kaynaklanan dinî hukukun tamamı kastedilir. Meselâ Osmanlı hukukunda sıkça kullanılan “şer'-i şerîf” tâbiri de bu mânâdadır.

Tasavvufta şerîat; **dinin temel ve zâhirî hükümlerini tasdik ve tatbik mânâsında kullanılır ve hakikate ulaşmanın ön şartlarından biri olarak kabul edilir. Bu itibarla şerîat, dinin amelî ve zâhirî yönünü, tarîkat ise ferdin iç dünyasını ve derûnî cihetini temsil eder.** Şerîatten geçmeyen yolun, hakikate götürmeyeceği de çok açık bir şekilde ifade edilir.

Tasavvuf erbâbınca, beden ve dünya ile ilgili zâhirî ve şer'î hükümlere **şerîat** veya **fıkıh**; kalb ve âhiretle alâkalı bâtinî ve sırrî (derûnî ve rûhî) hükümlere de **hakikat** ve **tasavvuf** denilmiştir. Bazan da öncekine **amelî fıkıh**, ikincisine de

⁷ Kur'ân-ı Kerim, Câsiye sûresi, 45/18.

⁸ Bilmen, Ömer Nasûhî, Hükûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, 1, 14; Şemseddin Sâmi, Kâmûs-i Türkî, Şerîat Maddesi; Seyyid Bey, Usûl-i Fıkıh, Cüz'ü Evvel, MEDHAL, İstanbul, Matbaa-i Âmire 1333, s. 95-96.

vicdânî fıkıh tâbiri kullanılmıştır. Asıl itibariyle **şerîat** ve **hakikat** (tasavvuf), birbirinden ayrı ve farklı şeyler değildir. O bakımdan aralarında bir tenâkuz ve uyuşmazlık olmaz. Âdeta şerîat hakîkatin dış yüzü, hakîkat ise şerîatin iç yüzüdür.

Ancak bazı hallerde bunlar, esasta bir olmakla beraber, zâhiren birbirine aykırı gibi görülebilir. **Mûsa** aleyhisselâm ile **Hızır** aleyhisselâm arasında geçen hâdisede olduğu gibi.⁹ Burada Hz. Mûsa'nın bildiği hükümler şerîat, Hz. Hızır'ın bildikleri ise hakikat; yani ma'rifet, ledün ilmi, tasavvuftur. Dolayısıyla ortada bir ziddiyet bahis mevzuu değildir.

Hâsılı, şerîate dayanmayan, ona bağlı olmayan hiçbir hakîkat mûteber ve makbul olmaz.

Dilerseniz mevzuu güzel bir şiirle noktalayalım:

Şerîatte seninki senin, benimki benim.

Tarîkatte seninki senin, benimki de senin.

Hakikatte ne seninki senin, ne de benimki benim;

Hepsi mâlikü'l-mülk olan Hakk'ın.¹⁰

Şerîatı da bu şekilde târif ve îzah ettikten sonra, şimdi gelelim şerîatin tamamlayıcı cüzleri olan **tarîkat**, **hakîkat** ve **ma'rifetin** îzahlarına...

a) Tarîkat:

Tarîkat, yol demektir. Tasavvuf lisânında ise meslek, evrâd, ezkâr ve mânevî bakımdan Hakk'a ermek için intisab edilen ve tâkib olunan yol mânâsında kullanılır.

⁹ Bkz. Kehf sûresi, 18/60-82.

¹⁰ Abdürrahman Câmî, Nefehâtü'l-Üns, Terc. ve Şerh, Lâmiî Çelebî, s. 161.

Seyyid Şerif Cürcânî'nin (k.s.) târifi ile tarîkat; menzilleri (mânevî yoldaki konak yerlerini) geçip mesâfe alabilmek ve yüce makamlarda terakkî edebilmekten (yükselip ilerlemekten) ibârettir ki, bu da Allah Teâlâ'nın yoluna sâlik olanlara (girenlere) mahsus bir sîret, yani hâl-tavır-ahlâk ve gidiştir.¹¹

Bu anlatılanları, şöyle hulâsa edebiliriz:

Tarîkat; insanın, İlâhî ahlâk ile ahlâklanmayı öğrenip hâl olarak yaşayabilmesi ve nihâyet Allâh'ın rızâsını tahsil edebilmesi için, bir mürşid-i kâmil ve mükemmilin terbiyesinden istifâde ve istifâza maksadiyle tâkip ettiği yoldur, usûldür.

Sünnî tarîkatlerden bazılarının isimlerini şöyle sıralayabiliriz: Nakşibendiye, Kadiriye, Rifâiyye, Yeseviye, Kübreviye, Mevleviye, Halvetiye ve Şâzeliye. Zamanla bunların şûbe ve kolları da teşekkül etmiştir. Tarîkatler arasında ortak esaslar bulunduğu gibi, farklı yönler de vardır. Dileyen herkes kendi hilkatine, kendi meşrebine, ruh yapısına ve mânevî zevkine göre bir yol tutar.¹²

b) Hakîkat:

Hakîkat; bir şeyin doğrusu, aslı, künhü ve mâhiyeti; mecâz ve teşbîhin gayri, aslî mânâ; kâinât, tabiat ve ulûhiyet hakkında bütün teşbih ve mecazlardan soyulmuş ve açık olan doğruluk mânâsıdır.

Akâid ve kelâm ilminde hakîkat, eşyanın hakîkati yani mâhiyeti demektir. Fıkıh ve tefsirde, mecâzın zıddı mânâsında kullanılır.

Tasavvuf ıstılâhında hakîkat, “ittisâfun bi-evsâfillâh”dır. Yani hakîki fâil olan Cenâb-ı Hakk'ın, sâlikten vasıflarını

¹¹ Kitâbü't-Târîfât, Es'âd Efendi Matbaası, İstanbul, 1300, s. 94.

¹² Kitabın sonundaki Ansiklopedik Lûgatçe'de tarîkat md.ne de bkz.

alarak, yerine kendi vasıflarını koymasındır. Hakîkat, tasavvuf mânâsına da gelir. Bir bakıma hakîkat, yukarıda da açıklandığı üzere şerîatin iç yüzüdür.

Tasavvuf erbâbına göre, aslen tarîkat ve hakîkat, şerîatin sûreti ile hakîkatı arasında vâsıtaadır. Şerîatin sûreti, velâyet kemâlâtı¹³nın güzel bir ağacı; nübüvvet kemâlâtı da, o sûretin hakîkatının meyvesi gibidir. Velâyetin bütün kemâlâtının aslı esası, şerîatin sûretinin neticeleridir. Nübüvvet kemâlâtı da, şerîatin hakîkatının meyveleridir. Hâsılı, tarîkat ve hakîkat, şerîatı tamamlayan iki cüzdür.¹⁴

Mutasavvıflara göre; şerîat, tarîkat, hakîkat ve ma‘rifet diye dört kapı vardır ve hakîkat bu kapıların üçüncüsüdür.

c) Ma‘rifet:

Tanımak, bilgi, âşinalık, tecrübe ve amelî bilgi mânâlarına gelen bu kelime, tasavvufî bir tâbir olarak Allâh’ın zâtı ve sıfatları hakkında şüphe götürmeyecek derecede sağlam bir ilme sahip olmak demektir. Başka bir ifadeyle ma‘rifet, Hakk’ı tanıma, Rabbânî tecellileri bilip kavrama, İlâhî hakîkatlere vâkıf olma ve Allâh’ın rızâsına uygun hareket etmeyi bilmektir. Bu, vehbî (Allah vergisi olan) bir basîrettir. Kaynağı kalb, ruh ve sâir letâif yoluyla ilham, keşif ve müşâhededir. “İlim”den epeyce farklı bir mânâ ifade eder. Zira ilmin kaynağı akıl, his organları ve nakildir. Onun için zâhirî ilimler

¹³ **Velâyet**; velîlik-ermişlik, Cenâb-ı Hakk’ın kulunu, kulu Mevlâsını dost edinmesi, Allah ile kulu arasındaki karşılıklı sevgi ve dostluktur. İmâm-ı Rabbânî hazretlerine göre üç kısım velâyet vardır: a) Velâyet-i suğrâ, b) Velâyet-i kübrâ, c) Velâyet-i ulyâ. “**Velâyet kemâlâtı**” ise, velîliğin eksiksiz, tam ve mükemmel hâlidir. Velâyet kemâlâtı Şâfiî fikhına, nübüvvet kemâlâtı ise Hanefî fikhına uygundur. (el-Mektûbat, 1, 266; 1, 282)

¹⁴ Salâhuddîn İbn-i Mevlânâ Sirâcuddîn (k.s.), Mektuplar ve Bazı Mesâil-i Mühimme, s.173.

hakkında bilgi sahibi olanlara “âlim” denir de, “ârif” denmez. Sûfî ve velîlere ise hem “âlim”, hem de “ârif” denilir.

İmâm Kuşeyrî (k.s.) hazretleri ma‘rifeti şöyle anlatıyor:

“Âlimlere göre ma‘rifet, ilim mânâsınadır. Onlara göre ilim bir marifettir, her marifet de bir ilimdir. Allâh’ı bilen herkes ârifdir. Her ârif de âlimdir. Ma‘rifet şu vasıflara sahip olan kişinin sıfatıdır. Bu kişi Hak sabhânehû ve teâlâ’yı önce sıfat ve isimleri ile tanır, sonra Hak ile olan muâmelesinde sıdk ve ihlâs üzere bulunur... Kötü huylardan ve bu huylara ait âfetlerden temizlenerek saf hâle gelir. Daha sonra Hakk’ın kapısında uzun uzadıya bekler ve daimî sûrette kalbi ile i‘tikâf hâlinde olur. Bütün bunların semeresi ve neticesi olarak, Allah Teâlâ’dan güzel bir teveccühe kavuşur. Cenâb-ı Hak onun bütün hallerinde sıdk üzere olmasını hâsıl eder. Böylece o kul kendisini Allah’tan başkasına dâvet eden hiçbir şeye kulak vermez duruma gelir. Dolayısıyla halka yabancı, nefsinin âfetlerinden berî ve uzak olur. O her an Allâh’a müteveccihdir. İlâhî kudretin tasarruflarının ne şekilde cereyan ettiğine dair sırları, Cenâb-ı Hak’ın tarifi ile bilir. İşte o zaman böyle kimseye **ârif** denir. Onun bu hâli ise, **ma‘rifet** ismini alır.

“Ma‘rifet aynı zamanda sonsuz bir saâdet kaynağıdır. Her şeyin saâdeti kendi yaratılışına uygundur. Yani her şey ne için yaratılmışsa, ondan zevk alır. Göz, güzel şeyleri görmekten, kulak güzel sesleri işitmekten zevk alır. Kalb ise bilmek, tanımak ve tatmak için yaratılmıştır. Bilgilerin en lezzetlisi de, en üstün olanıdır. En mükemmel olanın bilgisi ise, en üstün, en şerefli ve en güzeldir. O bakımdan ma‘rifetullâha vâkıf olmak, en büyük mânevî zevk ve saâdete vesîle olacaktır.”¹⁵

Kısaca **ma‘rifet** öyle bir şeydir ki; **herkeşçe bilinenlerin sâhası dışında ve onların ötesinde bir idrâktir... İdrâk-i**

¹⁵ Kuşeyrî, Risâle, Terc., 427-428.

basît¹⁶ de denilir. İlim, mübtedîlerin (yolun başındakilerin), ma‘rifet müntehîlerin (sona ulaşanların) nasîbidir; fenâ¹⁷dan önce hâsıl olmaz, fânî’den başkasına müyesser değildir. Fenâ mertebesinde de değişik kademeler olduğundan, müntehîler arasındaki ma‘rifet derecelerinde de farklar bulunur. Bir kimsenin fenâ hâli tam mânâsıyla kemâle ererse, onun ma‘rifeti de tam olarak kemâl bulmuş olur. Fenâ derecesi düşük olanların, hâliyle ma‘rifet dereceleri de düşük olur.¹⁸

İmâm-ı A‘zam-ı Kûfî (rh.), bir münâcatında şöyle demiştir:

“Sübhâneke mâ abednâke hakka ibâdetike ve lâkin arafnâke hakka ma‘rifetike.”

Mânâsı: “(Allâh’ım!) Seni noksan sıfatlardan tenzîh, kemâl sıfatlarla tavsîf ederim. Sana hakkıyla ibâdet edemedik; lâkin, hakîki ma‘rifetle sana karşı irfan sahibi olduk.”

Burada ibâdeti hakkıyla edâ edemeyişin mânâsı açıktır. Ona, lâyıkıyla ibâdet yapılamayacağını herkes bilir. Ma‘rifetin hakkıyla elde edilmesi ise ancak, **“Onun (benzeri olmak şöyle dursun) benzeri gibisi dahi yoktur”**¹⁹ ünvânı ile onu anlamaya bağlıdır. Yani bu ifade, Allah Teâlâ’nın hiçbir şeye benzemediğini, hiçbir yoldan tam olarak tanınamayacağını iyi

¹⁶ **“İdrâk”** anlayış, kavrayış demektir. Tasavvufta iki türlü idrâk vardır. Birincisi **“idrâk-i basît”** ki, Hakk’ın varlığını idrâk etmekle beraber bu idrâkin ve idrâk edilen Hakk’ın şuurunda olmamaktır. İkincisi ise, **“idrâk-i mürekkeb”**dir. Bu da, Hakk’ın varlığını idrâk etmekle birlikte bu idrâkin ve idrâk edilen Hakk’ın şuurunda olmaktır. (Muhammed b. Ali et-Tehânevî, Keşşâf-ı Istilâhât-ı Fünûn, Hind., 1862, İst. 1318, 1, 332)

¹⁷ **“Fenâ”** lûgaten yokluk, hiçlik demektir. Tasavvufta ise, kulun fiilini görmemesi hâlidir. Kulun kendi şahsî irâde ve arzusuna göre değil, Allâh’ın irâde ve isteğine göre hareket etmesi; kendi irâdesini, Allâh’ın irâdesinde fânî kılması, yok etmesidir. **“Fenâ fillâh”**, Allah’ta fânî olmak; kulun, beşerî vasıflardan ve kötü arzularından sıyrılıp İlâhî vasıflarla donanmasıdır.

¹⁸ Salâhuddîn İbn-i Mevlânâ Sirâcuddîn (k.s.) a.g.e., s. 172-173; el-Mektûbât, İmâm-ı Rabbânî, 1, 38.

¹⁹ K.K., Şûrâ sûresi, 42/11.

anladık, demektir. Zira Allâh'ın zâtında ilme, şühûda ve ma'rifete aslâ yol yoktur. Ayrıca yanlış anlaşılmalıdır ki, Cenâb-ı Hakk'ı sıradan herkes böyle –Hz. İmâm'ın ma'rifeti gibi de– tanıyamaz. Ma'rifet (tanımak) başkadır, ilim (bilmek) başkadır. Herkes ilim sahibi olabilir, ma'rifet ise yukarıda da ifade edildiği üzere, **fenâ mertebesi** ile şereflenenlerde bulunur.²⁰

Evet, şerîat hakîkatin kışrı, kabuğu yani dış yüzüdür; hakîkat ise şerîatin lübbü, özü, iç yüzüdür. Şerîatten hakîkate ulaştırın yola tarîkat, şer'î hükümleri koruyup yerli yerine oturtmaya da ma'rifet denilmektedir. Bunlardan birincisi **avâma**, ikincisi **havâssa**, üçüncüsü, **havâssu'l-havâssa**, dördüncüsü de **ehassu havâssu'l-havâssa** mahsustur.²¹

Görüldüğü üzere, bu mefhumlar silsilesini birbirinden ayırmak imkânsız... Çünkü bunlar, birbirlerinin lâzım-ı gayr-i müfârikıdır... Yani, olmazsa olmaz, birbirlerinden ayrılmaz parçalarıdır. Ve yine bunlardan her biri, ancak şerîatla tamam olur... Şerîatı mükemmel olmayanın; tarîkat, hakîkat ve ma'rifeti de olmaz! İnsan, bütün bu yolları ikmâl ettikten sonra şerîatı ifsat edecek olursa; tarîkat, hakîkat ve ma'rifeti de bozmuş olur. Çünkü; şerîat ağaç, tarîkat o ağacın dalları, hakîkat ile ma'rifet ise yaprakları ve meyveleri gibidir. Binâenaleyh, ağaç olmayınca; dalları, yaprakları ve meyveleri de olmaz.²²

Ağaç dikmekten maksat; (ondan çeşitli yönlerden istifade ve bilhassa) meyve elde etmektir. Ağaçlar ayakta kaldıkları müddetçe meyveleri de düşecek (devşirilecek)tir. O ağaçların kökünde (kuruyup) bozulma olduğu zaman, meyveleri de yok

²⁰ el-Mektûbât, İmâm-ı Rabbânî, 1, 38.

²¹ **Avam:** halk; **havâs:** vasıflı kişiler, âlimler; **havâssu'l-havâs:** üstün vasıflara sahip olan mümtaz ve güzide ferdler; **ehassu havâssu'l-havâs:** en üstün vasıflara sahip olan kimseler, ârifler.

²² el-Makâmât, li'l-İmâmi'l-Birgivi, s. 3.

olur. O ne büyük ahmaklıktır ki, ağacı kökünden sökerek meyveleri devşirilmeye çalışılır. Halbuki ağaçlar ne kadar bakımlı olursa, meyveleri de o kadar bol ve güzel olur. Her ne kadar meyve gâye değilse de, ağacın bir parçasıdır.²³ O bakımdan tarîkat, hakîkat ve ma'rifetin sağlıklı olabilmesi için de, öncelikle şerîatin tam ve mükemmel olarak yaşanması gerekir.

Şerîatla Tarîkat Arasında Kıl Ucu Kadar Bir Zıddiyet Yoktur

Şerîat ve tarîkat birbirinin aynıdır. Aralarında kıl ucu kadar bir zıddiyet, aykırılık yoktur. Şerîata muhâlif olan her şey reddolunur. Şerîatin reddettiği her türlü hakîkat iddiâsı da zındıklıktır! Meselâ, dilin yalan söylememesi şerîat; kalbten yalanla alâkalı düşünceleri, zorla-uğraşarak atabilmek tarîkat; bir zorlama olmadan bunlardan kurtulabilmek ise hakîkattir.

Velhâsıl, bâtın olan tarîkat ve hakîkat, zâhir olan şerîatin ikmâl edicileridir. Binâenaleyh, tarîkat ve hakîkat yoluna sülûk eden (giren)lerden, bu esnada, zâhiren şerîata zıt ve muhâlif işler meydana gelirse; bütün bunlar, sekr²⁴ hâlinin gâlip geldiği anlardadır... O makâmı geçip ayıldıklarında, o zıtlıklar-aykırılıklar tamamen ortadan kalkar, kaybolup gider.²⁵

²³ el-Mektûbât, İmâm-ı Rabbânî, 2, 55.

²⁴ “**Sekr**”in kelime mânâsı sarhoşluk, kendini kaybetmektir. Tasavvufta ise, zâhirî ve bâtınî kayıtları/endişeleri bir yana bırakıp Hakk’a yönelmek; kuvvetli bir tecellî ile kendinden geçip rûhî bir haz ve zevke ermektir. Kul, cemâl tecellîsini temâşâ edince sekr hâline girer. Sekr hâlinde bulunan sâliklere, “**sekrân**” veya “**sükârâ**”; sekr hâlinde imiş gibi görünen ve kendinden geçmeye çalışan sâlike, “**mütesâkir**” denilir. (Kuşeyrî, er-Risâle, Kahire 1966, s. 38) Sekr hâlindeki sâlik, şer’î hükümlere aykırı sözler söyleyebilir, davranışlarda bulunabilir. Hukukta sarhoşun sözü müteber olmadığı gibi, tasavvufta da bunlara itibar edilmez.

²⁵ el-Mektûbât, İmâm-ı Rabbânî, 1, 41-43. mektuplardan naklen, Elmalı’lı M. Hamdi Yazır, Hak Dîni Kur’an Dili, Eser Neşriyat, İst. 5, 3271.

Şerîatın cüzleri

Bir diğer tasnifle, şerîat üç kısımdan mürekkeptir:

- a) İlim,
- b) Amel,
- c) İhlâs.

Bu üç kısımdan her biri ayrı ayrı yerine getirilmedikçe, şerîat tam olarak tahakkuk etmez. Ne zaman ki şerîat tahakkuk eder, Cenâb-ı Hak'ın rızâsı da hâsıl olur. Mevlânın rızâsı ise, dünyevî ve uhrevî saâdetlerin hepsinin üstündedir. **“Allah'tan bir rızâ, (yani Allâh'ın rızâsından olan bir küçük şey bile, cennet nimetlerinin) hepsinden daha büyüktür.”**²⁶

Şerîat, dünyevî ve uhrevî bütün saâdetleri içinde toplamıştır. Hâl böyle olunca, şerîatın ötesinde ihtiyaç duyulacak bir maksat olamaz. Tasavvuf erbâbının imtiyaz ettiği (seçtiği) tarîkat ve hakîkat ise, şerîatın üçüncü cüz'ü olan ihlâsın ikmâl ve tamamlanmasına yardımcıdırlar. Tarîkat ve hakîkatın elde edilmesinden maksat; şerîatın tamamlanmasıdır... Yoksa onun ötesinde bir başka şey için değildir.²⁷

Kulu Allâh'a Götüren Yollar

Tasavvufta mü'mini, Cenâb-ı Hak ve tekaddes ve teâlâ'ya kavuşturan yollar esas itibariyle ikidir:

1. Kürb-i nübüvve taalluk eden yol²⁸ (erbâbı üzerine salât ve selâm olsun). Bu yol zâtî ve aslîdir; aslın aslına

²⁶ Kur'ân-ı Kerim, Tevbe sûresi, 9/72.

²⁷ el-Mektûbât, İmâm-ı Rabbânî, 1, 36.

²⁸ Yani, Hak'a vusûlde-ulaşmada peygamberlik yakınlığına ait ve ona bağlı olan yol.

ulaştırır, kavuşturur. Asâleten bu yoldan ulaşanlar; peygamberler (aleyhimüsselâm) ve onların ashâbı kirâmıdır. Kezâ, ümmetin büyük evliyâsından, kendisi için murâd edilen diğerleri de –her ne kadar bunlar az, hatta azın azı iseler de– bu devletle şereflenirler.

Bu yolda tavassut ve hâil, yani vâsıta olma-araya girme durumu yoktur. Bu vâsılînden (bu yolla Hakk’a erenlerden) feyz alanlar, hiç kimsenin tavassutu olmadan asıldan alırlar... Biri diğerine hâil de olmaz. Nitekim Resûlüllah (s.a.v.) Efendimizin sohbeti neticesinde ashâb-ı kirâma müyesser olan yakınlık, işte bu nübüvvet yakınlığıdır, tebaiyet ve verâset yolu ile hâsıl olmuştur. Îsâ aleyhisselâm kıyâmete yakın yeryüzüne indiğinde ve va‘dolunan Mehdî aleyhirridvân geldiğinde, onlar da bu yoldan vâsıl olacaklardır. Bu yakınlıkta ne “**fenâ**” vardır, ne “**bekâ**”; ne “**cezbe**” vardır, ne de “**sülûk**”...

İşte bu yakınlık, velâyet yakınlığından daha faziletli ve bir çok mertebelerle ondan daha yücedir. Zira bu yakınlık asıldır (asla yakın olmaktır). Velâyet yakınlığı ise, gölge yakınlığıdır. İki arasında çok büyük fark vardır; lâkin herkesin idrâki, bu ma‘rifetin zevkini anlayamaz. Bu ma‘rifeti anlayıp kavrayamama noktasında, havâs zümresi bile avâm sınıfı ile neredeyse beraberdir.

Ancak, nübüvvet kemâlâtının zirvesine çıkış velâyet yolundan olursa, o zaman **fenâ** ve **bekâ**, **cezbe** ve **sülûk** gerekli olur. Zira bunlar, o yakınlığın başlangıcı ve hazırlığıdır. Bu kemâlât aşılp, tecelliyat da husûle geldikten sonra nübüvvet kemâlâtına ayak basılır. Fakat seyir bu yoldan olmaz da, nübüvvet yakınlığı için sultânî yol tercih edilirse; işte o zaman fenâ, bekâ, cezbe ve sülûke ihtiyaç olmaz. Ashâb-ı kirâmın seyri de, sultânî olan nübüvvet yakınlığı yolundan olmuştur. Bu bakımdan onların cezbe, sülûke, fenâyâ ve bekâyâ ihtiyaçları yoktur. İşte burada anlatılmaya çalışılan “kurb-i nübüvvet”, bu yakınlıktır.

Nübüvvet kemâlâtının hâsıl olması, tamamıyla İlâhî mevhibeye bağlanmış, büsbütün İlâhî bir ikrâma bırakılmıştır. Bunda zorlamanın, çalışmanın bir tesiri yoktur; bu büyük devlet, hiçbir çalışma ve amelin neticesinde elde edilebilecek bir nimet değildir. Keza, hiçbir riyâzat ve mücâhede de bu güzel nimetin netice ve meyvelerini vermez.

Velâyet kemâlâtı böyle değildir; onun başlangıcı çalışmaya, gayret edip emek vermeye bağlıdır. Hâsıl olması da riyâzat ve mücâhedeye kalmıştır. Her ne kadar bazı şahısların, bir çalışma olmadan, sâlih bir amele başlayıp girişmeden bu devletle şereflemeleri câiz ise de, velâyet kendisinden ibâret olan **fenâ** ve **bekâ** dahi, bir mevhibe-i İlâhîdir... Bu nimete ermek kimlere murâd edilmişse, ancak onlar gayret ve çalışmalarının neticesinde, Allah Teâlâ'nın ihsan ve inâyetiyle onunla müşerref olur.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, zât-ı âlîlerini kastederek, buyuruyorlar ki:

Bu fakîr, risâlelerinde ve bazı mektuplarında şöyle yazmış idi: **“Benim muâmelem sülûkün, cezbenin, zuhûrâtın, tecelliyâtın da ötesinde olmaktadır.”** Bununla anlatmak istediğim, işte bu yakınlıktır; yani nübüvvet yakınlığı... Ben Hazret-i Şeyhimizle (k.s.) beraber olduğum sırada, zuhûrât olarak bu devleti elde ettim. (...) **“Hidâyetiyle bizi (bu nimete) kavuşturan Allâh'a hamdolsun! Allah bize hidâyet etmeseydi, biz kendiliğimizden bunun yolunu bulmuş olamazdık. Rabb'imizin resûlleri Hakk'ı getirdi.”**²⁹

(Tasavvufta) **fenâ** ve **bekâ**, **cezbe** ve **sülûk** tâbirleri de yenidir. Meşâyihin buluşlarından. Mevlânâ Câmî (k.s.) Nefehât'ta, “Fenâ ve bekâdan ilk bahseden, Ebû Saîd el-Harrâz'dır (k.s.)” demiştir.³⁰

²⁹ K.K., A'raf sûresi, 7/43.

³⁰ el-Mektûbât, İmâm-ı Rabbânî, 3, 122, 1, 301, 313.

2. Kurb-i velâyete taalluk eden yol.³¹

Aktâb, evtâd, bûdelâ, nücebâ³² ve Allah Teâlâ'nın bilumum velî kulları bu yoldan vâsıl olurlar, Hakk'a ererler, kavuşurlar... “Sülûk tarîkı” da bu yoldan ibarettir... Hatta bilinen “cezbe” de bu yola dâhildir... Bu yolda, “kurb-i nübüvvet”in aksine tavassut ve hâil vardır...

Kurb-i velâyet yolundan Hakk'a vâsıl olanların muktedâsı (kendisine uydukları), reîsleri, o büyüklerin feyiz kaynağı **Hz. Aliyyü'l-Murtezâ** kerramellâhü teâlâ vechehü'l-kerîm'dir. Bu şânı, şerefi, keyfiyeti büyük makam ve mevki ona bağlıdır. Bu makamda, Nebî sallallâhü aleyhi vesellem'in mübârek ayakları, âdeta Ali kerramellâhü vechehü'nün başı üzerinde gibidir. **Hazret-i Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin** (r. anhüm) de, bu makamda onunla ortaklırlar.

Öyle zannediyorum ki; Hz. Ali (k.v.), maddî hayatın meydana gelmesinden evvel bu –kendisine müracaat olunacak ve sığınılacak– yüce makamın sahibi idi. Nitekim maddî hayatın başlamasından sonra da bu yoldan her kime bir feyz ve hidâyet ulaştı ise, onun vâsıtasıyla ulaşmıştır. Zira o, bu yolun son noktasındadır ve bu makamın merkezi ona bağlıdır.

Ne zamanki onun devri tamamlandı; şeref ve itibarı, rütbe ve derecesi çok büyük olan bu makamı, sırasıyla oğulları **Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin**'e (r. anhümâ) teslim etti. O ikisinden sonra da, tertip üzere ve düzenli bir şekilde **on iki imamdan** her birine geçti. Bu büyüklerin yaşadığı asırlarda, hatta ebedî âleme irtihallerinden sonra da, (velâyet yolundan) her kime bir feyz ve hidâyet ulaştıysa, –ister vaktin nücebâsından, isterse kutublardan olsun– bunların vâsıtası ve araya girmeleri ile ulaştı. Kurb-i velâyet yolundan vâsıl olmak isteyenlerin

³¹ Hakk'ın tevfiğ ve inâyetine kavuşmada, velîlik yakınlığına bağlı bulunan yol ve usûl.

³² Bu tâbirlerle ilgili geniş bilgi için Ansiklopedik Lûgatçe'ye bkz..

hepsinin sahibi ve sığınağı bu büyüklerdir. (Merkez onlardır), etrafın da mutlaka merkeze katılması gerekir. (Bu yolda merkez), nöbet sırası **Şeyh Abdülkadir Geylânî**'ye (k.s.) gelinceye kadar onlar idi. Sıra Abdülkadir Geylânî hazretlerine gelince de bu makam ona bırakıldı. Bu merkez üzerinde, anlatılan imamlarla Şeyh Abdülkadir Geylânî (k.s.) arasında ise hiç kimse görülmemektedir.

Anlaşılan odur ki; kutublardan olsun, nücebâdan olsun, her kime bu yoldan feyizler ve bereketler ulaşmışsa, onun şerefli ve mübârek tavassutu ile olmuştur. Çünkü bu merkez, ondan başkasına müyesser olmadı. Bundan dolayı o, şöyle demiştir: **“Evvelkilerin güneşleri battı; bizim güneşimiz batmaz, ufuk-ı a'lâ”³³ da ebedîdir.**” Burada ‘güneş’ tâbirinden murad, hidâyet ve irşad feyizlerinin güneşidir. ‘**Battu**’ ifadesiyle açıklanmak isetenen ise, anlatılan feyzin olmayışı, bereketin gelmeyişidir.

İmâm-ı Rabbânî (k.s.) hazretleri bu açıklamalardan sonra ise, yaşadığı devirde, Abdülkadir Geylânî (k.s.) hazretlerine vekâleten –kurb-i velâyetle alâkalı– o vazifeyi de kendilerinin devam ettirdiklerini beyan ederek sözlerini şöyle sürdürüyorlar:

Şunun da bilinmesi gerekir ki; bir şahsın kurb-i velâyet yolundan kurb-i nübüvvet yoluna ulaşması doğrudur, mümkündür. Bu vaziyette o kişinin, her iki muâmeleye de ortaklığı olur. Peygamberlere (aleyhimüssalâtü veselâm) tetaffülü (peykliği-uyduluğu, onların câzibesini etrafında bulunması) dolayısıyla, kendisine orada bir yer, bir mevki verilir. Bu durumda her iki yolun muâmelesi de ona bağlı olur.

³³ **Ufuk**, yerle göğün birleşir gibi görüldüğü yer, sâha. **Ufuk-ı mübîn**: Kalb makamının sonu. **Ufuk-ı a'lâ**: Ruh makamının sonu, vâhidîyet ve ulûhiyet mertebesi. (Kâşânî, Abdürrazzak, İstılâhâtü's-Sûfîyye, Kahire, 1981)

Şiir meali: **‘Âlemi bir şahısta toplamann, Allâh’a bir zorluğu yoktur.’**³⁴

Nitekim **İmâm Câfer-i Sâdık**’ta (r.a.)³⁵ bu iki yol birleşmiştir. Zira onun, bir yandan **Hz. Ebû Bekir**’e (r.a.), diğer taraftan da **Hz. Ali**’ye (k.v.) nisbeti (bağlılığı) vardır. Bu iki nisbetten gelen kemâlât (mânevî bakımdan tam ve eksiksiz olma durumu) onda bir bütün hâlinededir. Onlar, İmâm Câfer-i Sâdık’ta (r.a.) birleşmesine rağmen, her biri tek başına ve birbirinden ayrıdır. Binâenaleyh bir tâife ondan Hz. Sıddîk’a bağlılığı dolayısıyla, Sıddîkiyet nisbeti aldı; bir başka cemaat ise, Hz. Ali’ye bağlılığı dolayısıyla, Aleviyet nisbeti aldı...

Bunda şaşılabilecek bir vaziyet de yoktur. (Farklı) mahal hususiyetleri, nisbetin bir olmasına rağmen, hâli üzere kalır. Meselâ, Hindistan’ın Benâris beldesindeki Künk ırmağı ile Çemen ırmağı aynı yerde toplanmasına rağmen, suları birbirine karışmıyor...³⁶ Böylece Künk ırmağı tarafında olanlar onun suyundan, Çemen ırmağı tarafında olanlar da Çemen’in suyundan içiyorlar. Mahallin müteaddit olması dolayısıyla, aynı suya ayrı ayrı hususiyetler gelir. Bu itibarla her iki yolun hususiyetleri göz önüne alınarak, kendilerine, ayrı ayrı yollardan intisâb etmek câiz olur.³⁷

³⁴ el-Mektûbât, İmâm-ı Rabbânî, 3, 122. Tâbirler için Lûgatçe’ye bkz.

³⁵ Câfer-i Sâdık (r.a.) Silsile-i Sâdât-ı Nakşibendiye hazerâtının dördüncü halkasını teşkil eder. Hicrî 80 (M. 700) senesinde doğmuştur. Babası Muhammed el-Bâkir hazretleridir. Hicrî 148 (M. 765) yılında Medîne’de vefat etmiştir. (İslâm Ansiklopedisi, M.E.B. Devlet Kitapları, M. Eğitim Basımevi 1979, 3, 7)

³⁶ Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyruluyor: **“(O Allah), iki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir. (Fakat) aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmıyorlar.”** (Rahmân s., 55/19-20) **“Birin suyu tatlı ve susuzluğu giderici, diğerininki tuzlu ve acı iki denizi salıveren ve aralarına bir engel, aşılmaz bir sınır koyan da odur.”** (Furkan s., 25/53)

³⁷ el-Mektûbât, İmâm-ı Rabbânî, 1, 313. 3, 122.

Fahreddîn-i Râzî (rh.) Hazretlerinin Şerîat-Tarîkat Ve Hakîkati İzahları

Hayatında binlerce âlime icâzet vermiş olan büyük müfessir Fahreddîn-i Râzî hazretleri (1149-1209), Mefâtihu'l-Gayb³⁸da (Tefsîr-i Kebîr) Fâtiha-i şerîfenin tefsîrinde; şerîat-tarîkat ve hakîkatı şöyle îzah ediyorlar:

Üç çeşit İlâhî emir tebliğ buyuruldu:

Birincisi, zâhirî amellere muvâzabet, yani aksatmadan devam etmektir ki, şerîat makâmıdır. Bunu, “**Ancak sana ibâdet ederiz**” âyet-i kerîmesi tebliğ eder.

İkincisi, şehâdet âleminden gayb âlemine teveccühle (görünen âlemden görünmeyen âleme yönelerek), o âlemi bu âleme musahhar yani boyun eğmiş, emri altına girmiş görmek ve gaybî imdat (mânevî yardım) olmadıkça, zâhirî amellerde istikametin müyesser olamayacağını bilmektir ki, bu, tarîkat makâmıdır. [Yani; her türlü yardımın, hatta günahlardan kaçınıp ibâdetleri yapabilmenin dahi Allah Teâlâ'nın tevfiği ve yardımı ile mümkün olduğunun şuûr ve idrâki içerisinde olmaktır. Şerîat makâmında amellerin mukabili sevap, tarîkat makâmında ise kurbiyettir, Allâh'a yakınlıktır.] Bunu da, âyet-i celîledeki “**Ve yalnız senden yardım dileriz**” cümlesi bildirir.

Üçüncüsü de; şehâdet âlemini büsbütün azlolunmuş (hiçbir şeye tesiri kalmamış), bütün her şeyin ve her işin yalnızca Allâh'ın (c.c.) yed-i kudretinde olduğunu görmektir ki, bu da hakîkat makâmıdır. O makâmı müşâhede eden kulun, yakînen bileceği gibi, bunu da, “**Bizi doğru yola hidâyet eyle**” kavli-i şerîfî göstermektedir.

Burada bazı incelikler daha arz etmek isterim. Şöyle ki:

³⁸ C. 1, s. 185-186.

Talep ve arzu edilen bir şeyin elde edilebilmesi için, beraberce çalışıp gayret sarfeden ruhlara nisbetle, yalnız başına hareket eden bir ruhun zayıf kalacağı müsellemdir, yani inkârî mümkün olmayan bir hakîkattir. Tek bir rûh, topluca hareket eden birçok rûhun nâil olduğu maksada, münferiden vâsıl olamaz. İnsan, tek başına arzusuna kavuşamayacağını anlayınca; rûhunun inkişâfı için, İlâhî nûr ve feyz talebinde bulunan mübârek ve mukaddes ruhlara iltihâk (katılma) lüzûmunu hisseder. Bu iltihaktan sonra, onlardan yardım göreceği için; talebi kuvvet, istîdâd ve kabiliyeti kemâl bulur, olgunlaşır. Binâenaleyh tek başına iken kavuşamayacağı maksatlara, bu beraberlikle nâil olabilir. İşte, **“Bizi doğru yola hidâyet eyle”** âyetini tâkip eden, **“O, kendilerine in’am ettiğin mes’utların yoluna”** buyurulması, bu güzel nükteden dolaydır.

Bir rûhun, mübârek ve temiz ruhlarla beraberliği, onun kuvvet ve istidâdını ziyâdeleştirip kemâle erdirir. Bu bakımdan, fâsıklara işâret eden, **“Ne o gadap olunanların”** ve kâfirlere delâlet eden, **“Ne de sapkınların yoluna değil”** kavilleriyle, habis ruhlarla beraberliğin de hüsrânı mücip olacağı, zarar ve ziyânı beraberinde getireceği, tahzîr (sakındırma) yoluyla anlatılmış oluyor.

Hulâsa; yukarıda ifade olunduğu üzere, **“Ancak sana kulluk ve ibâdet ederiz”** âyeti ile **şerîat makâmı**, **“Ve ancak senden yardım dileriz”** kavli ile **tarîkat makâmı**, **“Bizi doğru yola hidâyet eyle”** âyet-i celîlesi ile de, **hakîkat makâmı** gösteriliyor. Sonra da, Erbâb-ı sâfâ (iyi kimseler) ile beraber olmak sayesinde istîdat kazanmanın, erbâb-ı şekâvetten (kötü kimselerden) uzak durmakla da, istikmâl-i feyz etmenin yani feyzini tamamlamanın kolaylaşacağı bildiriliyor.

Bazı âlimler derler ki, **“Bizi doğru yola hidâyet eyle”** kavli ile iktifâ buyurulmayıp ta, **“O kendilerine in’âm ettiğin mes’utların yoluna”** dahi denilmesinin hikmeti şu olmalıdır:

Bir sâlik; kendisini, dalâlet yollarından koruyup doğru yola sevkedecek bir mürşidin feyizli nazarlarına mazhar olmadıkça, hidâyet ve mükâşefe makamlarına vâsıl olamaz... Yani maksada götüren, gâyeye ulaştıran yola ve gayb âleminin görülmesini sağlayan hâllere kavuşamaz. Mürşidin lüzûmu âşikârdır, ona olan ihtiyaç açıktır... Zira halkın ekserisi, hakkı bâtıldan temyîze muktedir değildir; hidâyeti dalâletten, doğruyu eğriden, sağlamı bozuktan, güzeli çirkinden ayırt edemezler. Bir nâkis (noksan ve kusurlu olan bir kimse), her halde bir kâmile iktidâ etmelidir (ona uyup onun ardından gitmelidir) ki, ondan kuvvet ala-ala o da kemâl derecesine doğru yol alabilsin.³⁹

Müslümanlar'ın Tâkip Etmesi İcâp Eden Yol Ve Usûl

1. Her şeyden evvel i'tikâdını, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat âlimlerinin, Kitap ve Sünnet'ten alıp açıkladıkları şekilde düzeltmek... Onların görüş ve anlayışlarına uymayan hiçbir fikre itibar etmemek ve aldanmamak... Zira bütün bid'at ve dalâlet ehli, bozuk fikirlerini Kitap ve Sünnet'ten aldıklarını iddiâ ederler.

Dîne sınıksız bağlılık ve şer'at hükümlerine göre hareket etmek, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat yoluna girmeye bağlıdır... Bunlar, diğer İslâmî fırkalar arasında fırka-i nâciyedir; yani, kurtuluşa eren zümre Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat fırkasıdır. Bu büyüklere uymadan necâta ermek imkânsızdır... Onların görüşlerine tâbi olmadan felah bulmak, kurtuluşa-selâmete kavuşmak mümkün değildir. Bu kâidenin değişme ihtimâli de yoktur! Bir şahsın; bu zâtların, sırat-ı müstakîm olan yolundan hardal dânesi kadar ayrıldığı bilindiğinde, onun sohbeti

³⁹ Muallim Nâci (1849–1893), İ'câz-i Kur'ân, İkinci tab'ı, Dersâadet, Matbaa-i Nişan Berberyan, 1308, s. 25-30.

öldürücü zehirdir, diye i'tikat etmeli; onunla aynı mecliste bulunmayı engerek yılanı ile birlikte olmak gibi görmelidir!

Kendilerinde dikkat ve itina bulunmayan, dinî hassâsiyetten yoksun, lâkayd ilim tâliplerine gelince... Onlar, hangi gruptan olurlarsa olsunlar, din hırsızlarıdır! Onların sohbetlerinden kaçınmak da, dînin zarûriyâtındandır, lâzımdır-gereklidir. Bütün bu fitneler ve dinde vâki olan mefsedet, dünya menfaatleri toplama uğrunda âhiretlerini hebâ eden bu topluluğun uğursuzluğundan olmuştur! **“İşte onlar, hidâyete karşılık dalâleti satın alanlardır. Ancak, onların bu ticareti kazanmamış, kendileri de doğru yola girememişlerdir.”**⁴⁰ Nitekim Allah dostlarından bir zât, Şeytân-ı aleyhillâne'yi, insanları saptırıp azdırmayı bırakmış, rahatça otururken görüyor ve bunun sırrını-sebebinin soruyor... İblîs-i laîn de, “Bu zamanda kötü âlimler, insanları saptırıp azdırmada bana kefil ve işlerimi görmeye kâfidirler” diye cevap veriyor.⁴¹

2. Ahkâm-ı şer'îye; yani farz, vâcip, sünnet ve müstehaplar gibi yapılması emrolunan ibâdetlerle, işlenilmesi yasak olan haram, müfsit, mekruh, müştebeh gibi hususları öğrenmek...

3. Bu öğrendiklerinin îcâbınca amel etmek...

4. Bütün bunlardan sonradır ki, sûfiyye-i kirâm (k. esrârahüm) hazerâtına mahsus olan tasfiye ve tezkiye tarîkına sülûk etmektir.

Binâenaleyh, i'tikâdını-inancını düzeltmeden şer'î hükümleri bilmek fayda vermediği gibi, bu ikisi tahakkuk etmeden yapılan amellerin de bir yararı olmaz. Bunların üçü birlikte elde edilmeden, sûfiyye tarîkatına girip rûhu tasfiye ve nefsi tezkiye edebilmek muhaldır, imkânsızdır. Bu dört esasın dışındakiler; farzların ikmâl edicileri durumunda olan sünnetler gibi, şeriatin ikmâl edicileri ve tamamlayıcılarıdır.

⁴⁰ Kur'ân-ı Kerim, Bakara sûresi, 2/16.

⁴¹ el-Metktûbât, İmâm-ı Rabbânî, 1, 213.

Esaslar olmadan, bunların hemen hepsi de mâlâyânî (mânâsız-faydasız, boş şeyler) içerisine giren fuzûlî şeylerdir. Hadis-i şerifte, **“Kişinin mâlâyânîyi terkedip, kendisine faydalı olan şeylerle meşgul olması, Mülümanlığı’nın güzelliğindedir”**⁴² buyuruluyor.

Tarîkat-ı Aliyyeye Girmekten Maksat Ve Elde Edilen Fayda

İ’tikat ve amel olan iki kanadı elde ettikten sonra, sûfiyye-i aliyyenin tarikatına girmek gerekir. Ancak bu, ne mevcut i’tikat ve amel üzerine fazladan bir şey elde etmek, ne de onların dışında yeni bir şeye nâil olmak maksadiyledir. Zira böyle bir şey, tûl-i emel⁴³’dendir; insanı hataya düşürür, ayağını kaydırır!.. Tarîkat-ı aliyyeye girmekten maksat; şek ve şüpheye düşürmek isteyenlerin tuzaklarına düşmemek ve amellerimizi boşa çıkartmamak için, i’tikatla alâkalı hususlarda yakîn ve itm’nân elde etmektir... **“Bilmiş olun ki; kalbler, ancak Allâh’ı zikirle mutmain olur (sükûnet ve istikrâra kavuşur).”**⁴⁴

Ve yine maksat; ibâdetleri edâ ve amelleri yerine getirmekte kolaylık ve rahatlığın olması, nefs-i emmâreden gelen tembellik, inat ve herkesin yanlısını bulmak gibi hastalıkların zâil olması, giderilmesidir. Yoksa, sûretleri ve gaybî şeyleri müşâhede (görmek), keyfiyetsiz (şekilsiz ve sûretsiz) olan nûrları ve renkleri muâyene (seyretmek) değildir.

⁴² Tirmizî, Sünen, Zühd, 11; İbn-i Mâce, Sünen, Fiten, 12; İmâm Ahmed bin Hanbel, Müsned, 1, 202; el-Mektûbât, İmâm-ı Rabbânî, 1, 157.

⁴³ **Tûl-i emel** lûgatte; hırs, tamah, tükenmez arzu-istek ve aç gözlülük demektir. Tasavvufta **tûl-i emel**, hiç ölmeyecekmiş gibi sâlikin dünya için çalışması, **kasr-i emel** de, hemen ölecekmiş gibi âhiret için çalışmasıdır. Tasavvuf ehli, sâlikin ileriye yani bir adım ötesini düşüncesini istemezler. Onlar “İbnü vakt”tir, hâl ehlidir. (el-Gazâlî, İhyâ, 4, 437-445)

⁴⁴ Kur’ân-ı Kerim, Ra’d sûresi, 13/ 28.

Zira bu gibi şeyler, oyun ve oyalanma sınıfına dâhildir. Hissî olan nûr ve sûretlerde ne gibi bir noksanlık vardır ki; bir şahıs, bunları bırakıp riyâzât ve mücâhedelere dalarak, gaybî olan sûretleri ve nûrları temennî eder?! Zira, gerek hissî ve gerekse gaybî olan sûretler ve nûrların hepsi de Hak celle ve alânın mahlûkudurlar... Onun varlığına delâlet eden âyetlerindedir.⁴⁵

Velhâsıl; ilim ve amelde sûfiyye tarikatından elde edilen fayda, istidlâlî olan kelâm ilimlerinin keşfi hâle gelmesi, amelleri yaparken tam bir kolaylığın hâsıl olması, nefis ve şeytan tarafından meydana gelen tembelliğin ortadan kalkmasıdır.⁴⁶ Yoksa birtakım kerâmetler, hâller elde edip; suda yürümek, havada uçmak, tayy-i mekân etmek için değildir.

Yollardan Hangisi Tercih Edilmeli?

İmâm-ı Rabbânî (k.s.) hazretleri bir mektuplarında, âdetâ bu suâlîni cevabı sadedinde şu açıklamalara yer vermişlerdir:

Meşâyih tarikatlarından hangisinde şerîat hükümlerine riâyet fazlaysa, nefse muhâlefetin çokluğundan ötürü, Allâh'a (c.c.) ulaştırın yolların en yakîni odur. Böyle bir tarikat ise, ancak Tarikat-ı Nakşibendiye'dir. İşte bundan dolayıdır ki, efendimiz ve kiblemiz büyük şeyh Şâh-ı Nakşibend (k.s.), **"Nefse muhâlefetin çokluğu dolayısıyla, Allah Teâlâ'ya kavuşturan yolların en yakînini buldum"** buyurmuşlardır.

Bu tarikat-ı aliyyedeki, şer'î hükümlere ziyâdesiyle riâyet edilmesinin açıklamasına gelince... Bu da; insaflı, anlayışlı ve meşâyih tarikatına girmiş bulunan bir kimseye gizli bir şey değildir.⁴⁷

⁴⁵ el-Mektûbât, İmâm-ı Rabbânî, 1, 266.

⁴⁶ el-Mektûbât, İmâm-ı Rabbânî, 3, 9.

⁴⁷ el-Mektûbât, İmâm-ı Rabbânî, 3, 9.

Bu sebeple, diğer sûfiyye tarîkatları arasından Nakşibendiye tarîkatını seçmek, daha münâsîp ve evlâdır. Çünkü bu tarîkat-ı aliyyenin büyükleri, sünnet-i seniyyeye ittîbâ etmeyi lüzumlu ve zarûrî görmüşler, bid'at-i şenîadan da son derece ictinap etmişler, uzak durup kaçınmışlardır. İşte bunun içindir ki, kendilerinde mütâbeat devleti (sünnetlere uyma nimeti, hasleti) bulunduğu zaman, her ne kadar ahvâlden (hârikulâde hallerden) bir şey olmasa da, onları, neş'eli ve sevinçli görürsün. Ama kendilerinde, ahvâl ile beraber, mütâbeate dâir bir fütûr (sünnetlere tâbi olmak hususunda bir zayıflık ve gevşeklik) hissedерlerse; işte o zaman, bu hâlleri ve kerâmetleri ne talep, ne de kabul ederler...⁴⁸

Râbîta Nedir?

Bu bahiste, râbîta'nın lûgatte ve tasavvuf istilâhında ifâde ettiği mânâlar, tarîkatlardaki yeri, mâhiyeti ve bunlara münâsîp bazı meseleler ele alınacaktır.

a) Kelime Olarak Râbîta:

Râbîta kelimesi, Arapça "râbîta" mastarından ism-i fâil müfred müennestir. Cem'îsi, revâbit gelir. Lûgatte çeşitli mânâlarda kullanılmıştır. Şöyle ki:

1. İki şeyi birbirine bağlayan ip ve sâir bağ, bend: Bunu tutturacak bir râbîta lâzım, gibi.

2. Münâsebet, alâka: Akrabalık râbîtalarına ehemmiyet vermek; dostluk râbîtalarını kuvvetlendirmek; râbîta-i muhabbet gibi. Yani kalbi, bir şeye muhabbetle-sevgiyle bağlamak ki, bu mânâda râbîta, isteyerek veya istemeyerek, her insanda mevcuttur. Ancak, kalbin bağlandığı şey; bazan güzel, bazan çirkin, bazan da mübahlardan bir şey olabilir. Çünkü bu, ya

⁴⁸ el-Mektûbât, İmâm-ı Rabbânî, 1, 266.

Îlâhî emirdir; Hz. Allâh'ı, Resûlü'nü ve Allah dostlarını Allah için sevmek gibi... Ya da Îlâhî bir nehiydir; haramlardan ve mekruhlardan hoşlanmak gibi... [Her ne kadar mekruhlar için ikâb (ceza) yoksa da, itâbı yani azarlanıp kınanmayı mûciptir.] Yahut da mubah olur; insanın eşini ve çocuğunu, fitratında olan ve hiçbir zaman kendisinden ayrılmayan bir huyla sevmesi gibi.⁴⁹

3. Mensûbiyet, intisap: Dervişin şeyhine olan râbîtası gibi.

4. Nizam, tertip, usûl, münâsebet. Meselâ:

“Bu iş'te, bu adamda **râbîta** yoktur” cümlesinde,

“Çamlıbel sanki şehir: zâbîta yok, **râbîta** yok

Aksa kan sel gibi, bir dindirecek vâsîta yok” mısralarında,

“Sonraları şark ve garpta büyük büyük vak'alar zuhûra geldi; nice devlet ve milletlerin **râbîtaları** bozuldu” ifâdelerinde olduğu gibi.

Binâenaleyh, “Râbîtasız adam”, “O adamın râbîtasızlığı mâlum” demek; münâsebetsiz, ağırbaşlı olmayan, yol-yordam bilmeyen adam demektir. “Râbîtasız bir dâire”; nizamsız, tertipsiz bir dâire demektir. “Râbîtalı söz”; tertipli, muntazam ve yerinde sarf edilmiş sözdür. “Râbîtalı adam”; münâsebetli, kavli ve fiili yerli yerince olan, sözünü ve işini bilen adam, demektir.

Kezâ, “Râbîtalı adam” demek; Allah Teâlâ'nın, sabır-sebat-feyz ve ilhâmla kalbini kuvvetlendirdiği insan demektir. Nitekim Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerim'de, Ashâb-ı Kehf ile alâkalı olarak, **“Biz de onların hidâyetini artırdık... Onların kalblerine râbîta verdik** (ve böylece metin kıldık,

⁴⁹ Hüseyin ed-Devserî, er-Rahmetü'l-Hâbîta fî Zikri İsmi'z-Zâtî ve'r-Râbîta, el-Mektûbât, İmâm-ı Rabbânî hâşiyesinde matbu', c.1, s. 218.

kuvvetlendirdik)”⁵⁰ buyuruyor. Hz. Mûsâ’nın (a.s.) annesi hakkında da, **“Mûsâ’nın annesinin kalbi (üzüntü ve kederden) bomboş kalıverdi. Eğer biz, (va’dimize) inananlardan olması için, kalbine râbita vermemiş (bu vesîleyle pekiştirip kuvvetlendirmemiş) olsaydık, neredeyse iş meydana çıkacaktı”**⁵¹ buyuruluyor.

5. İbâredeki cümleleri birbirine bağlaya edat: Bu iki cümle arasında râbita ister, gibi.⁵²

b) Tasavvuf İstılâhında Râbita:

Tasavvufta râbita, esas itibariyle Nakşibendî yolunun istilâhlarındandır. Ancak diğer tarikatlerde de lafız olarak değilse de mânâ olarak râbita vardır.

Ehlüllâha göre **râbita**; mürîdin, hâlis bir muhabbetle şeyhinin sûretini, istifâde ve istifâza mülâhazasıyla, hayal hazînesinde tasavvur etmesi... Şahsen görmemiş ise, ruhâniyetini tasavvur eylemesi⁵³ ve bu usûle riâyetle, kalben onun rûhâniyetinden istimdât etmesidir. Başka bir ifadeyle; dervişin şeyhine husûsi sûrette bağlanmasıdır. Yani mürîd, kendi kalbinden hilâfet sırrına mazhar olmuş üstâzının kalbine

⁵⁰ Kehf sûresi, 18/13-14. **“Ashâb-ı Kehf”**, bu sûre-i celîlede haklarında genişçe bahsedilen 7 kişinin ünvanıdır ve “mağara arkadaşları” demektir. İsimleri: **Yemlîhâ, Mekselînâ, Mislînâ, Mernûş, Debernûş, Şâzenûş, Kefestatayyûş; Kitmîr** de onların köpekleridir. Onunla 8 oluyorlar. Cennete girecek hayvanlardan biri de budur.

⁵¹ Kur’ân-ı Kerim, Kasas sûresi, 28/10.

⁵² Lûgavî mânâlar için kaynaklar: Mütercim Âsım Efendi, Kâmus Tercemesi, Bahriye Matbaası, İstanbul 1305; İbnü Manzur, Lisânü’l-Arab; Firuzâbâdî, Besâir; Isfehânî, Müfredeât; Ahterî-i Kebîr; Meydan Larousse, Meydan Yayınevi İstanbul; Şemseddin Sâmî, Kamûs-i Türkî, Dersâadet 1317; Kur’an-ı Kerim ve muhtelif tefsirler; İslâm Ansiklopedisi, M.E.B. Devlet Kitapları, Millî Eğitim Basımevi 1979; Devellioğlu Ferit, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat vb. eserlerin ilgili maddeleri.

⁵³ Salâhuddîn ibn-i Mevlânâ Sirâcüddîn, a.g.e., s. 65.

mânevî bir irtibat kurarak, onun kalbinden kendi kalbine feyz geldiğini tefekkür eder... Ve yine bu esnada devamlı olarak kalben, mürşidinin mübârek sûretini tasavvur eyler.

Yukarıdaki paragrafı biraz daha açacak olursak, mutasavvıflara göre râbîtayı şöyle de ifade edebiliriz:

Râbîta, mürîdin, kâmil ve mükemmil olan şeyhinin rûhâniyetinden feyz alacağına inanarak, onun sûretini (şekil ve şemâilini) zihninde tasavvur etmesidir. Yine râbîta; mürîdin şeyhini severek yâdetmesi (hatırlaması) ve sûretini zihninde canlandırmasıdır ki, buna **râbîta-i muhabbet** denir.

Mürîdin kalben şeyhi ile beraber olması ise, mânevî birlikteliktir, gönüllerin bir olması ve kaynaşmasıdır. Bu maiyet-i mânevîye (mânevî beraberliğe) de, **râbîta-i kalbiye** ismi verilir.

Mürîdin ilk hedefi, şeyhinde fâni olmaktır ki, buna **fenâ fişeyh** tâbir edilir. Zira şeyhte fâni olmak, Allah'ta fâni olmanın öncüsüdür. Sâlik, râbîta vesîlesiyle önce şeyhi ile, sonra da şeyhi vâsıtasıyla Allah (c.c.) ile irtibâtını kurmuş olur.⁵⁴

c) Tarîkatlerde Râbîta Usûlünün tatbiki:

Râbîta; turuk-ı aliyeye tâbir edilen yüce tarîkatlerin tamâmında ve bâhusus –her hâl ve keyfiyeti Resûlüllâh'ın (s.a.v.) sünen-i seniyyelerine ittibâ⁵⁵dan ibâret olup, şerîattan

⁵⁴ Abdülmecid b. Muhammed el-Hâni, el-Hadâiku'l-Verdiyye, s. 295; Ali Kadri, Risâle-i Bahâiyye, s.39; Muhammed b. Abdullah el-Hâni, el-Behcetü's-Seniyye, s. 42 ve tasavvufa dair muhtelif sohbetlerden derlenmiştir.

⁵⁵ “Sünen”, sünnet kelimesinin cem'isidir. “Seniyye” ise yüksek, yüce demektir. “Sünen-i seniyyeye ittibâ”, yüksek ve yüce sünnetlere uymak, demektir.

hâriç, sünnetlerden fazla hiçbir usûl ve âdetleri bulunmayan–
Tarîkat-ı Aliyye-i Nakşibendiye’de mühim bir rükündür.

Tatbik usûlüne gelince...

Bilindiği gibi kalb; sol memenin iki parmak aşağısında, üçüncü parmağın altında bulunan bir et parçasıdır. Yumurtaya ve çam kozalağına benzer. Sivri olan başı, sol kaburganın altına; kalın olan kısmı ise, içeriye doğru girmiştir. Buna **sanevberî kalb** denilir. Rûhânî kuvvete ise, **hakîki kalb** adı verilir. Sanevberî kalb, hakîki kalbe hücre ve yuva gibidir.

Mürid, kendisine ezâ ve cefâ vermeksizin tam ve kâmil bir edeple oturur... Başını ve vücudunu, azıcık kalbe meylettirir... Gözlerini kapar... Zira göz, kalbin rehberi, delîli ve kılavuzu demektir... Göz ne ile meşgul olursa, kalb de onunla meşgul olur. Bu itibarla havâss-ı zâhîrin (duyu organlarının) boş ve hareketsiz olması lâzımdır. Vücudun hiçbir uzvu, kişinin kendi isteğiyle hareket etmeyecektir. Dudaklar birbirine bitişik, dil de damağa yapışık olur. İki kaşın arasındaki nefis de kalbe bağlanır. Yani mürid, bu hâl üzere kendini hazırlar; tam bir zevk ve şevk, kusursuz bir hürmet ve tâzimle şeyhinin huzûrunda bulunduğunu tasavvur ederek, onun kalbinden kendi kalbine nûrânî bir hatla feyz-i İlâhî’nin aktığını tahayyül eder. Müşahhas bir misâlle anlatmak gerekirse, mürid, mürşidinin kalbini Güneş gibi kabul edip, ondan mânevî cereyânı kendi kalbine çektiğini düşünebilir. Bunun en azı, bir çeyrek saattir; daha az olursa, tesiri de az olur.

Anlatılan bu minvâl ve miktar üzere **râbıtaya** devam edip, Allah’tan başka her şey unutulduktan sonra ise, **kalbî zikre** başlanır. Kalbî zikir sırasında bütün dikkat mânevî kalbe çevrilir. Maddî kalbin atışı, nefesin girip çıkması ile hiç alâkadar olmadan, mânevî kalbimizdeki hakikat-ı câima-i kalbiye makamında verilen adet ne kadar ise o miktar “**Allah-Allah-Allah**” diyerek zikre başlanır. Zikir ânında, bu ismin sâhibinden başka hiçbir şey düşünülmez. Şayet akla başka

düşünceler gelecek olursa, zikir bırakılıp istiğfâr getirilerek üç-dört dakika râbita yapılır ve zikre öyle devam edilir. Zikir ânında da, râbitada olduğu gibi, dil damağa yapışık olarak tutulur. Verilen adet tamamlandıktan sonra da, yapılan bu zikir, usûlünce hediye edilir.

Sâlike Râbitanın Lüzûmu, Te'siri Ve Faydaları

a) Lüzûmu:

Nefsi tezkiye ve rûhu tasfiye yolunda, melekî rûhun en büyük gıdâsı râbitadır. Rûhânî yolda râbitasız terakkî müyesser olmaz. Mürîdin, mânevî cereyânı çekip letâifini aydınlatabilmesi için, kalbini, transformatör vazifesi gören mürşidinin kalbine bağlaması lâzımdır. Çünkü normalde, insanın kalbi, küçük watlı bir ampul gibidir. Bu sebeple, Allâh'ın nûrundan faydalanıp letâifini ve etrafını tenvîr edebilmesi için, mutlaka kâmil ve mükemmil bir mürşide ihtiyaç vardır. Aksi halde, gelecek mânevî cereyâna ne ampul mesâbesinde olan kalb, ne de ampulün sahibi durumunda olan mürîd tahammül edebilir. Binâenaleyh bu işin de usûlü; feyz-i İlâhî'nin mahzeni, nûr-i Rabbânî'nin müvezzii olan mürşid-i kâmile râbitadır; yani ona bağlanıp onu vâsita-vesîle edinmektir.

Âyet-i kerimede meâlen buyruluyor ki: **“Ey iman edenler! Siz telaş etmeyiniz, sabırlı olunuz. Ve sabırda Allah düşmanlarıyla yarışıp onların üstüne çıkınız,** sabır yarışında onları geçiniz. Yani imtihan, mücâhede ve muhârebe mevkilerinde düşmanların sabrının üstüne çıkmaya ve nefsinizin arzularını yenmeye çalışınız. Şayet sabırlı olmaya alışsanız, bunu yapabilirsiniz. **Ve murâbata ediniz** (nöbetleşiniz), **ribat yapınız** (düşmanı gözetleyiniz). İmamın

ardında cemaatle namaz kılar gibi birbirinize bağlanıp vazifede dikkatli olunuz. Bilhassa savaşa düşmanlarınızdan daha hazırlıklı bulunarak atlarınızı bağlayıp hudutlarda karakol bekleyiniz.

‘Ribât’, Allah yolunda devam etmektir. Bu aslında “rabt-ı hayl” yani at bağlamaktan alınmıştır. Hudutta düşmana karşı atını bağlayıp gözetlemek ve beklemek demektir. Sonra İslâm ülkesinin hudut şehirlerinde bekleyen gâzi ve mücâhidlere, umumiyetle ‘murâbıt’ denilmiştir. Fakihlerin ıstılâhında ise murâbıt, hudut şehirlerinden birine, bir müddet beklemek için giden kişidir.

Resûlüllüh (s.a.v.) Efendimiz buyurmuşlardır ki, ‘Allah yolunda bir günlük ribât (nöbet tutup zâhirî veya bâtinî düşmanı gözetlemek), dünya ve dünyanın içinde bulunanlardan daha hayırlıdır.’⁵⁶

Ve Allah’tan gereği gibi korkunuz. Mutlak olarak emirlerine karşı gelmekten sakınınız, onun korumasına koşup sığınınız, **ki felâh bulasınız** (kurtulasınız). Yani isteklerinize kavuşup temennilerinizde başarılı olasınız.”⁵⁷

Âyette geçen “**râbitû**” kelimesini İsmail Hakkı Bursevî (k.s.) hazretleri şöyle tefsir etmiştir:

Sınırlarda, bedenlerinizle ve atlarınızla gözetleyicilik yapınız. Nefislerinizi de tâat üzere gözetleyiniz, kontrol altında tutunuz. Nitekim Efendimiz (s.a.v.) buyurmuştur ki:

“Allâh’ın, hataları silmeye ve dereceleri yükseltmeye vesîle kıldığı şeyleri size söyleyeyim mi?

Ashâbın: Evet yâ Resûlellah, söyleyin, demeleri üzerine de şunları saymışlardır:

⁵⁶ Buhârî, Sahîh, Cihad, 73; Müslim, Sahîh, İmâre, 163.

⁵⁷ Âl-i İmrân sûresi, 3/200. Elmalı’lı M. Hamdi Yazır, a.g.e., 2, 1266.

“Zahmetine rağmen abdesti tam almak, mescide çok adım atmak, (bir namazdan sonra diğer) namazı beklemek. İşte bu ribâttır, işte bu ribâttır.”⁵⁸

Ribât, lûgatte nefsi hapsedmek mânâsına da gelir. Kendisini cihâda vermek sûretiyle nefsini Allah yoluna hapsedenler için bu tâbir kullanılır, böyle kimselere ‘**murâbit**’ denir. Ancak, abdestini tam alıp, namazlarını mescitte cemaatle kılan ve birini kılınca diğer namazın gelmesini gözetleyen mü’min de kalben, rûhen Allah yoluna bağlanmış gibidir. Yani o da bir nevi murâbittir.

Başka bir hadîs-i şerifte de şöyle buyurulmuştur:

“Allah yolunda bir gün ve bir gece nöbet tutup gözetleyicilik yapan kimse, aynen, bir ay aralıksız olarak oruç tutup namaz kılan ve namazından da sadece zarûri ihtiyacı için ayrılan kimse gibidir.”

Bu mükâfat, **cihâd-ı zâhiriyy-i asgar** (görünen düşmanla yapılan küçücük savaş) için böyledir. Peki, ya **cihâd-ı bâtuniyy-i ekber** (görünmeyen düşmanla yani nefisle yapılan en büyük cihad) için durum nasıldır acaba?..

Şüphe yok ki, nefsi muhâfaza ve murâkabe etme, onu ibâdet ve tâatlere hapsedme hususunda alınacak sevaplar ve dereceler çok daha fazladır.⁵⁹ Dolayısıyla nefisle mücâdelenin bir vâsıtası-vesîlesi olan **râbîta** da o derece lüzumludur.

Hâsılı diyebiliriz ki; “cihâd-ı zâhiriyy-i asgar”da bile sabır, sebat, komutana itâat ve teslimiyet, düşmanı gözetleme ve irtibat olmadan netîceye varmak, zaferler elde etmek mümkün olmazken, ya “cihâd-ı bâtuniyy-i ekber” olarak vasfolunan şeytan ve nefisle mücâhedede en tesirli ve en faydalı silah

⁵⁸ Müslim, Sahîh, Tahâret, 41; Tirmizî, Sünen, Tahâret, 39.

⁵⁹ Tefsîru Rûhu'l-Beyan, 2, 107-108.

durumunda olan **râbîtasız** muvaffakiyet, kolayca nasıl mümkün olabilir?!

Evet, kolay olmadığı içindir ki, meşru‘ olan diğer bütün vesîleler gibi râbîta-i şerife de Allah Teâlâ tarafından mü'minlere emrolunmuştur. Zira başka türlü yollarla nefis-i emmârenin ve şeytanın hîle-tuzak-vesvese ve zulmetlerinden kurtulup netîce ve necâta kavuşabilmek güç, hatta imkânsız denecek derecede zor ve meşakkatlidir.

b) Te'siri:

Râbîtasız zikir, mûsıl değildir. Yani râbîta olmadan yapılan zikirle Hakk'a-mahbûba kavuşmak mümkün olmaz. Çünkü râbîtasız zikir, zikrolunan Zât-ı ecell-i a'lâya kâmil bir münâsebet meydana getirmez ki, tam bir istifâde temin edilebilsin... Râbîtada ise, tam bir münâsebet temin edildiği için, zikirsiz de olsa mûsıldır, Hakk'a ulaştırır.⁶⁰

Râbîta her işte yardımcıdır, imdâda yetişir. Kalbi, nefsânî kirlerden ve şeytânî hîlelerden temizler. Kalb ile zikrin yapılabilmesine istîdat ve kabiliyet elde edilebilmesi için, bütün turuk-ı aliyye büyükleri tarafından, râbîta-i şerife lüzumlu addedilmiştir. Râbîta-i şerîfeye devam eden sâlik, İlâhî yakınlığa vesîle olan merdivenlerin basamaklarını sür'atle çıkar ve çabucak terakkî eder.

c) Faydaları:

Râbîta-i şerîfe ile kalbte temizlik ve İlâhî muhabbet hâsıl olur... İslâmî akîde (inanç) kuvvetlenir... İbâdetlerin rûhânî zevk ve nûrânî lezzetine kavuşulur... Meselâ, namaza zevk ve şevk ile durulur. Diğer ahkâm-ı şer'iyenin edâ ve ifâsında da hiçbir zorlanma olmaz; kolaylıkla icrâ olunur. Çünkü, **“Ona**

⁶⁰ el-Mektûbât, İmâm-ı Rabbânî, 1, 187.

(yaklaşmaya) vesîle arayın” âyet-i kerîmesindeki emre imtisâlen, huzûr-i İlâhî’ye, o huzûra lâyük olan bir vâsîta ile çıkılmış olur.

Diğer yandan bir şâirimizin teşbihi ile, “Şerîat bir binâ; bahçesi tarîkat, meyvesi ise hakîkat ve ma’rifettir.” Bu meyveden istifade edebilme âdâbının başı da, vuslat⁶¹a vesîle olan kâmil ve mükemmil bir mürşide **râbîta**dır. Zira hakîki mürşidler, insanı Allâh’a götüren rehberler, kılavuzlar, delillerdir... Allâh’a giden yolda vesîlelerdir. Resûlüllâh’ın (s.a.v.) yolu, ahlâkı, hayatındaki tavır ve hareketleri onlardan öğrenilir... **“Allah onlardan râzi, onlar da Allah’tan râzidirler.”**⁶²

Binâenaleyh, mürşid-i kâmile **râbîtasız** Allah yolunda yürümeğe çalışmak; gece karanlığında yapayalnız, ışıksız-delilsiz, haritasız-pusulasız yola çıkmak gibidir... Böyle bir insan, bastığı yeri görmez, gittiği yeri bilmez... Önünde hendek mi, uçurum mu vardır fark edemez! Bu gibilerin, her an bir tehlikeye düşmelerinden endişe edilir!..

Fakat, mürşid-i kâmile **râbîta** ile onun rehberliğinde yapılan yolculukta, böyle bir tehlike bahis mevzuu değildir. Çünkü o, gidip gelmiştir. Yolların bozuk ve tehlikeli yerlerini bilir. Kılavuzluk ettiği müridini, oralardan kolaylıkla ve sâlimen geçirir.⁶³

Yolların En Yakîni Râbîta Yoludur

Kulu Allâh’a götüren yolların içerisinde, râbîta yolundan daha yakın bir yol yoktur. Faydalanmak itibariyle mürid için,

⁶¹ “Vuslat” ulaşmak, erişmek, ermek demektir. Tasavvuf lisânında ise; Hakk’a ermek, kemâle ermek, olgunlaşmak, seyr u sülûkünü tamamlamak mânâlarında kullanılmaktadır.

⁶² Kur’ân-ı Kerim, Beyyine sûresi, 98/8.

⁶³ Şemseddin Nûrî, Miftâhu’l-Kulûb, s. 6.

bir zorlama ve uğraşma olmadan şeyhe râbîtanın husûlü, mürid ile mürşid arasındaki münâsebetin tam olduğunun alâmetidir. İşte bu münâsebet, ifâde ve istifâde (faydalı olma ve faydalanma) sebebidir. Binâenaleyh, gâye ve maksada kavuşmada aslâ râbîta yolundan daha yakın (daha kestirme) bir yol yoktur. Bu devlet ile mes‘ûd olan (râbîta nimetiyle saâdete kavuşan) kişiye ne mutlu!..

Hâce Ahrâr (k.s.) Fıkarât isimli eserlerinde, **“Faydalanmak itibariyle delîlin gölgesi, Hak sübhânehûnün zikrinden evlâdır”** buyurdu. Yani mürid için delîlin gölgesi (mürşidine râbîtası) zikirle meşgul olmasından daha iyidir. Zira râbîtasız zikir, zikrolunan Zât’la (c.c.) tam bir münâsebet meydana getirmes ki, mürid, zikir yolu ile tam bir fayda temin edebilsin...⁶⁴

Yukarıda da îzâh olunduğu üzere, râbîta; tam bir muhabbetle pîr’in sûretini, istifâde ve istifâza mülâhazasıyla (faydalanma ve feyizlenme düşüncesiyle), kalben tasavvur etmektir... Şahsen görülmemiş ise, rûhâniyyetini tahayyül eylemektir.

Allah’a (c.c.) kavuşturan yolların, fenâ’dan evvel [fenâ fîllah, yani Allah’ta fâni olma mertebesinden önce] en tesirli ve en faydalı olanı budur. Bu nisbet; muktedî ile muktedâ arasında şiddetli münâsebeti, muktedâ’daki ulûm ve maârifin cezbini, a‘zamî istifâde ve istifâzayı îcap ettirir. [Yani bu bağıllık, tâbi olan kişi ile kendisine uyulan zât yani mürid ile mürşid arasında çok kuvvetli bir alâkayı, mürşiddeki ilim ve ma‘rifetleri letâifine çekmeyi, ondan en üst derecede faydalanmayı ve feyizlenmeyi gerektirir, bütün bunlara vesîle olur.] Onun için, **“Râbîta yolu, yolların en yakîni”** denilmiştir.⁶⁵

⁶⁴ el-Mektûbât, İmâm-ı Rabbânî, 1, 187

⁶⁵ Salâhuddîn İbn-i Mevlânâ Sirâcuddîn (k.s.) a.g.e., s. 65.

Râbîtada kalbe feyz gelmesinin zâhirî alâmet ve bedenî emâreleri şunlardır:

- √ Kalbden vücûda bir sıcaklık dağılır.
- √ Ciltte bir yumuşaklık meydana gelir.
- √ Râbîtadan sonra insanın üzerinde bir ferahlık olur.
- √ Ağzında bir tat husûle gelir.
- √ Râbîtaya oturduğu zaman râbîtadan ayrılmak istemez.
- √ Ağlamadığı halde gözlerinden sıcak ve tatlı bir yaş gelir.

Yukarıda anlatıldığı usûl üzere râbîta-i şerifeye devam eden sâlik; kalb, ruh, sır, hafî, ahfâ, nefs-i nâtika ve nefs-i küllî mertebelerine ulaşır.

Râbîtada Fütûr

Râbîta nisbetinin fütûruna sebep olan, yani mânevî zayıflık-gevşeklik ve feyz alamamaya yol açan hususlar, tâatle iltizâza (ibâdetlerden zevk ve lezzet alabilmeye) da mânidir.

Fütûrun sebebi, bazan kabız hâlidir; bazan ise -az da olsa- zellelerin irtikâbı (ufak-tefek hata ve yanlışların işlenmesi, mânevî bakımdan sürçmelerin, kaymaların olması) sebebiyle meydana gelen küdürât (bulanıklık)tır.

Birinci sebep, yani kabız hâli kötü değildir... Hatta bu, tarîkat sülûkünde lüzumlu ve gerekli olan hâllerdendir.

İkincisinin ârız olmasında (meydana gelmesinde) ise, bundan kurtulmak için; Allah sübhânehûnün keremi ile, küdürâtın eseri kalkıncaya kadar **tevbe** ve **istiğfâra** devam etmek lâzımdır. Küdürâtla kabız arasını ayırdetmek de, dikkatli

nazar yani hassas ve itinalı bir görüş ister. Onun için, her zaman ve her vaziyette tevbe faydalıdır.⁶⁶

Nakşibendî yolu büyüklerine göre bu mânevî kabız hâli, yağmurun ardından havanın açıp bitkilerin güneşten istifade etmesi gibidir. Zira devamlı yağan bir yağmur, bitkiyi çamura boğar, fayda yerine zarar verir, çürütür. O bakımdan havanın bazan da açması gerekir.

Ancak bu mânevî tıkanıklık hâlinin de, on güne kadar olan süresi normal kabul edilmiş; şayet on günü aşacak olursa, mutlaka **tevbe** ve **istiğfâr** ile, hususiyle de **fiilî istiğfar** olan **tesbih namazıyla** bu sıkıntıdan kurtulmaya gayret edilmesi tavsiye edilmiştir.

Râbıta Nisbetinin Devamlı Oluşu

Bu hususu İmâm-ı Rabbânî (k.s.) hazretleri, yazdıkları bir mektupta şöyle izah ediyorlar:

Hâce Muhammed Eşref, râbıta nisbetinin devamlı oluşundan bahsediyor ve diyor ki: “Râbıta nisbeti, beni o kadar istilâ etti ki; namazda onu kendimin mescûdü görüyorum. Onu bertaraf etmek istesem de, aslâ mümkün olmuyor!”

Ey muhib!⁶⁷ Şüphesiz bu devlet (bu çok büyük nimet), tâliblerin temennî ettikleri bir devlettir. Bu da ancak, binde bir kişiye nasîb olur... Bu muâmelenin sahibinin ise, tam bir münâsebe (mânevî bağlılığa, râbıtaya) istîdâdı vardır... Ve muhtemeldir ki, kendisine iktidâ edilen zâtın yani şeyhinin az bir sohbetiyle, onun bütün kemâlâtını cezbedebilir (kendi letâifine çekebilir).

⁶⁶ el-Mektûbât, İmâm-ı Rabbânî, 3, 107.

⁶⁷ Muhib; âşık, seven, dost mânâsındır. Tasavvufta, tarîkate ilk giren, yeni mürid olan demektir. Muhibbin derecesi yükselince derviş olur.

Muhakkak ki râbita hâli, mescûdün leh değil mescûdün ileyhdır...⁶⁸ Binâenaleyh (ibâdet ve tâatler için birer vesîle olan) mihrabları ve mescidleri reddetmediğın halde, (Allâh'a vuslata vesîle olan) râbitayı nasıl nefyeder, ondan kurtulmaya çalışırsın?!

Bu devletin zuhûru ise, ancak saîdler zümresine müyesser olur... Tâ ki râbita sâhibi, bütün hâllerde vâsıtasını-mürşidini bilsin ve her vakit ona müteveccih olsun, yani ona yönelip ma'nen onunla birlikte bulunsun.

Bu saâdet, öyle bir devletten nasîbi olmayanlara ve kendilerini bundan müstağnî addederek (buna ihtiyaç duymayarak) teveccüh kiblelerini (yönlerini, istikametlerini) şeyhlerinden başka taraflara çevirip amellerini zâyi edenlere (yaptıklarının ecrini kaybedenlere) nasib olmaz!⁶⁹

Râbitanın Meşrû'iyetine Dâir Olan İtirazlar Ve Bunlara Verilen Cevaplar

Her devirde olduğu gibi, bu devirde de râbitayı inkâr edenler bulunmuş; İslâm'da râbitanın olmadığını, hatta bunun Hind yogasından tarîkatlere girdiğini iddiâ edegelmişlerdir. İmâm-ı Rabbânî (k.s.) hazretlerinin ifâdesi ile bunlar; kötü âlimlerdir, din hırsızlarıdır! Onların; halk nazarında bir makam-mevki ve itibar sahibi olmaktan başka arzu ve istekleri yoktur... Fitnelerinden Allâh'a sığınırız.

⁶⁸ "Mescûd" secde edilmiş, kendisine kulluk edilmiş mânâsınadır. Mescûdün leh, kendisine secde edilmiş olan; hakikat-i Ka'be, Allah (c.c.)... Mescûdün ileyh, kendisine doğru secde edilen; sûret-i Ka'be, kible demektir ki; ilki gâye ve maksat, ikincisi ise vesîle ve vâsıtaadır. Kezâ tasavvufta râbita da gâye değil, Allâh'ın nûrunu letâîfimize çekebilmek için bir vâsıtaadır, vesîledir.

⁶⁹ el-Mektûbât, 2, 30.

Evet, âlimlerin en fazîletlisi, mahlûkâtın da en üstünüdür. Hatta, Beyhâkî'nin (rh.) İbn-i Mes'ûd'dan (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerifte şöyle buyrulur: “**Âlimlerin mürekkepleri, kıyâmet günü, Allah yolunda şehit olanların kanları ile tartılır; âlimlerin mürekkepleri daha ağır gelir.**”⁷⁰

Kezâ, insanların en kötüsü de, âlimlerin en kötü ve fenâ olanıdır.⁷¹ Binâenaleyh insanların kurtuluşu, âlimlerin varlığına bağlı olduğu gibi, âlemin hüsrânı da aynı şekilde onlara bağlıdır! Bu sebeple Ehl-i Sünnet âlimleri, dilleri ve kalemleri ile bu kötü âlimlerin hücumlarına mukâbele etmişler, onların inkâr ve itirazlarına cevap vermişlerdir.

Dilerseniz şimdi bunlara bir göz atalım...

Meselâ deniliyor ki; “Mürîde, şeyhini tasavvur sûretiyle yapması emredilen râbitanın me'mûrun bih olması gerekir... O zaman da, bu husustaki hükmün, vâcib veya mendub olması îcap eder. Bunlar, her ikisi de şer'î birer husus olması hasebiyle, kendilerine edille-i şer'iyeden delil lâzımdır. Binâenaleyh râbitanın câiz olduğuna delil nedir? Ayrıca, Peygamberimiz (s.a.v.) ashâb-ı kirâmın şeyhidir; bütün zikir ve fikirleri ondan öğrenmişlerdir... Bununla beraber ashâbına, sûretinin tasavvur edilmesini emretmemiştir. Halbuki onun sûreti, insânî sûretlerin en kâmilidir.”

Bu ve benzeri itirazlara değişik tarzlarda cevaplar vermek mümkün... Şöyle ki:

Her şeyden evvel dünyada râbitasız insan yoktur... Hemen herkes hatta her şey mutlaka bir yerlere, bir şeylere bağlıdır.⁷²

⁷⁰ İmâm Süyûtî (rh.), İmâm Beyhakî'nin (rh.) İbn-i Mes'ûd'dan (r.a.) merfûan rivâyet ettiğini ifade ediyor. M. İ. R. hâşiye, c. 1, s. 166.

⁷¹ el-Mektûbât, İmâm-ı Rabbânî, 1, 194.

⁷² Evet, bu âlemden her şey râbıta ile kaimdir, onunla ayakta durur, varlığını, nizam ve intizâmını bir başka şeye râbıta ile devam ettirir. Meselâ Dünya, Ay ve diğer bazı gezegenler Güneş'e râbıtalıdır... Güneş ise, Arş-ı A'lây'a, o da sıfât-ı İlâhî'nin nûruna râbıta hâlinindedir.

Bu sebeple akli başında bir insanın, râbitayı inkâr etmesi mümkün değildir. Hatta inkâr eden insan, bir lahza düşünse, inkâr ettiği şeyin kendisinde var olduğunu görecektir. Meselâ, namaz kılacak olan bir kimse, şayet gâfillerden ise, namaza durduğunda akli, çeşitli evhâm ve efkâra dalar; Rabb'inden yüz çevirir... Ya çoluk-çocuğu ile, ya malı-mülkü veya bir başka sevdiği şeyle meşgul olur... Onlara bağlanır, onlara râbita yapar! Fakat, namazdan sonra da râbitasını inkâr eder!⁷³

Râbita-i şerife; gafleti giderme, hâtırâtı def'etme ve nûr-i İlâhî'yi celbetme vâsıtalarının en başta gelenlerindedir.

İslâm dîninde, vâsıtalar için, maksatların hükmü vardır. Meselâ, zina haram olduğu gibi, zinaya götüren öpmek, şehvetle bakmak, kendisine nikâhı düşen birisi ile halvet, yani başkalarının izinsiz giremeyeceği hususi bir mekânda başbaşa kalmak da haramdır.

Müslümanlar'ın Mevlâ'ya yönelip, feyz-i İlâhî ile nurlanmaları maksud ve matlub olunca, bunu temin eden râbita-i şerife ile zikir-i kalbî de matlub ve maksud olur. Allâh'ın sevgili kullarını tasavvur etmenin faydasız olduğunu söylemekse, kesinlikle mümkün değildir.

İnsan; haram ve çirkin olan bir şeyi düşündüğü zaman, kalbini ve rûhunu kirlettiği gibi; güzel olan şeyleri, Allâh'ın Habîbi'ni ve onun vârisi olan Allah dostlarını tasavvur ettiği zaman da, feyz-i İlâhî'ye mazhar olur.

Demek ki râbita-i şerife, şerîatin dışında bir husus değildir.⁷⁴

⁷³ Hüseyin ed-Devserî, a.g.e., M. İ. R., c. 1, s. 218-219.

⁷⁴ Hüseyin ed-Devserî, a. g. e., M. İ. R. c. 1, s. 223.

Râbıta-i Şerifenin Edille-i Şer‘iye İle İsbâtı

1. Kitap İle İsbâtı

Hiçbir şeyin Kur’an-ı Kerim’in dışında kalması mümkün olmadığına göre, elbette ki râbıta-i şerifenin hükmü de onda vardır. Bazı âyet-i kerimelerin ibâre, bazılarının da işâre mânâlarında râbıta-i şerifenin hükmünü bulmak mümkün. Yani bazılarında açıkça, bazılarında da işâret ve delâlet yoluyla râbıta-i şerife ifade edilmiştir.

Meselâ bu cümleden olarak, **“Ey îmân edenler! Allah’tan korkun, ona (kurbiyete-yaklaşmaya) vesîle arayın ve onun yolunda mücâhede edin ki, felâha erebilesiniz”**⁷⁵ âyet-i celilesini zikredebiliriz.

Bilindiği gibi lisânımızda “vesîle”, kendisi ile maksada-hedefe ulaşılan vâsıta’dır. Müfessirler, burada geçen “vesîle”ye çeşitli mânâlar vermişler... Bunlardan Fahr-i Râzî hazretleri, “vesîle”yi “mürşid-i kâmil” ile tefsir etmiştir.

İsmail Hakkı Bursevî (k.s.) de bu âyet-i kerimeyi tefsir ederken, **“Vesîle”den murad, sâlih ameller olduğu gibi, Allâh’a yakın olmak için kendisiyle tevessül edilen her şeydir**, diyor. Sonra da Te’vîlât-ı Necmiye’den şunları naklediyor:

Bu âyet-i kerime, ‘vesîleyi arama’ emrini açıklamaktadır; bu, elbette ki lâzımdır. Çünkü Allah Teâlâ’ya vusûl yani Hakk’a ermek, seyr u sülûkü

⁷⁵ Kur’ân-ı Kerim, Mâide sûresi, 5/35.

tamamlamak, ancak vesîle ile elde edilir. Bu vesîle de, hakîkat âlimleri ve tarîkat şeyhleridir.⁷⁶

Hız. Ömer'den (r.a.) rivâyet edilen bir hadîs-i şerifte de meâlen şöyle buyrulmaktadır:

“Ne zaman ki Âdem (a.s.) hatâsını anlayıp,

– Yâ Rabbî, eğer beni (hâlen) mağfîret etmemiş isen, Muhammed (s.a.v.) hakkı için afvımı diliyorum, demişti.

Allah Teâlâ ona,

– **Ey Âdem! Ben onu henüz yaratmadığım halde, sen Muhammed’i(n kadrini-kıymetini, nezdimizdeki şân ve şerefînin yüceliğini) nereden ve nasıl bildin?** diye sordu.

O da,

– Yâ Rabbi, sen beni yed-i kudretinle yarattığın ve rûhundan bana nefhettiğin zaman, başımı kaldırıp baktığımda, **Arş-ı A‘lâ**’nın ayaklarında, **‘Lâ ilâhe illallah, Muhammedün Resûlüllah’** yazılmış olduğunu gördüm... Zâtının ismine, ancak yaratılmışların en sevimlisini izâfe edeceğini (düşündüm ve bu yolla) bildim, dedi. Cenâb-ı Hak ona,

– **Ey Âdem, doğru söyledin. Hakîkaten o, benim nezdimde yaratılmışların en sevimlisidir. Onun hürmetine benden (afvını) dilediğinde, ben de seni affettim. Şayet Muhammed olmasaydı seni yaratmazdım”** buyurdu.⁷⁷

İşte bu hadîs-i şerifte de açıkça görüldüğü üzere, dînîmizde vesîle vardır... Ve bunlar da, başta Resûlüllah (s.a.v.) Efendimiz olmak üzere, onun vârisi olan hakîkat âlimleridir.

⁷⁶ Tefsîru Rûhu'l-Beyan, 2, 387-388.

⁷⁷ Taberânî, Mu‘cemü’s-Sağîr, 2, 82-83; Heysemî, Mecmau’z-Zevâid, 8, 253; Beyhakî, Delâil, 5, 488-489; Şevâhidü'l-Hak’tan Vehhâbilere Cevaplar, Mehmed Emre, Fazilet Neşriyat, İst., s. 134.

Yukarıda zikrolunan âyet-i kerîmede mü'minlere, kurtuluş ve selâmet için, üç şeye riâyet etmeleri emredilmiştir:

- 1) Allah'tan korkmak,
- 2) Ona yaklaşmaya vesîle aramak,
- 3) Onun yolunda mücâhede etmek...

Vesîle'den murad ise, mürşid-i kâmiller olduğuna göre, onların târif ettikleri râbîta-i şerifenin câiz olması bir tarafa, me'mûrun bih yani farz olması gerekir.

Ayrıca yukarıda geçtiği üzere, “vesîle”nin tefsirinde “râbîta”ya da yer veren müfessirler olmuştur. Çünkü mefhum umûmidir; mutlak olarak vesîleyi aramamız emrolunuyor... Karîneden mücerret emirler ise vücub ifade eder ki, “vesîle”yi arayıp bulmamız vâcip oluyor. Râbîta-i şerife ise, vesîlelerin en faziletli ve şerefli olanıdır. Zira râbîta-i şerife; müridi, Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz'in hakîki vârisleri olan mürşidân-ı kirâmdan zât-ı âlîlerine; ondan da, Allah Teâlâ'ya ulaştıran bir vâsitadır. Nitekim, Süleyman Hilmi Tunahan (k.s.) hazretleri, “İsm-i zât ile meşgul olmanın keyfiyeti”ni anlatırlarken, şu îzahlarda bulunurlar:

“Tâlib; hâlî ve tâhir bir mekânda (boş ve temiz bir yerde) oturur; gözlerini yumup ağzını kapayarak dilini damağına ilsak eder (bitiştirir). İstiğfar ile kalbini havâtır ve mâsivâdan hâlî kılar (iyi-kötü bütün düşüncelerden ve Allah'tan gayri her şeyden kalbini uzak tutar); bu hususta mürşidine râbîta-i muhabbetle râbîta eyleyerek rûhâniyetinden istimdât eyler (yardım talep eder). Ki, bu istimdâd-ı hâs, mürşidi vâsıtasıyla bütün ervâh-ı silsile-i sâdâta ve ruhâniyet-i Muhammediye'ye ve Hak sübhânehû ve teâlâ'ya râci' ve muntehîdir.”⁷⁸ Yani müridin bu hususi istimdâdı, mürşidi vâsıtasıyla bütün silsile-i sâdât hazerâtının

⁷⁸ Risâle-i Kibrît-i Ahmer, s. 6.

ve Resûlüllah Efendimiz'in rûhâniyetine ve oradan da nihâyet Cenâb-ı Hakk'a ulaşır.

Ve yine, “**(Habîbim) söyle: Eğer siz Allâh'ı seviyorsanız, hemen bana ittibâ edin ki, Allah da sizleri sevsin**”⁷⁹ âyet-i kerimesinde de râbîta-i şerifeye işâret vardır. Zira tâbî olan kişinin metbûunu, yani uyduğu zâtı görmesi, yahut da hayâlinde canlandırması îcap eder. Böyle olmadığı takdirde ise, ona ittibâ denilmez. Râbîta-i şerifede de, yukarıdan beri anlatıldığı üzere, bağlanılan zâtı hayâlinde tasavvur etmek esastır.⁸⁰

Hâsılı; her şey Kur'an-ı Kerim'de mevcut olmakla birlikte bunlardan bir kısmı avâma tebliğ edilmemiştir. Ancak havâs zümresine mensup olan zevât-ı kirâm; âyet-i kerimelerdeki bâtinî hükümlere âit işâret ve delâletleri, meselâ râbîta-i şerife, zikr-i kalbî ve benzeri ibâdetlerin varlığını bizlere haber vermişlerdir.

Daha önce de ifade olunduğu üzere, mürşid-i kâmiller, Resûlüllah (s.a.v.) Efendimiz'in hakîki vârisleridir. Vâris, mûrisinin terekesinin (mirasçısı olduğu zâtın bıraktığı malların) tamamında hakkı ve nasîbi olan kişidir. Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.), şerîat ilimlerinin hem zâhirine, hem de bâtinine mâlik bulunduğuna göre, şer'-i şerîfin bilhassa bâtını ile alâkalı hususlarda söz söyleyebilmek için, onun hakîki vârisi olmak îcab eder.

Bu sebeple, zâhirî ilimlerden bir nebze bilgiye sahip olup da, bâtinî ilimlerden nasîbi olmayanların, mânâ âlemine taalluk eden hususlarda söz söylemeleri doğru olmaz. Zira bu gibi kimselerin, gerek âyet-i kerimelerin ve gerekse hadîs-i şeriflerin ihtivâ ettiği mânâların, bâtin ile alâkalı kısımlarını

⁷⁹ Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmrân sûresi, 3/ 31.

⁸⁰ Âdâb-ı Tarîkat-ı Aliyye-i Nakşibendiyye Risâlesi, s. 11.

anlamaları mümkün değildir. Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz, bir hadis-i şeriflerinde buyurmuşlardır ki:

“Rabb’im bana sordu; cevap vermeye kaadir olamadım... Yed-i kudretini, hudutsuz ve keyfiyetsiz bir halde, iki omuzum arasına koydu. (...) Beni evvelînin ve ahirînin (öncekilerin ve sonrakilerin) ilmine vâris kıldı... Çeşitli ilimleri öğretti... Bunlardan birisi; kimseye söylememem üzere verilen ve benden başkasının tahammül etmesine imkân olmayan ilimdir. Diğeri; gizlenmesi ve söylenmesi hususunda, Rabb’imin beni muhayyer kıldığı (serbest bıraktığı) ilimdir. Öbürü de; havâs ve avâmdan herkese tebliğ etmekle memur bulunduğum ilimdir...”

İmâm-ı Rabbânî’nin (k.s.) Mektûbât’ını Farsça aslından Arapçaya terceme eden Muhammed Murâdû’l-Kazânî hazretleri, Mukaddime’de bu hadîs-i şerifi naklettikten sonra şöyle diyor:

Peygamberimiz’in (s.a.v.), havâs ve avâmdan herkese tebliğle memur edildiği ilim, şerîat ve ahkâm ilmi ile diğer muhtelif ilimlerdir. Gizlemekle memur olduğu ilim, nübüvvet ilmidir. Çünkü, ondan sonra peygamber yoktur. Nübüvvet ilmini ise, peygambelerden başkası bilemez ve tahammül edemez. Tebliğde muhayyer bırakıldıkları ilim ise, velâyet ilmidir. Bu ilim; şerîatın bâtın ilmidir, hakikat ve esrâr ilmidir... Fahr-i Kâinat (s.a.v.) bu ilmi, ashaptan bazılarına bildirmişlerdir... Nitekim muhakkikînden şeyh Abdü’l-Ganiyy-i Nablûsî (rh.), Sahîh-i Buhârî’de rivâyet edilen bir hadis-i şerifte, Ebû Hüreyre’nin (r.a.) şöyle dediğini nakletmektedir:

“Peygamberimiz’den (s.a.v.), muhâfaza edilmesi icab eden iki şey hıfzettim, ezberledim... Bunlardan biri, size neşrettiğim (yani söyleyip anlattıklarım)dır. Diğesine

gelince; şayet onu neşredip yaymış olsaydım, (insanlar) küfrüme hükmedip (beni) katlederlerdi.”⁸¹

Müfessirlerden birçoğu da, yukarıda zikri geçen âyet-i kerimedeki “vesîle”yi, “sâlih ameller” diye tefsir etmişlerdir... Bu şekildeki tefsir ile de buradan râbita-i şerifeyi anlamak ve isbat etmek mümkündür. Şöyle ki:

Ameller, ancak ihlâs ile “sâlih (güzel)” olur. İhlâs ise, gafletten uzaklaşmak, Mevlâ’dan gayriyi nefy etmekle yani kalbten sürüp atmakla mümkündür. Yine tecrübeyle sâbittir ki, râbita-i şerife ile meşgul olduğumuz zaman, ibâdetlerimiz gafletten uzak, amellerimizin zevkine ermek mümkün olmaktadır. Gaflet içinde yapılan ibâdetlerin ise zevkine varmak mümkün olmadığı gibi, makbul de değildir.

Görülüyor ki râbita-i şerife, gafletin izâlesini mücip olan, onu gideren “vesîleler”in en şerefli ve en üstün olanıdır. Âbid için gafletten kurtulmak maksud olunca; bu maksada ulaştıran şey’in de maksud olması lâzım gelir. Bizi bu mühim maksada götüren, gâyeye-hedefe ulaştıran en büyük vesîle, râbita-i şerife olduğuna göre, onun da maksud ve me’ûrun bih olduğu (dînen emredildiği) hakikati ortaya çıkmış olur.⁸²

Bu bahsi bir hadîs-i şerifle noktalayalım.

Resûlüllah (s.a.v.) Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

“Ümmetimin hayırlılarından bir topluluk vardır ki, Allâh’ın rahmetinin genişliğinden dolayı, açıktan gülerlerse de, azâbının korkusundan dolayı, gizli gizli ağlarlar. Onların vücutları yerde, kalpleri semâdadır.

⁸¹ el-Mektûbât, Fazilet Neşriyat, İstanbul, 1, 3.

⁸² Hüseyin ed-Devserî, a.g.e., 1, 223.

Ruhları dünyada, akılları âhirettedir. (Yeryüzünde) sekîne⁸³ ile yürürler, vesîle ile Allâh'a yaklaşırlar.”⁸⁴

2. Sünnetle İsbâtı:

Râbta-i şerifenin sünnet ile isbâtına gelince...

Bu hususta birçok hadîs-i şeriften câiz olduğu hükmünü çok açık bir şekilde çıkarmak mümkündür. Meselâ, **“Ameller niyetlere göredir; herkes için niyet ettiği şey vardır”** meâlindeki hadîs-i şerif, bunlardan biridir. Bilindiği gibi ameller, bedenî ve kalbî olmak üzere iki kısma ayrılır. Buna göre kişi, mubah olan hareket ve tasavvurlardan herhangi birine tâat olarak niyet etse, o hareket ve tasavvurun tâat olacağı bedîhîdir; yani, îzah ve isbâta ihtiyaç olmayacak derecede açıktır.⁸⁵

Kezâ, Sahîh-i Buhârî’de zikrolunan bir hadîs-i şerifte geçen şu cümleler de delildir. Şöyle ki:

Hz. Ebû Bekir (r.a.) bir gün, Resûlüllah (s.a.v.) Efendimiz’e, **“Yâ Resûlallah! Rûhâniyet cihetinizle, halâ’da bile hayâlimden ayrılmıyorsunuz”** diyor. Nitekim Sıddîk-i Ekber radiyallâhü an zâtihî’l-athar hazretleri, bu sebeple Resûlüllah (s.a.v.) Efendimiz’den son derece hayâ ederlerdi.⁸⁶

⁸³ **Sekîne;** kelime olarak vakar, ağırbaşlılık ve sükûnet mânâlarıdır. Tasavvufta ise **sekîne**, kalbte bir nûrdur ki, kalb onunla müşâhede ettiklerine karşı sükûnet bulur, mutmain olur. (Bursevî, İsmîl Hakkı, a.g.e., 9, 12) Başka bir ifadeyle, gaybla ilgili hususların gelişi esnasında kalbin bulunduğu itmi’nân ve huzûr hâlidir. Sekîne; nûr, kuvvet ve ruhtan meydana gelir, korkan kişi o sayede sükûnete erer, mahzûn olan da tesellî bulur. Günahkâr-isyankâr ve cür’etkârlar ona sığınır. (Herevî, Menâzilü’s-Sâirîn, s. 29; İbnü Arabî, İstılâhâtü’s-Sûfiyye)

⁸⁴ el-Gazâlî, İhyâu Ulûm, 1, 57’de, İmam Hâkim ve Beyhâkî’den rivâyet etmiştir; ayrıca bkz. Rûhu’s-Salât Aynü’l-Hayat.

⁸⁵ Hüseyin ed-Devserî, a.g.e., 1, 223.

⁸⁶ Âdâb-ı Tarîkat-ı Aliyye-i Nakşibendiyye, s. 10.

Kısaca, aç bir kimsenin tok olan birine, “Sen de açsın!” demesi, tok olanın da aç olmasını gerektirmediği gibi, itiraz eden kimsenin, “râbîtayı sahih görmüyorum, doğru bulmuyorum” demesi de, râbîta-i şerifenin sahih olmamasını îcab ettirmez.

Ayrıca mânevî bir ibâbetin, daha çok edille-i şer‘iyenin bâtinî ve mânevî tarafları ile sâbit olmasının gerektiği de mâlumdur. Hâl böyle olunca, âyet-i kerimelerin ve ehâdîs-i nebeviyenin bâtinî mânâlarına âşinâ olmayan, hatta bu sâhada hiçbir nasîbi bulunmayan kimselerin râbîtâ-i şerifeyi doğru kabul etmemeleri yersizdir. O bakımdan onların, en insafî şekliyle râbîta ehline, “Hak olduğunu iddia ettiklerinizle beraber olunuz” demeleri îcab eder. Aksi hâl, yani râbîta-i şerifenin dînen sâbit olduğunu inkâr ve hatta İslâm’ın dışında bir şey olduğunu iddia etmeleri, hem kendilerini hem de diğer insanları dalâlete düşürmekten başka bir işe yaramaz.⁸⁷

Hele hele râbîtaya, **“Kaynağını Budizm’den aldığı ve İslâm’a zaman içinde yamandığı bütün çıplaklığıyla ortada bulunan, üstelik bir Hind meditasyonundan asla başka bir şey değil”**⁸⁸ diyerek, âdeta Güneş gibi ortada apaçık duran nasları ilmî usûl çerçevesinde değerlendirmeyip sadece zâhirine göre hükmetmek, ya da kendi keyfince, nefsinin hevâ ve hevesine göre yorumlamak insanı nereye götürür, hangi hükmün altına sokar çok iyi düşünmek lâzım.

3. İcma‘ İle Sübûtu:

Râbîta-i şerifenin icma‘ ile isbâtına gelince; şurası muhakkaktır ki, **tasavvufla meşgul olan âlimler, râbîtanın meşru‘ olduğu hususunda icma‘ etmişler... Bunlardan**

⁸⁷ Hüseyin ed-Devserî, a.g.e. c.1, s. 233-234.

⁸⁸ Ferit Aydın, Tarıkatta Râbîta ve Nakşibendilik, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 66.

kalabalık bir cemaat da bu icma'ı tesbit edip üzerinde ittifak etmiştir. Ve bu husus, yani râbîtanın dînen meşru'luğu, onların nezdinde çok meşhur olan bir hükümdür. Muğlak ve kapalı bir yanı, şüphe ve tereddüde mahal olacak bir tarafı yoktur.

Tasavvuf ehlinin râbîta ameli üzerindeki bu icma'ı, kendi mezheplerinde delildir ve bu yolda olanların da bunu kabûl etmeleri vâciptir. Bu gibi mânevî meseleleri kuşatıcı bir ilmî yeterliliğe sahip bulunmayan kimselerin ise, onlara itiraz etmeleri câiz olmaz.⁸⁹

4. Kıyâs-ı Fukahâ İle Sübûtu:

Râbîta-i şerîfe, edille-i şer'iyenin dördüncüsü olan kıyas ile de sâbittir. Şöyle ki:

Bütün fukahâ, namazda huzûru celbetmek için, namaz kılanın, işâret edilen yerlerin hâricine bakmamasının sünnet olduğunu söylemişlerdir. Çünkü bu hâl, kişide himmet ve gayreti toparlar, dağınıklığı giderir. Râbîta da işte böyledir; o da, Allâh'ın gayrindeki her şeyi kalbten kovmak ve huzûru celb etmek için yapılır.⁹⁰

Yine âlimler, namazda kalb huzûrunun şart olduğunu, şayet tamamında mümkün olmazsa tamamen de terk edilemeyeceğini; hiç değilse cüz'î bir miktarında kalbî huzûrun bulunmasının zarûrî olduğunu ifade etmişler... Bunun için de en müsâit yerin, iftîtah tekbiri olduğunu söylemişlerdir.

Ayrıca kıyâmda, **“İyyâke na'büdü ve iyyâke nesteyn (Ancak sana ibâdet eder, senden yardım dileriz)”**⁹¹ âyetini okurken, kalbî huzûr üzere bulunmak yani kalben Allâh'ın

⁸⁹ Hüseyin ed-Devserî, a.g.e., 1, 224.

⁹⁰ Hüseyin ed-Devserî, a.g.e., 1, 224.

⁹¹ Kur'ân-ı Kerim, Fâtiha sûresi, 1/4.

huzûrunda olduğunun şuurunda olup gaflette olmamak... İlk ve son ka‘dede, Tahıyyât’ta, “... **es-selâmü aleyke eyyühe’n-Nebıyyü ve rahmetullâhi**” derken de, kendisini Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz’in huzûrlarındaymış gibi tahayyül ve tasavvur etmek îcab ettiğini beyân etmişlerdir.

Bütün bu anlatılanlar ise, râbîtadan başka bir şey değildir. Zira râbîta, mâsivâyı kalbten atmak ve huzûru temin etmek maksadıyla yapılır; huzûru temin ettiği ise tecrübe ile sâbittir. Binâenaleyh, kıyâsa da uygun olmadığını söylemek isabetli bir görüş olmaz.

Bütün bu senetlere rağmen yine de itiraz eden bazıları, “Bu hususta bir delil olsaydı, bize de ulaşırdı” derlerse, şöyle cevap verilir:

Bu mevzûdaki delillerin size ulaşmaması, o delillerin olmamasını iktiza etmez. Sizin bu delilleri bilmemeniz, başkalarının da bilmemelerini îcab ettirmez.

Sonra, bir şahsın sûretini kalbte hazırlamak, niçin yasak ve küfür olsun. Zira sohbet dediğimiz ibâdet de, Resûlullah’ın (s.a.v.) sûretini kalb aynasına tab‘etmek için yapılmıyor mu? Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz’i hatırdan çıkarmayan insan, onu kalbine tab‘eden insandır. Râbîta ehli olan mürid de, Resûlullah Efendimiz’in hakîki vârisi olan müşdidinin sûretini tasavvur ile kalbine tab‘etmeye çalışan insandır.

Ayrıca, bu itirazlara mukabil râbîta ehli, “Râbîta-i şerife için hiçbir delilin bulunmadığını ve bizden evvel de hiçbir kimsenin bu ibâdeti yapmamış olduğunu farzetsek bile, biz faydasını gördüğümüz için yapıyoruz... Kişinin; sevdiğini tasavvur, onun elini-ayağını öptüğünü tahayyül veya sevdiğinin kalbine konulduğunu mülâhaza etmesini; Kitap, sünnet, icmâ‘ ve kıyas nehyetmiş midir ki, râbîtanın dinde

olmadığını iddiâ ediyor, meşru‘iyetini kabul etmiyorsunuz?”⁹² derse, acaba itiraz edenlerin cevabı ne olabilir?

Elbette ki ilmî, mâkul ve mantıklı bir cevapları olamaz. O halde râbıta-i şerifenin, kıyas yoluyla İslâm’a aykırı bir amel olduğunu iddia etmek de doğru olmaz.

Eşyada Aslolan Helâl Olmaktır

“Eşyada aslolan hıl”dır⁹³ yani helâl olmasıdır. Haramlık ârızidir, sonradan oluşur. Şeriatın açıkça nehyetmediği her şey mubah ve yapılması câizdir.

Tasavvur ve tefekkürden ibâret olan râbıta-i şerife hakkında hiç bir şer‘î delilin olmadığını –farazâ– kabul etsek bile, menhiyyün anıh yani dînen haram ve yasak olduğunu isbat edebilmek mümkün müdür? Tabii ki değildir. O takdirde, râbıta-i şerifenin mubah bir fiil olduğu, hiçbir itirâza yer olmayacak kadar açıktır.

Hâl böyle olunca, neticeye gitmek için deriz ki; mubah bir fiile devam etmemiz sayesinde, mendub olan bir şeye ulaşırsak, o mubah olan fiilin de mendup olduğu anlaşılır.

Demek oluyor ki, râbıta-i şerifenin gayr-i İslâmî olduğunu söylemek doğru bir iddiâ olamaz.⁹⁴

Yine bilindiği gibi, namaz kılan kimsenin, kıyamda secde mahalline bakması sünnettir. Ama karanlıkta namaz kılan ile a‘mâ olan kimseler, göremedikleri için, namaz esnasında secde mahalline baktıklarını tasavvur ederler.

⁹² Hüseyin ed-Devserî, a.g.e., 1, 225-226.

⁹³ Bu kâide, Hâniyye’de, “el-Aslû fî’l-eşyâi’l-ibâha: Eşyada aslolan ibâhadır, yani mubah olmasıdır” diye zikrolunmuştur. (Bilmen, Ömer Nasuhi, a.g.e. 1, 298)

⁹⁴ Hüseyin ed-Devserî, a.g.e., 1, 238.

Bütün bu haller, bir nevi râbîta değil midir? Maksat; kalbi bir noktaya toplayıp, huzûru celb etmek ve Allâh'ın (c.c.) huzûrundaymış gibi namaz kılmak değil midir?

Kaldı ki râbîta-i şerife, sayıları tevâtür haddine ulaşmış bir topluluğun amelidir. Her biri, râbîta-i şerifenin meşru'iyetini, lüzûmunu, faydasını îzah ve isbat etmişlerdir.

Bunlardan birisi de, amelde mezhebimizin müessisi olan İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe rahimehüllâhdır (80/699-150/767). Zât-ı âlileri, diğer bazı evliyâullah hazerâtı gibi büyük evliyâdandır... Vefatlarından iki sene evvel, Silsile-i Sâdât-ı Nakşibendiye'den nübüvvet ve velâyet yollarının kendisinde birleştiği Câfer-i Sâdik'ı (r.a.) buluyor ve ona intisap ederek râbîta usûlü ile ahz u feyz eyliyor.

Ona bağlı bulunduğu bu son iki sene zarfında, öyle bir vâridât-ı sübhânî, feyz-i Rabbânî ve nûr-i İlâhî'ye kavuşuyorlar ki, "**Âlimler peygamberlerin vârisleridir**"⁹⁵ meâlindeki hadis-i şerifin mûcibince, zâhir ve bâtın ilimlerde Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz'in vârisi, Tarîkat-ı Aliyye-i Nakşibendiye'nin 12 şûbesinden **A'zamiye** kolunun da reisi oluyorlar.

Ancak, tasavvuf sâhasında pek fazla bir şey konuşup yazmadılar... Çünkü, onların zamanında en büyük ihtiyaç, akâid ve fıkıh ilmi sâhasında idi. Bu itibarla, akâid ve fıkıh ilminin yayılmasına çalıştılar; himmet ve gayretlerini bu sâhada teksif ettiler. Zira âlimler-ârifler, kendi aralarında vazife taksimi yaparlar. Her biri kendi zamanında, hangi sâhada hizmet vermesi îcap ediyorsa, o sâhada tezâhür eder.

Bu sebeple İmâm-ı A'zam hazretleri de, kemâlâtını zâhirî ilimlerde göstermekle beraber, bâtînî ilimlerde de son derece kemâl sahibi idiler. Ve bu kemâlâta, yukarıda açıkladığımız

⁹⁵ Ebû Dâvud, Tirmizî, İbn-i Mâce ve İbn-i Hibbân (rahimehümüllâh) Ebudderde'dan (r.a.) rivâyet etmişlerdir.

üzere, Câfer-i Sâdık (r.a.) gibi kâmil ve mükemmil bir müşdidin eteklerine yapışıp teslim olarak ve ona râbıta-i muhabbetle bağlanarak nâil oluyolarlar... Nâil oldukları bu büyük istifâde ve istifâza devletini de, **“Levle’s-senetân, le heleke’n-Nu‘mân** (İki sene olmasaydı, Nu‘man helâk olmuştu!)” vecîz kelâmlarıyla ifade ediyorlar.⁹⁶

Bu kadar İslâm ulemâsının yalan üzerine ittifakları muhâl olduğuna göre, râbıta-i şerifeyi tekzip nasıl mümkün olabilir? Hele de bunu inkâr edenlerin ilmi, isbat eden ulemânın ilmi yanında, cevhere nisbetle kömür mesabesinde ise –ki öyle olduğu muhakkak– bu durumda ilmin cevherine sahip olan ulemâya karşı, basit ve nisbî bir bilgi ile muârazaya kalkışmamalıdır.

Böyle bir hareket, Tefsîr-i Kebîr sâhibi Fahr-i Râzî hazretleri ile sadece hece harflerini bilen birinin muârazaya kalkışması gibidir.

Halbuki münâsip olan; büyüklerin kadrini itiraf edip, kıymetli sohbetlerinden mahrum olsa bile, onları sevmektir... Sevemiyorsa, hiç olmazsa, onlara dil uzatıp kötü sözler sarf etmemektir.⁹⁷

Râbıtayı Kimler İnkâr Eder?

Buraya kadar anlattıklarımızla ortaya çıkmıştır ki, râbıta-i şerifeyi inkâr etmek mümkün değildir. İnkâr edenler ise, ya çok câhil, ya da çok inatçı olduklarından dolaydır.

Câhile tavsiyemiz; bilmediği şeye karışmamasını söylemekten ibârettir. Zira bir insan, ceherine rağmen, şu helâldir, şu haramdır, derse; Allâh’ın (c.c.) göndermediği bir

⁹⁶ Erol, Ali, Hâtıratım, 1. baskı, s. 46-47; Meyan, A. Fâruk, Dört İmam, Salah Bilici Yayınları, No: 22, İstanbul 1968, s. 132.

⁹⁷ Hüseyin ed-Devserî, a.g.e., 1, 239.

hüküm ile hükmetmiş, şerîatta olmayanı şerîata sokmuş, şerîatta olanı da şerîattan çıkartmış olabilir. Bu ise küfürdür! Cenâb-ı Hak, **“Kim Allâh’ın indirdiği (hükümler) ile hükmetmezse, işte onlar, kâfirlerin ta kendileridir”**⁹⁸ buyuruyor.

Bildiği halde inat ve itiraz edene ise tavsiyemiz; ilmi ile amel etmesi, inadı bırakıp nefsinin hevâsına uymamasıdır. Çünkü Cenâb-ı Hak, **“Hevâ ve hevese uyma; yoksa bu seni, Allâh’ın yolundan saptırır”**⁹⁹ buyuruyor.

İnat edip hevâsına tâbi olmakta ısrar ediyorsa, bilmelidir ki, mânevî bakımdan kalb hastasıdır. Bu gibi kimselerin yapacağı ilk iş; kalblerini tedâvî etmeleridir. Aksi halde, tatlı zikirlerin zevkine varamayacakları gibi, onların meşru’iyetini açıkça gösteren delilleri de görüp anlamaları mümkün olmayacaktır!

Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz’i Sevmek Ve Ona Yapılan Râbita

Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz’e muhabbet farzdır.

İmâm Buhârî’nin (rh.) Hz. Enes’den (r.a.) rivâyet ettiği bir hadîs-i şerifte şöyle buyuruluyor: **“Ben sizden birinize; babasından, evlâdından ve bütün insanlardan daha sevgili olmadıkça, (kâmil) mü’min olamazsınız.”**

İnsanın kendi nefsi de “bütün insanlar” tâbiri içine dâhildir. Buna göre, Peygamberimiz’e (s.a.v.) olan sevginin, her şeyin üstünde olması gerektiği açıktır. Nitekim Hz. Ömer (r.a.), **“Yâ Resûlellah! Sen bana, nefsim hâriç, her şeyden daha sevgilisin”** deyince, Resûlüllah (s.a.v.) Efendimiz, **“Hayır; Allâh’a yemin ederim ki, ben sana nefsinden daha sevgili olmadıkça...”** buyurmuştur.

⁹⁸ Kur’ân-ı Kerim, Mâide sûresi, 5/ 44.

⁹⁹ Kur’ân-ı Kerim, Sâd sûresi, 18/26.

Bunun üzerine Hz. Ömer, “**Şu anda sen, nefsimden daha sevgilisin**” diyerek, onu, imanın kemâli için nefsi de dahil, her şeyden daha çok sevdiğini ifade etmiştir.

Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz’i sevmenin alâmetleri ise şunlardır:

- a) Onu fazlaca anmak,
- b) İsmi anılması hâlinde, salavât-ı şerîfe getirerek hürmet ve saygı göstermek,
- c) Sünnetlerine uymaktır.

Bu hususlarda, hiç şüphesiz ashâb-ı kirâm, zirvede idi... Onlar, Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz’in mübârek isimlerini huşu‘ ile yani saygı ve sevgi ile vücutları ürpererek zikrederlerdi...

İslâm âlimlerinin îzahlarına göre muhabbet; sevdiğini, devamlı olarak anmak ve kalben ona meyletmektir. Kısaca, sevdiğinin huzûrunda olsun veya olmasın, onu hatırlıktan çıkartmamaktır.

Peygamberimiz’e (s.a.v.) çokça salevât-ı şerife getirmekteki maksat da; lâzım olan bu muhabbeti temin edip ziyadeleştirmek... Ve böylece Resûlullah Efendimiz’i, hayâlinde temessül ve tasavvur edebilmeyi mümkün kılabilmek içindir.

Şeyh Ahmed bin Abdü’l-Hayy el-Halebî kuddise sırruh, Peygamberimiz’e (s.a.v.) salât ve selâmın âdâbı mevzuunda dedi ki:

“Kişi, salât ve selâm getirmeye devam ettikçe, kendisinin, Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz’in dizleri önündeymiş gibi olduğunu tasavvur etmesi hâli teşekkül eder ve bu hâl kuvvet kazanır. Salât ve selâmın kabûlünün alâmeti de, Peygamberimiz’in (s.a.v.) mübârek sûretlerinin nefiste tabîî olarak kolayca sâbit olması, gerçekleşmesidir. Yani hayâlinde

düşünüp canlandırması, onun huzûrunda olduğunu mülâhaza etmesinin çok kolay hâle gelmesidir.”

Bütün bu ifadelerden, Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz’in mübârek sûretlerini tasavvur etmenin lüzûmu anlaşılmaktadır. Ayrıca hiçbir şer‘î delil, bizi bu tasavvurdan men‘etmemiştir. Böylece, Resûlüllah (s.a.v.) Efendimiz’i tasavvur etmenin, yani ona râbîta yapmanın meşru‘iyeti de sâbit olmuş olur.

Mânâ ehlinin büyüklerinden Cüneyd-i Bağdâdî (k.s.) şöyle demiştir:

“Maksadın elde edilmesinde yolların en yakîni, devamlı olarak kalbi şeyhe bağlamak, vâkıât ve hâtırât ilminde yâni mânâ âleminde görülen şeyler, iç âlemde duyulan ses ve alınan mesajlar hususunda ondan istifade ederek şeyhin tasarrufunda fâni olmaktır.”

Mürîd, şeyhini kalben tasavvur ettiği zaman, ma’nen ona yakın olur. Kalbini şeyhine bağlayarak ondan istifade eder. Tabîî ki bu fayda, ancak râbîtanın şartlarını-âdâbını bilen ve bunlara riâyet eden kişi için hâsıl olur. Mürîd, bir meselenin hallini istediğinde, şeyhini kalbinde hâzır eder ve kalben ona sorar. Onun rûhâniyeti mürîdine, o meselenin hallini ilham eder. Bütün bunlar, kalbi şeyhe rabt etmekle mümkün olur.

İşte bu yapılan amelin adı, râbîta-i şerifedir. Şeyhin sûretini tasavvur yani râbîta, zikrin verdiği meyveyi verir, hatta ondan daha da tesirlidir.

Şurası muhakkaktır ki; ashâb-i güzînin en çok istifade ettikleri husus, Peygamberimiz’in (s.a.v.) tal‘atını yani mübârek sîma ve çehrelerini görmeleridir. Onun cemâlini görmeleri dolayısıyla, hiçbir riyâzât ve mücâdehede yani nefse güç ve zor gelen ağır terbiye usûllerini tatbik etmeye ihtiyaçları kalmamıştır.

Bu sebepledir ki, derece bakımından hiçbir kimse, aynı devirde yaşamış olsa bile, Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz’i görenlerin mertebesine (sahâbe derecesine) ulaşamamıştır.

Tuhfetü’l-Kitap sâhibi İbnü Ebî Dâvûd el-Hanbelî hazretleri şöyle buyurdular:

“Müridin şeyhine olan bağlılığının alâmeti, kalbini şeyhine bağlayıp onda müstağrak olmasıdır. [Yani sâlik, İlâhî muhabbetin istilâsı altında şeyhini temâşâ ederken, maddî âlem ve mâsivâ hakkında hiçbir his, idrâk ve şuûra sahip olmamasıdır.] Şeyhine taalluk (tam bir bağlılık) hâsıl olursa, buradan, Cemâl-i Sermedî’yi müşâdeheye intikal eder. Bu ise ancak, Allah Teâlâ’yı bilenlerin müşâhedesidir. Yoksa, nefs-i emmârenin şehveti ile fetvâ veren ve kendilerinde nûrdan, rûhaniyetten zerre bile olmayan nasipsizlerin görüp anlayabilecekleri bir husus değildir.”

Abdülvehhâb-i Şa‘rânî hazretleri de, Nedâricü’s-Sâlikîn isimli eserlerinde buyururlar ki:

“... Âdâptan birisi de, müridin, şeyhini gözlerinin önünde hayâl etmesidir. Meşâyih nezdinde bu husus, âdâbın en mühimmi ve en kuvvetlisidir.”

Bahru’l-Mevrûd isimli eserlerinde ise şöyle derler:

“Ey kardeşim! İyi bil ki; bizden birimizin, kalbini şeyhine – ki o şeyh ister hayatta, ister vefat etmiş olsun– bağlaması, muhakkak faydalıdır. Çünkü bizim şeyhe bağlanmamız, onun Allah Teâlâ’ya müstenit olmasındandır.... [Yani hakikatte, onun vâsıtasıyla Allâh’a bağlanmaktayız.] Yoksa, onun şahsına değildir bağlılığımız.”

Şeyh İbrahim bin Ömer Molla İhsâî (k.s.) de Risâle’sinde bu hususu şöyle açıklıyor:

“Mürid için şeyhi ile musâhabe (görüşüp sohbet etmek) mümkün olmazsa, onu hayâlinde tasavvur ederek, şeyhinin

huzûrunda olduğunu kabul eder... Tamamiyle şeyhinin vücûdunda fâni olunca da, Allah'a (c.c.) teveccüh eder. Bu usûlü tekrar ede ede, nûr-i İlâhî'nin parlak bir şekilde letâifine gelip, bir takım mânâların açılmasını ve mâsivâdan kurtularak, Allah Teâlâ ile beraber olmasını temin etmiş olur."¹⁰⁰

Netice:

Buraya kadar yaptığımız nakiller ve îzahlar muvâcehesinde, netîceyi şöyle hulâsa edebiliriz:

Samîmi bir kalb ve tam bir muhabbetle kâmil ve mükemmil olan şeyhin sûretini, istifâde ve istifâza mülâhazasıyla, kalben tasavvur etmek, diye târif olunan râbita-i şerife meşru'dur...

Zira vesîleyi, bizzat maksûda vâsıl olmaya vâsıta olduğu cihetiyle, hayâlinde canlandırmakta bir beis yoktur. Memnu' olan; vesîlenin kendisini, bizzat maksûd kabul etmek, yâni vâsıtayı gâye edinmektir.

Râbitada ise, böyle bir hâlin mevcût olmadığı âşikârdır; dolayısıyla dînen memnu' (yasaklanmış) bir usûl değildir... Edille-i şer'iyenin hem zâhirine, hem de bâtınına istinat etmektedir. Hatta mubah ve câiz olması bir tarafa, me'murun bih'tir.

Tasavvuf erbâbınca; feyzin menşei, kulu Allâh'a (c.c.) yaklaştıran yolların en yakîni, en üstünü ve en şerefli olarak kabul edilmiştir. Binâenaleyh, insaf sahibi ilim erbâbınca inkârı kabil değildir. İnkâr edenlerin ise hasta ve zayıf akılları bunu idrâkten âcizdir. Nitekim Rabb'imiz (c.c.) şöyle buyurmuştur:

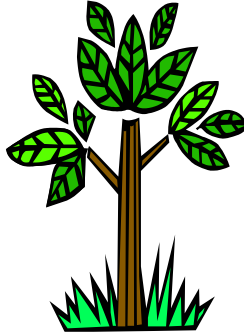
¹⁰⁰ Hüseyin ed-Devserî, a.g.e., 1, 251-268.

“(Habîbim), ömrüne yemin ederim ki, hakîkaten onlar (o inkârcılar, mânevî) sarhoşlukları içinde serseri bir halde bocalıyorlardı.”¹⁰¹

Gâyet tabîidir ki, ne söylediğini ne yaptığını bilmeyecek derecede sarhoş olan bu münkir ve muârizların, inkâr ve itirazlarının ne dinî ne de ilmî bir kıymeti vardır.

Ayrıca onlara, bu inkâr ve itirazlarının hiçbir şey kazandırmayacağı gibi, çok şey kaybettireceği de açıktır... Hatta, inkâr-itiraz ve Allah dostlarına karşı takındıkları bu menfî tavır ve hareketleri, sarf ettikleri edebe aykırı münâsebetsiz sözleri dolayısıyla, ebedî hüsrانlarından korkulur.

Bu sebeple Cenâb-ı Hak'tan duâ ve niyâzımız; Ümmet-i Muhammed'e ve evlâdına hidâyet-i kâmile nasip eyleyerek, şerîatin zâhir ve bâtınına âit en küçük bir hükmü dahi inkârdan ve Allah dostlarına itiraz edip cephe almaktan muhâfaza buyursun. Âmîn...

¹⁰¹ Kur'ân-ı Kerim, Hıcr sûresi, 15/72.

İKİNCİ KISIM

AYNÜ'L-HAKÎKA
fî
RÂBITATİ'T-TARÎKA

Mehmed Fevzî Efendi
(Eski Edirne Müftüsü)

Müellifin Kısa Hâl Tercemesi

Müellif, el-Hâc Mehmed Fezvî b. Ahmed (rh.), eski Edirne müftülerinden âlim, ârif, fâzıl bir zâttır.

Hicrî 1242’de (M. 1826) Tavas’a bağlı Yârangüme kasabasında dünyaya gelmiştir.

İstanbul, Edirne ve daha bir çok büyük İslâm beldelerinde ikâmet etmiş ve Hicrî 1318 (M. 1901) yılında 76 yaşında iken İstanbul’da vefat etmiştir. Na‘ş-ı şerîfi Fâtih Câmîi hazîresinde medfûndur.

Mehmed Fevzî Efendi çok çalışkan bir âlimdi... Tefsir ve diğer ilimlere dair altmıştan fazla eseri vardır. Tefsirleri bazı sûrelere aittir... Bunlar; kimi kısa, kimileri de uzunca te’lif edilmiş eserlerdir.

Arapça-Farsça ve Türkçe yazılmış bir kısım manzûmeleri de vardır.

Eserlerinden bazılarının bir listesi, “Hakîkatü’l-Hürriyet” isimli kitabının sonunda mezkûrdür.

Mehmed Fevzî Efendi, evvela Hâdimî Saîd Efendi’den, sonra da Manisa müftüsü Evliyâzâde Ali Rıza Efendi’den ilim tahsil etmiştir.

Hicrî 1256 Ramazanı’nda İzmir’de, 1257 Ramazanı’nda İskenderiye’de tefsir okutmuştur.

Yine 1257 senesinde Hicaz’a gidip, 1259 yılına kadar Mekke-i Mükerrreme’de mücâvir kalmış, yani kendini o mübârek beldenin hizmetine adanmış; Ka’be-i Muazzama’da Rûkn-i Yemâni karşısında Arapça tefsîr-i şerif dersleri vermiş

ve Aliyyü'l-Kâfi'nin (rh.) "Menâsikü'l-Hacc"ını da Türkçe olarak okutmuştur.

Daha sonra Manisa'ya dönerek müteaddit ilimlerden icâzet almıştır.

1263 yılında ise Edirne'ye gidip, orada yirmi sene ikâmet ederek, o güne kadar tahsil etmiş olduğu ilimleri tâliplere okutup öğretmekle meşgul olmuştur. Bu esnada iki defa icâzet vermiş, orada kaldığı süre içerisinde üç medrese te'sis etmiş ve bir müddet şehrin müftülüğünü de yapmıştır.

Sonra müftülükten istifa ederek İstanbul'a gelmiş, vefâtına kadar da burada ikâmet etmiştir.¹ (*Rahmetüllâhi aleyhi ve aleyhim ecmaîn.*)

¹ İstifade edilen kaynaklar:

- a) Bilmen, Ömer Nasûhi, Tabakâtü'l-Müfessirîn, 2, 762.
- b) Bursa'lı Mehmet Tâhir Efendi, Osmanlı Müellifleri, Meral Yayınevi, İstanbul.
- c) Mehmed Fevzî Efendi, Hakîkatü'l-Hürriyet.

Müellifin Önsözü

İnsanları sırât-ı müstakîme (doğru yola) dâvet edenden râzî ve celîl¹ olan **Allâh**'a hamdolsun.

Topyekûn insanları ve cinleri İslâm'a dâvet eden ve melik-i cemîl² olan **Peygamber**'e salât ve selâm olsun.

Kezâ onun, insanları hidâyet yoluna dâvet eden **âl** ve **ashâbı** üzerine de salât ve selâm olsun.

Nakşibendî Tarîkatı mensupları arasında, âdetâ Ashâb-ı Kehf'in Kıtmîr'i³ gibi olan, kusurlarla dolu el-Hâc Mehmed Fevzî... Kutlu ve mutlu şehir Edirne'de müderris bulunduğum esnâda, ziyaret maksadiyle Filibe⁴ye gitmek için, gayet çevik ve cevval bir at ile yola çıktım...

Şehre varır varmaz, Şihâbüddîn Veli Paşa (aleyhirrahme) hazretlerinin medreselerine uğradım. Orada müderrislik yapan, Nakşibendî yolunun büyüklerinden; cennete giden yolu gösteren, kalblere bolca feyz ve nûr ekip saçan, Hak yolunun yolcusu ve kerâmetler sahibi üstâz el-Hâc Ali hocaefendimiz hazretlerinin irşâda vesîle olan ayaklarının tozu ile kendimi süsledim...

Âlimlerin ekserisi, Naşibendî Tarîkatı'nı en emîn, en kuvvetli ve en sağlam bir kale (sığınak) kabul ederler... Ve o

¹ **el-Celîl**: Cenâb-ı Hakk'ın 99 Esmâ-i Hüsnâ (güzel isimleri)sından birisidir. Kadri büyük, mertebesi yüksek ve âlî mânâlarını ifade eden “**el-Celîl**” ismi, Allah Teâlâ'nın sıfatlarının kemâline delâlet eder. “**el-Kebîr**” de, zâtının kemâline; “**el-Azîm**” ismi ise, hem zât hem de sıfatlarının kemâline delâlet eder. (el-Gazâlî, Kitâbü'l-Maksadî'l-Esnâ, Şerhu Esmâi'l-Lâhî'l-Hüsnâ, s. 83.)

² **Melik-i cemîl**: En güzel hükümdar, en iyi hâkan demektir. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hakkında kullanılan bir tâbirdir ki; hiç şüphesiz o, her bakımdan öyleydi.

³ Ashâb-ı Kehf ve Kıtmîr'le ilgili Birinci Kısım 50 no.lu dip nota bkz.

⁴ Filibe, bugün Bulgaristan hudutları içerisinde kalan eski bir vilâyetimizdir.

yolun büyüklerine intisap ederek, kendilerini muhâfaza altına alırlar.

Gerek Nakşibendî Tarîkatı'nda ve gerekse diğer bütün tarîkatlarda râbîta-i şerife, zikir âdâbının başı ve feyz alabilmenin menşei-kaynağı kabul edilir.

Hakîkat böyle iken, [nûr-i İlâhî'den ve feyz-i Muhammedî'den nasipsiz] birisi, yazdığı risâlede, râbîta-i şerifeye “pis put”, râbîta ehline de “putperest” ve “müşrik” diyerek hezeyanlarda bulunuyor.

Allah Teâlâ o kitabı ve bilhassa bu hezeyanların geçtiği sayfaları kimseye göstermesin.

Bu fakîr; insanların en câhili ve en günahkârıyım... Hasta bir akla sahibim. Bu itibarla râbîta-i şerife gibi ince mevzûları kavrayamam.

Ancak şu apaçık meseleyi de bilmeyecek kadar ahmak değilim. Zira insaf sahibi olan her insan; tevhid, zikir ve râbîta ehlini küfürle itham etmenin ne derece büyük bir hatâ olduğunu bilir. Çünkü bu mesele; **“Ezheru min şemsi's-semâi fî vakti'd-duhâ** (Kuşluk vaktinde gökteki güneşten daha açık)”tır.

Lâkin herkesçe bilindiği gibi, bazı mevzûların gerek şiir, gerekse nesir hâlinde yaldızlı sözlerle ifade edilmesi, onu okuyan ve meselenin hakikatini bilmeyen insanları aldatabilir. Nitekim meşhur sözdür:

“el-Avâm, ke'l-hevâm, yüncerrûne bi şi'irin vâhid.”

Mânâsı: Halk, böcekler gibidir, bir şiirle (hoş ve tatlı, güzel ve yaldızlı bir sözle istenilen yöne) çekilip götürülürler.

Bu itibarla Nakşibendî büyüklerinin rûhâniyetlerinden feyz alarak, yardım dileyerek, o bozuk risâleye cevap mâhiyetindeki bu risâleciği kaleme almaya cesaret eyledim.

Risâlenin ismini de “**Aynü'l-Hakîka fî Râbitati't-Tarîka** (Tarîkattaki râbîta, hakikatin ta kendisi)” koydum.

Âcizâne temennim odur ki; halk, o sapık risâleyi okuyup da, Müslümanları küfürle itham etmesinler... Çünkü, Allah korusun, aksi takdirde kendileri kâfir olur!

Doğru yola hidâyet eden Allah Teâlâ'dır.

Mehmed Fevzî

Açıklama:

Bu “önsöz”den sonra müellif merhum, mâhut risâleden iktibaslar yaparak, gereken cevapları veriyor.

Biz bu çalışmamızda, iktibasları çift tırnak içerisinde “*italik*” karakterle verdik... Akabinden de müellifin cevaplarına “normal” karakterle devam ettik.

Ayrıca; rahat ve kolay okunup anlaşılabilmesi için, her iktibas ve buna verilen cevapları da ara başlıklarla ayırdık.

Mevlâ-yi zû'l-Celâl ve'l-Kemâl hazretleri, çalışmalarımızı rızâsına muvâfık kılıp, cümlemize ifade ve istifâde ile ifâza ve istifâza nasip eylesin. Âmîn. M. B.

Bismillâhirrahmânirrahîm

İslâm Dîni Dünyevî Ve Uhrevî Menfaatlere Vesîledir

“Hamd, Allâh’a mahsustur. O; şerîatini, dünyevî ve uhrevî menfaatlerin temini için bir vesîle kıldı.”

Evet, tevhîd ehline kâfir diyen o zâtın, bu şekilde hamdetmesi doğrudur. Böyle inanılması lâzımdır. İnkâr eden veya aksi inançta bulunan şüphesiz ki küfre düşer. Zira Şerîat-i Muhammediye’nin dünyevî ve uhrevî menfaatlere vesîle olduğu, aklî ve naklî delillerle sâbittir.

Şerîatte Gizli Ve Açık Şirkler Açıklanmıştır

“Salât ve selâm; şerîati beyan ederek ümmetini açık ve gizli bütün şirklerden temizleyen, Allâh’ın Resûlü Muhammed Mustafâ üzerine olsun.”

Eğer ki maksadı; hâce-i âlem¹ Resûlüllah (s.a.v.) Efendimiz hazretleri, şerîat-i garrâ-i zehrâ-i Muhammediye²sinde,

¹ “Hâce-i âlem”, âlemin hocası, efendisi ve muallimi demektir.

² Terkipte geçen “garrâ” kelimesi; ak, parlak, güzel, gösterişli, şatafatlı gibi mânâları ifade etmekte. “Zehrâ” da, yüzü pek beyaz ve parlak olan mânâsındır. Buna göre terkip; Peygamberimiz’in (s.a.v.) tebliğ ettiği, pırlı

“Allâh’ın Zât ve sıfatlarında eşi ve benzeri olduğunu söylemek küfürdür, ibâdet ve tâatta riyâkârlık en büyük kabahat ve gizli şirktir” diye beyan buyurarak, ümmet-i merhûmeyi (rahmete mazhar olmuş bu ümmeti) temizledi, demek ise; bu üslûp ile Resûlüllah Efendimiz üzerine salât ve selâm etmesi münâsiptir.

Ama şayet gizli şirkten murâdı; ihlâs sahibi bir mürîdin, mürşid-i kâmil olan şeyhine râbîta yapması ve o şeyhi, Allâh’ı zikre, ma‘rifet-i İlâhiye’yi tahsile güzel bir vesîle ve sebep kabul etmesi ise, Resûl-i Ekrem ve Hâdî-i Ümem (s.a.v.) Efendimiz hazretlerine iftirâ ve bühtan etmiş olur.

Zira Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.), şerîat-ı mutahhâresini tebliğ ve beyan ederken, yüce haklarında Cenâb-ı Hak şöyle buyurmuştur:

“O, hevâdan da (nefsinin arzularına göre de) konuşmuyor. O(nun konuşması) ancak bir vahiydir; (başka türlü söylenmez o, yalnız) vahyolunur.”³

Binâenaleyh o, Allah Teâlâ’nın emirleri hilâfına, zerre kadar, hatta zerreden daha da az hiçbir bir söz söylememiştir.

İşte Cenâb-ı Hak, bu mübârek kelâmı ile bu hususa bizzat şehâdet ediyor.

pırıl parlayan, her türlü hata-kusur ve noksanlık gibi lekelerden uzak, bembeyaz, âdeta güneş gibi bütün âlemi aydınlatan İlâhî hükümler manzûmesi, yani İslâm dini demek oluyor.

³ Kur’ân-ı Kerim, Necm sûresi, 53/3-4. **“Vahiy”**, sūr’atle işâret etmek ve işâretin meydana getirdiği şey mânâsındadır. Dîni istilâhta ise vahiy, Cenâb-ı Hakk’ın dilediği hükümleri, sırları, hikmetleri peygamberlerine bildirmesi demektir. **“Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur; yahut bir resûl gönderip, izniyle ona dilediğini vahyeder. O yücedir, hüküm ve hikmet sahibidir.”** (eş-Şûrâ, 42/51) Buna göre, İlâhî vahyin geliş yolları ve şekilleri üçtür: 1) Sâlih ve doğru rüya ile veya kalbe ilhamla, 2) Perde arkasından, tabiat âleminde herhangi bir şeyin diliyle, 3) Resûl göndermek, yani vahiy meleşî Cebrâil (a.s.) vâsıtasıyla olur. (Râgıb İsfahânî, Müfredât; Firuzâbâdî, Besâir, 5, 177)

Buna rağmen mürîdi, şeyhine olan râbitasından men'etmeye çalışmak, Allah Teâlâ'nın, **“Ona (yaklaşmaya) vesîle arayın”** kavli-i şerifine muhâlefet etmektir. [Zira Cenâb-ı Kibriyâ, bizzat geliniz buyurmuyor; vesîle ile yaklaşmamızı emrediyor... Böylece, vâsitasız vuslatın mümkün olmadığı, bunun sünnet-i İlâhî'ye yani âdetullâh'a, İlâhî kanunlara aykırı bulunduğu tezâhür etmiş oluyor.]

İnsanı Allâh'a götüren en efdâl vesîle ve vâsıtalar da, Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz ve onun vârisleri olan kâmil ve mükemmil mürşidlerdir.

Binâenaleyh râbitaya karşı olmak, Allah Teâlâ'nın emrine karşı gelmek mânâsını ifade eder.

Ashâb-ı Kirâm (r.anhüm) Bid'atlere Uymaktan Elbette ki Münezzehtirler

“Ve yine salât ü selâm; Güneş'ten daha parlak olan dînin, aslında olmayan bid'atlere uymaktan münezzehtir bulunan o Resûl'ün âl ve ashâbı üzerine olsun.”

Gene burada da, “bid'atler”den maksadı; Resûlullah'tan (s.a.v.) bu yana yapılagelen, bid'atle yakından ve uzaktan hiçbir alâka ve münâsebeti bulunmayan râbita-i şerife ise, iki yönden hatâ etmiş olur:

1. Her şeyden evvel râbita-i şerifeyi bid'at kabul etmesi büyük hatadır! Zira râbita-i şerife, ihlâs sahibi müridlerin ma'rifet-i İlâhiye'yi tahsil için, kâmil bir şeyhin rûhâniyetinden feyz almasıdır. Ve o şeyhin de mürîde, rûhânî imdat ve nûrânî tasarruf eylemesidir. Bunun böyle olduğu ise, tefsir ve hadis kitaplarında yazılıdır...

Bidâyetten (başlangıçtan) beri devam eden bu hâl, bid'at olamaz. Nitekim Hz. Yûsuf'un (aleyhi's-selâmü'l-melikü'l-münezzehi ani'l-âlâmi ve't-te'essüf) yüce haklarında, “...

Eğer Rabb'inin burhânını (delîlini) görmemiş olsaydı..."⁴ buyruluyor.

Bu âyet-i kerîmenin tefsirinde Allâme Zemahşerî şunları naklediyor:

Yûsuf aleyhisselâm, kendilerini tahzir (sakındırma) sadedinde, müennes zamîri Züleyhâ'ya râci olarak "iyyâke ve iyyâhâ" diye bir ses işitti. Fakat îtimat edemedi...

İkinci defa işitti, yine îtimat edemedi.

Üçüncü defa aynı sesi gene duydu; fakat bu sefer de îtimat edemedi.

Daha sonra babası Hz. Yâkub'un (a.s.) mübârek sûretini gördü.

Diğer bir rivâyette de, Hz. Yâkub'un mübârek parmaklarının ucunu ağzına aldı.

Başka bir rivâyette ise, Yâkub (a.s.) şerefli elleriyle Yûsuf'un (a.s.) kalblerinin üzerine vurarak zuhûr eyledi... Ve

⁴ Kur'an-ı Kerim, Yûsuf sûresi, 12/24. Âyet-i kerîmenin baş kısmı ile birlikte meâli: "**Andolsun ki, o kadın (Züleyhâ) ona niyeti kurmuştu. Eğer Rabb'inin burhânını (delîlini) görmemiş olsaydı, o (Yûsuf Peygamber) da onu dövmeyi kastetmişti...**" Ahmed b. Mübârek (k.s.) diyor ki: Ümmî müşdidim Abdülazîz ed-Debbâğ (k.s.) hazretlerine, 'Yûsuf aleyhisselâmın o kadına kast ve niyet ettiği şey ne idi?' diye sordum. Derhal şu cevabı verdi: 'Onu dövmekti.' Bunun üzerine bazı müfessirlerin, bu babta zikrettiklerini açtım. Bunları şiddetle reddederek dedi ki: 'Peygamberlerin mâsûmiyeti nerede kaldı ya? Velîye bir feth (kemâl hâller) vâki olduğu zaman, Allah onun yetmiş iki zulmet damarını söküp atar ki; onların bir kısmından yalan, bir kısmından kibir, kiminden riyâ, kiminden dünyâ muhabbeti, kiminden de şehvet ve zina sevgisi ve benzeri kötülükler neş'et ediyordu. Velîyyullah hakkında keyfiyet böyle olunca, ya 'ismet' sıfatıyla yaratılan (ma'sûm olan, günah işlemekten uzak bulunan), zâtı ancak bu sûretle neş'et eden (yaratılan) bir peygamber hakkında nasıl olmak lâzım geleceğini düşün.'" (el-Ibrîz, s. 262-263'den naklen, Çantay, Hasan Basri, Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerim, 1, 350.)

Hız. Yûsuf'a mürşidlik yaparak, nûrânî imdat ve rûhânî tasarruf buyurmuş oldular.⁵

2. O bozuk niyeti üzere, ashâb-ı güzîne (aleyhimü'r-rıdvân) iftirâ etmiş olur.

Zira râbıta-i şerife denilen şey; diğerk bir mânâ ile, evvela şeyh-i kâmilde “fenâ fi'l-vesîle” mertebesine, sonra da o fenâ fi'l-vesîle sebebiyle “fenâ fillâh” mertebesine vâsıl olmaktadır. Bu ise, ashâb-ı kirâm (rıdvânullâhi teâlâ aleyhim ecmaîn) hazerâtının hepsinde vâkîdir.

Çünkü öyle olmamış olsa, kelâm kitaplarında, “**es-Sahâbiyyü men rae'n-Nebiyye ve âmene bih** (Sahâbî, Peygamberi gören ve ona iman eden kişidir)” denilerek yapılan bu târif, onların hâllerine münâsîp düşmez ve doğru olmazdı.

Nitekim Tercümânü'l-Kur'ân Abdullah b. Abbas (r.anhümâ) bir gece rüyalarında, erkek ve kadın bütün mü'minlerin anneleri olan, Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz'in zevcelerinden (r.anhünne) birini, iffetlerinin sığınağı olan şerefli hânelerinde ziyaret ediyorlar...

Resûl-i Ekrem'in o pâk zevceleri, Peygamberimiz'in (s.a.v.) mübârek ve şerefli aynalarını çıkarıp Abdullah b. Abbas (r.anhümâ) hazretlerine veriyorlar.

İbn-i Abbas hazretleri ise o aynada, kendi sûret ve heyûlâsını görmeyip, âdete muhâlif olarak, ma'rifetullah aynası olan Peygamber-i zîşân (s.a.v.) Efendimiz'in nurlu cemâllerini görüyorlar.

İşte bu hâl, fenâ fi'l-vesîle mertebesinin sırrıdır.

Bakınız şimdi; ashâb-ı kirâmda râbıta varmıymış, yokmuymuş?!

⁵ Keşşâf, c. 2, s. 456-457. Allâme Zemahşerî, tefsirinde bunları nakletmekle birlikte, kendisinin kabul etmediğini de ifade ediyor.

Bu bahsi daha genişçe okuyup anlamak isteyenler, İmâm Süyûtî'nin (rh.) "Tenvîrü'l-Felek fî Ru'yeti'n-Nebiyi ve'l-Melek" isimli risâlesini ve İbn-i Hacer-i Askalânî'nin (rh.) "Şerhu Şemâil"inin sonunu mütâlaa etsinler.⁶

Hak Din İslâm'dır

"Bundan sonra, Kur'an'dan alarak; 'Allah indinde hak din, İslâm'dır.'⁷ 'Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, ondan (bu din) aslâ kabul olunmaz ve o, âhirette de en büyük zarara uğrayanlardandır.'⁸ 'İnsanlardan bazısı da Allah'tan başkasını (ona) eşler ve benzerler edinir; onları, Allâh'ı sever gibi severler.'⁹ 'Dikkat edin, bütün işler sonunda Allâh'a döner.'¹⁰

Evet, Allâhü zü'l-Celâl ve'l-Kemâl hazretleri İlâhî kelâmında sâdıktır. Hakîkaten bir insan, İslâm'ın dışında başka bir din kabul edecek olsa, âhiret gününde en büyük zarar ve ziyâna uğrayanlardan olur! Yine bunun gibi, Cenâb-ı Mevlâ-yi Müteâl'den başka, bir takım şeyleri putlaştırıp, onlara, Hz. Allâh'a muhabbet ettiği gibi muhabbet ve itâat ederse, bu hareketi, Allâh'ı inkâr olacağından, kâfir olur. Bunda aslâ şüphe ve hilâf yoktur.

Ancak bu zâtın, işbu âyet-i kerimeleri burada zikretmekteki maksadı; hakîkatı söylemek değildir.¹¹ Zira râbita-i şerife,

⁶ Kezâ, İbn-i Haceri'l-Heytemiyyi'l-Mekkî'nin, Şerhu Şemâilî'n-Nebî'sinin de 177. sayfasına mürâcaat edebilirler. (Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa Kısmı, eski kayıt no: 198).

⁷ Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmrân sûresi, 3/19.

⁸ Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmrân sûresi, 3/85.

⁹ Kur'an-ı Kerim, Bakara sûresi, 1/165.

¹⁰ Kur'an-ı Kerim, Şûrâ sûresi, 42/53.

¹¹ Yâni, hak olan kelâm ile bâtil kastedilmektedir. Nitekim Hz. Ali (k.v.), Hâricîler'in, "Lâ hükme illâ lillâh (Hüküm ancak Allâh'a aittir)" dediklerini duyunca, "Bu kelâm, kendisiyle bâtil kastedilen hak bir kelâmdır. Evet,

İslâm'ın dışında ve ondan başka bir şey değildir. Çünkü İslâm; kalb ile tasdik, dil ile ikrar, îcap ve iktizâsınca İlâhî emirlere imtisâl ve nehiyelerinden de ictinap etmek (kaçınmak)tir.

Bu ise Allâh'a dâvet eden, ona vuslata vesîle olan mürşid-i kâmile râbıta yapan ihlâslı bir müridte, mükemmel bir şekilde hâsıl olur. Bunun böyle olduğu; İlâhî hidâyet aynasına, ince ve dikkatli bir nazarla bakan ma'rifet ehline açıktır.

Yine bunun gibi, râbıta-i şerife “endâddan ma'dûde” yani resim ve sembollerden hareketle, muayyen ve belli bir şeye kurulan bir irtibat da değildir.

Endâd; timsaller, sûretler, resimler ve semboller demektir. Binâenaleyh râbıta-i şerife, cahiliyye devri insanların yaptıkları gibi, resimleri ve putları vâsıta kabul ederek yapılan bir ibâdet şekli de değildir. Zira bütün mü'minler bilirler ki, insanların kendi elleri ile yaptıkları sembollerin, onlara tapanlara; ne bir faydası, ne de bir zararı dokunur.

Nitekim Cenâb-ı Hak, insanları; ağaç ve benzeri maddelerden yapıp tapındıkları heykeller için, “**O putların yürüyecek ayakları mı vardır?**”¹² diye îkaz buyurarak, onlardan fayda ve zarar gelmeyeceğini hatırlatmaktadır.

Kezâ, Kur'ân-ı Kerîm'in muhtelif âyetlerinde Mevlâmız, kendi zâtı ile alâkalı olarak da şöyle buyuruyor: “**Onun (benzeri olmak şöyle dursun) benzeri gibisi dahi yoktur.**”¹³

hüküm ancak Allâh'a âittir” demiştir. Yine buyurmuştur ki: “**Benden sonra öyle bir zaman gelecektir ki; o devirde haktan daha gizli, bâtıldan daha açık hiçbir şey bulunmayacaktır.**” (Prof. İhsan İlâhî Zâhir, eş-Şîa ve's-Sünne, 1973 Lahor, Terc. Yrd. Doç. Dr. Sabri Hizmetli, Ar. Gör. Hasan Onat, Şîa'nın Kur'an, İmâmet ve Takîyye Anlayışı, Ankara 1984, s. 1-2; Nehcü'l-Belâğa, s. 72-204, Dâru'l-Kütüb, el-Lübân, Beyrut 1387/1967)

¹² Kur'ân-ı Kerim, A'raf sûresi, 7/195.

¹³ Kur'ân-ı Kerim, Şûrâ sûresi, 42/11. “Her ne şey ki, Allah sübhânehû ve teâlânın zâtının gayridir; o şey, onun isimleri ve sıfatları bile olsa, ‘gayr’ ve ‘sivâ’ olarak tâbir olunur... Mütakellimînin yani kelâm âlimlerinin; Allah Teâlâ'nın sıfatlarından bahsederken; ‘ne ayındır, ne gayrıdır’ demeleri,

Hiçbir şey onun dengi (ve benzeri) değildir.¹⁴ Onu gözler idrâk etmez (kavrayıp ihâta edemez, kuşatamaz), gözleri o idrâk eder (hepsini ihâta eder, görür, bilir).’’¹⁵

Zâtını, kendi kelâmiyle bu şekilde tavsif eden Cenâb-ı Hak, mutlak ve tek mâbuddur. Bu itibarla, onun zâtından başka şeylere ibâdet eden kâfirlerin, ibâdetleri bâtıldır, boşunadır... Allâh'ın nûrundan nasipleri kesilmiş, perişan bir haldedirler!

Yoksa, –hâşâ sümme hâşâ¹⁶– mürşid-i kâmillere râbita yapan zâkirler, muvahhidler, âşıklar ve sâdıklar, Hz. Allah'ta fenâ-i küllî bulmak için, temsilleri vâsita kabul etmemişlerdir.

Şayet, belki kabul etmişlerdir, diye bozuk ve sakat bir iddiâ ile ortaya çıkan olursa, o ya gâfil ya da hâindir... Dolayısıyla, **“Kim bir Müslümanı tekfîr ederse (küfürle itham edip ona**

başka bir mânâyadır. Onlar; ‘gayr’ ile kelâm ilminin ıstılah mânâsındaki gayr tâbirini murad etmemişler, gayriyet tâbirini de mutlak mânâda değil, bu mânâda nefyetmişlerdir. Nefy-i hâs ise nefy-i âmı ıstılah etmez; yani sıfatlar, kelâm ilmindeki mânâsına göre ‘gayr’ değil ise de, umumî mânâyâ göre onun gayridir. Selb sıfatları (zâtî sıfatlar) olmadan, zâttan söz etmek mümkün değildir. Zât mertebesinde her isbât ilhâddır. Bu hususta tâbirlerin en üstünü, ibârelerin en toplu olanı şu âyet-i kerîmedir: **“Onun (benzeri olmak şöyle dursun) benzeri gibi dahi bir şey yoktur.”** Bunun Fârisi olarak mânâsı, **“Bî çûn ve bî çigûne** (Bellî bir vasfa sığmayan, benzeri olmayan)”dir. Allah sübhânehûnun zâtında ilme, şühûda ve ma‘rifete yol yoktur. Her ne şey ki, onu gözler görür, kulaklar işitir; o zanna girer, Hak Teâlâ'nın gayridir... Bunun, **“Lâ ilâhe** (hiçbir ilâh cinsi yoktur)” kelimesi ile nefyi îcap eder. Misli bulunmaktan münezze olan zâtı isbat ise, **“İllallâh** (sadece Allah vardır)” kelimesi ile olur. Bu isbat, evvela taklid yolu ile; en sonunda bu taklid, tahkîke tahavvül eder, dönüştür... (el-Mektûbât, İmâm-ı Rabbânî, 1, 38.)

¹⁴ Kur’ân-ı Kerim, İhlâs sûresi, 112/4.

¹⁵ Kur’ân-ı Kerim, En’âm sûresi, 6/103.

¹⁶ **“Hâşâ”**, birine atfedilen söz veya davranışın kesinlikle reddedildiğini belirtmek için kullanılır: “Yook, hâşâ. O demek değil efendim!” gibi. Dine aykırı olabilecek bir şeyin zarûri olarak söylendiğini belirtmek için kullanılır. Meselâ: “Kendi sözünü, hâşâ, Hakk’ın irâdesinden müessir zannettin” gibi. (N. Kemal) **“Hâşâ sümme hâşâ”** tâbiri de, öyle olmasına imkân yok, kat’iyen öyle değildir, mânâsında kullanılır.

kâfir derse), **mutlaka kendisi kâfir olur**” hükmünün altına girmiş olur.

Bid‘atler Ve Devirlerin Hayırlısı

“Hadis-i şeriflerden alarak; İşlerin kötüsü, sonradan ortaya çıkan şeylerdir. Dînin aslında olmayıp, sonradan meydana gelen her şey bid‘attir. Her bid‘at ise sapıklıktır. Hz. Allah; bid‘at sahibinin orucunu, haccını, ömresini, cihâdını, nâfilelerini ve tevbesini kabul etmez. Hamurdan kılın çıktığı gibi İslâm’dan çıkar. Devirlerin hayırlısı benim devrimdir. Yani, benim içerisinde yaşayıp bulunduğum zamandır. Ondan sonra, benim zamanıma yakın olan devirlerdir. Daha sonra ‘kizb (yalan)’ yayılır ki, onlara îtimat etmeyin.”

Evet; Resûlüllah (s.a.v.) Efendimiz, kavli şerîf-i Muhammedî’lerinde sâdıktır, o doğruyu söylemiştir. Lâkin bid‘at ehlinden murad; kelâm kitaplarında gayet genişçe anlatılan sapık firkalardır. Yoksa, tarîkat-i Muhammediye ehli, bid‘at ehli değildir. Aslâ “tarîkat ehli, zikir ehli olduğundan dolayı bid‘at ehlinden sayılırlar” da denilemez. Zira zikir, âyet ve hadislerle me’ûrun bih olan yani yapılması emredilen bir keyfiyettir. Bu münâsebetle zikir, kat‘iyyen bid‘at olamaz.

Ve eğer, “râbîta ehli olduklarından dolayı bid‘at ehlindendirler” denilecek olursa, o da büyük hatâdır. Çünkü râbîta-i şerife de, yine zikir gibi âyet, hadis, âsâr (eserlerde) ve ehlüllâhın icmâi ile sâbittir. Binâenaleyh, râbîta-i şerife de bid‘at değildir.

Yine, zamanların en hayırlısı Resûlüllâh’ın (s.a.v.) zamanı olduğuna göre, onun zamanındakilerin de tamâmının râbîta ehli oldukları güneşten bir zerre, deryâdan bir damla misâli açıklandı.

“Kizb”ten murad ise, bid‘at ehlinin sözcüğüdür... Deccâl’in fitnesidir. Yoksa Allâhü zû’l-Celâl’in kullarına, ma‘rifet-i

Îlâhiye'nin yolunu gösteren, mîzân-ı kulûbten müridlerin mecrâ-yı kulûbüne (mürşidlerin kendi kalblerinden müridlerin kalbine), zevki tadanlarca mâlum olan feyz-i İlâhî'yi akıtan mürşid-i kâmilî vesîle edinmek ve ona sâdik bir şekilde râbita yapmak “kizb (yalan)” değildir.

Bir Şeyin En Büyük Rûknünü İnkâr Etmek, O Şeyin Tamamını İnkârdır

“Ey kardeşim! Tarikat, hakikat ve ma‘rifete dahlolunmaz (müdâhale edilmez, karışılmaz). Bu fakîrin girdiği tarikatta, feyzin menşei kabul edilen ve ismine râbita denilen hâl; puttur, şeytânîdir... Şerîata aykırı ve şirk denilecek bir husustur.”

Bu zâtın tarîkata karışılmaz deyip, (sonra da edepsizce) râbita-i şerifeye dil uzatması, aynen, târikat-hakikat ve ma‘rifeti inkârdır.

Zira bir şeyin, “**Mâ yetümmü bihi’ş-şey**”i yani tamamlayıcı cüz’ü-parçası olan en büyük rûknünü-esâsını inkâr etmek, o şeyin diğer rûkünlerini de inkâr etmektir.

Meselâ: Mâlum vakitlerde farz olan namaz, hususî rûkünlerden ibârettir. Bu itibarla bir kişi, “Namaz inkâr edilemez ama, namaz içindeki kıyâmın aslı yoktur” demiş olsa, bu adam, namazın aslını, yani tamamını inkâr etmiş olur.

Kezâ râbita-i şerife de, zikir ehli için, namazın kıyâmı gibidir. Zikrin en büyük rûknüdür, özüdür. Bu takdirde râbitayı inkâr eden, hakikat ve ma‘rifetin mebde’i (başı-kaynağı) olan âlî tarikatleri tamamen inkâr edip, bütün ehlülâhın yüce kapılarından kovulmuş olur!

Sapıtmaktan veya saptırılmaktan Allah Teâlâ’ya sığınırız.

Yine herkesin mâlumudur ki, râbita-i şerife denilen hâl, “pis put” değildir. Zira pis putlara tapanlar kâfirlerdir. Putlara yapageldikleri ibâdetleri de boş ve faydasızdır... Hem

inançları, hem de amelleri bâtıldır. Dünya ve âhirette zarar ve ziyan içerisindedirler!

Nitekim, bu mânevî iflaslarının neticesi olarak, nasıl perişan vaziyete düştükleri, bir çok yerde anlatılmıştır. Bu cümleden olarak, Kâzî Beyzâvî (rh.) hazretlerinin ve diğer bazı müfessirlerin, **“Onlar (yani cinler), Süleyman’a kalelerden, heykellerden, havuzlar kadar (geniş) leğenlerden, sâbit kazanlardan ne dilerse yaparlardı”**¹⁷ âyet-i kerimesinin tefsiri esnasında geniş açıklamalar vardır.

Bu açıklamalardan anlaşıldığına göre; bizden önceki ümmetlerden bazıları ibâdethânelerine, geçmiş peygamberlerin (aleyhimüsselâm) çektikleri zahmetleri, meşakkatleri, çileleri, sıkıntı ve zorlukları... kısacası, karşılaştıkları bütün belâ ve musîbetleri dile getiren ve bunlara rağmen onların, Allah Teâlâ’ya karşı ibâdetlerini nasıl dosdoğru ve eksiksiz bir şekilde yaptıklarını gösteren sûretlerini tasvîr ederler, resimlerini yaparlardı. Dolayısıyla bu resimleri birer ibret tablosu ve Allâh’a kulluk vazifelerini hatırlatan bir vesîle olarak kabul ettiklerini söylerlerdi.

Ancak daha sonra, bazı câhil kimseler bu düşünceyi terk ederek, “Bu resimler kıyâmet gününde bize şefaât etsinler, diye hürmet ve saygı gösteriyoruz; çünkü bunlar, Allah indinde şefâatçidirler” demeye başladılar.

Zamanla cehâlet, daha da şiddetli bir şekilde artarak, birinci ve ikinci mülâhazaların her ikisi de bozuldu. Yani o düşünceler de terkedildi... Resimleri, heykelleri ma‘bûd olarak kabul etmeye başladılar.

Böylece, eşi ve benzeri olmayan, tek ve mutlak ma‘bûd olan Hz. Allâh’a karşı şirklerini açığa vurarak kâfir oldular!

Gelelim râbîta erbâbına...

¹⁷ Kur’ân-ı Kerim, Sebe’ sûresi, 34/13.

Kâmil bir şeyhe râbita yapan ihlâslı bir mürid, deli bile olsa, mürşidini ma'bûd olarak kabul etmez. Hiçbir zaman, ona ibâdet ediyorum demez. Şeyhinin, ancak Allâh'a vuslatın keyfiyetini gösteren bir kılavuz olduğuna inanır.

Bu sebeple râbita ehli putperest olmayıp, bilakis Hüdâperest'tir, Allâh'a kulluk etmektedir. Çünkü, fenâ fillâh makamında olan kâmil bir şeyhe, bir müridin râbita yapması; farz olan bir vakit namazının edâsında, takvâ sahibi bir zâtı imam kabul ederek ona uyması gibidir. Kılınan namaz, Allah içindir; imam ise, sadece bir vâsitadır. Nitekim Fâtiha-i şerîfeyi okurken, **“Yalnız sana ibâdet eder (kullukta bulunuruz), yalnız senden yardım isteriz”** diyerek, bütün ibâdet ve kulluğu Allah Teâlâ'ya tahsîs ediyoruz.

Bilindiği gibi, cemaatle edâ olunan farz namazın sevâbı, kişinin niyetine ve ihlâsına göre, münferiden (tek başına) kıldığı namazın sevâbından çok daha fazladır. **“Allah, kime dilerse ona kat-kat verir.”**¹⁸

İşte namazını cemaatle kılan kimse de, Allah Teâlâ'nın dilediği bu kimseler topluluğu cânibine (tarafına) doğru sür'atle yol alır... Kat-kat ve pek ziyade bir sevâba kavuşur... Huzûr ve huşûa nâil olur.

Binâenaleyh, kâmil bir şeyhe bağlanan râbita ehli de bunun gibidir. Hatta daha farklı ve daha ulvî dereceler, makamlar elde eder. Ancak, bu bir hâl işi olduğu için, kaal ile anlatılması güçtür. Bununla beraber kısaca bir şeyler söylemek gerekirse şöyle diyebiliriz:

Tunç gibi katılaşıp sertleşen kalb, mürşid-i kâmile olan râbita ile yumuşar, hamur gibi olur. Rabb'imiz Teâlâ ve Tekaddes hazretlerinin tesellilerine kavuşur, İlâhî tecelliyâtın ka'besi hâline gelir.

¹⁸ Kur'ân-ı Kerim, Bakara sûresi, 2/261.

Kezâ, müridin müşhidine olan râbitası; hacıların Beytullâh'ı delil ile tavâf etmeleri, Ravza-i Resûlullâh'ı da delil ile ziyaret etmeleri gibidir.

Çünkü huccâc-i kirâm, **“Tûfû bi ehli Mekkete ve zûrû bi ehli'l-Medîne** (Mekke ehli ile tavâf ediniz, Medîne ehli ile ziyaret edeniz)” diye emrolunmuşlardır.

Ve yine bu hâl, Elifbâ okuyan bir çocuğun, okumayı öğrenme esnasında, hocasının önünde diz çöküp oturması gibidir.

Şimdi, namaz kılan hakkında imama; Ka'be'yi tavâf eden, Peygamberimiz'in (s.a.v.) kabri-i şerifini ziyaret eden hacılar hakkında delile; talebe hakkında da hocaya pis put (!) demek mümkün ve münasip olursa, müridler hakkında da, şeyh-i kâmile (hâşâ) pis put demek mümkün olur!

Halbuki bunu, bugüne kadar –deli de olsa yahut zindanlara tıklıp işkenceler bile görse– hiçbir kimse söylemedi.

Nakşibendî büyüklerinin (k.e.) rûhâniyetlerinin kahrından korkmadan, ehlullâh'a iftirâ etmeye yeltenenlerin şerrinden Allah Teâlâ'ya sığınırız.

Delîli İddiâsından Bozuk!

“Râbitanın şeytânî olduğunun akli alâmeti ise, şeyhe yapılan râbitada meydana gelen keyfiyetin, İblis aleyhi'l-lâne'ye yapılacak râbitada da aynen meydana gelmesidir.”

Aman efendim, yazıklar olsun!.. **“Özrü kabahatinden büyük”, “Delîli iddiâsından bozuk”** sözlerinin mânâsı budur işte...

Çünkü şeytana râbita, ya onu müşhid kabul etmeksizin tecrübe ve sinama maksadıyla, ya da hidâyet yolunu gösteren bir müşhid kabul ederek yapılır.

Şimdi birinci mülâhazayı ele alalım...

Tecrübe niyetiyle mel'ûn şeytana râbita yapmak ki, bu büyük küfürdür!

Niçin denilecek olursa; çünkü, bu râbita-i şerifede hâsıl olan rûhânî zevk ve nûrânî şevkin pek lezzetli olan meyvesi; **“İ'râzun an cemî'i mâ sivâ'llâhi ve ikbâlün külliyyün ila'llâhi ve vicdânü'l-halâveti min kavli'l-mü'mini âmentü billâhi ve'l-fenâü'l-hakîkiyyü fi'llâhi teâlâ”**dır. Yani; Allah'tan gayri her şeyden (mâsivâdan) yüz çevirmek, tamamen Allâh'a yönelmek, mü'minin **'âmentü billâh: Allah'a iman ettim'** sözünün tadını letâifinde bulmak ve Allah Teâlâ'da fenâ-i hakiki ile fânî olmaktır.

Şeytan ise, isyânı sebebiyle Allâh'ın huzûrundan kovulmuş, rahmet-i İlâhî'den uzaklaştırılmış ve ebedî hüsrâna mahkûm olmuştur!..

Dolayısıyla, pek azîm bir devlet, çok ulvî bir saâdet olan Allâh'ın cemâlini görmeye ve sâir büyük nîmetlere nâil olmaya vesîle olabilecek bir hidâyet rehberi aslâ değildir. Aksine; her zaman, her yerde mütemâdiyen olanca gücü ile küfür, dalâlet ve her türlü kötü yolların kılavuzluğunu yapar!.. Nitekim bunun böyle olduğunu, Cenâb-ı Mevlâmız bizlere çok açık bir şekilde şöyle bildirmektedir:

“Allah, iman edenlerin velîsidir (yani dostu ve yardımcısıdır). Onları zulmetlerden nûr'a çıkarır. (Küfrün karanlıklarından imanın nûruna kavuşturur.) Küfredenlerin velîleri ise, Tâğüt'tur... Onları nûr'dan zulmete çıkarır. Onlar, ateş ehlidirler; orada, (bir daha çıkmamak üzere) ebedî kalıcıdırlar.”¹⁹

¹⁹ Bakara sûresi, 2/257. Burada; **zulümât**'ın cemi' (çoğul), **nûr**'un müfred (tekil) getirilmesi ne kadar dikkat çekicidir. Demek ki âlemde çeşit çeşit zulmetler vardır. Bütün bu zulmetleri yok edecek olan nûr ise tekdir, birdir. O da, **'Allah, semâvât ve arzın nûrudur'** (Nûr sûresi, 24/35) âyeti icâbınca,

Cenâb-ı Hak, şeytanın apaçık bir düşman olduğunu açıklayıp dururken, bu zâtın, şeytanı tecrübe etmeye kalkışması, Allâh'ın kelâmından şüphe etmesidir... Allâh'ın kelâmından şüphe ise, küfürdür!

İkincisine gelince...

Yani tecrübe etmek gâyesiyle değil de, şeytanı, bizzat Hak yolu gösteren bir mürşid kabul ederek râbîta yapmak ki; bu daha da büyük bir küfürdür!

Niçin denilecek olursa; çünkü, dostlarını azîz, düşmanlarını da zelîl kılıcı olan azamet sahibi Yüce Mevlâmız, şeytana, **“Muhakkak ki ceza gününe kadar lânetim senin üstündedir”**²⁰ buyuruyor.

Ve yine, **“Muhakkak ki sen artık kovuldun”**²¹ kavli-i kerîmi ile de, dergâh-ı izzetinden atıp uzaklaştırdığını ihtar ediyor.

Kullarına da, Fâtır sûresinin 6'ncı âyet-i kerimesinde, şeytanın ne denli şiddetli bir düşman olduğunu şöyle haber veriyor:

“Hakîkaten şeytan, sizin amansız bir düşmanınızdır; onun için, siz de onu düşman sayın. (İnançlarınızda ve amellerinizde onu bir düşman olarak tanıyın, bütün hallerinizde ondan kaçın!)”

Hak Teâlâ'nın nûrudur. Yani gökleri ve yeri nurlandıran, aydınlatan; gerek cisme ve gerekse rûha ait nûrlar ile onları nurlandıran Allah Teâlâ'dır. Herhangi bir hususta Allâh'ın nûru bulunamadı mı, insanı her tarafından sayısız zulmetler kaplar! Hakk'ın nûru tecellî edince de, o zulmetler kalkar... Allâh'ın nûru bulunamadı mı; yerler-gökler hiç, gündüzler gece, güneşler zifir, gözler kör, kulaklar sağır olur! Kalbler bin türlü hayâller ile buhranlar-krizler içinde çırpınır kalır! Aranan bulunmaz, ne aranacağı bilinmez. Gönüllere vesveseler, elemeler, azaplar, ıztıraplar çöker! Etrafı evhamlar, umacılar kaplar; cinler şeytanlar başa toplanır... (Elmah'lı, a.g.e., 2, 874).

²⁰ Kur'ân-ı Kerim, Sâd sûresi, 38/78.

²¹ Kur'ân-ı Kerim, Hicr sûresi, 15/34.

Binâenaleyh akl-ı selim sahipleri –gerek öncekiler ve gerekse sonrakiler– şeytanın; Allâh'ın rahmetinden kovulmuş, huzûr-i İlâhî'den atılıp uzaklaştırılmış olduğunda, dolayısıyla cehennemde ebedî olarak kalacağında ittifak etmişlerdir.

Hakîkat böyle iken o zâtın; şeytanı, hidâyet yoluna götüren bir mürşid kabul ederek ona râbita yapması gerçekten doğru ise, onun bu hâli, mel'ûn İblis'in, Hz. Âdem'e secde kaziyesinde (uyd. önerme) ortaya koyduğu muhâlefet, itâatsizlik ve inatçılığından daha tehlikelidir. Bu vaziyetin, Allâh'a karşı en büyük muhâlefet ve bir düşmanlık olduğu hususunda hiçbir kimsenin itirâzı olamaz.

Şayet denilirse ki; bu zâtın söylemek istediği, senin yukarıda, “şeytana râbita iki tarzın dışında olmaz” diye îzah ettiğin şıklardan hiçbirisi değildir. Belki onlardan başka, diğer iki tarz vardır...

Bunlardan birincisi; faraziyeler, itibarlar ve temsiller yani var sayılan şeyler kabilinden olması ki, câizdir.

İkincisi de, tecrübe etmeyi kastettiği takdirde, maksadı; “Bakalım şeytan, min haysü hüve hüve şeytan (şeytan, şeytan olması cihetiyle) hidâyet rehberi olmaya kaadir mi?” demek değildir.

Belki maksadı; “Şu, şeyhe râbitada meydana gelen keyfiyet, bakalım, şeytana yapılan râbitada da hâsıl oluyor mu? Şayet hâsıl olursa, râbitanın şeytânî olduğu anlaşılır. Bu şekilde tecrübe edip râbitanın şeytânî olduğunu bileyim de, bundan sonra ben ondan kaçınayım, uzak durayım” demektir.

Kabul... Ancak, bu iki şıktan hiçbirisi ile iddiâ edilen şey isbat edilmiş olmaz. Çünkü her ikisi de bâtıldır.

Şöyle ki:

Birincisi, faraziyelerden saymak; iddiâyı isbat için söylenen ve hükmü kat'î olmayan, farz ve takdire bağlı bulunan bir

mesele olarak kabul etmek... Faraziyelerin yani meseleyi aydınlatmak için getirilen temsil çeşitlerinin, verilen misâllerin ise, zâhirde mevcut olmasının icap etmediği bütün ilim erbâbınca mâlumdur.

Dolayısıyla böyle bir delil ile bu iddiâyı isbâta kalkışmak hatâlıdır. Ve meşhur olan, “**Levle’l-farziyyâtü lebetaletü’l-hikmetü**”²² kaziyesi de, bu noktada kullanılabilecek geçerli bir söz değildir.

Gelelim ikincisine...

Yâni, şeytânî olduğunu öğrenip de ondan kaçınmak için tecrübe etmek ki, bu da bâtıldır.

Zira, müteber kitaplarda geçen şeytan ile alâkalı mevzûlar, hemen herkesin mâlumudur.

Bu mel’ûn, nice yüksek derece ve mertebe sahiplerine Hak yönünden gelip, bâzı hârikalar gösterir, onları Hak tarafından nefret ettirip, kendi çirkin hâl ve gidişâtına yöneltmeye çalışır. Ancak Cenâb-ı Hak’ın hidâyet ettiği kimseler bunun, Hak yönünden gelse de, şeytan olduğunu anlamaya muvaffak olurlar... Ve gösterdiği hârikaların da, “**el-Kitâbetü ale’l-cemedi fi’l-harri’l-mümteddi**”²³ kabilinden, şeytânî bir keyfiyet olduğunu anlarlar. Üzerinde yürüdükleri doğru yoldan ayrılıp sapmazlar...

²² Şu demek: Faraziyeler olmamış olsaydı, hikmet bâtil olurdu; yani güzel sözler, kıymetli fikirler, hakikate uygun değerli düşünce ve tecrübeler ortaya çıkmazdı.

²³ Yâni; “**Devamlı bir sığağın altında, buz üzerine yazı yazmak**” nev’indedir. Ya da bir başka tâbirle, “**Su üzerine nakış yapmak**” gibidir.

Fakat, bazıları da anlayamazlar... Çünkü Cenâb-ı Hak, anlamaya muvaffak kılmaz. Allah korusun; böyleleri Hak yoldan ayrıлып, bâtil yollara düşerler! Hatta niceleri görüyor ki, tevhid ehli bir mü'min iken, mürted bile oluyor!

Nitekim bu zâta da, birçok büyüklerin berbat olmalarına sebep olan mel'ûn –yukarıda anlatılanlar gibi– gölge ve hayâl cinsinden bir takım şeyler gösteriyor... Ve, “**Akrabü't-turuki ila'l-lâhi ve menşeü'l-feyzi mina'l-lâh** (Allâh'a götüren yolların en yakîni, Allah'tan fezy almanın menşe'i-kaynağı.)” olan râbita-i şerifenin terki yönüne irâdesini sarfetmesine sebep oluyor.

“Allâhümme erine'l-Hakka Hakkan ve'r-zukne'l-itibâa ileyh, ve erine'l-bâtile bâtilen ve'r-zukne'l-ictinâbe anh.”

Mânâsı: “Allâh'ım, bize Hakk'ı Hak olarak göster ve bizi, ona uymakla rızıklandır... Bâtılı da bâtil olarak göster ve yine bizi, ondan kaçınmakla rızıklandır.”²⁴

Râbitanın Meşru'iyeti Âyet-Hadis-İcmâ' Ve Kıyas İle Sâbittir

“Eğer, 'Râbita hakkında Hâlid Efendi'nin ve diğer birçok ulemânın risâleleri ve cevâzı hakkında da delilleri vardır' denilecek olursa, cevâben derim ki: Onların herbiri tarafımızdan mütâlâa olundu ve oradaki delillerin, “Evhenü min beyti'l-ankebût”²⁵ olduğu anlaşıldı.”

²⁴ Cenâb-ı Hak'ın insanoğluna olan nimetlerinin en büyüğü; Hak ve bâtili anlamak ve bilmek, râzi olacağı ve olmayacağı halleri fark ve ayırt edebilmek, muktezâlarıyla amele muvaffak kılınmak hâl ve sıfatlarına mazhariyettir. (Salâhuddîn İbn-i Mevlânâ Sirâcuddîn k.s., a.g.e., 19).

²⁵ Mânâsı: “Örümcek evinden-ağından daha zayıf” demek. Burada iddiasına delil olarak zikrettiği bu söz, aslında aleyhinedir. Zira, örümcek ağı teşbihini Cenâb-ı Hak, o ve onun gibiler için zikrediyor. Nitekim Ankebût sûresindeki (29/41) bu âyet-i kerimenin meal ve tefsiri şöyledir: “**Allah'tan başka bir**

Yâhu, her şeyden evvel o deliller; âyet, hadis ve Allah dostlarının icmâ'ıdır. Bu itibarla (hâşâ) “örümcek ağından daha zayıf” değildir. Tam aksine, “**Erfeu min âlemi'l-melekûti ve a'lâ min Arşi'l-Ceberût**”tur. Yani melekût âleminden daha yüksek, ceberût olan Allâh'ın Arş'ından daha a'lâdır.

Bu zât kimdir bilmiyorum. Ancak,

“Kad tenkiru'l-aynü dav'e's-Şemsi min ramedin

Ve yenkiru'l-femü tâ'me'l-mâi min sekamin.”

(Bazan göz, herhangi bir hastalıktan dolayı Güneş'in ışığını göremez de inkâr eder. Ve yine ağız da, bazan bir illetten dolayı, suyun tadını anlayamaz) fehvâsınca, bazı inkârcı ve inatçılar tarafından çeşitli eserlerde, yalan-yanlış sözler sarfedilmiş olabilir. Bunların doğru olup olmadıklarını araştırmak gerekir.

Lâkin bu zât, tedkik mumunu yakıp, râbîta ehli hakkında kulağına gelen çirkin sözlerin ne denli birer iftira ve karalamadan ibaret olduğuna bakmıyor... Böyle bir araştırma lüzûmunu hissetmiyor. Bütün bu karalamaları, birer hakikatmış gibi kabul edip, ona göre ahkâm kesiyor!

takım velîlere tutunanların meseli (onları dost edinenlerin benzeri-örneği), yani Allah'tan başkalarını ihtiyaçlarına karşı yardım eder, menfaatleri dokunur, işlerini görür, tehlikeden kurtarır, diye vefî-sâhip-hâmî kabul ederek ma'bûd edinenlerin örnek olacak halleri, **örümceğin örnek olmuş hâline benzer. O bir ev edinmiştir.** Hiç dîni olmayanlar gibi, büsbütün evsiz değil... Bir sinek avlayacak kadar bir hâneye tutunmuştur. **Halbuki evlerin en çürüğü, şüphesiz ki örümcek evidir.** Evinde ev mefhumundan bir şey yoktur. Ne gölge yapar, ne korur. Bir rüzgârla târumâr olur. Onun için örümcek evinin çürüklüğü meşhur misâldir. İşte o örümcek kafalı müşriklerin de; dayandıkları deliller zayıf, tutamakları böyle çürüktür. Bütün tutundukları fânîdir, yok olmaya mahkûmdur... **Keşke bilmiş olsalardı...**” (Elmalî'lı, a.g.e., 5, 3777-3778)

Râbita-i Şerife Tevhîde Aykırı Olmadığı Gibi Bid'at Da Değildir

“Ve bu râbitanın mevcut olup olmadığını tesbit için tefsirler, hadisler ve sûfiyyenin kitapları taranmıştır. Hiçbirisinin herhangi bir yerinde, râbitanın şeriatıta olduğunu ifade eden bir ibâreye rastlanmamıştır. Belki bu râbita müteahhirinden câhil sûfîlerin ihdâs eylediği bir şeydir. Binâenaleyh, tevhîde münâfi ve dinde büyük fitnedir.”

Bu sözleriniz,

“Yâr nezdikter ez men bimenest

Ve in accepter ki men ezvay dûrem”

(Dost bana, benden daha yakın. Ne tuhaftır ki, ben ondan uzağım) nev'indedir.

Ve yine,

“Yerâ eşcârü fâkın, velâ yerâ mâ nekaşe alâ zufrîh”

(Yüksek ağaçları görür, tırnağı üzerindeki nakışları görmez) kabilinden sözlerdir.

Çünkü, tefsir kitapları dediğiniz, Kur'an âyetlerini tefsir ve te'vil eden eserlerdir. Bu takdirde, aşağıda zikredeceğimiz şu âyetlerden daha kuvvetli nasıl bir delil olabilir?

1. “Ey iman edenler! Allah'tan korkun. Bir de sâdıklarla beraber olun.”²⁶

²⁶ Tevbe sûresi, 9/119. “Sâdıklar, Allâh'a vuslat yolunu gösteren mürşidlerdir. Sâlik; onların ahhâbı ve kapılarının eşliğinde hâdimleri olduğu zaman, bu mürşidlerin muhabbet, terbiye ve velâyet kuvvetleri ile mâsivâyı terk ederek 'seyr-i ilallâh' mertebelerine ulaşır.” (Bursevî, İsmail Hakkı, a.g.e., 3, 532). Ubeydullah Ahrâr k.s., “Sâdıklarla beraber olmak, sîreten ve sûreten onlarla bulunmak mânâsıdır. Bu mânevî beraberlik ise, râbitadır” buyururlar. Sâfi Mevlânâ Ali b. Hüseyin (k.s.) de Reşahât Aynü'l-Hayât'ta (s. 273-274) şu açıklamalarda bulunuyor: “Sâdıklar ile olmanın iki mânâsı

2. “Rüku‘ edenlerle berâber rüku‘ edin.”²⁷

3. “Her kim Allâh’a ve Resûlü’ne itâat ederse; işte onlar, Allâh’ın kendilerine nîmetler verdiği peygamberler, siddîkler, şehidler ve sâlihlerle beraber olurlar; bunlar ise ne güzel arkadaştır!”²⁸

4. “Ona (yani Allah’a yaklaşma hususunda) vesîle arayın.”²⁹

5. “Eğer Rabb’inin burhânını (delîlini) görmemiş olsaydı...”³⁰

vardır: Biri zâhir bakımından, öbürü de mânâ bakımından onlarla beraber olmaktır. Birincisi sâdiklarla düşüp kalkmayı, ikincisi de o tâifeye gönül verip onların üstünlüğünü kabul etmeyi ve izlerinden gitmeyi gerektirir. Birincisinde ülfetin yalnız sûreti, ikincisinde hem sûreti hem de rûhu vardır. Sâdiklar şu kimselerdir ki, mâsivâ onların gözünden silinmiştir. İnsanoğlunda, temas ettiği şahıstan tam mânâsıyla müteessir olma kabiliyeti bulunduğu için, sâdiklarla düşüp kalkmakta birinci derecede ehliyetlidir, yani bu işe en ehil ve en liyâkatlı varlık insandır.”

²⁷ Bakara sûresi, 2/43. “İnkisâr-i kalb ve nefy-i vücutta, Allah Teâlâ’ya vuslat için bezl-i vücût eden münkesirine iktidâ ediniz.” (Bursevî, İsmâil Hakkı, Te’vilât-ı Necmiye’den naklen, a.g.e., 1, 122) Yani, enâniyetten kurtulup bir hiç olduğumuzun idrâkine varabilmek, kalbi kırık ve mütevâzî bir insan olabilmek için, olanca varlığını-benliğini Allâh’a vuslat yolunda bezletmiş, saçıp-serpip ortaya koymuş olan mürşid-i kâmil ve mükemmillere uyunuz, demek istiyor.

²⁸ Nisâ sûresi, 4/69. “Burada; Allah indindeki en yüksek derecelere ve ona en yakın olan kullara arkadaşlık va‘dedilmesi cihetiyle mü’minleri; Allâh’a, Resûlü’ne ve onun vârislerine itâat ve ittibâa, her hususta onlara uymaya teşvik vardır.” (Bursevî, İsmâil Hakkı, a.g.e., 2/234.)

²⁹ Mâide sûresi, 5/35. “Te’vilât-ı Necmiye’de denildi ki: Şüphesiz bu âyet-i kerime, vesîleyi talep emrini açıklıyor. Vesîle elbette ki lâzımdır; çünkü vusûl, ancak vesîle ile hâsıl olur. Vesîle ise, hakikat âlimleri ve tarikat şeyhleridir.” (Bursevî, İsmâil Hakkı, a.g.e., 2, 388.)

³⁰ Kurân-ı Kerim, Yûsuf sûresi, 12/24. İbn-i Abbâs’ın (r.anhümâ) beyânına göre; Hz. Yûsuf’un gördüğü ‘burhân-delil’, babasının hayâlini müşâhede etmesidir. Hz. Yâkub’u görünce, menfî duygular kendisinden silinmiştir. (Davudoğlu, Ahmed, Kur’ân-ı Kerim ve İzahlı meâlî, Çile Yayınevi, İst. 1988)

Ancak akla şöyle bir soru gelebilir:

Bu âyet-i celîlelerin her birinin sebab-i nüzûlleri (iniş sebepleri) değişiktir... Zâhirî delâletleri başka başkadır. Bu münâsebetle râbita-i şerîfeye hangi yönden, nasıl delil olabilir?

Buna cevâben deriz ki:

Âyet-i kerime ve hadîs-i şeriflerde, zâhirî-bâtınî her ahkâmın zâhirî delilleri mevcut olsa, zâhirî hükümlerin istinbâtı (ortaya konulması) için zâhir ilimlerde müctehid olanlara; bâtınî ahkâmın istinbâtı için de, bâtın ilminde müctehid ve turuk-ı aliyye ashâbına (yüce tarîkatlere mensub olan Allah dostlarına) hiçbir ihtiyaç kalmazdı. Herkes kendi çıkarttığı hükümlerle amel ederdi. Halbuki bakınız, müfessirlerin kıdvesi (kendisine uydukları) Allâme Beyzâvî (beyyezallâhü vechehü'n-nûrânî) hazretleri, Bakara sûresinin tefsirinde, **“O (öyle bir lûtuף ve ihsânı bol Rabb) ki, yeryüzünü sizin (ikâmet ve istirahatiniz) için bir döşek, semâyı da (yüksek kubbe gibi) bir tavan yaptı. Gökten su indirerek onunla, size besin olsun diye (yerden) çeşitli ürünler çıkardı. Artık bunu bile bile Allâh'a şirk koşmayın”**³¹ âyet-i kerimesinin zâhirî mânâsını tefsir ettikten sonra, İbn-i Abbas'tan (r.anhümâ) ve başkalarından rivâyetlerde bulunarak şöyle demiştir:

“Kur'ân-ı Kerîm'in her âyetinin zâhirî tefsiri olduğu gibi, mutlaka bâtınî te'vili de vardır.”

Madem ki öyledir, yâni her âyetin bâtınî te'vili vardır; öyleyse yukarıda geçen âyetlerin her biri, râbita-i şerîfenin mevcut olduğunun en kuvvetli delilleridir. Ve yine hadis kitaplarından Ekmelüddîn'in Şerhu Meşârik'ında, İbn-i Hacer'in Şerhu Şemâil'inde ve diğer müteber kitaplarda,

Görüldüğü üzere bu anlatılan husus da, râbita-i şerîfeden başka bir şey değildir.

³¹ Kur'ân-ı Kerim, Bakara sûresi, 2/22.

râbıta-i şerife ile alâkalı geniş açıklamalar vardır. Fakat oralardaki açıklamaları, bu risâleye aktarmamız imkânsız; zaman ve zemin müsait değil... Arzu edenler oralardan okusun. Zira, oralarda gösterilen delillerden daha başka ve daha fazla nasıl bir delil olabilir?

Ayrıca;

√ Ebû Yezîd-i Bestâmî³² (H. 188–261) hazretlerinin, “Men lem yekûn lehû şeyhun fe şeyhuhû şeytânün”³³ sözleri...

√ Hz. Mevlânâ'nın (M. 1207-1273),

“Zânki bâ aklî çû aklî cüft-i şüd

Mâni‘ bed fiil ve bed güft-i şüd”

(İki akıl birleşirse, yani biri diğerine yardım ederse, hem kötü iş hem de kötü sözlere mâni olur) beyti...

√ İmâm Bûsîrî (M. 1213-1296) hazretlerinin, Kasîde-i Bürde’de zikrettiği,

“Men lî bireddi cimâhın min gavâyetihâ

Kemâ yüraddü cimâha’l-hayli bi’l-lücüm”³⁴

³² Ebû Yezîdî’l-Bestâmî (M. 803-874) hazretleri, İran’ın Kûmis eyâletinde Bestam’da doğmuştur. Silsile-i Tarîkat-ı Aliyye-i Nakşibendiye (k.e.) hazerâtının beşinci halkasını teşkil etmektedir.

³³ Şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır, demek olan bu sözün mânâsı şudur: Hidâyet yönünde, Allâh’a götüren yolda yürümek için bir rehberi-kılavuzu olmayanın, dalâlet yolunda rehberi şeytandır. Kendisine Peygamber’i (s.a.v.) ve onun vârisi olan âlimleri rehber edinmeyen, şeytanı ve şeytanlaşmış kimseleri önder edinir. Zira Hakk’ı bâtıldan ayırmak hususunda, akıl, tek başına kâfi değildir. Mutlaka vahye dayanan bir rehber ihtiyacı vardır.

³⁴ Meâli: Zaptedilemeyecek derecede azgın ve sert başlı bir atın dizginler ile durdurulduğu gibi, nefsin azgınlığından ileri gelen itâatsizliğine mâni olabilmeyi benim için kim tekeffül eder? Yani, öyle bir zâta bağlanmak isterim ki, nefsim bir gem vurup onun inat ve itâatsizliğine son versin, demek istiyor.

beyti de gayet açık delillerdir. Yani tasavvuf kitaplarında geçen bu sözler de, yine bir mürşid-i kâmile râbitanın lüzûmuna delâlet etmektedirler.

√ İmâm Şa'rânî (M. 1492-1565) hazretleri, Nefehât-ı Kudsiyye'sinde zikrin âdâbını sayarken buyururlar ki:

“Zikrin âdâbının yedincisi, müridin zikir esnâsında mürşid-i kâmile iki gözünün önünde hayâl etmesidir... Rabb'imiz Teâlâ'dan feyz alabilmenin menşei ve âdâbının başı budur.”

√ Âlâme Seyyid Şerif Cürçânî (M. 1340-1413) hazretleri, Şerhu Mevâkîf'ının sonunda, **“Mürşidân-ı kirâmın sûretleri, müridine zuhûr eder... Onlar da, mürşidin o sûretinden feyz alırlar”** diye îzahta bulunur.

√ Molla Câmî (M. 1414-1492) ve İsmail Hakkı (1653-1725) kaddesallâhü esrârahümâ hazretleri de bu hususu, **“Zikrin iki yolu vardır ve bu iki yoldan birisi râbita yoludur”** diye beyan buyururlar.

√ Ebû Saîd Hâdimî (kuddise sırrahü's-sâmî)³⁵ hazretleri ise bu mevzû ile alâkalı olarak yazdıkları risâlelerinde, **“Fe-yetehayyelü sûrete'n-Nebiyi (s.a.v.) ev sûrete şeyhihî (Mürid, Nebiyi-i Muhterem (s.a.v.) Efendimiz'in veya şeyhinin sûretini tahayyül eder, hayâlinde canlandırır)”** diye kaydederler ki, hepsi de râbitanın varlığını, meşru'iyetini ve hatta lüzûmunu ifade etmektedir. Bunlardan daha kuvvetli ve daha fazla nasıl bir delil olabilir?

Şayet râbitayı inkâr eden bu zât, insaflıca mütâlaa etmiş olsa, **“Hâzâ hısnü'l-lâhi mine'l-hadîd (Şu râbita-i şerîfe, Allâh'ın demirden (çelikten) bir kalesidir)”** kabilinden daha

³⁵ “Allah Teâlâ onun, yüksek ve yüce sırrını mübârek ve mukaddes kılsın” mealinde bir duâdır. Ehl-i Sünnet'e mensup Müslümanlar arasında, bu ve buna benzer sözler, evliyâullâha saygı ve hürmet ifadesi olarak kullanılır.

çok deliller bulurdu. Fakîr, bu zâtı görmedim ama, hüsn-i zannım şöyledir:

Geniş bilgiye sahip bir âlim ve te'lif ettiği eserler de, âdetâ bir ağacın dalları gibi uzayıp filizler atmış, etrafa yayılmıştır.

Bu fakîr ise ilim yönünden o zâta nisbetle, uçsuz bucaksız bir deryânın sâhilinde, terkedilmiş susuz bir kuyu gibidir. Ancak, Allâh'ın (c.c.) muvaffak etmesi başka bir şeydir...

“Allah kime nûr vermemişse, artık onun için hiçbir nûr yoktur.”³⁶ “Hamdolsun o Allâh'a ki, bizi hidâyetiyle buna kavuşturdu. Eğer Allah bize hidâyet etmeseydi, kendiliğimizden bunun yolunu bulmuş olamazdık.”³⁷

Şerîatın Zâhir Ve Bâtınına Âit Hükümlerin İstinbâtı

“Ey aziz kardeşim! Eğer, ‘sen zâhir ulemâsındansın, bâtın ulemâsı üzerine bilgin yoktur’ diyecek olursan, cevâben derim ki: ‘Bu âciz kul, Hâlidîyye yolundan icâzetli bir kul idi. Ve bir teveccühte yedi-sekiz müridi iğmâ ediyor (kendinden geçiriyor)du. Fakat bu denî râbita [hâşâ lillâh!³⁸] sebebiyle terkine, Hâdî hidâyet eyledi.”

³⁶ K.K., Nûr sûresi, 24/40. “Onun için körler görmez, sağırklar işitmez, vicdansızlar anlamaz, kâfirler Hakk'ı kabul etmez.” (Elmalî'li, a.g.e., 5, 3527).

³⁷ Kur'ân-ı Kerim, A'raf sûresi, 7/43.

³⁸ **“Hâşâ lillâh”**, aman yâ Rabbî, Allah göstermesin, hiçbir vakit mânâlarına gelen **“hâşe lillâh”** terkinin değiştirilmiş şekli veya galat-ı meşhûrudur. Türkçe'de, **Allah korusun, kesinlikle, aslâ, kat'iyen** gibi mânâlarda kullanılır. Yalnızca **“hâşâ”** şeklinde de ifade edilir ve bu, **Allah göstermesin, uzak olsun** mânâsına gelir. Tiksinti duyulan bir şey söylendiği zaman, **“sözüm meclisten dışarı”** mânâsında, **“hâşâ huzurdan”** veya **“hâşâ ani'l-meclis”** tâbirleri de kullanılır. Bunlarda da **uzak tutma, kabul etmeme, ayırma** mânâları vardır.

Şayet söylediği doğru ise, bu zât; Tarîk-ı Nakşibendiye'nin nûr olduğundan akan feyz-i İlâhî'den içmiş... Müridlerden yedi-sekiz kişiyi de bir teveccühte kendilerinden geçirirken, râbita sebebiyle bu yolu terketmiş. Fakat, onun bu yolu terketmesi ile, kalbleri ve ruhları sâf ve berrâk olan diğer ihvânın da terkederek kopup gitmesi îcap etmez. Nitekim Hâfız Şirâzî bir beytinde, bu mânâyı şöyle ifade eder:

“Dûş ez mescid sûy-i mîhâne âmed pîr-i mâ

Çist yârân-ı tarîkat bâde zîn tedbîr-i mâ?”

Mânâsı: “Dün bizim şeyhimiz, mescidten meyhâneye doğru gitti! Ey tarîkat dostları, bundan sonra bizim tedbirimiz ne ola?!”

Yine Şeyh Ferîdüddîn Attar hazretlerinin,

“Şeyh San'ân bûd muhterem

Bâ mürîd çâr sâd ender harem”

Mânâsı: “Şeyh San'ân, muhterem bir şeyh idi. Harem'de müridleri ile birlikte dört yüz kişi idiler” diye başlayan beyitlerinde anlattığı hikâyeye de bu mânâyı delâlet eder.

Kezâ, **Bel'âm ibn-i Bâûrâ Vak'ası**³⁹ ile Arapça ve Farsça birçok eserde, gerek nazım gerekse nesir hâlinde dile getirilen hâdiselerin hemen hepsi de yukarıdaki iddiâmızı isbât eden delillerdir. Nitekim birçokları –her ne hikmetse– başlangıçta feyz-i İlâhî'den, esrârı sübhânîden bolca istifâde ederler... Kendilerinden nice güzel haller zuhûr eder... Fakat, yine ne hikmetse, daha sonra velîler dairesinden çıkartılıp atılırlar.

Bu zâtta da gurur, kibir, eşi ve akrânı olmadığı iddiâları görülüyor... Sözlerinden öyle anlaşılıyor. Allah korusun, bu enâniyet çok kötü bir şeydir!.. Çünkü bu dünyada, **“Her ilim**

³⁹ “Şeyh San'ân” ve “Bel'âm ibn-i Bâûrâ” vak'ları ile alakalı geniş bilgi için, bu kısmın sonuna bkz.

sahibinin üstünde, daha iyi bilen birisi vardır”⁴⁰ âyet-i kerimesinin şehâdetiyle nice âlimler, müttakîler ve zâhidler vardır. Lâkin her biri, mahviyet köşesine çekilmişler; tezellül gömleğini giyip, inkıyat ve itâat hâlinde Allâh’ın rızâsını ve evliyâullâhın hoşnutluğunu intizâr ederler (bekleyip gözlerler). Bilhassa bu nûrlu yol, yani Tarikat-ı Aliyye-i Nakşibendiye’nin bahçesinde esrâr-ı İlâhî’den nasiplerini alan, **makâm-ı hayret**⁴¹te nice mümtaz âlimler, âbidler, zâhidler vardır ki, onların rûhâniyetleri insanı, Allâh’ın (c.c.) kahrı ile kahreder. Allah Teâlâ, onların kahırlarına uğramaktan bizleri muhâfaza buyursun.

Bu zât bulmuş bulmuş da, İlâhî aşk ile yanıp tutuşan tevhîd ehlini mi bulmuş?! Sanki yazılacak, araştırılıp incelenecek hiçbir mesele kalmamış gibi, oturuyor, râbîta ehlinin ehl-i bid‘at ve hatta putperest olduğunu yazıyor... Ve aklınca, bu iddiâlarını isbâta kalkışıyor. Daha sonra da, bu talihsiz risâleyi etrafa yayıyor... Maksudı; râbîta ehline karşı, herkesin kalbinde bulunan güzel itikâdi çekip almak ve böylece onları halkın nazarında kötü göstermeye çalışmak!..

Eğer bu zât er ise, Allâh’ın varlığına ve birliğine inanmaktan yüz çevirip kaçanları iman dairesine dâvet etsin. Onlara; Allâh’ın hiçbir şeye ve hiçbir kimseye muhtaç olmadığını; bilakis, bizim ona şiddetle muhtaç olduğumuzu ve bunun için iman ve amel etmemiz gerektiğini anlatsın. Kabul

⁴⁰ Kur’ân-ı Kerim, Yûsuf sûresi, 12/76.

⁴¹ “**Hayret**”, kelime olarak şaşmak, şaşırmak mânâlarıdır. Tasavvufta ise, kalbe gelen bir tecellî sebebiyle sâlikin düşünemez, muhâkeme edemez hâle gelmesidir. Hayret, ya delîlde olur veya medlûlde. Allâh’ın varlığını isbatlayan delilde hayrete düşmek zındıklıktır, mülhidliktir. Medlûlü, yani delille varılan Hakk’ın tecellîlerini temâşâda hayrete düşmek ise, sıddıklıktır. (Ebû Nasr es- Serrâc, Luma’, Kahire 1960, s. 421) “Hayret makamı”, çok yüce bir makamdır. Bu mertebede, Cenâb-ı Hakk’a tam bir yakınlık ve ma‘rifet vardır. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz, “**Allâhümme tehayyüren fîk: Allâh’ım! Zâtında, sıfâtında, isim ve ef‘âlindeki hayretimi artır!**” diye iltica etmişlerdir. (Süleyman Hilmi Silistrevî k.s., Risâle-i Kibrît-i Ahmer, s. 13)

etmeyenlerle de, usûl ve şartlarına uygun şekilde mücâdele etsin. Etrafa yayılan ahlâksızlık, arsızlık ve hayâsızlığın; kısacası, dînimize yasaklanan her türlü kötülüklerin ortadan kalkması için çalışsın, gayret sarf etsin.

Hulâsa; herkesin, lüzumlu gördüğü meselelerle alâkalı olarak, aklının erdiği ve dilinin döndüğü kadar bir şeyler söylemesi, îcab ediyorsa yazması şarttır. Bunun için de, o mesele ile alâkalı kaynaklara mürâcaat edip, iyi bir tahlîle tâbi tutması gerekir. Ancak, eserin başında da belirttiğimiz gibi, Filibe'de misâfiriz. Bu sebeple vaktimiz dar, imkânlarımız sınırlı... Bir an evvel bitirebilmek için de acele ediyoruz. Hudutsuz hamd ü senâlar olsun ki, büyüklerin rûhâniyetlerinin himmeti ve sırf Cenâb-ı Mevlâ'nın muvaffak kılmasıyla – hemen herkesin bildiği şeylerden ibâret olan– bu risâleyi iki saat gibi az bir zaman zarfında yazdık.

Huz mâ safâ, da' mâ keder:

Sen, güzel bulduklarını al, hoşuna gitmeyenleri terket.

Ve's-selâmü alâ meni't-tebea'l-hüdâ...

Selâm, hidâyete tâbi olanların üzerine olsun.

ŞEYH SAN'ÂN VE BEL'ÂM B. BÂÛRÂ VAK'ALARI

Şeyh San'ân Kimdir?

Şeyh San'ân, Abdülkadir Geylânî (k.s.) hazretleri zamanında yaşamış velî bir zâttır.

Bir gün zamanın büyük velîleri, Abdülkadir Geylânî hazretlerinin sohbet halkasında onun nasîhatlerini dinliyorlardı... Birden Fahr-i Kâinât Efendimiz'in (s.a.v.) rûhâniyetleri tecellî ediyor ve buyuruyorlar ki:

“Söyle ey Abdülkadir; senin ayakların bütün velîlerin omuzları üzerindedir!”

Abdülkadir Geylânî hazretleri, Resûlüllâh Efendimiz'in bu sözlerini orada bulunanlara aynen naklediyor. Onların da tamamı kabul edip; “Alâ rakabetinâ ve alâ re'sinâ (Senin ayakların, bizim omuzlarımız ve başımız üstündedir)” diyerek teslimiyetlerini gösteriyorlar. Hatta o anda huzûrda bulunmayan bir çok velîye de ma'nen haber veriliyor ve onlar da, “Ale'r-re'si ve'l-ayn (Başımız-gözümüz üzerine)” diyerek, Abdülkadir Geylânî hazretlerinin büyüklüğünü kabul ediyorlar.

Ve yine o anda, Ümmü Übeyde kasabasında bulunan Rufâî pîri Seyyid Ahmed Rufâî hazretleri de, başını toprağa koyarak yanındakilere, “Abdülkadir şu anda Kavsîyet'ini îlan etti; siz de onun büyüklüğünü kabul edin” diyor... Orada bulunan

bütün velîler de, “Abdülkadir’in ayakları, bizim omuzlarımızın üstündedir” diyerek, bu emre inkıyâd ediyor (itâat edip boyun eğiyorlar).

Ancak, Bağdat yakınlarında bulunan meşhur Şeyh San‘ân, “Ben de onun gibi büyüğüm” diyerek boyun eğmeyeceğini söylüyor.

İşte tam o anda, Abdülkadir Geylânî hazretlerinin rûhaniyetleri tecellî ederek, “Madem ki bana boyun eğmiyorsun, öyleyse senin omuzun üzerinde domuzun ayakları olsun ve kâfir kızına boyun eğsin” diye aleyhinde duâ ediyor.

Aradan fazlaca bir zaman geçmiyor; Şeyh San‘ân, Rum beldesine doğru yola çıkıyor. Bizans sınırları içerisine girdiğinde, bir kâfir kızına âşık olup evlenme teklifinde bulunuyor... Rum kızı ona, “Seninle evlenirim; ancak, benim dinime girip, babamın çiftliğinde en az bir sene domuzlarına bakmak şartıyla” diye karşılık veriyor.

Şeyh San‘an da, kıza kavuşmak için buna râzî oluyor. Rum’un çiftliğinde domuzları gütmeye başlıyor.

Gün geliyor, Abdülkadir Geylânî hazretlerinin dediği oluyor. Dîninden dönen şeyh, yeni yavrulayan domuzların yavrularını omuzlarında taşıyor.

Etrafındaki müridleri de, daha dîninden ayrıldığı ilk günden itibaren onu terkedip, melûl ve mahzûn bir şekilde geri dönüyorlar... Şeyhlerinin bu hâlini her yerde dile getiriyor ve bunun, Abdülkadir Geylânî hazretlerinin büyüklüğünü kabul etmediğinden dolayı başına geldiğini de gayet iyi biliyorlardı.

Şeyh San‘ân’ın Mekke’de velî bir dostu vardı... Arkadaşının başına gelen hâdiseyi duymuş ve son derece üzülmüştü... Kendisini ziyarete gelen Şeyh San‘ân’ın müridlerine, “Siz, bu hâdiseden dolayı, neden şeyhinizin etrafını terk ettiniz? Abdülkadir Geylânî hazretlerine gidip, şeyhinizin affı için yalvarsanız olmaz mı? Şimdi vakit

kaybetmeden hemen gidiniz... Vaziyeti ona anlatınız... Şeyhinizin bağışlanması için yalvarınız” dedi.

Onlar da bu tavsiyeye uyarak derhal gidip, Gavs-ı A'zâm'dan, şeyhlerinin bağışlanmasını dilediler. Ayaklarına kapanarak gözyaşı döktüler. Gavs-ı A'zâm da, “Hz. Allah şeyhinizi, sizin yalvarmanız üzerine affetti... Gidin; şeyhinizin domuz güttiği çiftliğe varın; ona yakın bir mahalde, zikre başlayın... O sizin yanınıza gelecek” buyurdu.

Şeyh San'ân'ın müridleri, Abdülkadir Geylânî hazretlerinin dediği gibi yaptılar: Gidip şeyhin hizmet ettiği Rum'un çiftliğini buldular. Ona yakın bir yerde, “Lâ ilâhe illallâh” diyerek kelime-i tevhîd zikrine başladılar... Bunu duyan Şeyh'in hemen aklı başına geldi; ne hallere düştüğünün farkına vardı ve derhal müridlerinin yanına koştu... İstiğfar edip, kelime-i şehâdet getirdi... Söylediği sözden, yaptığı işlerden pişmanlık duyarak, “Abdülkadir Geylânî'nin ayakları benim omuzlarım üzerindedir” dedi ve onlarla birlikte zikre başladı.

San'ân'ın gittiğini gören Rum kızının da, aklı başından gitti ve derhal peşine düşüp, “Mâdem ki bu zamana kadar sen bana hizmet ettin; şimdi ise ben senin dînine girip sana hizmet edeceğim” dedi. Ve hemen oracıkta kelime-i şehâdet getirerek Müslüman oldu; onunla evlenmeyi de şartsız kabul etti.¹

Bel'âm ibn-i Bâûrâ

Bel'âm ibn-i Bâûrâ, ülü'l-azm peygamberlerden Hz. Mûsa aleyhisselâm zamanında yaşamış, İsm-i A'zam'ı bilen âlim ve duâları makbul olan velî bir zât idi. Belka şehrinde oturuyordu.

¹ Şeyh San'ân'ın hikâyesi, A. Gölpinarlı'nın Mantku't-Tayr tercemesi (MEB, İst. 1990, s. 95-127) ve diğer bazı eserlerden derlenmiştir.

Şehrin vâlisi Belak, Hz. Mûsa'nın askerlerinin şehre doğru geldiğini duyunca, şehre girmemeleri için, ondan duâ etmesini istedi.

Kabul etmeyince; ölümle tehdit etti! Halk da kendisine çeşitli rüşvetler verdi... Gene de kabul etmeyince; hanımı devreye girdi. Ve nihayet hanımı vâsıtasıyla, Hz. Mûsa ve askerleri aleyhine duâ ettirdiler. Yani dünya sevgisi sebebiyle, zâlimlere taraftarlık etmiş oldu.

Cenâb-ı Hak da, duâsını kendi aleyhine çevirdi ve son nefesinde imansız olarak gitti. Kur'ân-ı Kerim'de onun hâli, soluyan köpeğin hâline benzetilmiştir ki, bahis mevzuu âyetlerin meali şöyledir:

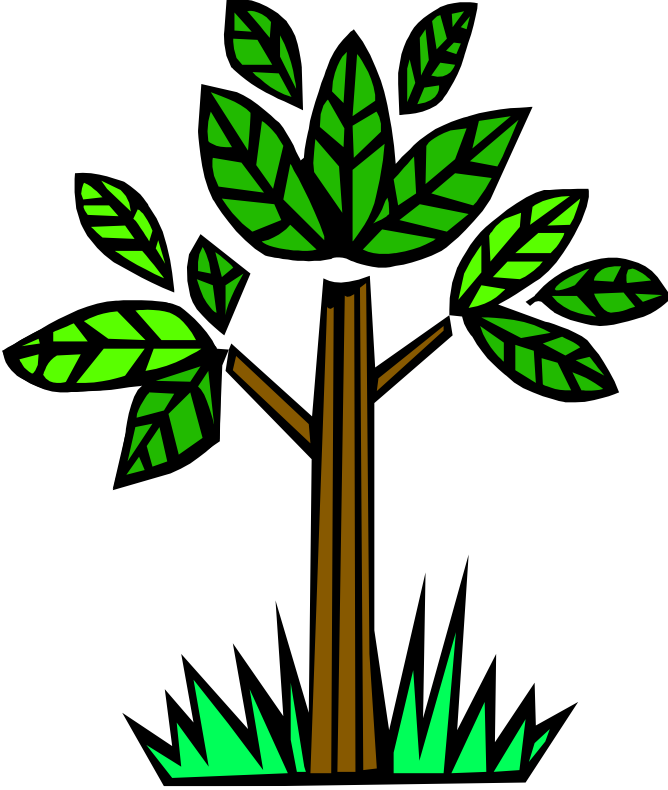
“Habîbim onlara, kendisine âyetlerimizi verdiğimiz o adamın kıssasını da anlat; o bunlardan sıyrılıp çıkmış, derken şeytan onu arkasına takmış, nihayet azgınlardan olmuştu. Eğer dileseydik, biz, elbette onu bu âyetlerle yükseltirdik. Fakat o, yere-alçaklığa saplandı ve hevâsının, nefsanî arzu ve isteklerinin peşine düştü. Artık onun ibret verici hâli, o köpeğin hâline benzer ki, üzerine varsan da dilini uzatıp solur; bıraksan da dilini sarkıtıp solur.”

Yani, onu yorsan da dilini uzatır solur, rahat bıraksan da dilini uzatır solur... Hiçbir zaman ıztırdan kurtulmaz. Köpeğin en aşağılık hâli, başka hayvanda bulunmayan bu soluyuştur. İşte o kimsenin hâlindeki bu alçalma, köpeğin örnek olmuş olan bu en aşağılık hâli gibidir. Yani alçalmanın son kertesidir ki, korkutsan da korkutmasan da aynıdır; onun için bir şey fark etmez.

“İşte bu, âyetlerimizi yalanlayan kavmin misâlidir”, onların sıfatı budur.

Habîbim! **“Artık sen, bu kıssayı onlara anlat; belki iyice düşünürler.”** İçlerinde, uyanıp aklını başına toplayacak

olanlar bulunur; yani sen, bu ihtimâli de göz önünde bulundur, dikkate al.”²

² Kur'ân-ı Kerim, A'raf sûresi, 7/175-176; Elmalî'lı, a.g.e., 4, 2335-2336; Erol, Ali, a.g.e., s. 84.

KİTÂBİYAT

A) Sırf râbıta-i şerifeyi mevzu‘ edinen başlıca matbu‘ eserler:

1. er-Rahmetü’l-Hâbita fî Zikri İsmi’z-Zâti ve’r-Râbita. Müellifi: Hüseyin ed-Devserî (k.s.). Hicrî 1237-M. 1820 tarihinde te’lif olunan bu eser, isminden de anlaşılacağı üzere Arapaça’dır. Fazilet Neşriyat tarafından basımı yapılan Mektûbat-ı İmâm-ı Rabbâni’nin (Düreru’l-Meknûnât) hâşiyesinde matbu‘dur.

2. Risâletün fî Tahkîki’r-Râbita. Hâlid Ziyâüddîn Bağdâdî (M. 1778-1826) tarafından kaleme alınan bu risâle, Sultan II. Mahmud dönemi devlet adamlarından Muhammed Es‘ad Efendi’ye (M. 1789-1848) gönderilmiştir ve mektup tarzındadır.

3. Tabsiratü’l-Fâsılın an Usûli’l-Vâsılın. Müellifi: Süleyman Zühdi bin Hüseyin el-Hâlidî. Eser Arapça’dır. Hicrî 1305-M. 1888 tarihinde, İstanbul-Kızıtaşı’nda Kırımî Abdullah Matbaası’nda basılmıştır. Müellifin tasavvufla alâkalı yine Arapça olarak kaleme aldığı iki eser daha vardır. Bunlar da, Sahîfetü’s-Safâ li-Ehli’l-Vefâ ve Nehcetü’s-Sâlikîn ve Behcetü’l-Müslikîn isimli risâlelerdir.

4. Tuhfetü’l-Uşşâk fî İsbâti’r-Râbita. Arapça 32 sayfadan ibaret olan bu kitapçık, Hicrî 1293’te İstanbul’da basılmıştır. Eserin müellifi, İbrahim Fasîhuddîn b. Sıbgatullah b. Es‘ad el-Hayderî’dir. Kısaca İbrahim el-Fasîh olarak tanınır. Tasavvufa dair bir başka eseri de, el-Mecdü’t-Tâlid isimli risâlesidir.

5. İsbâtü’l-Mesâlik fî Râbitati’s-Sâlik. Mustafa Fevzî Efendi tarafından kaleme alınan bu eser, Osmanlıca manzum

bir risâledir. 1123 beyittir. Kitabın üzerinde, Hicrî 1324 tarihi vardır ki, miladî 1906'ya rastlamaktadır.

6. Râbita-i Şerîfe Risâlesi. Bu kitapçık, Abdülhakîm Arvâsi tarafından 1923 yılında yazılmıştır. Osmalica'dır. Daha sonra Necip Fazıl Kısakürek tarafından sadeleştirilmiştir.

7. ez-Zâbita fi'r-Râbita. Yazarı, Şeyh Seydâ olarak tanınan, Cizreli Said b. Ömer ez-Zengânî'dir (1889-1968).

B) Muhteviyâtında râbita-i şerifeyi de anlatan eserler:

1. Mektûbat-ı İmâm-ı Rabbânî. Bu eser, ikinci bin yılının müceddidi İmâm-ı Rabbânî Ahmed el-Fârukî es-Serhendî (k.s.) hazretleri tarafından muhtelif zâtlara, değişik zamanlarda yazılıp gönderilmiş olan mektupların bir araya toplanmasından meydana gelmiştir. Mektupların aslı, az bir kısmı Arapça, ekserisi ise Farsça'dır. Bu kıymetli eser, Osmanlı ulemâsından Müstakimzâde Süleyman Efendi (?-H. 1202/M. 1787) tarafından Türkçeye terceme edilip, Hicrî 1277'de taşbaskısı yapılmıştır. Muhammed Murâdü'l-Kazanî hazretleri tarafından da, H. 1302'de "Düreru'l-Meknûnât" ismi ile gayet selîs (düzgün ve akıcı) bir ibâre ile Arapça'ya terceme edilmiş, 1316 yılında Mekke-i Mükerreme'de Mîriyye matbaasında basılmıştır. Miladî 1963 yılında İstanbul'da da basılan Mektûbat'ın Arapçası, hâlen Fazilet Neşriyat tarafından sürdürülmektedir. Bazı yayınevlerince, Türkçe'ye çevirtilip latin harflerle basılı olanları da mevcuttur. Ancak eserin aslının, daha çok kaal ile değil hâl ile alâkalı mevzu ve meseleleri muhtevi oluşu hasebiyle bunların, pek de muvaffak bir terceme olduğunu söylemek imkânsız. O bakımdan bu mükemmel eserin, tasavvufa ilmen vâkıf, hâlen de yaşayan hakiki mütercim veya mütercimlerini beklediğini söyleyebiliriz. Kitabımızın bilhassa I. kısmında da görüldüğü

gibi İmâm-ı Rabbânî hazretleri, mektuplarının pek çoğunda râbîta-i şerifeden bahsetmektedir.

2. Miftâhu'l-Kulûb. Müellifi, Muhammed Şemseddin Nûri Efendi (?-H. 1280/M. 1863). Nakşibendî âlim ve şeyhlerinden olan bu zât, kısaca Şemseddin Nûri Efendi diye tanınmaktadır. Kitap Osmanlıca'dır. Yazıldığı dönemde pekçok baskısı yapılmış, hâlen de yapılmaktadır. Cumhuriyet döneminde kısmen sadeleştirilerek iki ayrı yayınevi tarafından latin harfleriyle basılmıştır. Son olarak da Bedir Yayınevi tarafından, güzel bir baskı ve temiz bir cilt içerisinde okuyucuya arz edilmiştir.

3. Reşahât Aynü'l-Hayât. Kitabın aslı Farsça'dır. Müellif Ali b. Hüseyin el-Vâiz el-Kâşifî el-Beyhakî (H. 867/M. 1462-H. 339/M. 1533), Hâce Ubeydullah Ahrâr hazretlerinin sohbetlerinde dinleyip gördüklerini bu kitapta toplamıştır. Kitap, İzmir Kadısı Trabzonlu Muhammed b. Ma'ruf b. Muhammed eş-Şerîf el-Abbâsî tarafından, Sultan III. Murad Hân zamanında, H. 993/M. 1585 yılında Türkçe'ye de çevrilmiştir. Cumhuriyet döneminde ise bu terceme, Necip Fazıl Kısakürek tarafından sadeleştirilmiş ve Reşahât Aynü'l-Hayat (Can Damlaları) adıyla 1971'de Eser Kitabevi tarafından bastırılmıştır.

4. Avârifü'l-Maârif. Eser Arapça olarak kaleme alınmıştır. Müellifi, Ömer b. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed Şihâbüddîn Ebu'l-Hafs es-Sühreverdî'dir. Hicrî 539-632, Miladî 1145-1234 yılları arasında yaşamıştır.

5. Risâle-i Tâciyye. Müellifi, Tâcüddîn b. Zekeriyya'dır. Bu zât, Silsile-i Nakşibendiye'nin 22'nci halkası Muhammed Bâkîbillah hazretlerinin halîfelerindedir. Kitap Arapça'dır. Müellifin, bu mevzûda yazmış olduğu bir başka eseri de, Âdâbü'l-Meşihati ve'l-Mürîdîn isimli kitabıdır.

6. Şerhu's-Silsileti'l-Murâdiyye. Müellifi, Derviş Ahmed et-Trabzonî'dir. Kitap Arabça olarak kaleme alınmıştır.

7. er-Risâletü'l-Medeniyye. Arapça olan bu eser, 91 sayfadan ibarettir. Müellifi Nimetullah b. Ömer'dir.
8. Terceme-i Risâle-i Hâlidiyye. Tamamı 56 sayfa olan bu kitap Osmanlıca'dır. Mütercimi, el-Hâc Şerif Ahmed b. Ali'dir.
9. el-Hadîkatü'n-Nediyye fî't-Tarîkati'n-Nakşibendiyye. Arapça olan bu risâle, 122 sayfadır. Müellifi, Muhammed b. Süleyman el-Bağdadî'dir.
10. Risâletün fî Âdâbi't-Tarîkati'n-Naşibendiyye. Kitap Arapça'dır. 85 sayfadan ibaret olan bu eserin müellifi, Şeyh Ahmed b. Halil el-Bigâî'dir.
11. el-Behcetü's-Seniyye fî Âdâbi't-Tarîkati'l-Aliyyeti'l-Hâlidiyye. Muhammed b. Abdullah el-Hânî'ye ait olan bu eser, Arapça'dır.
12. er-Risâletü'l-Kudsiyye. Bu eser, Osmanlıca manzum bir risâledir, 1328 beyitten meydana gelmiştir. Nâzımı, İsmet Garîbullah adında İstanbul'da yaşamış bir derviş kişidir.
13. es-Saâdetü'l-Ebediyye fî Mâcâe bihi'n-Nakşibendiyye. 48 sayfalık bu eserin müellifi, Abdülmecid b. Muhammed el-Hânî'dir.
14. el-Hadâiku'l-Verdiyye fî Hakâiki Ecillâi'n-Nakşibendiyye. Eser Arapça olarak kaleme alınmıştır. Müellifi, Abdülmecid b. Muhammed b. Muhammed el-Hânî'dir.
15. Câmiu'l-Usûl. Müellifi, Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî'dir (1813-1893). Kitap Arapça'dır.
16. Meşgûliyet Risâlesi. Eserin Farsça aslının müellifi, Ahmed Said Müceddidî'dir. Mütercimi, Manisalı Şeyh Ali Nâilî'dir.
17. Nûru'l-Hidâyeti ve'l-İrfân fî Sırrî'r-Râbitati ve't-Teveccühi ve Hatmi'l-Hâcegân. Kitabın müellifi, Hâlid

Bağdâdî'nin yiğeni Es'ad Sâhib'dir. 92 sayfadan ibaret olan bu eseri müellifi, et-Tâcü'l-Mükellel isimli kitabında, râbitanın "çirkin bir bid'at" olduğunu iddia eden Sıddîk b. Hasan Hân'a reddiye olarak kaleme almıştır.

18. Tenvîru'l-Kulûb fî Muâmeleti Allâmi'l-Guyûb. Müellifi, Muhammed Emîn el-Kürdî el-Erbilî'dir. Eser Arapça'dır. Türkçe'ye terceme ettirilip latin harflerle de basılmıştır. Şâfiî mezhebine ait fikhî bilgiler ihtiva eden bu kitabın, 517'nci sayfasında râbitadan da bahsedilmektedir.

19. Makâsîdü't-Tâlibîn. Eserin aslı Osmanlıca'dır. Latin harfleriyle de basılmıştır. Müellifi Mehmed Raif Efendi'dir.

20. Risâle-i Es'adiyye. Kısmen Arapça, kısmen de Türkçe olan bu eserin yazarı, Muhammed Es'ad Erbilî'dir.

21. Risâle-i Bahâiyye Tarîkat-ı Nakşibendiyye Prensipleri. Kitabın yazarı Ali Kadri'dir.

22. İrgâmü'l-Merîd. Müellifi Zâhidü'l-Kevserî'dir. Kitabın 65'inci sayfasında râbitadan bahsedilmekte ve mevzû ile alâkalı bazı kaynakların da ismi zikredilmektedir.

23. Tasavvufî Ahlâk. Mehmed Zâhid Kotku tarafından yazılan bu eserin, 2. cildinin 271-275'inci sayfalarında râbita mevzuu işlenmiştir.

24. Tasavvuf ve Tarîkatlarla İlgili Fetvâlar. Kitabın asıl adı Fetâvâ-yi Ömeriyye'dir ve Osmanlıca'dır. Müellifi, Ömer Ziyâeddîn Dağıştânî Gümüşhânevî'dir (18491921). İrfan Gündüz ve Yakup Çiçek tarafından sadeleştirilmiş ve 192 sayfadan ibaret olan bu kitabın, 148-170'inci sayfalarında râbitaya geniş yer verilmiştir.

25. Şâh-ı Nakşibend. Yazarı A. Faruk Meyan'dır. Kitabın 48-55'inci sayfalarında râbitadan bahsedilmektedir.

26. Tasavvufî Âdâb. 1982'de yazılmış ve 288 sayfadan ibaret olan bu kitabın, 216-233'üncü sayfaları râbitaya ayrılmıştır.

27. Gümüşhânevî Ahmed Ziyâeddîn / Hayatı-Eserleri-Tarîkat Anlayışı. 336 sayfadan ibaret olan bu kitap, bir ilâhiyatçı tarafından kaleme alınmış. Eserin 274-278'inci sayfalarında râbitadan bahsedilmektedir.

28. Mezhepler ve Tarîkatlar Ansiklopedisi. Eser, Prof. Dr. Ethem Ruhi Fığlalı başkanlığında bir ekip tarafından hazırlanmıştır. Bu kitaptan râbita ile ilgili birkaç cümle: "... Râbita, vücut gemisinin dümeni gibidir; onsuz hayat yolculuğu sürekli bir çalkantıdan ibarettir. Kusur ve eksiklikler râbita ile düzeltilir.... Mürid, şeyhine râbita yapmakla gerçekte Allâh'a ulaşmak istemektedir..."

29. Tam İlmihâl (Seâdet-i Ebediyye). Yazarı, Hüseyin Hilmi Işık. Bu kitabın pek çok yerinde râbitadan bir hayli bahsedilmiştir.

30. Râbita ve Tevessül. Hazırlayanlar: Dilaver Selvi, Enbiya Yıldırım, Kemal Yıldız, Ömer Yıldız. 1994'te İstanbul'da basılan bu kitap, Umran Yayınları'na aittir.

31. Tasavvuf Terimleri Sözlüğü. Yazarı, Prof. Dr. Süleyman Uludağ. Marifet Yayınları, İstanbul, 1995.

32. İslâmî Terimler Sözlüğü. Yazarı, Dr. Hasan Akay. Yayınlayan İslâm Bilgi Merkezi.

33. Mektuplar. Müellifi: Ebû'l-Fâruk Süleyman Hilmi Tunahan (k.s.) hazretleri.

C) Râbita aleyhinde yazılmış bazı makale ve kitapçıklar:

1. İktibas dergisinin Haziran 1991 sayısında Mehmet Durmuş imzası ile yayınlanan makale.

2. Tasavvuf ve İslâm. Yazarı Ercüment Özkan. 79. sayfasındaki bir makalede râbîta aleyhinde yazı bulunan bu kitap, 1993'te yayınlanmıştır.

3. Mehmed Fevzî Efendi'nin, hakkında reddiye yazdığı mâhut risâle. Bunun matbu' veya el yazması bir nüshasını göremediğimiz için isminin de ne olduğunu bilemiyoruz. Muhteviyâtında nelerin olduğunu ise, kitabımızın ikinci kısmında yer alan, M. Fevzî Efendi'nin "Aynü'l-Hakika fî Râbitati't-Tarîka" isimli o güzel risâlesinde nakledilen inkâr, itiraz ve ithamlarından anlıyoruz.

4. Tarîkatta Râbîta ve Nakşibendilik. Yazarı Ferit Aydın. Süleymaniye Vakfı Yayınları arasında 2000 yılında çıkan bu kitabın, elimizdeki nüshasında kaçınıcı baskısı olduğu yazılmamış. Ancak, içindeki "Açıklama"da belirtildiğine göre II. baskısı olduğu anlaşılmaktadır. Kendi ifadeleriyle, "adların ve terimlerin yazılışında Batı dillerine ait (Q, W, Sh) gibi özel karakterler kullanılmıştır." 293 sayfadan ibaret olan bu "yapıt", râbîtaya karşı kaleme alınanlar arasında en genişidir. Kendi ifadesiyle yazar, "Kuşaklar boyu Nakşî Tarîkatı'nın liderliğini yapmış olan bir ailenin çocuğu olarak 1945'te dünyaya gelmiş. Güneydoğu'nun Şeyh'ul-Hazîn (Hazinoğulları) adıyla ünlü bir şeyh ailesinden gelen ve 'beşik şeyhi' sayılan AYDIN, yüksek öğrenimini tamamladıktan sonra aile geleneğine uyarak 1968 yılında özel tasavvuf terbiyesi aldı ve şeyhlik makamına getirildi." Evet, bütün bu ünvanların sahibi olan Aydın, Nakşî yolunun üssü'l-esâsı olan râbîta'nın İslâmîliğinin olmadığını ve tıpatıp Hind yogasına benzediğini iddia ediyor ve bu iddialarını da "bilimsel bir metodla!" kanıtlamaya ve okuyanları aydınlatmaya(!) çabalıyor. Ortaya konulan tablo insana; ister istemez, "Bu ne perhiz, bu ne lahana turşusu!" tâbirimizi hatırlatıyor. O bakımdan temel İslâmî ilimlere vukûfu olmayan, tasavvufî zevk ve neş'eye sahip bulunmayan

Müslümanların bu kitabı okumaları, i'tikadî-amelî ve ahlâkî bakımdan kendileri ve çevreleri için fevkalâde zararlı olacağına dair âcizane kanaatimi belirtmeyi bir vazife telakkî ediyorum.

Yukarıda isimleri geçen makale, risâle ve kitaplardan başka çeşitli mektup, lûgat ve ansiklopedilerde de râbitadan az çok bahsedilmiştir. Ayrıca, râbitaya karşı yazılmış başka yazılar da elbette ki vardır. Ancak bunların hepsini sayıp dökmeye lüzum da yok, sanırım ihtiyaç da yoktur. İlgilenenler zaten bulmakta güçlük çekmezler.

ÜÇÜNCÜ KISIM

DİNÎ, TASAVVUFÎ MEVZÛ VE

TÂBİRLERLE ALÂKALI

MAKALELER-ARAŞTIRMALAR

ve

ANSİKLOPEDİK LÛGATÇE

MAKALELER VE ARAŞTIRMALAR

1. TEMEL MEVZULAR

Bismillâhirrahmânirrahîm

İman, İslâm ve ihsân

“**İman**”, lûgatte bir şeye inanmak, emniyette olmak, güvenmek mânâlarına gelir ki, “**Onları korkudan emin kıldı, güvene kavuşturdu**”¹ âyet-i kerimesinde bu mânâ mevcuttur. Keza, bir şeyi her türlü yalan ve şüpheden emin ve uzak tutmayı ifade eden ‘tasdik etmek’ mânâsına da gelir. Meselâ, “bu şey böyledir, şöyledir” diye hüküm vermek gibi.²

İmanın, dinî ilimler ıstılâhındaki (terminolojisindeki) mânâsına gelince...

İmâm-ı A‘zam Ebû Hanîfe’ye (rh.) göre iman; “**kalb ile tasdik, dil ile ikrar**”dır.

İmâm Eş‘arî ve İmâm Mâtürîdi’ye (rahımehümallah) göre ise iman, “**kalb ile tasdik**”ten ibarettir. Biraz daha açık bir ifadeyle iman, Allah Teâlâ’nın dînini kabul etmek; Resûlüllâh’ın (s.a.v.) bildirdiği şeyleri kat’î surette kalben tasdik eylemektir. İman kalb ile tasdikten diyen âlimler, aşağıda meallerini vereceğimiz âyetleri bu görüşlerine delil olarak getirirler:

“**Sen bize inanmazsın.**”³

¹ K.K., Kureyş sûresi, 106/4.

² Elmalî’lı, a.g.e., 1, 177-178; İbnü Manzur, Lisânü’l-Arab, 8, 21; Firuzâbâdî, Besâir, 2, 150; İsfehânî, Müfredât, 31-32.

³ K.K., Yûsuf sûresi, 12/17.

“Ey Resûl! Kalbleriyle iman etmedikleri halde, ağızlarıyla inandık diyenler ve Yahûdilerden o küfür içinde koşuşanlar seni üzmesin...”⁴

“Kalbi imanla dolu olduğu halde (inkâra) zorlanan hâriç, kim iman ettikten sonra Allâh’ı inkâr eder ve sînesini küfre açarsa, işte Allâh’ın gadabı bunlarıdır...”⁵

“Bedevîler iman ettik dediler. (Resûlüm) de ki: Siz iman etmediniz, ama ‘boyun eğdik’ deyiniz. Henüz iman kalblerinize yerleşmedi...”⁶

Ayrıca bu âyetleri teyid eden birçok hadîs-i şerif de mevcuttur.⁷

Allâme Sâdeddîn Taftazânî (rh.) de îmânî çok vecîz bir şekilde şöyle târif emiştir: “**İman öyle bir nûrdur ki; insan, irâdesini kullandıktan sonra, Rabb’imiz onu kulun kalbine doldurur.**” Demek oluyor ki, insana zorla iman telkin edilmez. İnsan önce irâdesini kullanacak, sonra da Rabb’inden gönlüne bu nûrun doğmasını isteyecektir. Yani kulun kendi fiili ve gayreti asıldır. Tebliğ, telkin ve nasîhatler ise ona yardımcıdır.

Tasavvuf ehline göre ise iman, “**kulun, Hakk’ın hidâyetiyle harekete geçmesi**”dir.⁸

Kur’ân-ı Kerim’de iman kelimesi, mücerred halde 25, zamirlerle birlikte 45 yerde geçmektedir. Fakat bu kelimeden meydana gelmiş lafızların sayısı çok daha fazladır. Bu âyetlerde iman, küfrün zıddı olarak zikredilmekte ve şüphe ile imanın asla bir arada bulunamayacağı açıklanmaktadır. İmanın kalb, kulak ve gözle de yakın alâkası vardır. Zira inanmayan kimseler için, “**Allah onların kalblerini ve kulaklarını mühürlemiştir, gözlerinde de perde**

⁴ K.K., Mâide sûresi, 5/41.

⁵ K.K., Nahl sûresi, 16/106.

⁶ K.K., Fetih sûresi, 49/14.

⁷ Eş’arî, el-Lum’a, Beyrut, 1952, s. 75; Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed, Kitâbü’t-Tevhîd, Beyrut, 1970, s. 380.

⁸ Hucvirî, Keşfü’l-Mahcûb, Tahran, 1338, s. 371.

vardır”⁹ buyurulmakta ve imanla kalb, kulak ve göz arasındaki alâkaya dikkat çekilmektedir.

İmanın aslı, yukarıda anlatılan bu tasdikden ibarettir. Fakat böyle inanılıp kalb ile samimi sûrette tasdik edilen hususları, bir mâni yok ise, dil ile ikrar etmek, bunların hakkında şehâdetinde bulunmak da lâzımdır. Çünkü bir insan, Allah Teâlâ’yı ve sâir iman edilecek şeyleri kalben tasdik ettiği halde diliyle ikrar etmezse, vaziyeti meçhul kalır. Müslüman olduğuna hükmedilemez.

İman hususunda bu tasdik ve ikrar ile beraber namaz, oruç gibi güzel ameller de lâzımdır. Çünkü biz, bu amellerle mükellefiz. Bunlar bizim birer vazifemizdir. Bu ameller imana kuvvet verir, imanın kalbteki nûrunu arttırır; insanı azaptan kurtarıp Allah Teâlâ’nın lûtuf ve inâyetine erdirir, rızâsına kavuşmaya vesîle olur.

“İslâm”, lûgat itibariyle boyun eğme, teslim olma, selâmete girme, selâmete çıkarma, sulh yapma, teslim etme, ısmarlama ve Müslüman olma gibi çok mânâlara gelir. Allâh’a boyun eğme ve ona teslim olma mânâsında, iman mefhûmu ile birleşmektedir.

Dinî ilimler ıstılahında ise İslâm, şu mânâlarada kullanılmaktadır:

a) Boyun eğme, teslim olma ve sulh yapma demektir. İslâm’ın gücünü, otoritesini tanıma ve kabul etmedir. **“Bedevîler, inandık dediler. (Resûlüm) de ki: Siz inanmadınız, fakat İslâm olduk deyin”¹⁰** âyetiyle ifade edilen İslâm bu mânâdadır. Burada İslâm, itâat etmek ve savaşı bırakarak barış yapmak demektir.

b) İslâm, kalb ile inanma, inandığını yaşama, Allâh’ın takdir ettiği ve yerine getirdiği her şeye gönülden teslim olma demektir. **“Rabbi ona, ‘İslâm ol’ demişti. O da, ‘âlemlerin Rabb’ine teslim oldum’ dedi”¹¹** âyetiyle ifade edilen İslâm, bu mânâdadır. **“Beni Müslüman olarak öldür ve sâlihler arasına kat”¹²** âyeti ve benzeri birçok

⁹ K.K., Bakara sûresi, 2/7.

¹⁰ K.K., Hucurât sûresi, 49/14.

¹¹ K.K., Bakara sûresi, 2/131.

¹² K.K., Yûsuf sûresi, 12/101.

âyette geçen İslâm ve Müslim kavramları da aynı mânâdadır. “Beni Müslüman olarak öldür” demek, beni kader ve kazâna râzi olarak rızâna nâil olan kullarından eyle demektir.

Hâsılı; İslâm beden, iman ise onun rûhudur. İslâm, kulun bütün varlığını tamamiyle Allâh’a teslim etmesidir.¹³

“**İhsân**”; kelime olarak iyilik etmek, iyi ve güzel yapmak mânâlarına geldiği gibi, bağış, bağışlama, lûtuף ve in’am mânâlarına da gelmektedir. Ayrıca ‘ihsan’da, hem iyilik hem de o iyiliği güzel yapma mânâsı da vardır. Bu sebeple in’amdan daha geniş bir mânâ ifade eder. Çünkü her verme ve bağış ihsan değildir. Bir bağışın veya iyiliğin ihsan olabilmesi için, mutlaka o bağışın ve iyiliğin güzel olması gerekir.¹⁴

Kur’ân-ı Kerim’de ihsan mefhûmu, bu şekliyle 12 yerde, “muhsin” olarak da 4 yerde zikredilir. Cemi‘ sîgasiyle (çoğul olarak) de 34 yerde geçmektedir. Ayrıca birçok yerde de fiil olarak zikredilmiştir. Bu âyetlerde ihsan; bolluk ve darlıkta sarf etme, öfkeyi yenme, insanların kusurlarını bağışlama, takvâ sahibi olma ve sabretme, güzel söz söyleme, anne-babaya iyilik etme ve selâmlaşma gibi mevzûlarında kullanılmış, bunları yapanlara da ‘muhsin’ denilmiştir. “**Allah, adâleti ve ihsânı... emreder**”¹⁵ âyeti, ihsânın dinî bir vazife olduğunu açıklamaktadır. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz de, **Allah Teâlâ’nın her şeyde ihsânı emrettiğini** haber vermişlerdir.¹⁶

Yine Resûlullah Efendimiz ihsânı, **Allâh’a, onu görüyormuş gibi ibâdet etmek**, diye târif etmişlerdir.¹⁷ Bu târifle mü’mine, hem vazifesi hatırlatılmakta hem de vazifenin yapılış usûlü gösterilmektedir. Gayet tabiîdir ki, kulun vazifesi kulluktur. Allah

¹³ Isfehânî, Müfredât, 170-171; Firuzâbâdî, Besâir, 2, 464-467. Elmalı’lı, a.g.e., 1, 468.

¹⁴ Isfehânî, Müfredât, 351-352; Firuzâbâdî, Besâir, 3, 252-255;

¹⁵ K.K., Nahl sûresi, 16/90.

¹⁶ Müslim, Sahîh, Sayd, 57.

¹⁷ Buhârî, Sahîh, İman, 38.

Teâlâ insanları ve cinleri zâtına kulluk etsinler diye yaratmıştır. Kulluk ise her zaman, her yerde ve her şeyde Allâh'ın rızasına uygun hareket etmektir. Bu hususlar; ibâdet, muâmelât, ahlâk mevzûlarını içine aldığı gibi, sosyal münasebetleri ve diğer bütün dünya işlerini de ihtiva eder. İnsan, kul olarak yaratıldığı için, kulluk vazifesini yapmak zorundadır. Fakat, bu da kâfi değildir. En az kulluk vazifesinin îfası kadar, o vazifenin güzel de yapılması gerekir. Zorla veya istemeyerek yapılan bir vazifenin veya kulluğun bir değeri yoktur. Böyle olan ibâdet ve ameller, yapılan iş ve davranışlar, bu dünya ile alâkalıdır ve burada kalmaya mahkûmdur. Allâh'a ulaşacak ve ona bizi götürecektir olan şey ise, işlenen amellerin yapılan ibâdetlerin şartlarına, rükünlerine uygun olarak güzel bir tarzda ve sırf onun rızası için yapılmış olmasıdır. Bunun içindir ki Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) kulluğun, Allâh'ı görüyormuşçasına yapılması gerektiğini belirtmiş ve ihsânı böyle târif etmişlerdir.

Ayrıca, “Allah güzeldir ve güzeli sever”¹⁸ hadîs-i şerifleriyle de, her şeyde güzel davranılmasını ve işlerin güzel yapılmasını hatırlatmaktadır. Allah adına yapılan her ibâdet, her amel, ahlâk, hâl ve hareket de kulluk olduğuna göre, bunların mutlaka güzel yapılması gerekmektedir.

Hâsılı ihsan, Hakk'ın huzûrunda olmanın şuuruna sahip olarak kulluk vazifesini yerine getirmektir. Basîret nûru ile rubûbiyet makamını temâşâ (görüp seyretme) hâli üzere kulluğu îfa etmek, yani Hakk'ı kendi sıfatlarıyla sıfatlanmış olarak görmektir. Zira bu halde o, arada sıfat perdesi bulunduğu halde görülür. Ruh makamındaki temâşâ bundan yüksektir.¹⁹ Aşağıda nakledeceğimiz **Cibrîl hadîsinde** işâret edilen **İslâm, iman ve ihsân** mertebeleri; zâhir, bâtın ve hakikatten ibârettir. **İslâm zâhir, iman bâtın, ihsân ise hakikattir.**²⁰

Hz. Ömer'den (r.a.) rivâyet edilen ve Cibrîl hadîsi diye meşhur olan hadîs-i şerifte şöyle beyan olunuyor:

¹⁸ Müslim, Sahîh, İman, 147.

¹⁹ Kâşânî, Abdürrezzak, Istilâhâtüs'-Sûfiyye, Kahire, 1981.

²⁰ Serrâc, a.g.e., s. 62.

“Bir gün Resûlüllah’ın (s.a.v.) yanında otururken, birara elbisesi bembeyaz, saçları simsiyah bir adam geldi. zerinde yolculuk izleri görünmüyordu. Onu aramızda tanıyan yoktu. Sonra Resûl-i Ekrem’in (s.a.v.) yanına oturdu. İki dizini onun dizine dayadı. Ellerini uyluklarına koydu ve:

– Yâ Resûlellah, bana **îmân**’ın ne olduğunu anlat, dedi.

Resûlüllah (s.a.v.) buyurdu ki:

– Allâh’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhîret gününe ve bir de kaderin hayır ve şerrine **îmân** etmendir.

– Doğru söyledin. Şimdi de bana **îslâm**’ı anlat, dedi.

Resûlüllah (s.a.v.) buyurdu ki:

– **îslâm**, Allah’tan başka ilah olmadığına ve Muhammed’in Allâh’ın Resûlü olduğuna şehâdet etmen, namaz kılman, zekât vermen, Ramazan ayında oruç tutman ve imkân bulduğun takdirde Beytullâh’ı haccetmendir.

– Doğru söyledin, dedi. Şimdi bana **ihşân**’ı anlat.

Resûlüllah (s.a.v.) buyurdu ki:

– **ihşan**, Allah’a, onu gryormuşsun gibi ibâdet etmendir. Zirâ sen onu görmüyorsan da, o seni görüyor. Adam:

– Doğru söyledin, dedi. Şimdi de bana **kıyâmetten** haber ver.

Peygamber Efendimiz (s.a.v.):

– Sorulan kişi, sorandan daha bilgili değildir, buyurdular.

– O zaman bana, **âlâmetlerinden** haber ver, dedi.

Resûl-i Ekrem (s.a.v.):

– Cârîyenin hamımeffendisini doğurması, (çocuk, cârîye olan anasının azâdedilmesine vesîle olduğu için onun efendisi diye ifade olunuyor; maksad, cârîye ve kölelerin çoğalması), yalın ayaklıların, çıplakların, koyun güden fakirlerin yüksek binâlar yapmakta birbiri ile yarıştıklarını grmendir, buyurdu.

Hız. Ömer (r.a.) diyor ki; bilâhare adam gitti. Bir müddet bekledim. Sonra Resûlüllah (s.a.v.) Efendimiz:

– Ey Ömer, sual soranın kim olduğunu biliyor musun? diye sordu. Ben de:

– Allah ve Resûlü daha iyi bilir, dedim. Resûlüllah (s.a.v.):

– O **Cebrâil** idi... Size, dininizi öğretmeye gelmişti, buyurdu.²¹

Dinî hükümler kaç kısma ayrılır?

Dinî hükümler ana hatlarıyla üç kısma ayrılır:

1. İ'tikâdî hükümler... Bunlar; Allâh'a, sıfatlarına, meleklerine, peygamberlerine, kitaplarına, kadere yani hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna ve âhîret gününe iman etmek gibi, inanç mevzuu olan hususlardır. Akâid ve kelâma dair ilimler, bu mevzûlardan bahseder.

2. Amelî hükümler... Bunlar da; namaz, oruç, hac, zekât, muâmelât, cihad, tebliğ gibi, amel-fiil-ibâdet ve tâat mevzuu olan hükümlerdir.

Amelî hükümler; İbâdetler, dünyevî muâmeleler, evlenme ve boşanmalar, mîras hukûku, ukûbât-cezâlar gibi nevilere ayrılır. Fıkıh ve usûl-i fıkıh bu gibi mevzûları tedkik eder.

3. Ahlâkî, vicdânî-kalbî hükümler... İnsanda doğuştan mevcut olan riyâ, ucub, cimrilik, korkaklık, yalancılık, aldaticılık v.s. gibi kötü huyların yok edilerek yerlerine ihlâs, tevâzû, cömertlik, cesâret, doğruluk ve istikamet gibi güzel huyların nasıl kazanılacağından bahseden bu ilme **tasavvuf** adı verilmektedir.

Bu ilim dalı; ahlâktan, faziletten, sevgiden, kalbten-vicdandan, kısacası insanlıktan bahseder. Böylece, faydalı-verimli, ihtirastan uzak kanaatkâr, gönül zengini Müslümanlar'ın yetişmesine vesîle olur.

²¹ Seyyid Abdülehad Nûri, Mesâbih'ten naklen Mev'iza-i Hasene, 7. Sohbet; Buhârî, Sahih, İman, 38.

Bu sâha peygamberlerin (aleyhimü's-salâtü ve's-selâm) ve vârisleri olan bâtın âlimlerinin, yani mâneviyat erbâbının sâhasıdır. Terbiye ve irşad, sadece kuru tasavvuf bilgileri ile mümkün olmaz. O bakımdan, insanların mânevî terbiyeleri ile meşgul olacak zâtın, sadece **kaal** değil, aynı zamanda **hâl** ehli olup irşâda da salâhiyetli olması gerekir.

Dînî mevzûlarda hassâsiyet

Bilindiği gibi her sâhanın mütehasısları (uzmanları) vardır. Kimya kimyagerden, fizik fizikçiden, tıpla alâkalı meseleler tabipten sorulur. Hatta her a'zânın; gözün, kulağın, midenin, kalbin hep ayrı bir uzmanı vardır. Bir ihtiyacımız olduğunda, ihtiyacımız hangi kısım ile alâkalıysa, onun mütehasısına müracaat ederiz. Çünkü, ihtiyacımızı karşılamak veya o hususta sıhhatli bilgi almak, ancak bu şekilde mümkün olur.

Tıptan, fizikten, kimyadan ve benzeri pozitif ilimlerden çok daha fazla ve geniş sâhası olan bir ilim dalı daha var ki, o da **İslâmî ilimler...** İnsanların hem dünyevî, hem de uhrevî hayatlarını; hem maddî, hem de mânevî yönlerini tanzim eden **İslâmî ilimler**in sâhası oldukça geniştir. Her inanan insanın, İslâmî ilimlerin bütününe vâkıf olmasına imkân yoktur. Birçok hususta başkalarından bilgi almaya ihtiyacımız vardır.

Öğrendiklerimizi pratik hayata tatbik etmek, dünya ve ukbâmızı mâmur etmek güzel bir şeydir. Bunun için de İslâmî meseleleri sorup öğrenirken, diğer ilimlerde olduğu gibi, bu ilimlerde ihtisas yapmış kişilerden öğrenmek çok mühimdir. Cenâb-ı Hak, **“Eğer bilmiyorsanız, zikir ehline sorunuz”**²² buyurmaktadır. Binâenaleyh, öyle uluorta herkesten bir şeyler duyup öğrenmekle, doğru olup olmadığını bilmeden, İslâmiyet'i hakkıyla yaşamak imkânsızdır.

Dinî ilimlerin temelini, kaynağını bilmeyen kimselerden bilgi edinmeye çalışmak, o mevzûdaki bilgisizliğimizi gidermediği gibi,

²² Kur'ân-ı Kerim, Nahl sûresi, 16/43.

aksine birçok yıkımlara dahi sebep olacaktır. “**Yarım doktor insanı candan, yarım hoca da dinden eder**” sözü ne kadar mânîdardır.

Burada gâyemiz kimseyi karalamak değildir. Fakat insan her hususta sûiisti‘mâle açık bir varlıktır. Bazan kasti, bazan da cehâletinin kurbanı olarak sapmalara girebilmektedir. Dînî mevzûlarda İslâmî meseleleri vuzûha kavuşturmaya kalkışan, kendini fetvâ makamında görüp, insanlara da öyle görünen ve dini istismar etmeye çalışanlar yok değildir. Bu kimseler kendilerini “hoca-âlim” gösterip, halkı kandırmak ve gerçekleri saptırmakla vebâle dalarken, hiç araştırmadan onlara itimat eden ve onların tâlimatlarıyla dini yanlış yaşayanlar da hata etmektedirler. Bizi ayakta tutan hasletlerimizle alâkalı olan dînî mevzûlarda, ehliyetsiz kimselere soru sorulup danışılmasının vahim neticeleri vardır. Bu cümleden olarak;

- Birçok bid‘atlerin ortaya çıkıp yayılması...

- Sahte şeyh ve müridlerin ortalıkta arz-ı endâm etmesi...

- Dini yanlış anlayıp yanlış tatbik eden kimselerin artması...

- Keza bu ehliyetsiz kişilerin hata ve tenâkuzlarını sezen ve anlayan insanların, bunları İslâmiyet’in kendisinden sanarak dinden soğumaları...

- Kur’an’dan ve sünnetten uzaklaşmaları; dolayısıyla dinin münâfıklar tarafından çok kolay şekilde istismar edilebilir hâle gelmesi...

- Din ve iman düşmanlarının bu açığı değerlendirerek, dine tecavüz edip yıkmaya çalışmaları...

- Hakiki âlimlerin âtil kalması veya kıyıda köşede zâyi‘ olup gitmesi hep bu vahim neticelerdendir.

Hâsılı, ömrünü dînî ilimlerin tâlimine vakfetmiş ulemâya ve Kitap, sünnet, icma‘, kıyas gibi sahih istinadlara insanların müracaat etmeyişinin arkasında çeşitli sebepler yatmaktadır. Bunların başlıcalarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Okumak-araştırmak yerine işin kolayına kaçıp, hemen her şeyi, ehil olup olmadığına bakmaksızın, başkalarından sormayı tercih etmek.

2. Ehil insanların az olması ve onlara ulaşmanın güçlüğü.

3. Hakikatlerin nefse ağır gelip, nefsânî istek ve menfaatlerle çatışması.

4. Dini yaşama ve yaşatma gibi bir hassâsiyetin olmayışı.

5. Dinî mevzû ve meselelere karşı alâkasızlık.

6. Yaşayıp tatbik etmek için değil de, sadece zihni meşgul ettiği için sorma düşüncesine sahip olmak.

7. Her önüne gelene inanmak. Halbuki, fâni ve zâil olmaya mahkûm olan dünyevî ihtiyaç ve meselelerimizde bile, “en iyisi, en güzeli olsun” diyerek araştırıp ihtimam gösterirken; sönmeyen, bitmeyen, ebedî âleme ait hususlarda aynı titizlik ve hassâsiyeti göstermemek, nefsin aldatmacasından başka bir şey değildir.

Ümmetin helâkine sebep olan üç şey

Ebû Katâde radiyallâhü anh rivâyet ediyor:

Resûlüllah (s.a.v.) buyurdu ki, “Ümmetimin helâki, şu üç şeyledir:

1. Kaderi yalanlamak,

2. Irkçılık dâvâsı gütmek,

3. Tahkîk etmeksizin dînî meseleleri nakletmek.”²³

Görüldüğü üzere hadîs-i şerifte, ümmetin helâkine sebep olan üç şeyden bahsediliyor. Dilerseniz bunları sırasıyla ele alalım...

Birincisi, **kaderi inkâr etmek**. Resûlüllah Efendimiz'in bildirdiği bu tehlike, irtihallerinden çok kısa bir zaman sonra ortaya çıkmıştır. Bir grup insan, “Kul fiilinin yaratıcısıdır, kaderin bunda hiçbir tesiri

²³ Taberânî, Mu'cemü'l-Evsat, 4, 336.

yoktur” görüşünü ortaya atmıştır. Bu ise, kaderin inkârı demektir. Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz, bir hadîs-i şeriflerinde Kaderiye’yi ümmetin mecûsileri olarak vasıflandırmışlardır.²⁴

Ümmetin helâk sebeplerinden ikincisi, **kavmiyet dâvâsı gütmek**, yani ırkçılık idi. İrkçılık, Câhiliye Devri âdetlerindendi ve bu sebeple, İslâm’la müşerref oluncaya kadar, Araplar arasında çok kanlı savaşlar oldu. İslâm dîni ırkçılıkla şiddetli bir mücâdeleye girişti. İrkçılık dâvâsı gütmek, gerek âyetler ve gerekse hadîs-i şeriflerle yasaklandı.

İslâmiyet ırklarına, renklerine, dillerine bakmaksızın Müslümanları birleştirip bütünleştirdi, kaynaştırıp yek vücut yaptı. **Allah, din, peygamber, kitap, kible, ezan** gibi her biri mühim bir birlik ve beraberlik unsuru olan bağların (şeâir-i İslâm’ın, mukaddeslerin) yerini ırkçılık ve benzeri düşünceler aldığı anda ise, bir arada bulunmalarını temin eden ip koptuğunda tesbih tanelerinin ayrılıp dağılması gibi, birlik ve beraberlik de bozuldu, dağılmalar başladı. Onun içindir ki, dînin cemiyet ve milletler üzerindeki birleştirici hâssasının hiçbir zaman göz ardı edilmemesi lâzımdır. Ne var ki bu husus, zaman zaman unutulmuş ve bunun tabîî neticesi olarak da büyük felâketlerle karşı karşıya kalınmıştır.

Ecdâdımız **Osmanlılar**'da bu birlik ve beraberliğin en güzel örneğini görüyoruz. Onların, **“Müslümanlar ancak kardeşirler”** esasına sadâkatları sebebiyledir ki, o devirdeki bütün Müslümanlar kardeşçe yaşadılar. Dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar, birbirlerinin yardımına koştular; sevinçleriyle sevindiler, üzüntüleriyle üzüldüler. Ancak ne acıdır ki, 19. yüzyılın sonlarına doğru bilhassa Batı'nın telkinleriyle **“ırkçılık”** yeniden hortladı! İslâm âlemi parçalandı, sömürgeler hâline geldi! İrkçılık dâvâsıyla uyanan bağımsızlık arzuları, bir yandan **Osmanlı Devleti**'nin parçalanmasına zemin hazırladı, bir yandan da ayrılan milletlerin sömürgeleşmesine yol açtı.

²⁴ Ebû Dâvud, Sünnet, 17.

Son devir dersiâm-vâiz ve mutasavvıflarından Süleyman Hilmi Tunahan (k.s.) hazretleri bir sohbetlerinde, Müslümanları bu noktada îkaz için buyurmuşlardır ki:

“Vasiyetim olsun: Kavmiyet (ırkçılık) gütmeyin! Tefrîkaya düşmeyin! Vahdet-i vücütçülük²⁵ ve sâire gibi Ehl-i Sünnet'e mugâyir olan bâtil yollara sapmayın!”

Hadîs-i şerifte, ümmetin helâk sebeplerinden üçüncüsü de, **“Doğru olup olmadığını araştırmadan, dînî mevzûları nakletmek”** diye zikrediliyordu.

Evet, gözden-kulaktan dolma; basından-medyadan duyup görme, çoğu İslâm'ın **inanç-amel** ve **ahlâkiyâtına** aykırı bilgileri tahkik etmeden, doğruluğunu araştırıp soruşturmadan nakletmenin zararı, îzaha yer bırakmayacak kadar açıktır. Zira bu husus yaygınlaştığında, doğruların yerini yanlışların alacağı muhakkaktır. Bunun neticesi de, hiç şüphesiz mânevî bir felâkettir, doğru yoldan sapmaktır, uhrevî azâbı da büyüktür. O bakımdan, bu gibi kötü alışkanlıklar –varsa– mutlaka terk edilmelidir.

Her duyduğunu her yerde konuşmak doğru olmaz

Kur'ân-ı Kerim'de Cenâb-ı Hakk buyuruyor ki:

“Onlar, emniyet veya korkuya dâir bir haber geldiğinde, hemen onu yayarlar. Halbuki onu (o haberi), Resûl'e ve aralarında ülü'l-emr olanlara (yani o işe salâhiyet ve ihtisâsı olan zevâta veya âmirlere) götürselerdi, onların arasından işin iç yüzünü araştırıp çıkaranlar, onun ne olduğunu anlar, bilirlerdi...”²⁶ Yani daha önceki tecrübe ve görüşlerini ortaya koyarak, bu yeni haberlerin de gerçek değerlendirmesini yaparlardı.

²⁵ “Vahdet-i vücud” terkip olarak; varlığı bir bilme, Allah'tan başka varlık olmadığının idrâk ve şuuruna sahip olma demektir. Geniş ve tatminkâr bilgi için kitabın sonundaki Ansiklopedik Lûgatçe'ye bkz.

²⁶ K.K., Nisâ sûresi, 83.

Münâfıkların savaş veya diğer alanlardaki hîlelerine karşı bilgi ve tecrübelerini ortaya koyar, tedbir alırlardı.

Dilerseniz öncelikle **âyet-i celilenin** iniş sebebini ele alalım...

Asr-ı Saâdet'te **münâfıklar**, fırsat buldukça düzmece haberleri ve uydurdukları yalanları yayarlardı. **Müslümanlar**'dan zayıf bir kısım insanlar da, cihâda çıkan müfrezelerin durumlarıyla ilgili **acı** veya **tatlı** herhangi bir haber işittikleri zaman, **doğruluğunu-yanlışlığını** araştırmadan; ne **öncesini**, ne de **neticesini** hesaba katmadan doğrudan doğruya yaymaya kalkışırldı. Bu gibi dikkatsizlik ve saygısızlıkları yüzünden bazı istenmeyen neticeler, fitneler meydana gelirdi. Müfessirlerin çoğu, bu âyetin bundan dolayı indiğini açıklamışlardır.

Mânevî bakımdan zayıf olan Müslümanlar'dan bazıları, kendilerine zafer veya mağlûbiyet, musîbet ya da hezîmet gibi haberler geldiğinde; bu doğru mu değil mi, yayılmasında bir zarar olur mu olmaz mı, efkâr-ı umumiyenin menfaati açısından neşredilmesi mi, yoksa gizlenmesi mi gerekir?.. diye düşünmeden, danışmadan yayarlardı.²⁷ Bu da Müslümanlar'ın aleyhine oluyordu. Zira emniyetle ilgili sır olması gereken hususları deşifre etmek, yaymak doğru bir davranış değildir. Nitekim ediplerden birine, **“Sırrını nasıl saklarsın?”** diye sorulunca, şöyle cevap vermiştir: **“Ben sırrımın mezarıyım!”** Ve yine bu hususta denilmiştir ki, **“Sudûru'l-ebrâr, kubûru'l-esrâr: Sâlihlerin göğüsleri, sırların mezarlarıdır.”**²⁸

Ancak usûl bakımından bilmemiz gereken mühim bir nokta da şudur:

Âyetin, bu hâdise sebebiyle inişi, mânâsının umumi olup kıyâmete kadar vuku bulacak bu ve benzeri hâdiseleri de içine almasına engel teşkil etmez. Dolayısıyla günümüzde dinî mevzûlarla ilgili hususlarda, olur olmaz yer ve zamanlarda, ehil olup olmadığına bakmadan, neticesinin ne olacağını, nereye varacağını düşünmeden söz söylemekte beis görmeyen mütecâsir “tartışmacılar”a mühim bir uyarı vardır.

²⁷ Elmalî'li, a.g.e., 2, 1404.

²⁸ Bursevî, İsmâil Hakkı, a.g.e., 2, 246.

Ayrıca görüldüğü üzere burada, **basın** ve **medya** mensuplarının durumuna temas eden çok önemli bir ikaz da mevcuttur. Bir haberin doğruluğunu araştırmadan, yazılmasının-yayınlanmasının toplum için faydalı mı zararlı mı olacağını çok iyi hesap etmeden hareket etmemek gerektiği hatırlatılmaktadır. Son senelerdeki dinî münâkaşaların pek çoğunun, hatta neredeyse hemen hepsinin basın ve medya mahreçli olduğu göz önüne alınırsa, herhalde bunun ehemmiyeti çok daha iyi anlaşılır.

Kur'an'da her şeyin hükmü sarih değildir...

Âyet-i kerimenin metninde geçen '**istinbat**' kelimesi, **işin iç yüzünü meydana çıkarmak** demektir. Bu kelimenin sülâsî masdarı olan '**nebt**' ise, kuyu kazıldığı zaman ilk anda ortaya çıkan **sudur**. İşte, halli-çözümü istenen bir hâdise, bir mesele karşısında elde bulunan vesîkaları inceleme, etraflı bilgi edinme, araştırma, düzeltme ve karşılaştırmalar yaparak yeni bilgiler ortaya çıkarmaya da **istinbat** ve **istihrac** denilir. Bu bir meleke ve ihtisas işidir. Herhangi bir işte böyle bir liyâkat ve kifâyet sahibi olan müctehid âlim ve âmirler, o işin ehli sayılırlar. Bunun için yukarıda, "**Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz, Allâh'a ve âhîret gününe hakikaten inanıyorsanız, onu Allâh'a ve Resûlü'ne götürün**"²⁹ diye Allâh'a, Peygamberi'ne mürâcaat emredildiği gibi, burada da Allâh'a, Peygamberi'ne ve ülü'l-emre mürâcaat edilmesi tavsiye edilerek, bunlara da itaat etmenin Peygambere itaat etmeye bağlı olduğu anlatılmıştır. Bundan dolayıdır ki, **icmâ-i ümmet** için geçerli olan görüş, bu gibi hüküm istinbâtına salâhiyetli olan zevâtın görüşüdür. Yoksa sıradan her ümmet ferdinin görüşü demek değildir.

Bu âyetin bize anlattığı hükümleri, şöyle sıralayabiliriz:

1. Hâdiselerle ilgili hükümler içinde, doğrudan doğruya âyetlerle bilinemeyip istinbat ile bilinebilecek olanlar da vardır.

2. İstinbat da bir delildir.

3. İstinbâta ehil olmayanların, karşılaştıkları meselelerde, bilmedikleri mevzularda **müctehid âlimlere** veya onların görüşlerine mürâcaat ederek onları taklit etmeleri vâciptir.

²⁹ K.K., Nisâ sûresi, 59.

4. Resûlullah (s.a.v.) da istinbat ile mükelleftir. **“Halbuki onu, Resûl’e ve aralarında ülü’l-emr olanlara (yani o işe salâhiyet ve ihtisâsı olan zevâta veya âmirlere) götürselerdi, onların arasından işin iç yüzünü araştırıp çıkarırlar, onun ne olduğunu anlar, bilirlerdi”** âyetinin, Resûlullah’a da şâmil olduğunda şüphe yoktur.³⁰

Velhâsıl **nass**’ta açıkça hüküm bulunmayan mevzûlarda müctehidlerin icthad etmeleri zarûridir. Dolayısıyla **icma’-i ümmet** ve **kıyâs-ı fukahâ** da **Kitap** ve **sünnetten** sonra edille-i şer’iyeden sayılmıştır.

Her şeyin önünü-sonunu iyi hesap etmek gerekir...

Nass ile sâbit olan hükümlerde, icthâda yer yoktur.

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye’de yer alan, **‘Ezmânın tegayyürü ile ahkâmın tagayyürü inkâr olunamaz’** kâidesi, **‘Mevrid-i nass’da icthâda mesağ yoktur’** hükmüyle ifade edilen umumi kâideye bağlı bir husustur.

Mecelleyi hazırlayan hey’etten **Ali Haydar Efendi** merhum bu hususu şöyle izah etmiştir:

‘Zamanın değişmesi ile değişen ahkâm, örf ve âdet üzerine kurulan hükümlerdir. Nass ile sâbit olan hükümler değişmez. Zira nass örften daha kuvvetlidir. Nassın bâtil üzere olması aslâ muhtemel değil iken, örf bâtil üzere olabilir.’

Son devir dersiâmlarından ve Silsile-i Zeheb’in son halkası olan Süleyman Hilmi Tunahan (k.s.) hazretleri de mezkûr kâidenin îzâhı sadedinde şöyle buyurmuşlardır:

‘Ezmânın tebeddülü (zamanın değişmesi) ile şer’î ahkâm değil, dünyevî ahkâm yani âdet ve ahvâl tebeddül eder. Okka yerine kilo, dirhem yerine gram, arşın yerine metre kullanılıp cübbe yerine ceket giyildiği gibidir. Ahkâm-ı İlâhî değişmez; kıyâmete kadar sâbit ve bâkidir.’

Yazımıza mevzû teşkil eden âyet-i kerimenin son cümlesi şöyledir:

³⁰ Elmalılı, a.g.e., 2, 1403-1404.

“(Ey Müslümanlar!) **Eğer size, Allâh’ın lûtf ve rahmeti olmasaydı** (yani böyle peygamber ve istinbâta gücü yeten müctehid âlim ve idarecilerle sizi, doğru yola irşad ve hidâyeti olmasaydı), **muhakkak ki siz, pek azınız hâriç**, (ekseriyetle) **şeytana** (ve şeytan gibi olan münâfiklara) **uyardınız.**”³¹

Yani şâirin, ‘**el-Avâm ke’l-hevâm, yüncerrûne bi-şi’rin vâhid**’ dediği üzere, halk böcekler gibidir. Nasıl ki böcekler, karanlıkta gördükleri bir ateşin hayatlarına mâl olacağını hesap edemez, yanma mesâfesini de ayarlayamadan onun etrafına üşüşüp toplanırlarsa; halk da bir şiirle, tatlı bir sözle istenilen yöne çekilip götürülürler. İlerideki tehlikenin neler olabileceğinin farkında olmazlar. Şeytanın ve münâfikların ardından sürüklenir giderler. Onlara uymadıkları hususlar veya uymayanlar da pek az olur. Çünkü, **hak** ve **hayırlı** işleri, **bâtıl** ve **şer** olanlardan herkes ayıramaz. Bunu ancak, Allâh’ın izniyle **Kitab-ı İlâhî**’nin sırlarına vâkîf olan, ondan hüküm çıkarmaya gücü yeten (müctehid olan) **ülû’l-emr** kişiler ve **râsih âlimler** yapabilir. Bunların şeytana aldanması nâdirdir. Halbuki halk, çoğunlukla aldanır. Bununla birlikte ilim ehlinin aldanmaması da yine Allâh’ın lûtf ve rahmeti sayesinde.³²

Âlimlerin ve evliyânın vazifeleri

Hicrî ikinci bin yılın müceddidi, İmâm-ı Rabbânî Ahmed el-Fârûkî es-Serhendî kuddise sırruh hazretleri, zâhirî âlimler ile bâtinî âlimlerin vazifelerini şöyle açıklamışlardır:

“Zâhirî **âlimlerin vazifesi, fetvâ vermektir. Ehlüllâh’ın** yani velîlerin, bâtinî âlimlerinin **vazifesi ise**, (sadece fetvâ vermekle kalmayıp) **amel etmektir**; (özleri, sözleri ve fiilleri birbirine uygun olmaktır).

Bâtına ihtimam göstermek (iç âleme, mânevî hususlara dikkat etmek) **zâhire de ihtimam göstermeyi îcap ettirir.** [Yani şerâatin,

³¹ K.K., Nisâ sûresi, 4/83.

³² Daha geniş bilgi için, Elmalî’li ve Rûhu’l-Beyan tefsirlerinden ilgili âyetlerin tefsirine bkz.

bilinen ve herkesin yapmakla mükellef olduğu hükümlerine de riâyet etmeyi gerektirir.]

Bâtına ihtimam gösterip (bu hususta hassas ve dikkatli davrandığı halde), **zâhire ihtimam göstermeyen insan mülhiddir** (dinsizdir). **Bu kimsenin bâtinî halleri de istidrac³³tır** (gösterdiği hârikulâde şeyler, derece derece Allâh'ın rahmetinden uzaklaşıp azâbına yaklaşması için verilen hallerdir).

Bâtinî hâlin sıhhatinin alâmeti, kişinin zâhirde şer'î hükümlerle süslenip bezenmiş olmasıdır. İstikamet yolu da işte budur."³⁴

"**İstikamet**" kelime olarak doğruluk, dürüstlük ve istikrarlı tutum mânâlarındadır. Dinî ilimler istilâhında istikamet; inanç, düşünce ve niyette, tutum ve davranışta Allâh'ın rızâsına uygun olan dürüstlük demektir. Kur'ân-ı Kerim'de istikamet sahibi olanlardan şöyle bahsedilmektedir:

"Rabb'imiz Allah'tır deyip, sonra da istikamet üzere olanlara (dosdoğru yaşayanlara) korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir."³⁵ **"Şüphesiz, Rabb'imiz Allah'tır deyip, sonra dosdoğru yolda yürüyenlerin üzerine melekler iner. Onlara derler ki: Korkmayın, üzülmeyin, size va'dolunan cennetle sevinin! Biz dünya hayatında da, âhirette de sizin dostlarımızız. Gafûr ve rahîm olan Allâh'ın ikrâmı olarak sizin için canlarınızın çektiği her şey var ve istediğiniz her şey orada sizin için hazırdır."**³⁶

³³ **İstidrac**, derece derece çıkartmak ve indirmek demektir. Bununla da, bir kimseyi kendi arzusu ile bir noktaya kadar götürüp hâlimden gâfil bir vaziyette oradan felâkete atmak mânâsı kastedilir. Kur'ân-ı Kerim'de, **"Biz onları, bilmedikleri bir yönden derece derece (yavaş yavaş) azâba yaklaştırırız"** (Kalem sûresi, 68/44) buyruluyor. Hâsılı istidrac, Allâh'ın makbul bir kulu olduğunu iddia eden bir kâfir veya gayr-i müslim'den, iddiasına uygun hârikulâde hallerin zuhûr etmesidir. Bu onların lehine değil, aleyhinedir; doğru bir şey zannedip aldanmamak gerekir.

³⁴ el-Mektûbât, 2, 136.

³⁵ K.K., Ahkaf sûresi, 46/13.

³⁶ K.K., Fussilet sûresi, 41/30-31-32.

Melekler, âyette vasıfları belirtilen mü'minlere, zikredilen bu müjdeleri ölüm sırasında vereceklerdir.

“İstikamet” üzere olmak yani dosdoğru yolda yürümek, öncelikle imanda sebat etmek, zikzak yapmamaktır. Hiçbir hususta ifrat ve tefrite sapmayı, i'tidâl üzere sırât-ı müstakîmde yürümektir. Bunu;

- Hz. Ebû Bekir (r.a.), söz ve davranışlarda düzgün olmak;
- Hz. Ömer (r.a.), münâfıklık etmemek;
- Hz. Osman (r.a.), amelde ihlâslı olmak;
- Hz. Ali (k.v.), farzları edâ etmek diye tefsir etmişlerdir.

Meleklerin, “**korkmayınız**” müjdesi, ölüm sonrası ve geçmiş amellerle alâkalıdır. “**Üzülüp tasalanmayınız**” diye yaptıkları müjde ise, geride bırakılan evlat ve âileyle ilgilidir.

Hâsılı dinimizde istikamet, imandan sonra en önemli mânevî değerdir. Nitekim bir sahâbî, Resûlüllüh (s.a.v.) Efendimize gelerek, “Yâ Resûlellah! İslâm hakkında bana öyle bir söz söyle ki, onu senden sonra hiç kimseye sormayayım, dedi. Bunun üzeri Sevgili Peygamberimiz, ‘**Allâh’a iman ettim de ve dosdoğru ol**’³⁷ buyurmuşlardır. Rabb’imiz (c.c.) de Peygamberimiz’in (s.a.v.) şahsında bütün Müslümanlara hitâben, “**Emrolunduğun gibi dosdoğru ol**”³⁸ buyurarak, doğruluğun ölçüsünün kendi emirlerine ve yasalarına göre belirlenmesi gerektiğine işâret etmiştir. Kısacası **istikamet** üzere olmak o derece mühim bir haslettir ki, Resûlüllah (s.a.v.) Efendimiz, Hûd sûresinin bu âyetini kastederek, “**Beni Hûd sûresi ihtiyarlattı**”³⁹ buyurmuştur.

Şer’î hükümlerin isbâtı ne iledir?

Yine İmâm-ı Rabbânî (k.s.) hazretleri buyururlar ki:

³⁷ Müslim, Sahîh, İman, 62.

³⁸ K.K., Hûd sûresi, 11/112.

³⁹ Tirmizî, Tefsir, 56/6.

“Şer’î hükümlerin isbâtında **Kitap** ve **sünnet** muteber olduğu gibi, müctehidlerin **kıyâsı** ve ümmetin **icmâi** da geçerlidir. Bu anlatılan dört delilden başkası ile aslâ ahkâm isbat edilemez. Ne **ilhâm** haramı ve helâli isbât edebilir, ne de bâtın erbâbının **keşfi** farzı ve sünneti anlatabilir. Velâyet-i hâssa⁴⁰ erbâbı bile, müctehidlere uymakta, avam mü'minlerle aynı durumdadır. **Keşif** ve **ilham**, başkaları üzerine bu hususta onlara bir meziyet getiremeyeceği gibi, onları tebaiyyet bağından (yani müctehidlere uymak lüzûmundan) da kurtaramaz. Zünnûn, Bestâmî, Cüneyd, Şibli (k. esrârahüm) müctehidleri taklitte, avam mü'minlerden olan Zeyd, Amr, Bekir, Hâlid ile müsâvidirler.

Evet, bu büyüklerin meziyetleri vardır; ama başka hususlardadır. Bu zâtlar, **keşif** ve **müşâhede** ehlidir; aynı zamanda, **tecellî** ve **zuhûrât** erbâbıdır. Hakîki mahbûbun muhabbet istilâsı dolayısıyla Allah'tan gayri her şeyi terk etmişler... Gayr'ı görmekten ve gayriyeti idrâkten a'zâd olmuşlardır.... Onların ilk adımları mâsivâyı unutmaktır. İkinci adımlarını nasıl anlatayım ki; o, âfâkın ve enfüsün⁴¹ dışındadır.

İlham onlara mahsustur, **kelâm** onlarla beraberdir. O zümrenin ileri gelenleri, **ilimleri** ve **sırları** asıldan vâsitasız olarak alırlar. Bir müctehid, kendi görüş ve ictihâdına nasıl tâbi ise, bunlar da **ma'rifette** ve **vecdlerde**⁴² kendi **ilhamlarına** ve **firâsetlerine** tâbi olmaktadır....

Zâhirî âlimler, dünya işlerindeki **gaybe dâir haberleri** peygamberelere (aleyhimü's-salevâtü ve't-teslîmât) tahsis ederler. Bu

⁴⁰ **Velâyet-i hâssa**; çok husûsi bir velâyet, tâbir câizse çok özel bir dostluk. Bu mânâda sadece Allah Teâlâ'nın mustafâ-müctebâ (süzülmüş ve seçkin) kulları onun velîleri, dostlarıdır. Bunların en açık ve belirleyici iki vasıfları vardır: İlhâma mazhar ve kerâmet sahibi olmak.

⁴¹ **Âfak**, ufuk kelimesinin cem'îsidir, ufuklar demek. Maddî âlem, dünya, yani insanı çevreleyen dış âlem mânâsında kullanılır. Mânâ ve gönül âlemine ise, **enfüs** tâbir edilir. Nitekim Kur'an'da, “**İnsanlara, âfâkta ve enfüste** (hâriçte ve nefislerinde, yani objektif ve sübjektif olarak) **âyetlerimizi göstereceğiz...**” (Fussilet, 41/53) buyurulmuştur. Âyet-i kerime, mutasavvıfların âlem-i kebîr ve âlem-i sagîr yani büyük ve küçük âlem dedikleri bu iki âlemi ifade etmektedir.

⁴² Vecd, kula Hak'tan gelen keşifler ve tecellîlerdir.

haberlerde, onlardan başkalarını ortak etmezler. Halbuki böyle bir mânâ, **verâsete** aykırıdır. Dîn-i metînle alâkası olan pek çok **ilim** ve sahih **ma‘rifetleri** de kaldırıp atmaktır. [Binâenaleyh Peygamber’in (s.a.v.) zâhir ve bâtınına tam ve kâmil mânâda vâris olan âlimler, ârifler ve evliyâullahın dahi bu bilgilerden verâset yoluyla nasipleri vardır, onlardan haberdârdırlar.]

Evet, şer‘î hükümler **edille-i erbaa**’ya (Kitap, sünnet, kıyas ve icma‘dan ibaret olan dört ana delile) bağlıdır; onlarda **ilhâmın** yeri yoktur. Lâkin şer‘î hükümlerin (zâhirinin) ötesinde de pek çok dinî işler (bâtınî hükümler) vardır ve buradaki beşinci asıl (Resûlüllah Efendimizin hakiki vârisi olan hakikat âlimlerinin) **ilhamıdır**.... Âlemin inkırâzına (tamamen yok olup bitmesine) kadar da bu asıl kalacaktır.... **İlhâm**, dinin gizli kalan kemâlâtını ortaya çıkarmaktadır. Yoksa dinde fazladan bir kemâlât isbat etmemektedir.... **İlham**, öyle sırları ve incelikleri meydana çıkarır ki, pek çok kimsenin anlayışı, onları idrâk edemez. **İctihad** ile **ilham** arasında açık bir fark olsa da vaziyet budur.”⁴³

İslâm hukûkunun kaynakları

Bilindiği gibi İslâm şer‘iatının dört ana kaynağı vardır. Dinî hükümler, burlardan herhangi birine istinad edebilir. Her şeyin Kur’an’da açıkça bulunması gerekmez. Neticede bunların dayandığı yer de yine şüphesiz ki Kur’an’dır. O bakımdan, bazılarının iddia ettiği gibi kaynak, sadece Kur’an’dan ibaret değildir. Kısaca ifade etmek gerekirse, “**edille-i şer‘iye-i asliye**” yani şer‘iatın aslî delilleri dörttür:

1. **Kitap**: Kur’ân-ı Kerim,
2. **Sünnet**: Peygamber Efendimiz’in kavil, fiil ve takrîrleri yani tasvipleri,
3. **Ümmetin icma‘ı**: Peygamberimiz’in vefâtından sonra, herhangi bir asırda İslâm müctehidlerinin, amelî bir meselenin hükmü üzerinde ittifak etmeleri,

⁴³ el-Mektûbat, 2, 55.

4. Fukahânın kıyâsı: Bilinen iki şeyden birinin nassla sâbit olan hükmünü, aralarındaki müşterek illetten dolayı müctehidin, diğesinde de icthad ile ortaya koyması,

Ancak herkesin bildiği bu aslî delillerden başka, ilmihâl kitaplarında anlatılamayan ve avam Müslümanların haberdar olmadığı başka kaynaklar da vardır ki, onlara da “**edille-i fer‘iye**” denilir. Şimdi dilerseviz kısaca bu fer‘î delillere bir göz atalım.

a) İstihsan:

Lûgaten bir şeyi güzel saymak mânâsına olan istihsan, usûl-i fıkıh istilâhında bir kıyastan, ondan daha kuvvetli bir kıyasa dönmektir.

b) İstishab:

Lûgatte, beraberce bulunma (musâhabet) veya beraber olmanın devam etmesi (sohbet) mânâsına gelir. Istilâhta ise şöyle târif edilmiştir: Mâzide sabit olup sonradan değıştiği bilinmeyen bir şeyin, hâli hazırda da aynen kalmasına hükmetmektir. İstishab, bütün mezheplerin kabul ettiği bir delildir.

c) Örf:

Akıl yönünden de dînî bakımdan da güzel olan, selîm akıl sahipleri yanında yadırganmayan şey demektir. Bu gibi örf, âdet ve teâmüller de, ihtiyaç hâlinde kendilerine müracaat olunan şer‘î bir delildir.

d) Mesâlih-i mürsele veya istislâh: Şâri⁴⁴ yani Allah ve Resûlü tarafından ne itibar ne de iptal ve ilgâ edildiği bilinmeyen maslahatlar. “Mesâlih”, faydalı olanı elde etmek, zararlı olanı gidermek mânâsına gelen maslahat’ın cem‘îsidir. Mesâlih-i mürsele ile istidlâl işine de istislâh denilir. Lûgat mânâsı ise, bir şeyin iyi hâle getirilmesini istemektir.

e) Bizden öncekilerin şeriatleri.

⁴⁴ İslâm hukûkuna göre hüküm koymak, kanun yapmak, Allâh’a ve Resûlü’ne aittir. Bu sebeple fıkıh lisânında, Allah ve Resûlü’nden, şeriat koyan mânâsında “**Şâri**” diye bahsedilir.

Yani, o şerâhatlerin Kur'an ve Sünnet'le neshedilmeyen (kaldırılmayan) hükümleri ki, işte onların da İslâm'da geçerlilikleri devam etmektedir.

f) Sahâbî kavli:

Sahâbîler, Peygamber Efendimizi (s.a.v.) gözleriyle görmüşler; onun ilim, irfan ve feyzinden bizzat istifade etmişlerdir. Bu hususta farklı görüşler olmakla beraber, sahâbî kavli de fer'î deliller arasında zikredilmiştir.

g) Zerâyi':

Vesîle mânâsına gelen zerâ'nın cem'îsidir. İslâm hukuk istilâhında zerâyi', helâl ve harama götüren, onlara vâsita olan şeylerdir, diye târif edilir. Buna göre, kötülüğe giden yolları kapamak gerekir, buna **sedd-i zerâyi'** denir. Hayra giden yolları da açmak lâzım gelir ki, buna da **feth-i zerâyi'** tâbir edilir.

Hâl böyle olunca, "**Kur'ân Müslümanlığı**" nakaratıyla ortaya çıkıp nâralar atan, dolayısıyla sünneti dışlayan, mezhepleri kabul etmeyen, tasavvufa burun kıvıran çağdaşlara (!) bir çift sözümüz var: Kusura bakmasınlar ama, ya ufukları dardır, ya niyetleri kötüdür, ya da kalbleri-kulakları mühürlenmiş, gözleri de perdelenmiştir. Başka türlü bir îzah bulmakta zorlanıyoruz.

Sanki bunlar, "Allah'la kul arasında girilmez!" hezeyanının arkasına sığınıp, Resûlüllâh'ın (s.a.v.) hidâyetini istemiyorlar. O hidâyet ki, Kur'ân-ı Kerim'de, "**Ümmîler arasından kendilerine âyetlerini okuyan, onları temizleyen, onlara Kitâb'ı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen o (Allah)'dır. Halbuki onlar, önceden apaçık bir sapıklık içindeydiler**"⁴⁵ diye açıklanmaktadır.

O Nebiyy-i Ümmî (s.a.v.), ümmetine Kur'ân-ı Kerim'i ve hikmeti nasıl öğretti? Zâhir ve bâtınlarını nasıl temizledi? Allâh'ın âyetlerini onlara o okumasaydı, kim okuyacaktı? Elbette ki sünnetiyle o öğretti ve güzel sîreti ile her şeyi apaçık o ortaya koydu. Onun sünneti olmadan Kur'an nasıl anlaşılırdı? Bunun başka bir yolu-yordamı var mıydı?

⁴⁵ K.K., Cum'â sûresi, 2.

Sünnet, sünnetin kısımları ve dinde teşri‘ kaynağı oluşu

“Sünnet”, lûgatte âdet ve yol gibi mânâlara gelir. Bu itibarla herhangi bir kişiye nisbetle sünnetten söz edildiğinde, onun, ister iyi ister kötü olsun, devamlı veya sıkça yapageldiği hâl ve hareketleri kastedilir. Nitekim Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) buyurmuşlardır ki: **“Kim güzel bir âdeti başlatırsa, kendisine hem o davranışın hem de kıyâmete kadar onu örnek alan kimselerin sevâbı verilir. Kim de kötü bir âdeti başlatırsa, kendisine hem o hareketin, hem de kıyâmete kadar onu örnek alan kimselerin günâhı yüklenir.”**⁴⁶ Bu hadîs-i şerifte **sünnet** kelimesinin, âdet mânâsında kullanıldığı görülmektedir.

Fıkıh ve fıkıh usûlü ilimlerinde **sünnet**, farklı şekillerde târif edilmiştir. Bazı fıkıh âlimleri, **farz** ve **vâcib** dışındaki **nâfile** ibâdetlere **sünnet** derken, diğer bazıları aynı zamanda hukukî muâmelelerin mendub olanlarına da **sünnet** demişlerdir. Kezâ, **bid‘at**’in zıddına da **sünnet** adı verilmiştir. Usûl âlimlerine göre ise **sünnet**, Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz’in **söz**, **fiil** ve **takrîr** (tasvip)’leridir. Bu bakımdan İslâm’da **sünnet**, dinî hükümlerin delillerinden bir delil ve teşri‘ (hüküm koyma, kanun yapma) kaynaklarından bir kaynaktır. Sünnet ile hadîs, bazan aynı mânâda kullanılır.

Bütün İslâm âlimleri sünneti, Kur’an’dan sonra bir teşri‘ kaynağı olarak kabul etmiş ve bu hususta bazı âyet ve hadisleri delil olarak göstermişler... Ayrıca, icma‘ ve aklî deliller de sünnetin bir teşri‘ kaynağı olduğunu ortaya koymuştur. Biz burada, son senelerdeki Kur’an’dan başka teşri‘ kaynağı kabul etmeyenlerin durumunu göz önüne alarak, sünnetin bir teşri‘ kaynağı olduğunu gösteren bazı âyet ve hadislere işâret edip bu mevzûdaki icma‘ ve aklî delilleri kısaca izah etmeye çalışacağız.

⁴⁶ Müslim, Sahîh, İlim, 15.

Her şeyden evvel Resûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz, topyekûn insanlığa en güzel örnek olarak gönderildiği için, diğer insanlardan farklı ve İlâhî murâkabe ve muhâfaza altında bulunuyordu. Şayet devamlı olarak İlâhî kontrol ve yardım onunla beraber olmasaydı, insan olması bakımından bazı hataları bulunabilirdi. Halbuki birçok hatası bulunan bir insanın, diğerlerine örnek olması düşünülemez. Akıl yönünden böyle olduğu gibi, nakil (âyetler) de bu hususu teyid eder. Nitekim, **“O, kendi arzusu ile söylemez. O(nun söylediği) kendisine vahyedilenden başka bir şey değildir”**⁴⁷ âyet-i kerimesi, Resûlüllâh Efendimiz’in konuştuklarının vahye dayadığını gâyet açık bir şekilde göstermektedir.

Buna göre hem **Kur’an**, hem de **sünnet**’in kaynağı vahiydir. Ancak **Kur’an vahy-i metlûv** (okunmuş olan vahiy), **sünnet** ise **vahy-i gayr-i metlûv** yani okunmamış olan vahiydir. Yani Kur’ân’ın hem mânâsı hem de lafızları, cümleleri, sünnetin ise sadece mânâsı vahiydir, lafızları, ifade edilmiş şekli Resûlüllâh’a (s.a.v.) âittir. Kaynağı vahiy oluşu cihetiyle Kur’ân’a uymak nasıl farz ise, Resûlüllâh’ın sünnetine uymak da aynen farzdır.

Rabb’imiz celle şânühû, **“Biz sana da Kur’ân’ı indirdik. Tâ ki insanlara, kendilerine ne indirildiğini açıkça anlatsın”**⁴⁸ buyurarak, Kur’ân-ı Kerim’i açıklama vazifesini Resûlüllâh’a (s.a.v.) vermiştir. Bu itibarla **sünnet**, Kur’ân’ın bir tefsiri ve hükümlerin de bir kaynağıdır.

Kur’ân-ı Kerim’de pek çok âyet, sünnete uymanın, Resûlüllâh’a (s.a.v.) itâat etmenin farz olduğuna delâlet etmektedir. Bu delâletler, çeşitli üslûp ve ifade tarzları ile olmuştur. Meselâ bazı âyet-i kerimelerde şöyle buyurulmuştur:

“Resûl’e itâat eden, Allâh’a itâat etmiş olur”⁴⁹ **“Ey îmân edenler! Allâh’a itâat edin, Resûl’e ve sizden olan ülü’l-emr’e itâat edin.”**⁵⁰ **“Allah ve Resûl’ü bir şeye hükmettiği zaman, îmân**

⁴⁷ Kur’ân-ı Kerim, Necm sûresi, 53/3-4.

⁴⁸ Kur’ân-ı Kerim, Nahl sûresi, 16/44.

⁴⁹ Kur’ân-ı Kerim, Nisâ sûresi, 4/80.

⁵⁰ Kur’ân-ı Kerim, Nisâ sûresi, 4/59.

eden erkek ve kadına artık işlerinde muhayyerlik yoktur.”⁵¹
 “Hayır! Rabb’ine andolsun ki, aralarında çıkan anlaşmazlık hususunda seni hakem kılıp sonra da verdiği hükümden içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın (onu) tam mânâsıyla kabullenmedikçe îmân etmiş olamazlar.”⁵² “Resûl size ne verirse onu alın, neden men’ederse ondan vaz geçin.”⁵³

İşte bütün bu âyetler gösteriyor ki, Allâh’ın emirlerine olduğu gibi, Resûlüllâh’ın (s.a.v.) emirlerine de uymak şarttır.

Sünnet, Resûlüllâh’ın Rabb’inden aldığı risâleti tebliğden ibârettir. Hazret-i Allah, risâleti tebliğ hususunda şöyle buyurmuştur:

“Ey Resûl, Rabb’inden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan, onun emirlerini tebliğ etmemiş olursun.”⁵⁴

Sünnet de Peygamberimiz’in (s.a.v.) tebliğine dâhil olduğuna göre, ona uymak Allâh’a uymak demektir. Peygamber’e (s.a.v.) imanı ve bunun bir neticesi olarak da ona uymayı çok açık bir şekilde emreden bir âyet-i kerimedeyse, **“Allâh’a ve ümmî olan (okuyup yazması olmayan) Peygamber’e îmân edin. O Peygamber de Allâh’a ve onun sözlerine îmân etmiştir. Ve ona uyun ki, hidâyete eresiniz”**⁵⁵ buyruluyor.

Hâsılı, şer’î hükümlerde **sünnetin** delil oluşu, bizzat **Kur’an** âyetleri ile sâbittir. Buna göre Resûlüllah (s.a.v.), hadisleriyle Kur’ân-ı Kerim’i tefsir etmiş; dolayısıyla sünnet, bir bakıma Kur’an’dan neş’et etmiştir.

Sünnetin teşri’ kaynağı oluşuna dair hadisler...

İslâm hukukunda **sünnet**, teşri’de (hüküm ortaya koymada) Kur’ân-ı Kerim’den sonra ikinci kaynaktır.

⁵¹ Kur’ân-ı Kerim, Ahzâb, sûresi, 33/36.

⁵² Kur’ân-ı Kerim, Nisâ sûresi, 4/65.

⁵³ Kur’ân-ı Kerim, Haşr sûresi, 59/7.

⁵⁴ Kur’ân-ı Kerim, Mâide sûresi, 5/67.

⁵⁵ Kur’ân-ı Kerim, Â’raf sûresi, 7/158.

Sünnet, hükümleri açıklama bakımından, Kur'ân'ın tamamlayıcısı ve yardımcıdır. Ondaki müphem ve mücmel (kapalı ve kısa anlatılmış) olan hükümleri açıklar. Umumî hükümlerini tahsîs eder. Nâsîh ve mensûhu (hüküm kaldıran ve hükmü kalkanları) bildirir.

Sünnet, Kur'ân'da asılları sâbit olan meselelerin hükümlerini tamamlayıcı mâhiyette açıklamalar yapar. Aynı zamanda sünnet, Kur'ân'da bulunmayan bazı hükümleri de koyabilir.

Sünnetin bir teşri' kaynağı olduğunu gösteren bazı hadîs-i şerifleri şöyle sıralayabiliriz:

1. **“Bana Kur'an ve onunla beraber onun gibisi (sünnet) verildi. Yakında karnı tok, koltuğuna yaslanmış birisi, ‘Size bu Kur'an yeter; onda neyi helâl bulursanız, onu helâl kabul ediniz; onda neyi haram bulursanız, onu da haram biliniz’ diyecek. Şunu iyi bilin ki, Resûlüllâh'ın haram kıldığı da Allâh'ın haram kıldığı gibidir...”**⁵⁶

2. Resûlüllah (s.a.v.) Efendimiz, Muaz b. Cebel'e (r.a.), **“Sana bir dâvâ getirildiğinde ne ile hükmedeceksin?”** diye sordu. O da, **“Allâh'ın Kitâb'ında bulduğumla hükmedeceğim”** diyerek cevap verdi. Resûl-i Ekrem (s.a.v.), **“Onda bulamazsan ne ile hükmedeceksin?”** diye tekrar sordu. Hz. Muaz, **“Resûlüllâh'ın sünneti ile hükmedeceğim”** cevabını verdi. Konuşma sonunda Peygamberimiz (s.a.v.) Hz. Muâz'ın bu şekilde cevap vermesine çok sevindi ve Allah Teâlâ'ya hamd ü senâda bulundu.

3. **“Size, kendilerine sarıldığımızda hiç sapıtmayacağınız iki şey bırakıyorum: Allâh'ın Kitâbı ve Nebî'sinin sünneti.”**⁵⁷

Bu hadîs-i şerifler, sünnetin bir teşri' kaynağı (şer'î hükümler için delil) olduğunu çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Sahâbîler de, her mevzûda Resûlüllah'ın (s.a.v.) sünnetine uymuşlar, fetvâ ve hüküm verirken Kur'an'dan sonra ona mürâcaat etmişlerdir. Kısacası, İslâm'ın ilk devirlerinden itibaren zamanımıza kadar geçen süre zarfında bütün âlimler, Kur'an'dan sonra sünnet'i

⁵⁶ Ebû Dâvud, Sünen, 5, 11.

⁵⁷ İmâm Mâlik, Muvatta', Kader, 3.

bir teşri‘ kaynağı olarak kabul etmişler ve bu mevzûda icma‘ vâki olmuştur.

Buraya kadar ifade etmeye çalıştığımız gibi, Kur’ân-ı Kerim’in pek çok âyeti, Resûlüllâh’a itâat etmenin farz olduğunu ortaya koymaktadır. Bu, İslâm’ın ve imanın bir îcâbidir. Bu olmaksızın ne İslâm’dan, ne de imandan söz edilebilir. Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz’e itâat ise, onun sünnetine uymaktan başka bir mânâya gelmez. Bu sebeple sünnete uymanın, Müslüman ve mü’min olmanın bir gereği olduğu da gayet açık bir şekilde anlaşılır.

Şu halde bir peygamberin peygamberliğine inanmak; ona itâat etmek, verdiği hükme, söylediği söze boyun eğmek, getirdiği her şeyi kabul etmek zarûret ve mecburiyetini iktiza eder. Zira onun haram kıldığı Allâh’ın haram kıldığı gibi, helâl dediği de Allâh’ın helâl kıldığı gibidir. Resûlüllah’a ittibâ olmazsa, ona inandım demenin bir mânâsı kalmaz. Resûlüllah’a muhâlefet ederek Allâh’a itâat ettiğini ve onun hükmüne boyun eğdiğini söylemek mümkün değildir.

Bununla beraber, kıyâmete kadar olacak birçok şeyi ümmetine bildiren Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.), sünnetini kabul etmeyenlerin de çıkabileceğini şöyle haber vermişlerdir:

“Yakında koltuğuna yaslanmış, karnı tok sırtı pek bir kimse çıkar ve kendisine benim hadîsim okunduğunda, ‘Bizimle sizin aranızda Allâh’ın kitâbı vardır. Onda bulduğumuz helâlî helâl, harâmı da haram kabul ederiz’ der. Dikkat edin! Şüphesiz ki Resûlüllâh’ın haram kıldığı, Allâh’ın haram kıldığı gibidir.”⁵⁸

Sünnetin kısımları...

Yukarıda belirttiğimiz gibi, yapısı itibariyle sünnet üç nevidir:

- 1) **Kavlî sünnet,**
- 2) **Fiilî sünnet,**
- 3) **Takrîrî sünnet.**

⁵⁸ İbn-i Mâce, Sünen, Mukaddime, 2.

Kavlî sünnet: Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz'in, çeşitli münâsebet ve maksatlarla söylediği sözlerdir. Mâlum olduğu üzere kavli sünnetler çoktur. Bu cümleden olarak şu hadîs-i şerifi zikredebiliriz:

“Kim bir mü'minin dünyevî bir sıkıntısını giderip ona ferahlık sağlarsa, Allah da kıyâmet günü, karşılaşacağı sıkıntılardan birinde ona ferahlık verir. Kim eli darda olan birine ödeme kolaylığı gösterirse, Allah ona hem dünyada hem âhirette kolaylık verir. Kim Müslüman'ın ayıbını örterse, Allah da onun dünyada ve âhirette ayıbını örter. Bir kul, kardeşinin yardımına koştuğu sürece, Allah da o kuluna yardım eder. Kim ilim elde etmek için bir yola koyulursa, Allah onun bu yoldan cennete ulaşmasını kolaylaştırır. Allâh'ın evlerinden birinde Allâh'ın Kitâbı'nı okumak ve Kur'an ilmiyle meşgul olmak üzere toplanan bir cemaate mutlaka sekîne ulaşır⁵⁹; o cemaati rahmet kaplar, melekler kuşatır ve Allah onları kendi nezdindekilerin içinde zikreder. Ameli(nin kötülüğü ve yetersizliği) kendisini gerilerde bırakan kişiyi, soylu oluşu ileriye götürmez.”⁶⁰

Fiilî sünnet: Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz'in yapmış olduğu ameller-işlerdir. Fiilî sünnete misâl olarak, Sevgili Peygamberimiz'in ibâdetler, ticarî-ictimâî, ferdî-âilevî muâmeleler, nikâh ve benzeri hususlardaki davranışlarını sayabiliriz. Meselâ abdest, namaz ve hacla ilgili fiilleri... Dâvâcının yemin edip de tek şahit göstermesi üzerine hüküm vermesi gibi.

Âlimler, Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz'in fiillerini üç kısma ayırmışlardır:

a) Hem Resûlullâh'ın, hem de ümmetin uyması gereken fiiller... Meselâ namaz, oruç, hac, zekât gibi ibâdetlerin edâ ve ifası...

⁵⁹ Yani, kalblerine bir nûr iner ve bu nûr ile kalbleri huzur ve sükûnet bulup mutmain olur. Müfredât'ta şöyle denilmiştir: Sekîne bir melektir, mü'minin kalbini teskin eder, ona güven verir. (Bursevî, İsmâil Hakkı, a.g.e., 9, 12.)

⁶⁰ İmam Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2, 252.

Şirketlerle alâkalı hususlarda, alış-veriş mevzûlarında, borç alıp vermelerde uyulması gereken esaslar gibi.

b) Resûlullah Efendimiz'in kendisine mahsus fiilleri ki, bunlara “**Hasâis-i Nebevî** (Peygamberliğe âit hususiyetler)” denir. Meselâ ona, **kuşluk** ve **teheccüd** namazları farzdı. Halbuki ümmete farz değildir. Dokuz kadını aynı anda nikâhı altında bulundurabilmesi de ona mahsus fiillerdendir.

c) Peygamberimiz'in (s.a.v.) beşerî yönü ile alâkalı fiilleri... Meselâ onun **yemesi-içmesi, giyinip kuşanması** ve saire bunlara dâhildir. Bunların mükelleflere mubah oluşları dışıncda başkaca bir teşri'î vasıfları yoktur. Bununla beraber sahâbiler, bu davranışlar bakımından da Resûlullah Efendimiz'e uymaya son derece ehemmiyet vermişlerdir.

Şu hadîs-i şerif, sünnetin üç kısmını de içerisine almaktadır. İbn-i Ömer (r. anhümâ) demiştir ki:

“Nebî (s.a.v.), altından bir yüzük edinmişti; insanlar da altından yüzük edindiler. Nebî (s.a.v.), ‘**Altından bir yüzük edinmiştim, ben onu ebediyyen kullanmayacağım**’ buyurdular ve yüzüğü parmağından çıkardılar. İnsanlar da aynı şekilde yüzüklerini parmaklarından çıkardılar.”⁶¹

Görüldüğü gibi bu sünnet, **kavlî, fiilî** ve **takrîrî** sünnetlerin üçünü de ihtivâ etmektedir. Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz'in, insanların yüzüklerini parmaklarından çıkarmalarına karşılık ses çıkarmamaları, takrîrî sünnet olarak kabul edilir.

Takrîrî sünnet: Resûlullâh (s.a.v.) Efendimiz'in, huzûrunda söylenen bir sözü veya yapılan bir fiili, bir hareketi yahut gıyâbında söylenen söz ve işlenen bir işi duyduktan sonra, onları reddetmeksizin sükût etmesidir. Bu sükût, söylenen sözlerin, yapılan işlerin mubah olduğunu gösterir. Çünkü Resûlullâh'ın bâtil ve İslâm'ın kabul etmediği bir şey karşısında sessiz kalması

⁶¹ Buhârî, Sahîh, İ'tisâm, 4.

düşünülemez. Bu nevi sünnete, Resûlullah Efendimiz'in, büluğ çağına yaklaşmış çocukların Mescid'de kısa mızraklarla oyun oynamalarına ses çıkarmaması **örnek gösterilebilir. Aynı şekilde Sevgili Peygamberimiz'in**, su bulamadığı için teyemmümle namaz kılıp, sonra su bulunduğu halde namazını îade etmeyen **kimsenin bu hareketine ses çıkarmaması da misâl verilebilir. Onun, bu hareketler karşısında sükût etmesi, onları kabul ve tasvip etmesi mânâsına gelmektedir.**

Takrîrî sünnete bir başka misâl:

Münâfıklar, babası ile kendi arasındaki renk farklılığından ötürü **Üsâme bin Zeyd** (r.anhümâ)'in nesebine dil uzatıyorlardı. Çünkü Hz. Üsâme çok siyah, babası Hz. Zeyd ise iyice beyaz tenli idi. Bir gün Üsâme ve babası Zeyd (r.anhümâ) mescidde uyuyorlardı. Üzerlerinde bir örtü vardı. Ayaklarından başka hiçbir yerleri görünmüyordu. Kıyâfet âlimi, yani ayak izlerini inceleyerek kişinin babasına ve kardeşine benzerliğini tesbit edebilme ilmine vâkıf olan biri (kaaif), onların ayaklarını görünce, **"Bu ayaklar, birbirinden olma** (yani aynı soydan kişilerin ayakları)" dedi. Bu sözü duyan **Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz'in** yüzünde sevinç emâreleri görüldü. İşte bu, **"kıyâfet ilmi"**nin nesebin belirlenme yollarından biri olarak kullanılmasının tasvîbi oluyordu.

Bir diğer misâl de **Amr bin Âs**'ın (r.a.) anlattığı şu hâdisedir: **Zâtü's-selâsil** gazvesine gönderildiğimde, çok soğuk bir gecede ihtilâm olmuştum. Gusûl abdesti aldığım takdirde canımı kaybedeceğimden endişe duydum. Bu sebeple teyemmüm ettim, sonra arkadaşlarıma sabah namazını kıldırđım. **Resûlullah'a** (s.a.v.) geldiğimizde onlar bu durumu kendisine anlattılar. Resûlullah Efendimiz bana sordu: **'Amr! Cünüp olduğun halde arkadaşlarıma imam oldun öyle mi?'** Dedim ki: 'Allah Teâlâ'nın, **"Kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir."**⁶² âyetini hatırladım; bunun üzerine teyemmüm ettim ve namaz kıldım. Resûlullah (s.a.v.) güldü ve hiçbir şey söylemedi. İşte bu hâdisede **Resûlullâh**'ın gülüşü, su bulunsa bile çok şiddetli soğukta teyemmüm edilebileceğine dâir bir **takrîrî** idi.

⁶² Kur'ân-ı Kerim, Nisâ sûresi, 4/4.

Kezâ, **Muaz bin Cebel**'i (r.a.) **Yemen**'e gönderirken, **Resûlullah** (s.a.v.) **Efendimiz**'in onun söylediklerini tasvîbi de **takrîrî sünnet** kabilindedir.

Yine aynı neviye başka bir misâl de şöyledir:

Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.), **Selmân-ı Fârisî** ile **Ebudderdâ** (r.anhümâ) arasında kardeşlik ilân ettikten sonra, Hz. Selmân Ebudderdâ'yı ziyâret etmişti. Bu esnada Ebudderdâ'nın hanımını pek eski bir kıyâfet içinde gördü ve onun bu hâline taaccüp ederek sordu:

– **Bu perişan hâlin ne?** O da:

– **Kardeşin Ebudderdâ'nın dünyada ihtiyaç duyduğu hiçbir şey yok!** cevabını verdi.

Ebudderdâ hazretleri eve geldiğinde, Hz. Selmân'ın önüne yemek koydu ve ona,

– **Buyur, sen ye; ben oruçluyum,** dedi. Hz. Selmân:

– **Sen yemezsen ben de yemeyeceğim,** karşılığını verdi. Bunun üzerine Ebudderdâ da yedi. Gece olunca Ebudderdâ hazretleri namaz için kalkmaya davrandı. Hz. Selmân ona:

– **Uyu!** dedi ve o da uyudu.

Sonra bir daha kalkmaya davrandı. Hz. Selmân yine:

– **Uyu!** dedi, o da tekrar uyudu. Sabah olunca Hz. Selmân:

– **Şimdi kalk!** dedi. Kalktılar, namaz kıldılar.

Sonra Hz. Selmân şöyle dedi:

– **Bil ki; senin üzerinde nefsinin hakkı var, Rabb'inin hakkı var, müsâfirinin hakkı var, âilenin hakkı var. Her hak sahibine hakkını ver.**

Daha sonra Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz'e geldiler ve olanları anlattılar. Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.), şöyle buyurdu: **“Selman doğru söylemiş.”**

Bu hâdisede de **Resûlullah Efendimiz**'in, Hz. **Selmân**'ın söylediklerine dair bir **takrîri-tasvîbi** bahis mevzuudur.

Bid‘at nedir?

Lûgat mânâsıyla “bid‘at”, ibda‘ masdarından meydana gelmiş bir isimdir. Sanat ifade eden bir şeyi, geçmiş bir örneği esas almaksızın ilk olarak yapmak, îcat etmek mânâsına gelir. Bu mânâda Cenâb-ı Hak, Kur‘ân-ı Kerim’de zâtını, “**Bedû’s-semâvâti ve’l-ard**”⁶³, yani “**gökleri ve yeri ilk îcad eden, yaratan**” olarak vafediyor.

Fıkıh lisânında “bid‘at”; Resûlullah Efendimiz’in **sözü, fiili** ve **takrîri** olarak anlatılan sünnete zıt, sahâbenin **söz** ve **fiiline** aykırı olan haller mânâsında kullanılır. Diğer bir ifadeyle, dinde sahâbeden sonra ortaya çıkan amel ve inançlardaki eksiltme veya fazlalaştırmalara, ahlâkî sâpmalara bid‘at denilir.

Bu târiflerden de anlaşılacağı üzere, dinî bir tâbir olarak bid‘at, aklın ve adâletin yani günlük hayatı tanzim eden davranışların dışında ve sırf Allâh’a yaklaşmak için ibâdet maksadıyla yapılan fiiller ve kabulleniş biçimleriyle alâkalıdır. Yoksa lûgat mânâsıyla sonradan ortaya çıkan her şey demek değildir. “**Siz, benim ve râşit halîfelerimin sünnetine sarılın**” hadîs-i şerifi bunu anlatır. Bu sebeple bid‘atin güzeli olmaz.

Bid‘ati dar mânâda **sünnetin**, geniş mânâda **dinin** zıddı olarak tesbit ettikten sonra, dinde yerilen ve kaldırılması için mücâdele edilmesi istenen bir şey olduğu kendiliğinden ortaya çıkar. “**İşte benim dosdoğru olarak yolum budur, ona uyun. Diğer yollara uymayın ki, bu sizi onun yolundan ayırmasın**”⁶⁴ âyet-i kerimesinde geçen “**diğer yollar**”, tefsirlerde bid‘atler olarak açıklanmıştır. Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz buyururlar ki:

“Şu yolumuzda, onda olmayan bir şey ihdâs eden olursa, bu reddolunur.” “Kim, yolumuza uymayan bir iş yaparsa, o makbul değildir.”⁶⁵ “Sözlerin en iyisi Allâh’ın Kitâbı, yolların en iyisi Muhammed’in yolu, işlerin en kötüsü de (dinde) sonradan ortaya

⁶³ Kur‘ân-ı Kerim, Bakara sûresi, 2/117.

⁶⁴ Kur‘ân-ı Kerim, En‘âm sûresi, 6/153.

⁶⁵ Feyzu’l-Kadir, 6, 36.

çıkarılanlardır ve her bid‘at sapıklıktır.”⁶⁶ “Allah, her bid‘atçıya, bid‘atini terk edinceye kadar tevbe kapısını kapatmıştır.”⁶⁷ “Allah Teâlâ, bid‘at sahibinin orucunu, namazını, sadakasını, haccını-ömrünü, cihâdını, (kötülüklerden) sarf-ı nazar etmesini ve adâletini kabul etmez. Hamurdan kıl çeker gibi İslâm’ın kemâl sâhasından çıkar.”⁶⁸ “Allah, bid‘at sahibinin amelini, bid‘atini terk edinceye kadar kabul etmeye râzi olmadı.”⁶⁹

Sahâbe-i kiramdan Abdullah b. Mes‘ûd (r.a.) demiştir ki:

“Sünnette orta hallilik, bid‘atte yorulmaktan iyidir.”

Bid‘at inançta, ibâdette, âdet ve an’ânelerde olur. İnançlardaki bid‘atlerin bir kısmı, sahibini dinden bile çıkarır; bir kısmı ise dalâlet ehlinin arasına sokar. Bunun içindir ki Ehl-i Sünnet âlimleri, imam ameli bakımından fâcir yani günahkâr dahi olsa ona uyulabilir, arkasında namaz kılınabilir. Ancak fücûru inançla alâkalı ise câiz olmaz, demişlerdir.

İnançla ilgili bid‘atlerden kurtulmak için, Ehl-i Sünnet’in itikat esasları dışındaki inançlardan uzak durmak, bu çerçevenin dışına taşmamak lâzım.

İbâdet ve âdetler yönünden oluşabilecek bid‘atlerden kurtulmak için de, Peygamberimiz’in (s.a.v.) sünnetlerine sımsıkı sarılıp, onlara son derece riâyetkâr davranmak gerekiyor. Ölçü onun sözleri, fiilleri ve tasvipleri, hulefâ-i râşidînin tatbikatı, hakikat âlimlerinin gösterdikleri yol olması icap ediyor.

... Ve unutmamak gerekir ki; Müslüman bir topluluk, bir bid‘at ortaya koyduklarında yani İslâm’da mevcut olmayan bir şey uydurduklarında, sünnetten onun misli kadar bir şey mutlaka kaldırılır.⁷⁰ Kısacası, bid‘atin zulmeti geldiğinde, sünnetin nûru orayı terk eder.

⁶⁶ İbn-i Mâce, Sünen, 1, 17.

⁶⁷ Berîka, 1, 118.

⁶⁸ İbn-i Mâce, a.g.e., 1, 19.

⁶⁹ İbn-i Mâce, a.g.e., 1, 19.

⁷⁰ Hadîs-i Şerif, Feyzu’l-Kadir, 6, 237.

Sünnete uymak ve bid'atlerden kaçınmanın önemi

Sünnet ve bid'at mevzuunda kaleme aldıkları mektuplarında, İmâm-ı Rabbânî (k.s.) hazretleri şunları yazmaktadır:

“Bazıları dediler ki: *Bid'at, hasene ve sey्यie olmak üzere iki nevidir. Peygamberimiz (s.a.v.) ve Hulefâ-i Râşidîn (r.anhüm) devrinden sonra ortaya çıkan fakat sünneti yok etmeyen her güzel amel, bid'at-i hasene yani güzel olan bid'attir; sünneti ortadan kaldıran ameller de, bid'at-i sey्यie (kötü bid'at)dir.*'

Şu fakîr ise, bid'at nev'inden olan hiçbir şeyde güzellikten ve nûrâniyetten bir şey müşâhede etmedim... Onlarda, zulmetten ve bulanıklıktan başka bir şey de hiss olunmadı. Kim ki bugün, basîret zayıflığı sebebiyle -farazâ- bid'at sahibinin içinde bir hoşluk ve güzellik görse bile, yarın keskin görüşe sahip olduğunda anlayacaktır ki, o işin neticesi zarar-zıyan ve pişmanlıktan ibarettir. Seyyidü'l-beşer aleyhissalâtü vesselâm Efendimiz, **'Her kim, işimizde (sünnetimizde) olmayan bir şey ihdâs ederse (ortaya koyarsa), o reddolunur'** buyurdu. Reddolunan, kabul edilmeyen bir şeye ise, iyilik ve güzellik nereden gelir ki?!

Yine Resûlüllah Efendimiz buyurmuşlardır ki: 'Sözün hayırlısı Allâh'ın Kitâbı'dır. Hidâyetin hayırlısı Muhammed'in hidâyetidir. İşlerin şerlisi, muhdes olan (dinde sonradan uydurulmuş) şeylerdir. Dinin aslında olmadığı halde sonradan ortaya konulan her şey bid'at, her bid'at da dalâlettir.' 'Size, Allâh'a karşı takvâ sahibi olmanızı tavsiye ederim. Dinleyiniz ve itâat ediniz; isterse (başınızdaki kimse, emîriniz) Habeşî bir köle de olsa... Aranızda benden sonra yaşayanlar, pek çok ihtilâflar görecektir. (O zamanda) sünnetime ve hidâyeti bulan Hulefâ-i Râşidîn'in sünnetine tâbi olunuz. Onları tutunuz ve azı dişleri ile yapışınız. Bilhassa (dininin aslında olmadığı halde) yeni ortaya konulan işlerden sakınınız. Zira dine sonrada sokulan her şey bid'attir, her bid'atse dalâlettir.'

Dinin aslında olmayıp sonradan ortaya konulan her şey bid'at ve her bid'at de dalâlet olduğuna göre, bid'atte güzellik mânâsı nasıl

olur? Bu mânâ yukarıda geçen hadîs-i şeriflerden de anlaşıldığı gibi, her bid'at sünneti kaldırır, yok eder. Bu sünneti kaldırma durumu ise, sadece bazı bid'atlere mahsus bir şey de değildir. O bakımdan bütün bid'atler kötüdür. Bunun içindir ki Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz, **'Bir topluluk, dinde yeni bir îcad çıkardığı zaman, ancak ona benzer bir sünneti kaldırmış olur'** buyurmuşlardır. Elhâsıl, sünnete yapışmak bid'at ihdâs etmekten çok hayırlıdır.

Hassan b. Sâbit'in (r.a.) de, Sevgili Peygamberimiz'den (s.a.v.) şöyle rivâyet etmiştir: **'Bir kavim dinlerinde bir bid'at îcad ettikleri zaman, Allah Teâlâ, onun benzeri olan sünnetlerden birini alır; kıyâmete kadar da onlara onu geri vermez.'**

Bilinmesi gerekir ki; âlimlerin ve mutasavvıfların, **bid'at-i hasene** olarak anlattıkları şeyler üzerinde tam mânâsıyla düşünülecek olursa, bunların sünneti kaldırdığı anlaşılır. Bu cümleden olarak, meselâ ölünün başına sarık sarmayı bid'at-i hasene saymışlardır. Halbuki o, sünneti kaldırmakta; zira bu âdet, sünnet olan kefeneye bir fazlalık getirmektedir. Bilindiği üzere kefenin sünnet olan şekli üç kat olmasıdır. Bundan fazlası kaldırılmıştır. Neshedilen, yani hükmü kaldırılan bir şeyi yapmak ise, sünneti kaldırmakla aynıdır.

Meşâyihden bazıları da; namazda sarığın bir ucunu sol taraftan sarkıtmayı güzel görmüşler, yani bid'at-i hasene kabul etmişlerdir. Halbuki sarıkta sünnet olan şekil, iki omuz arasından sarkmasıdır. Bu tatbikatın da sünneti kaldırdığı açıktır, kapalı bir yanı yoktur.

Aynı şekilde âlimlerden bazıları, namaza niyette, kalbî irâde ile birlikte dille de söylemeyi bid'at-i hasene olarak görmüşlerdir. Halbuki ne Peygamberimiz'den (s.a.v.), ne sahâbe-i kiramdan, ne de tâbiînün büyüklerinden niyetin böyle yapıldığına dair bir şey sabit değildir. Bu hususta sahih bir rivâyet olmadığı gibi, zayıf bir kavil dahi yoktur. Bilakis onlar, ayağa kalkar kalkmaz ilk tekbiri (iftitah tekbirini) almışlardır. Yani dille niyeti söylemenin bid'at olduğu âşikâr iken, bunun için de bid'at-i hasene demişlerdir.

Fakîr der ki; bu bid'at, sünnet bir yana, farzı dahi ortadan kaldırmaktadır. Çünkü bu takdirde insanların ekserisi, niyeti kalblerinde hazırlamadan ve kalbdeki gaflete de aldırış etmeden, sadece dille söylemekle iktifa ederler. İşte o zaman da, namazın

farzlarından biri olan kalble niyet, tamamen terk edilmiş olur, namaz da fesâda gider. Diğer bid'atler de buna kıyas edilebilir...

Resûlullah (s.a.v.) Efendimizin sünnetine tâbi olmakla kalmalısınız; **ashâb-ı kirâma** uymakla yetinmelisiniz. Zira onlar, **yıldızlar gibidir; hangisine uysanız, hidâyeti bulursunuz.**⁷¹

“Sünnet ve bid'atten her biri, diğerinin zıdır. Birinin varlığı diğerinin yokluğunu gerektirir. Birini ihyâ etmek, öbürünü öldürmeyi îcab ettirir. O bakımdan sünneti ihyâ etmek, bid'ati öldürmek olduğu gibi, tersi de böyledir.

Sünnetin kaldırılmasını gerektirdiği halde bid'ate hasene ismini vermek yani güzel demek, nasıl doğru olur? Ancak bu 'güzel' tâbiri ile, nisbî bir güzellik murâd ediliyorsa, o zaman doğru olabilir. Mutlak güzele imkân yoktur. Çünkü sünnetlerin tamamı, Hak sübhânehû ve teâlânın râzî olduğu amellerdir. Zıtları ise, şeytanın hoşnut olduğu şeylerdir. Bu sözler, bid'atin yaygın olması sebebiyle, bugün birçoklarına ağır gelmekte ise de, yarın bileceklerdir: Biz mi hidâyet üzereyiz, onlar mı?

Haberde şöyle bildirildi:

Geleceği va'd edilen **Hz. Mehdî** aleyhırdvân, saltanâtı zamanında dînin tervîcini (kıymet ve itibârını artırmayı) ve sünnetin ihyâsını murâd ettiğinde, bid'at ile ameli âdet edinen ve onları güzel zannedip bu zanni sebebiyle dîne ilhak eden Medîne âlimi, hayretle şöyle diyecektir: *'Şüphe yok ki bu şahıs, dinimizi ortadan kaldırmak ve şeriatimizi yok etmek istiyor!'* Bunun üzerine Hz. Mehdî aleyhırdvân, onun öldürülmesini (bid'atlerinin ortadan kaldırılmasını) emreder. Böylece onun, güzel sandığı fiillerin kötü yani birer bid'at olduğu da görülmüş olur. **'Bu Allâh'ın fazlıdır, onu dilediğine verir. Allah en büyük fazlın (lütuf, ihsan ve inâyetin) sahibidir.'**⁷²

⁷¹ el-Mektûbât, 1, 186.

⁷² K.K., Cum'â sûresi, 4; M.İ.R., 1, 255.

İnsanı bid‘atçiliğe götüren sebepler

İnsanı, bid‘atlere ve bid‘atçiliğe götüren sebepleri şöyle hulâsa edebiliriz:

√ **Sünneti bırakıp uydurma söz ve amellere tutunmak,**

√ Aklın sâhasını aşan mevzûlarda akla güvenip mantığına göre hareket etmek,

√ **Temel İslâmî ilimleri bilmediği halde, âyetleri-hadisleri kendi kanaat ve tahminlerine göre tefsir ve te‘vile (yorumlamaya) kalkışmak,**

√ Nefsânî arzu ve isteklerine meşru‘luk kılıfı bulmaya çalışmaktır.

İmâm Birgivî ve Hâdimî rahımehümallah, bid‘atlerin en çirkinini olarak şunları saymışlardır:

– **Namazda ta‘dîl-i erkânı terk etmek.**

– Cemaatle namaz kılariken imamı geçmek.

– **Safları düzeltmeden namaza durmak.**

– Hevâî arzu ve istekleri tahrik edecek şarkı-türkü söylemek ve dinlemek.

– **Kur‘ân-ı Kerim okurken ve zikir yaparken lahn yapmak (sesi dalgalandırmak), sallanıp raks etmek.**

– Hutbe okunurken **salât ü selâm** getirmek, “**âmîn**” demek.

– **İsrafçıya ve mescitte dilenene sadaka vermek.**

– Hatim için ve gösteriş maksadıyla ziyâfet vermek.

– **Kadınların toplanıp yüksek sesle “kelime-i tevhid” okumaları... Bir yabancıнын evinde tebrik, tâziye, hasta ziyâreti, kabir ziyareti ve sâire için toplanmaları... Erkeklerin duyacağı şekilde “mevlid-ilâhi-kaşîde” okumaları.**

Bu sayılanlara zamanımızdaki bir takım bid‘atleri de ilâve edebiliriz...

Sözün özü; her bid‘at bir sünneti yok ettiğinden, kaybolan ve işlenmeyen bir sünnetin ihyâsı da dinimizce büyük ehemmiyet arz etmektedir. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

“Benden sonra ölüp kaybolmuş bir sünnetimi kim diriltir ve yaşatırsa, onu yapanların sevâbından bir şey eksilmeksizin o, onların sevâbı kadar sevap alır. Kim de Allâh’ın râzi olmadığı sapıklık, bir bid‘at ihdâs ederse, onu yapanların günâhından bir şey eksilmeksizin o da, onların günâhı kadar günah alır.”⁷³

“Hurâfe” neye denir?

“Hurâfe” lûgatte; inanılmaz, uydurma, aslı esâsı olmayan, yalan hikâye ve rivâyetler, saçma sapan sözler, efsâneler demektir. Cem‘îsi, hurâfât olarak gelir.

Dinî istilâhımızda ise “hurâfe”; İslâm’ın aslında bulunmadığı halde, sonradan uydurulan, yaygınlaştırılan ve dinin aslındanmış gibi gösterilen her çeşit bâtil inanış ve âdetler mânâsında kullanılır.

Bir başka ifadeyle hurâfe, dinimizle alâkalı bazı hususların, bilerek veya bilmeyerek yanlış anlaşılması veya “yorumlanması” neticesi, başka bâtil inanış ve mahallî âdetlere de karışarak ortaya çıkan şeylerdir. Bu nevi asılsız inanç ve davranışlar, daha çok eski bâtil din ve inanışlardan gelen kalıntılar olarak ortaya çıkmaktadır.

Müslüman’ın **inanç** ve **ibâdetinde**, **ahlâk** ve **amelinde hurâfelere** yer yoktur. Onun hayatında **ölçü**; **Allâh’ın Kitâbı**, **Resûlü’nün sünneti**, **ashâbının gittiği yol**, **Ehl-i Sünnet âlimlerinin çizdikleri istikamettir.**

O bakımdan mü’min, ölen kardeşinin arkasından ne **alkış** tutar, ne de ona **çiçek** ve **çelenk** gönderir. Zira bunların ölene fayda vermeyeceğini, öbür âlemde geçer akçe değil, birer **hurâfeden** ibâret âdetler olduğunu bilir. Peki ya ne gönderir? Onun rûhunu şâd edecek, ona fayda verecek **Fâtihalar**, **duâlar**, **hayır** ve **hasenâtlar** gönderir.

⁷³ Tirmizî, Sünen, İlim, 4, 16.

Kabir ziyaretlerinde **sünnete** uygun hareket eder. **Velîleri**, **Allah dostlarını vesîle** edinerek duâlar edip, dünyevî-uhrevî meşru‘ isteklerinin kabûlünü **Cenâb-ı Hak**’tan bekler. Evliyâullâh’ın, Allah Teâlâ’ya yakınlıkta birer **vâsita** olduklarına inanır. Türbelere bezler- paçavralar bağlamaz. Kestiği **kurbanları** Allah için kesip, **sevâbını** o zâtın rûhuna **hediye** eder. Etini de fakir fukaraya dağıtır. Allah için kesilmeyen kurbanların murdar olduğunu ve etinin yenmeyeceğini bilir.

Kezâ **mü’min**, hâl ve hareketini, işini-gücünü **falcılara-medyumlara** göre değil, kendi **inanç esaslarına** göre düzenler. Sözde modern yemek târiflerine göre yemek yapacağım diye, yiyecek ve içeceklerine **alkollü** madde karıştırmaz. Görgü kuralları(!)na uyacağım diye, **sol eliyle yemek yemez, su içmez**. Giyim-kuşamında, “modadır” diye tesettürü ihmâl etmez; isrâfa meyledip gardrobunu **elbise, eşarp, ayakkabı koleksiyonu** hâline getirmez.

Hâsılı mü’min; gerek **ferdî** ve gerekse **ictimai** hayatında **İslâmî usûl** ve **esasları** kendisine düstur edinir. Gücünün yettiğince dinini yaşamaya, **bid‘at** ve **hurâfelerden** ise uzak kalmaya gayret eder.

* * *

2. İSLÂM'DA İ'TİKÂDÎ VE AMELÎ MEZHEPLER

İ'tikâdî mezhepler

İ'tikâdla-inançla alâkalı mezhepler, Ehl-i Sünnet ve Ehl-i bid'at diye ikiye ayrılmaktadır. Eş'ariye ve Mâturidiye mezhepleri birinci kısma; Hâriciler, Kaderiye, Cebriye, Vehhâbiye, Mu'tezile, Şîa, Mücessime ve benzeri mezhepler ise ikinci gruba girmektedir.

Ehl-i Sünnet, Resûlüllah (s.a.v.) Efendimiz'in ve ashâbının yoluna bağlıdırlar. Onların izinde olmayı kendilerine düstur olarak seçmişlerdir. Bundan dolayı Ehl-i Sünnet veya kısaca Sünnîler adını almışlardır. Ehl-i bid'at ise, sünnetten çok kendi uydurmaları olan düşünce ve inançlara bağlanırlar. Bid'at da kelime olarak sonradan uydurulan şey demektir.

Ehl-i Sünnet, âyet ve hadisleri kendi şahsî görüşlerine göre te'vil ve tefsir etmez, Allah ve Resûlü'nün kastettikleri mânâyâ uymaya çalışırlar.

Kıyasası, Ehl-i Sünnet'te ibtida' değil, ittiba' esastır. Yani, dinde aslı olmayan yeni şeyler îcad etmek yerine; Allâh'ın Resûlü'ne (s.a.v.) uyma, tâbi olma ve onun ashâbının gittiği yolu tâkip etme cihetini seçmişlerdir.

Ehl-i bid'at ise, âyet ve hadisleri kendilerine göre te'vil ve tefsir ederler. Bâtınîler ve Mu'tezile, hevâlarına uyup âyetlerin zâhirini terk ederek başka mânâlar ararlar. Bu yüzden onlar, Ehl-i hevâ diye de isimlendirilmişlerdir.

Ehl-i Sünnet, Hâriciler ve Vehhâbiler gibi tamamen zâhire de bağlı değillerdir. Nassları, öyle olur-olmaz şekilde te'vil etmemekle beraber, nassların rûhuna ve özüne de ehemmiyet verirler. Yani zâhir-bâtın dengesini muhâfaza etmeye çalışırlar.

Hâriciler'de olduğu gibi, bazı Ehl-i bid'at mezhepleri âyetlerin tamamını zâhirine göre değerlendirirler. Bunun için de, birçok noktada dalâlete düşerler. Bunlara “Zâhirperest” denir.

Ehl-i Sünnet, ümmetin bütünlüğüne, ittihat ve ittifâkına (birlik ve beraberliğine) büyük ehemmiyet atfederler. Tefrîkaya karşı çıkarlar. “Müslümanım” diyen herkesi İslâm kabul etmek taraftarındırlar.

Buna mukabil, Ehl-i bid'at mezheplerinin büyük bir kısmı, kendi mezhebinde olmayanları “Müslüman” kabul etmez; küfürle itham eder. Bu yüzden, Ehl-i firkat diye de isimlendirilirler.

Yetmiş üç fırka ve fırka-i nâciye

Resûlüllah (s.a.v.) Efendimiz, bazı hadîs-i şeriflerinde, ümmetinin düşeceği ihtilaflara dikkat çekmektedir. Bu hususta rivâyet edilen birçok hadîs-i şerif vardır. Bunların en genişi, Tirmizî ve İbn-i Mâce'de rivâyet edilen hadîslerdir.

İbn-i Mâce'de geçen hadîs-i şerifte Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz şöyle buyururlar:

“Yahûdiler, yetmiş bir fırkaya ayrıldı. Bunlardan biri cennette, yetmiş ateştedir. Hıristiyanlar yetmiş iki fırkaya ayrıldı. Onlardan da yetmiş bir fırka ateşte, bir fırka cennettedir. Muhammed'in (s.a.v.) nefsi kudret elinde olan Allâh'a yemin ederim ki, benim ümmetim de yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Bir fırka cennette, yetmiş iki fırka ise ateştedir.”

Sahâbîler, **“Yâ Resûlüllah! Cennette olan fırka kimlerdir?”** diye sordular.

Resûlüllah (s.a.v.), **“Cemaat”** diye cevap verdi.¹

İmam Tirmizî'nin (rh.) rivâyetinde ise şöyle buyurulmaktadır:

“İsrailoğulları yetmiş iki fırkaya ayrılmıştır. Ümmetim ise yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır. Bir tanesi hariç, bunların tamamı ateştedir.”

Sahâbîler, **“Yâ Resûlüllah! O kurtuluşa eren fırka kimlerdir?”** diye sorunca, Peygamber (s.a.v.) Efendimiz şöyle buyurdu:

“Benim ve ashâbımın yolunda olanlardır.”²

Böylece Peygamber-i zîşân (s.a.v.) Efendimiz, ümmetinin başına gelecek hâdiseleri, mu'cizevî bir şekilde haber vermektedir.

Bir kısım âlimler, ümmetin yetmiş üç fırkaya ayrılışının Hicrî üçüncü ve dördüncü asırda ortaya çıkmış olduğunu ifade etmişlerdir.

Hadis âlimleri, hadîs-i şerifte geçen ve cennetlik olarak vasıflandırılan firkadan maksadın, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat olduğunu kaydetmektedir. Çünkü ifrat ve tefrit ortasında, i'tidâl üzere Resûlüllâh'ın (s.a.v.) ve ashâb-ı kirâmın yolunu tâkip etmeyi kendilerine şaşmaz ölçü edinenler, bu fırka mensuplarıdır.

Cehennemlik olan firkalar ise, i'tikadî meselelerin birçoğunda, Ehl-i sünnet'e aykırı inançlarda bulunan mezheplerdir.

¹ İbn-i Mâce, Sünen, Fiten 17.

² Tirmizî, Sünen, İman 18.

Kelâm ilmiyle alâkalı eserlerin en eskilerinden olan Sevâd-ı Â'zam'da, Hicrî dördüncü asrın başında yaşadığı tahmin edilen müellif Hâkim es-Semerkindî (rh.), yetmiş üç fırka meselesini ve Ehl-i Sünnet'in neden fırka-i nâciye olduğunu açıklamaktadır. Ona göre, Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz'in işaret buyurduğu **yetmiş üç fırka** şunlardır:

Ehl-i Sünnet bir, **Hâricîler** on beş, **Mu'tezile** altı, **Mürchie** on iki, **Şîler** otuz iki, **Cehmiye**, **Neccâriye**, **Darrâriye**, **Kilâbiye** birer, **Müşebbihe** üç fırka olmak üzere toplam yetmiş üç fırka eder.

Fahr-i Kâinat (s.a.v.) Efendimiz'in işaret ettiği fırkalar bunlardır. Bunların sadece bir tanesi ehl-i hak olan Ehl-i Sünnet fırkasıdır. Diğerleri bid'atlerle ma'lûl olan mezheplerdir.³

“Yetmiş üç firkadan her biri, şerîate tâbi olduklarını iddiâ edip kendilerini necat bulan zümreden sayarlar. **“... Her fırka, kendinde bulunan ile sevinip böbürlendi.”**⁴ âyet-i kerîmesi onların bu hâlini tasdik eder. Halbuki Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz'in beyan buyurduğu **fırka-i nâciyeyi**, diğerlerinden ayıran delil, **“Benim ve ashâbımın yolunda olanlar”** açıklamasıdır.

Şeriat sahibi Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz'in burada, sadece kendilerini anlatması kâfi iken ashâbını da zikretmesi, **‘Benim yolum, ashâbımın gittiği yoldur. Kurtuluş yolu onların yoluna tâbi olmaya bağlıdır!’** mânâsınadır.

İşte Resûlullah Efendimiz bunu ilan etmektedir. Zira, ashâb-ı kiramın yoluna tâbi olmadan, Resûlullah'a (s.a.v.) tâbi olmak iddiâsı, boş bir dâvâdır. Hatta böyle bir ittibâ, hakikatte aynıyla Resûlullah'a (s.a.v.) isyan sayılır.

³ Sevâd-ı A'zam, s. 52.

⁴ K.K., Mü'minûn sûresi, 53.

Hâl böyle olunca, bu yolun yolcularına, necat bulmak nasıl mümkün olur?

Şu âyet-i kerîme bunların hâlini tam bir şekilde anlatır:

“Onlar, hakikaten kendilerinin bir şey üzerinde (doğru yolda, necatta) olduklarını sanırlar. Gözünüzü açın ki, onlar, cidden yalancılardan ta kendileridir.”⁵

Hiç şüphe yoktur ki, Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz'in ashâbının yolunda dâim olanlar, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat fırkasıdır. Allah Teâlâ onların gayret ve çalışmalarını makbul eylesin. İşte fırka-i nâciye bunlardır.”⁶

Ehl-i Sünnet mensupları musâmahakârdır

Ehl-i Sünnet mensupları umumiyetle musâmahakârdırlar. İ'tikadlarını kimseye zorla kabul ettirmeye çalışmaz; kendinden olmayanları tekfîr etmemeye çalışır; onların öldürülmelerini veya esir edilmelerini aslâ câiz görmez.

Ehl-i bid'at mezhepleri ise, umumiyetle mutaassıptırlar; kendi dışındakileri tekfîr ederler.

Yabancı din ve felsefelerin tesiri Ehl-i Sünnet mezheplerinin görüşlerini temelden değiştirmemiş-değiştirememiştir. Onlar; bu yabancı düşüncelerden, **“Hikmet mü'minin yitiğidir, nerede bulursa alır”** düsturunca, istifade etme yolunu seçmişlerdir. Ehl-i bid'at mezheplerinden Haricîler, eski Câhiliye devrindeki Arap telakkîlerinin; Şiîler, İran kültürünün; Mu'tezile ise, Yunan felsefesinin tesirinde kalmış ve bu tesirler altında birçok Sünnî inanca ters düşmüşlerdir.

⁵ K.K., Mücâdele sûresi, 18.

⁶ el-Mektûbât, İmâm-ı Rabbânî, 1, 80.

Ehl-i Sünnet mezhepleri ashâba sövmez, saygısızlık göstermez, kâfir demez; bilakis, büyük bir hürmet ve saygı besler. Ehl-i bid'at mezheplerinden Hâriciler, Şîiler ve Mu'tezile, ashâb-ı kiramdan bazılarını tekfir eder; onlara söver-sayar ve lânet okurlar.

Hâsılı, Ehl-i Sünnet'le Ehl-i bid'at arasındaki bâriz ve mümeyyiz farkları, ana hatlarıyla kısaca böyle ifade edebiliriz

Ehl-i Sünnet mezhepleri arasındaki amelî farklılıklar

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'e mensup müctehidlerin, bazı meselelerdeki farklı ictihâdları dolayısıyla muhtelif mezheplerin zuhûru, zorluk ve sıkıntı değil; Fahr-i Âlem (s.a.v.) Efendimiz'in mübârek beyanları ile, bilakis "rahmettir"; ümmet için kolaylıktır. Ayrıca, hiçbir devirde ve hiçbir zamanda münâzaa ve münâkaşa sebebi de olmamıştır. Ehl-i Sünnet Müslümanlar'ı hangi mezhepten ve hangi meşrepten olurlarsa olsunlar birbirlerine daima hürmet ve saygıda kusur etmemişlerdir.

Nitekim İmam Şâfiî (rh.); mezhebimizin imâmı, İmâm-ı Â'zam Ebû Hanîfe (rh.) hazretlerinin kabrinin müsait bir yerinde sabah namazı kılmış... İmâm-ı A'zam efendimizin ictihâdında esas aldığı usûllerle verdiği hükümlere duyduğu saygı sebebiyle, farzın ikinci rek'atinde kendi ictihâdı olan "kunut tekberi ve duâsı"nı terk etmiştir. Kezâ nikâh düşen bir kadının tenine elimizin değmiş olması, bir yaşlık gelmemesi hâlinde, Hanefî mezhebine göre abdesti bozmadığı halde, Hanefî fukahâsı, İmam Şâfiî hazretlerinin ictihâdına duyduğu saygı sebebiyle, abdesti yenilemenin müstehap olduğunu, fıkıh kitaplarında tasrih etmişlerdir. İşte bu engin saygı örneği de gösteriyor ki, Ehl-i Sünnet âlimleri-mezhepleri, asılda ve gâyede bir ve beraberdirler. Asılda hiçbir ayrılık-gayrılık yoktur; âdeta bedenimizdeki uzuvlar gibidirler.

Cenâb-ı Hakk'ın vücudumuzda bize bahşettiği kulak, göz v.s. gibi uzuvlar, birden fazla olduğu halde, bir şeyi çatal görme, bir kelimeyi iki ayrı mânâda işitme gibi ihtilâflar olmamaktadır. Bünyedeki her bir uzuv, aralarında çatışma yerine, her biri diğerine destek olmaktadır. Böylece, hedefte birliğin insan fitratı ile alâkalı bulunduğunu, sessizce ve fakat açıkça bize göstermektedirler. Kâinâtın her yerinde, bu ortak faâliyetin misâllerini görmek kabildir. Meselâ ağacın kökleri, topraktan aldığı suyu, gövdeye ve en ince dala hatta yapraklara kadar sevk etmekte; ağacın yaprakları da havadaki iki oksitli karbonu bünyesine alıp, klorofil ile karıştırarak enerji hâline getirmektedir. Böylece ağacın muhtaç olduğu tabiî ısıyı temin için uğraşmakta ve gâyede birliğin en ince örneğini gözlerimizin önüne sermektedirler.

İ'tikatta ve amelde Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat çerçevesinde bulunan mezheplere müntesip Müslümanlar da, rızâ-yı İlâhî'yi tahsil ve talep yolunda yapacakları kulluk vazifelerini, hilkatlerine en uygun olan yollardan birine intisap ederek yerine getirmektedirler. Aralarında münâkaşa, münâzaa ve hilaf yoktur. Zira usûl ve vâsıtaların farklılığı, gâye ve maksadın farklı olmasını gerektirmez. Müslümanlar hiçbir zaman gâye ile vâsıtayı birbirine karıştırmamışlardır. Bu aynen bir memleketin ordusuna benzer. Ordunun bünyesinde, kara-hava-deniz kuvvetleri ve hatta jandarma komutanlığı vardır. Ama hepsi de aynı merkeze yani genel kurmaya bağlı ve gâyeleri de birdir: Vatan müdâfaası...

Mevlâna Celâleddîn-i Rûmî'nin Mesnevîsi'nden bir hikâye ile mevzuumuzu noktalayalım. Şöyle ki:

Biri Türk, diğeri Arap, öbürü Fars, bir diğeri de Rum olan dört kişi, yolda giderken bir para bulmuşlar. Taksimi kabil olmayan bu para ile her biri, satın almayı arzu ettiği şeyi dile getirerek, karşısındakilere merâmını anlatmaya çalışıyormuş. Türk:

– **Üzüm istiyorum**, diyor. Onun merâmını anlamayan Acem:

– **Hâhem engûr** (Üzüm isterim), diyormuş. Onun diline vâkıf olmayan Arap:

– **Atlubu'l-ineb** (Üzüm isterim), diyerek isteğini dile getiriyormuş. Bu dillerin tamamen yabancıları olan Rum da:

– **Istafil, istafil** (Üzüm, üzüm) diye bağıriyormuş.

Aralarındaki münâkaşanın kavgaya dönüşmesine ramak kala, oradan geçmekte olan bir yolcu, onlara hakemlik yapmak üzere kendilerini sabırla dinler. Mesele açığa kavuşunca, parayı alıp karşıdaki manava gider ve satın aldığı üzümleri getirip önlerine koyar. Hepsinin arzu ettikleri şeyin aynı olduğunu isbat ederek aralarını bulur. Böylece, dört adamın lisanları ayrı, ifade tarzları farklı da olsa, meramlarının aynı olduğu ortaya çıkmış olur.

Hulâsa, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat yolunun müntesibi bulunan mezhepler ile tasavvuf yolunun meşreplerinde de vaziyet aynıdır. Hepsinin maksadı Cenâb-ı Hak, matlabı ve gâyesi de onun rızâsıdır.

Neden birden fazla mezhep vardır?

Bilindiği gibi amelde Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'e mensup olan hak mezhepler dörttür: Hanefî, Şâfîî, Mâlikî, Hanbelî... Diğer bir ifadeyle bunlara, Sünnî mezhepler dendiği gibi, mensuplarına da Sünnî Müslümanlar tâbir ediliyor.

Bu kısa açıklamadan sonra, gelelim hak dînin (İslâm) tek olmasına rağmen, hak mezheplerin birden fazla ve farklı olmalarına...

Evvela bu mezheplerin, Kur'an ve sünnet menşe'li ve bunların tefsir, te'vil ve îzah tarzları olup, İslâm'ın dışında bir müessese olmadığının bilinmesi gerekir. Mezhepler, yeni

zuhûr eden meseleleri halletmek için, ictimâî hayatın îcap ve zarûretleriyle tabîî olarak ortaya çıkmış Kitap ve Sünnet hudutları çerçevesinde hareket eden müesseselerdir. Dolayısıyla mezhepler, Kur'ân ve Sünnet'in sarîh ifadelerinin bulunduğu ve haklarında icma' olan hususlarda, yeni bir görüş ortaya koymazlar. Onların sâhası, hakkında sarîh bir hüküm bulunmayan ve icma' da olmayan fer'î meselelerdir.

Hiç bir mezhep imamı; ne İmâm-ı A'zam, ne İmam Şâfî, ne İmam Mâlik, ne de İmam Ahmed b. Hanbel (rahîmehümüllâh) hazretleri, mezhep kurma düşüncesiyle ortaya çıkmamıştır. Zamanın ilmî-ictimâî-iktisadî ve sâir şartları içinde, Kur'an ve sünnet ilimleriyle temâyüz etmiş "müctehid" vasfını hâiz insanların etrafında, tamamen bilgilenme maksadıyla teşekkül eden toplanmalar, zamanla düzenli-sistemli birer mezhep hâlini almıştır. Günümüzün moda tabirlerinden iktisâdî bir mefhumla ifade edecek olursak, mezheplerin meydana gelişi; mânevî bir arz-talep neticesidir.

İslâm dîninin, üzerine ikâme edildiği usûl⁷ (temel esaslar) Kur'an ve sünnet'le beyan edilmiştir. Fürûât⁸a ait bazı meseleler ise, bu temel esaslara aykırı olmamak kaydı ile örf-âdet ve an'âne (gelenek) farklılığı içindeki insanların vaziyetine bırakılmıştır. Bu, İslâm'ın cihânşümûl (uyd. evrensel) oluşunun îcâbıdır. Zira onun mübelliği olan,

⁷ **Usûl**; "asl" kelimesinin cem'îsidir. Esaslar, kökler, kâideler demektir. **Usûl-i dîn**, dinin temelleri, asılları; iman ve itikat esaslarıdır. Bunlar da, "**Âmentü**" cümlesinde yer alan altı esastır. Akâid ve kelâm ilminin bir diğer adı da "**usûl-i dîn**" ilmidir.

⁸ **Fürûât** ve **fürû'**; dal-budak, bir ana gövdeden ayrılan kolların her biri, aslın neticesi, ikinci derecede ehemmiyetli olan şey ve şûbe mânâlarına gelen **fer'** kelimesinin cem'îdir. Burada bununla kastedilen; ibâdet, amel ve ahlâkla alâkalı hususlardır. Bu tâbir, farklı ilim dallarında değişik mânâlarda kullanılır. Meselâ Ferâiz'de (İslâm mîras hukuku) bir mürisin yani mîras bırakan kişinin çocukları, torunları, torunlarının torunları... gibi kendinden aşağıdaki soyundan gelen mirasçılara fer' denir. Mîras bırakanın ana-babası veya daha yukarıdaki soy silsilesine ise asıl (cem'îsi usûl) denir.

Hâtemü'l-enbiyâ Efendimiz (s.a.v.) diğer peygamberler gibi sadece bir kabile, kavim veya coğrafi bir bölgeye gönderilmemiş; aksine, bütün âlemlere, insanların ve cinlerin tamamına gönderilmiştir. O bakımdan, dünyanın sonuna kadar herkese bütünüyle hitap etmektedir.

İlmî, iktisadî, ictimai, coğrafi, kültürel ve teknolojik farklılıklar bakımından dünyadaki cemiyet ve milletlerin yapısı muhtelifdir.

Bu durum karşısında, yeryüzündeki bütün insanları, en ince teferruâtına (ayrıntısına) kadar aynı şekilde hareket etmeye zorlamak, gayet tabii ki insan gücünü aşan teklifler yüklemek mânâsına gelecektir.

Şayet böyle bir şey gerçekleşebilecek mâhiyette olsaydı, en azından bugünün küçülen dünyasında yaşıyor olması gerekirdi. Halbuki her milletin kendine hâs hukuk yapısı ve ahlâk anlayışı olduğu, bunların aynen bir başka cemiyete adaptasyonunda ciddî problemlerin yaşandığı da bilinen bir gerçektir.

Zira her insana aynı yiyeceği yedirmekte, aynı giyeceği giydirmekte dayatıp ısrar etmekle, en ince teferruâta kadar her yerde, her şart ve ahvâlde aynı dîni hükümlere uymalarını istemek arasında bir fark yoktur.

Nitekim tıp fakültelerinde talebeye, “Karşınızda hastalık yok, hasta var; zira aynı hastalık ayrı şahıslarda farklı seyreder. Her vücudun her hastalığa mukâvemeti aynı olmadığı gibi, verilen ilaçlara karşı alınan cevaplar ve hassâsiyet durumları da aynı değildir. O bakımdan teşhisten sonraki tedâviniz, hastanın bünyesine göre olmalıdır” uyarısının yapıldığı da meşhurdur.

Fert bazında fizikî bakımdan bünyeler-tabiatlar nasıl farklılık arz ediyorsa, cemiyet olarak da çeşitlilik göstermektedir. Köylerde, kasabalarda yaşayan bir insanın

ihtiyaç ve istekleriyle büyük şehirlerde yaşayan bir insanın hayat şartları elbette ki aynı olamaz. Binaenâleyh, Ehl-i Sünnet çerçevesi içerisindeki mevcut mezhep farklılıkları da, İslâm adına bir nakîsa ve eksiklik değildir. Bilakis, beşer tabiatında olan bu farklılığa, âlemşümûl usûl ve esaslarla gelen İslâmî hükümlerin kıyâmete kadar bâki-cârî ve mer'î olduğunu gösteren bir nişânedir.

Aynı meselede çok farklı, hatta birbirine zıt gibi gözüken hükümlerin bulunması da tabiî karşılanmalıdır. Zira bu vaziyet, bugünün hukuk sistemlerinde de câridir ve fûrûâta ait meselelerde neredeyse önüne geçilemez bir hâldir. Bu şuna benzer:

Bir bardak suyu içmenin hükmü, kan kaybeden bir yaralı için haram iken, susuzluktan ölmek üzere olan birisi için farzdır.

İçmekle içmemek arasında fark hissetmeyen bir diğeri içirse, mubahtır; isterse içer, istemezse “neden içmedin?” diye zorlanamaz. Su, aynı sudur; ama şahıslar farklıdır. Bu farklılık dolayısıyla, hükümde de farklılığın olması tabiidir.

Ümmetin ihtilâfı rahmettir

Bir önceki yazımızda da ifade ettiğimiz gibi, amelde hak mezhepler dörttür. Bunlar;

Hânefi, Şâfiî, Mâlikî, ve Hanbelî mezhepleridir.

Bu dört mezhebin imamları da İmâm-ı A'zam, İmâm Şâfiî, İmâm Mâlik ve İmâm Ahmed b. Hanbel'dir (rahîmehümüllâh).

Bu mübârek ve muhterem müctehidler, bütün Müslümanlar için İlâhî bir rahmettir. Her bireri, edille-i şer'îye'den dînî hükümleri meydana çıkartıp ortaya koymuşlar, Müslümanlar'a tâkip edecekleri yolu açıkça göstermişlerdir. Bunlardan

herhangi birisinin mezhebine uyan bir Müslüman, hak bir mezhebe intisap etmiş, Ehl-i Sünnet yoluna girmiş olur.

Müctehidlerin hepsi de dînî meselelerin esasında müttefiktirler. Aralarında aslî noktada bir ayrılık yoktur. Ancak ikinci derecede bulunan bir kısım fer'î meselelerde ihtilaf etmişlerdir. Fakat dikkatlice incelendiğinde görülecektir ki, bunların da bir çoğu zâhirî bir farklılıktan ibârettir. Çünkü bu meselelerin bir çoğunda, bu mübârek zâtlardan biri azîmet ve takvâ yolunu, diğeri de ruhsat ve müsâade yolunu seçmiş; böylece ümmetin önüne geniş bir rahmet sâhası, kolaylık yolu açılmıştır. İşte, **“Ümmetimin ihtilâfı geniş bir rahmettir”** hadîs-i şerifi ile buna işaret buyurulmuştur.

İslâm hukûkunda ibâdetlere, muâmelelere ve sâireye ait pek çok mesele vardır. Bunların hükümlerini Kur'ân-ı Kerim, hadîs-i şerifler ve ümmetin icmâından bulup meydana çıkarmak öyle her Müslüman'ın yapabileceği birşey değildir. Bu, çok büyük bir ihtisas işidir. Her şeyden evvel “müctehid taslağı” değil, gerçek “müctehid” olmak gerekir. Müctehid olabilmek için de, bütün İslâmî ilimleri gâyet iyi bildikten başka, mevhibe-i İlâhî (Allah vergisi) olan ledünnî ilme de mazhar olmak lâzımdır.

Şunu da hemen ifade edelim ki; bu dört mezhepten her birinin müntesipleri, gâyet tabîî ki kendi mezheplerinin daha doğru, daha isabetli, sünnete, maslahata daha muvâfık ve daha elverişli olduğuna inanırlar. Aksi takdirde, o mezhebi seçmiş olmalarının bir hikmeti kalmaz. Fakat bundan dolayı da, diğeri mezhepleri küçümsemek, onlara saygısızlık etmek akıllarının kenarcığından bile geçmez, hepsine de hürmet ederler. O bakımdan hiçbir devirde İslâm'da hak mezhepler arasında bir çatışma olmamıştır, olmaz da. Zira bu karşılıklı saygı ve hürmet Ehl-i Sünnet inancının bir şîârıdır.

Mezhebe tâbi olmanın önemi

İmâm-ı Rabbânî (k.s.) hazretleri buyuruyorlar ki:

“Kitap ve Sünnet’in îcabına göre inanmak (Müslüman olabilmek için) nasıl zarûri ise, müctehid imamların onlardan istinbat ve istihraç ettiği (Kur’an ve hadislerden çıkartıp ortaya koyduğu) hükümlerin gereğince amel etmek de zarûridir. Hâl böyle olunca; helâl-haram, farz-vâcib, sünnet-müstehab gibi hükümleri bilmek de aynı şekilde zarûri olmaktadır.

“Müctehidlere uymak durumunda olan bir kimsenin, Kur’an ve hadisten, müctehidin görüşüne aykırı olarak hükümler çıkartıp alması ve onunla amel etmesi câiz değildir. (Mukallid bir Müslüman için) münasip olan; kendisinin, tâbi olarak taklid ettiği mezhebinin müctehidi tarafından ihtiyar edilen (seçilip alınan) kavil ile amel etmeyi tercih etmektir.”⁹

Meselâ, ülkemizde yaşayan Müslümanların çoğunluğu Hanefî mezhebine mensuptur. Bu mezhebe göre namazları cem etme ameli, sadece hac esnasında tatbik edilir.

O da Arafat’ta cem‘-i takdim yapılarak, öğle vaktinde öğle ile ikinci namazları birleştirilir; önce öğle sonra da ikinci namazı birbiri ardınca kılınır.

Müzdelife’de ise, akşam namazı te’hir edilerek yatsı ile birleştirilir ki, buna da cem‘-i te’hir denir. Bunların dışında – ister hac sırasında, ister haccın hâricinde– hiçbir zaman ve mekânda, şartlar ne olursa olsun, iki vaktin namazını birleştirmek Hanefî mezhebine göre câiz değildir.

Ashâb-ı kirâmdan Abdullah b. Mes‘ûd, Sa‘d b. Vakkas ve Abdullah b. Ömer (r.anhüm) gibi bazılarından da bu görüş rivâyet edilmiştir.

⁹ el-Mektûbât, 1, 286.

Hasan-ı Basrî, İbn-i Sîrîn, İbrahim Nehâî, Esved (rahımehumullah) gibi bir kısım selef-i sâlihîn de bu görüştedir. Bir rivâyette İmâm Mâlik'in (rh.) tercihi de bu yöndedir.

Bu durumda, Hanefî mezhebine mensup olan bir Müslüman'ın, yukarıda belirtilen zaman ve mekânların dışında, hiçbir hâl ve şartı bahane edip iki vaktin namazını bir vakitte birleştirerek kılması câiz olmaz. Diğer meseleler de aynen bunun gibidir.

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin beyan buyurduğu üzere, mukallid durumundaki Müslümanların, mensubu buldukları mezhebin görüşlerine göre amel etmeleri şarttır, zarûridir. Şuurlu bir Müslüman, aksi yöndeki iddialara kulak vermez.

Bizim dinimizde, sıradan herkesin kendi kafasına göre âyet ve hadislerden hüküm çıkarma ve keyfine göre amel etme gibi bir saçmalığa yer yoktur.

Hatta, değil İlahî bir dinde, hiçbir beşerî sistemde bile kanunları her önüne gelenin kendi kafasına göre yorumlaması, icthad etmesi gibi bir karmaşaya izin verilmez.

Çünkü böyle bir uygulamanın sonucu, toplumda rahatlık ve huzur değil, aksine anarşidir, terördür. Bu da, aklı başında hiçbir fert ve toplumun kabul ve tasvip edebileceği bir durum değildir.

Ayrıca belirtmek gerekirse, dinî meselelerde ihtiyaç yeni icthadlara değil, tefekkürdir; fikir plânında yapılacak çalışmalaradır. Bunlar da hiçbir sûrette kat'î nasslarda ve hakkında icma' bulunan mevzûlarda olmamalıdır. Zira bu noktalarda değil "düşünce üretmek", hakiki bir müctehidin icthad etmesi dahi câiz değildir. Meselâ namazın, orucun, zekâtın, haccın farziyeti; onların rükünleri, vakitleri hususunda icthâda asla yer yoktur. İslâm'ın fıkıh usûlü bunu böyle ortaya

koymuştur. Nitekim Mecelle'de de bu husus, “**Mevrid-i nassda ictihâda mesağ yoktur**” kâidesiyle belirtilmiştir.

Ama üzülererek ifade edelim ki günümüzde, namazda olduğu gibi, haccın, kurbanın da vakitlerinin değiştirilerek yılın 12 ayına yayılabileceği, yani senenin her mevsiminde yapılabileceği ictihâd(!)ında bulunma cür'etini bile gösteren sözde müctehidlere rastlamak mümkün. Hem de isimlerinin önünde kocaman kocaman ünvanlarıyla... Ve bunu da “bilimsellik!” adına yaptıklarını söylüyorlar ki, Allah'tan – şayet kabilse, istidadları varsa– hidâyetlerini istemekten başka ne dileyebiliriz!

Mezhepsizlik nereye götürür?

Büyük âlim Muhammed Zâhidü'l-Kevserî rahmetullâhi aleyh, mezhep tanımama, kabul etmeme hususu ile ilgili olarak, “**Mezhepsizlik dinsizliğe köprüdür**”¹⁰ başlıklı makalesinde bakınız neler söylüyor:

“Mezhepler sağlam temeller üzerine oturtulmuştur... Peki son zamanlarda liderlik sevdasıyla biri ortaya çakır da müctehidlerin ictihadlarının yerine kendi görüşünü ikâme edip, insanları, mezhepleri bırakmaya çağırır; mezheplerin mensuplarını şaşkınlık içerisinde bırakmaktan ve gösteriş budalalığında öte bir esasa dayanmayan kendi imamlığını (müctehidliğini) mezhepsizlik üzerine oturtmaya çalışırsa eğer, siz kendisini böyle bir vesvese ve kuruntuya kaptıran birine ne dersiniz?..

“Böyle birine, ya deli teşhisi konulmamış fakat tımarhâneye götürülmemekle hata edilmiş bir mecnûn dersiniz; yahut da böyle bir adamın delilerin akıllılarından mı, yoksa akıllıların delilerinden mi olduğunu kestiremezsiniz her halde...

¹⁰ Said Ramazan el-Bûtî, Mezhepsizlik İslâm Şeriatını Tehdit Eden En Tehlikeli Bid'attir.

“Bir müddetten beri bazılarından buna benzer nâralar duymaya başladık. Ki bunlar, akıllarınca müctehid imamların icthadlarını ortadan kaldırmaya yönelik olarak şer’î sâhalarda icthâda yelteniyorlar... Bu kuruntularına kulak asmadan önce, bana kalırsa, bunların akıllarından bir zorlarının olup olmadığı hususunda bir tıp doktoruna muâyene ettirilmeleri gerekir. Kendilerinde birazcık akıl bulunduğu tesbit edildiği takdirde, bunların, İslâm ümmetini din ve dünya işlerinde parçalamaya yönelik hedefler peşinde koştukları ve üzerlerine İslâm güneşi doğduğundan beri aralarında devam eden uzunca bir kardeşlik döneminden sonra bu ümmeti birbirleriyle didişmeye ve boğazlaşmaya sevk edecek mel’unca gâyeler güttükleri ve kesinlikle bu dinin düşmanlarından oldukları ortaya çıkar.

“Basîretli ve akl-ı selim sahibi bir Müslüman bu gibi propagandalara kanmaz. Evet, böyle bir Müslüman, tâbiün devrinden beri bu dînin usûl ve furûunu Efendimiz’den (s.a.v.) tevârüs ettikleri gibi koruyan müctehid imamların etrafından ayrılmaya çağırın bir nâra işittiğinde, yahut kulağına mezheplerden birine yönelik bir böğürtü çalındığında, mutlaka bu meş’ûm (uğursuz) sesin çıkış yerini aramalı, bu fitne yuvasını muhakkak keşfetmelidir.

“İslâmî ilimleri hakkıyla okuyan samimi bir Müslüman’dan böyle bir ses duyulmaz. Bu ses, olsa olsa İslâmî ilimleri üstünkörü, başlıklar hâlinde ve kendi emellerine hizmet edecek kadar öğrenip, İslâm âlimleri arasında gizlenmiş sahte bir Müslüman’dan duyulabilir. Akl-ı selim sâhibi bir Müslüman, kendisinde mevcut basîret nûruyla araştırdığında, bu nâranın çıkış yerinde, Müslümanlar’ın dertleriyle sadece gösteriş olsun diye dertlenen birine rastlayacaktır. Öte yandan bu adamın, Müslümanlar’ın dert ve sıkıntılarına aldırış etmeyen bir takım kimselerle sarmaş dolaş olduğunu, ancak fazilet güneşinin batış yerinden (Bati’dan) gelen eskiler hâriç, önüne gelen her eskiye düşman kesilen bir kimse olduğunu görecektir.

“İmam Ebû İshak el-İsferâyînî'nin buyurduğu gibi, **‘Bu işin özü safсата, sonu zındıklıktır...’**

“Bu meş‘um dâvet, yalnızca dinsizliğe uzanan bir köprüdür. Böyle bir dâvetin istilâ ettiği diğer ülkeler, küfür bataklığına saplanarak mahv olmuşlardır.

“Mü'min, parmağını bir delikten iki kere ısırtmaz...”

“Akıllı o kimsedir ki, başkasının uğradığı musîbetlerden ders alır.

“Doğruyu Allah söyler (ve söyletir), doğru yolu gösteren de odur.”

Günümüzde ictihad kapısı açık mıdır, kapalı mı?

Necip Fazıl Kısakürek anlatıyor:

“Bir konferansımda bana sordular:

– **Devrimizde ictihad kapısı kapalı mıdır, açık mıdır?**

Şu cevabı verdim:

– Devrimizde ve her devirde ictihad kapısı ardına kadar açıktır. **Nebî** ve **Resûl** gelmeyeceği mutlak... Fakat **müctehid** gelmeyeceğine ait hiçbir hüküm mevcut değil. Şu kadar ki, imkân âleminde serbest bırakılan bu nokta, o âlemin istediği şartlar bakımından imkânsıza döndürülmüştür. **Nebî** ve **Resûl** gönderilmesine **muhâl**, yeni müctehidler gelmesine de **imkânsız** demek doğru olur. Öyle bir **‘imkânsız’** ki, mücerrette mümkün, fakat müşahhasta kabil değil... Cins atların atladığı, meselâ 2 metre yüksekliğinde bir engel düşünün. O atlar geldi, geçti ve gitti. Nesillerse **Arap atı** yerine **atlı karınca** derecesinde küçüldü. Atlamak serbest, ama kim atlayacak?.. Hoş, atlasa da öbürlerinden farklı ne görecektir ve ne getirebilecektir?..

Demek ki, hem gerektirdiği şartlar, hem esasen getirdiği şartlar ve hem de esasen getirilmesi gereken şeylerin tamamlanmış olması bakımından, apaçık **ictihad** kapısı yeni bir geçişe sımsıkı kapalıdır. Bu devirde ve gelecek çığırlarda yeni **zaman** ve **mekân** tecellilerine karşı ancak **şeriat** bütününden zerre fedâ etmeyen büyük ‘**mütefekkirler**’ gelebilir....

Düşününüz ki, bir asrın değil, on asırlık yekpâre bir zaman bloğunun yenileyicisi **İmâm-ı Rabbânî** (k.s.) hazretleri, derecede belki bütün hak mezhep müctehidlerinden üstün olduğu halde **Hanefî** mezhebini, bin yıllık yenileyiciliğini (müceddidliğini) bu mezhep üzerine binâ etmişti ve kabul ettiği **temelle** üzerine kurduğu **binâ** arasında en küçük ihtilâf pürüzü yoktu.

Konferansımda söylediğim bu sözlerin, ‘**ictihad**’ meselesini en açık ifadeyle çerçevelediği zannındayım.”¹¹

* * *

¹¹ Doğru Yolun Sapık Kolları, İstanbul 1973, s. 98-99.

3. TASAVVUF VE TARÎKATLER

Tasavvuf nedir?

“Tasavvuf” lûgatte, saf olmak, sof yani yün dokuma elbise giymek, ilk safta bulunmak, suffe ashâbı gibi yaşamak mânâlarına gelmektedir.

Bâtın ehli, mâneviyat erbâbı nazarında ise tasavvuf;

- a) **Baştanbaşa edebtir.**
- b) Kötü huyları terk edip güzel huylar edinmektir.
- c) **Kimseden incinmemek, kimseyi incitmemektir.**
- d) Nefse karşı girişilen ve barışı olmayan bir savaştır.
- e) **Herkesin yükünü çekmek, kimseye yük olmamaktır.**
- f) Bütün mensuplarının birbirini dost ve kardeş tanıdığı bir birliktir.
- g) **Hak ile birlikte ve onun huzûrunda olma hâlidir.**
- h) Nefsinde fânî, Hak ile bâkî olmaktır. Bir başka ifadeyle; Hakk'ın seni senden öldürmesi ve kendisiyle yaşatmasıdır.
- i) **Keşif ve temâşâ hâlidir.**
- j) Temiz bir kalb, pâk bir gönül sahibi olmaktır.
- k) **Kâmil insan, velî bir kul olmaktır.**

Ebû Sehl Muhammed bin Süleyman (k.s.) hazretlerine:

– **Tasavvuf nedir?** diye sorulduğunda, şöyle cevap vermişlerdir:

– **Rabb’ine** (onun kazâ ve kaderine teslim olup) **itirazdan yüz çevirmektir.**

Ebû’l-Haseni’l-Bûşencî (k.s.) hazretleri de şöyle demiştir:

“Bana göre **tasavvuf; Allâh’ın gayri şeylerden kalbi temizlemek, eldekileri dağıtmak, başkalarının değerlendirmelerine fazla ehemmiyet vermemektir.**”

Şimdi dilerseniz, târifte geçen maddeleri teker teker ele alıp açıklamaya çalışalım.

1. Kalbi mâsivâdan temizlemek.

Bu husus, Allah Teâlâ’nın fakir muhâcirler hakkında beyan buyurduğu âyet-i kerimede şöyle geçmektedir: “**Yurtlarından ve mallarından** (sürülüp) **çıkarılmışlar-dır.**”¹ Bununla beraber muhâcirler, zaten mâsivâyı kalblerinden söküp attıkları için, yurtlarından ve mallarından ayrılmaları onları hiçbir şekilde huzûrsuz etmemiştir.

2. Eldekileri çıkarmak. Kur’ân-ı Kerim’de, bu haslete sahip olan mü’minler için, “**Mallarını gece ve gündüz, gizli ve âşikâr Allah yolunda infâk ederler**”² buyurulmaktadır.

Dilerseniz âyette anlatılan bu hususu açıklayan bir hâdiseye devam edelim yazımıza...

Bir gün **Hz. Ömer** (r.a.), 400 dînârı alıp bir keseye koydu ve câriyesine şöyle dedi:

– **Bunu Ubeydetü’bnü’l-Cerrâh’a götür teslim et. Ne yapacağını görmek için de, bir müddet evinde kal.**

Câriye parayı alıp ona götürdü ve:

¹ Kur’ân-ı Kerim, Haşr sûresi, 59/8.

² Kur’ân-ı Kerim, Bakara sûresi, 2/274.

– **Mü'minlerin emîri, bununla bir takım ihtiyaçlarınızı görmeniz için bunları gönderdi,** dedi. Bunun üzerine Ubeyde (r.a.) önce:

– **Allah ona lûtfetsin, rahmet etsin,** diyerek duâ etti. Sonra da, “**Ey Cârîye! Buraya gel! Şu 7 dînârı falancaya, şu 5 dînârı filancaya götür...**” dedi. Ve böylece dağıta dağıta hepsini bitirdi.

Cârîye **Hz. Ömer**'e gelip olan biteni anlattı. Bu esnada Halife'nin, aynı miktarda parayı **Muâzü'bnü Cebel** (r.a.) için de hazırlamış olduğunu gördü. **Hz. Ömer** (r.a.) cârîyeye, bu parayı da verdi ve dedi ki:

– **Bunu da, Muâzü'bnü Cebel'e götür teslim et. Ne yapacağını görmek için de, bir müddet evinde kal.**

Köle parayı alıp ona götürdü ve:

– **Mü'minlerin emîri, birtakım ihtiyaçlarınızı görmeniz için bunları size gönderdi,** dedi...

Bunun üzerine **Hz. Muâz** radyallâhü anh da:

– **Allah ona lûtfetsin, rahmet etsin,** diye duâ etti; ardından da dedi ki: “**Ey cârîye, gel buraya! Al şu paraları; şu kadarını falancaya götür, filancanın evine şu miktarı bırak, filancanın evine şunu teslim et...**” Bu minvâl üzere gelen parayı dağıtmaya devam etti. Son anda duruma muttali' olan hanımı, “**Vallâhi,** dedi, **biz de miskiniz; bize de ver.**” Lâkin kesede sadece iki dînar kalmıştı. **Hz. Muâz** (r.a.), bunları da onun önüne attı.

Sonra cârîye dönüp olan biteni anlatınca, **Hz. Ömer** (r.a.) çok sevindi ve şöyle dedi: “**Onlar, hakikaten birbirleriyle kardeşirler.**”³

³ İbnü Mübârek, Zühed, s. 178-179.

3. Başkalarının değerlendirmelerine ehemmiyet vermeme hususuna gelince... Bu da âyet-i celilede şöyle beyan buyurulmuştur: **“Hiçbir kınayıcının kınamasından korkmazlar.”**⁴

Hâsılı tasavvuf erbâbı, mâneviyat ehli olan mü'minler; yukarıda anlatılan bütün târiflere uygun hâl ve tavır içerisindeyler. Kalblerinde Allâh'ın gayri şeylere (mâsivâyâ) yer vermeyen, her hâlükârda infak-tasadduk ve teberrûdan geri kalmayan, Allah yolunda yürürken başkalarının ayıplamalarına-kınamalarına da aldırmayan kimselerdir.

“İcâzet” ne demektir, tasavvufta icâzet neye denir?

“İcâzet”in lûgat mânâsı izin vermek, müsâade etmektir. Bu mânâda icâzet, ders okutan hocanın, talebesine okuttuğu kitap ve dersi kendisinden okuduğunu, ilimde ve yazıda tahsilini tamamladığını göstermek üzere vermiş olduğu vesîkaya (belgeye) isim olmuştur.

İcâzetlerde; okunan ders proğramları, ilmin ve okumanın değeri, ilmî ve ictimaî münâsebetler, kitâbiyat (bibliyoğrafya) ve ilmin usûlüne, tahsil tarzına (öğrenim biçimine) dair bilgiler bulunur.

Osmanlı medreselerinde verilen icâzetlerde; talebenin adı ile başlanır, hocası, hocasının hocası olarak tarihin içine doğru gidilir. Bu silsile bazan meşhur bir âlimde biter ve çoğu kez de iki cihan serveri Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz'de ve bazan da Hz. Allah'ta nihâyete erer.

Böylece İslâm dini, ilim öğrenme sâhasında, ilmin kaynağının Allah Teâlâ olduğunu belirtmiş oluyor. Bu husus Kur'ân-ı Kerim'de, **“Allah Âdem'e bütün isimleri** (eşyânın

⁴ Kur'ân-ı Kerim, Mâide sûresi, 5/54

adlarını ve ne işe yaradıklarını) öğretti. **Sonra onları** (evvela) **meleklerle arz edip buyurdu ki: ‘Eğer siz sözünüzde sâdık iseniz, şunların isimlerini bana bildirin’**⁵ âyetindeki mânâyâ dayanmaktadır.

Allah Teâlâ’nın meleklerle, Âdem aleyhisselâmın durumunu bildirmesinde hem tadrîsat (öğretim), hem de imtihan vardır. Bu imtihan bir müsâbaka imtihanıdır. Meleklerle Âdem aleyhisselâm imtihâna çekilmişler, Âdem babamız kazanmıştır.

İcâzetler bugünkü **diplomalardan** çok farklıdır. Aşağı yukarı şu bilgileri ihtiva etmekte idiler:

1. **Allâh’a** (celle celâlühû) **hamd ve senâ,**
2. Resûlullah’a ve ashâbına salât u selâm,
3. **İlme medhiye,**
4. İcâzetin (yani yazılan bu senedin) ehemmiyeti,
5. **Talebe ve hocalarının isimleri,**
6. Okutulan kitaplar ve ilimlerin adları,
7. **Allah Teâlâ’ya kadar varan hocaların silsilesi,**
8. Müderrisin, talebelerinden kendisini unutmamasını, Allah tarafından af ve mağfîret dileği ile hakkında hayır duâda bulunmalarını istemesi,
9. **Talebelerine, nasıl bir tâlim ve terbiyede bulunmaları gerektiği hakkındaki tavsiyesi,**
10. Sonunda imza ve icâzetin veriliş tarihi bulunur.

Tasavvuftaki icâzete gelince...

Bir şeyhin, muhip ve müridleri yetiştirmesi, ümmet-i Muhammed’e Allâh’ın emir ve yasaklarını, Peygamber’in (s.a.v.) sünnetlerini, dinini, kitâbını öğretmesi, feyz-i İlâhî’yi

⁵ Kur’ân-ı Kerim, Bakara sûresi, 2/31.

kalblerine tevzi' etmesi (dağıtıp yayması) için, ehil ve liyâkatli bir müridine izin vermesidir.

Bu izni isbât eden yazılı belgeye de “**icâzetnâme**” denir.

Yine müridlerin mühim iş ve hizmetlerde, bilhassa yolculuğa çıkarken şeyhten izin almalarına da **icâzet** denir.⁶

Tarîkat okuldur, tasavvuf ise müfredâtı

Çocuğunuz veya çocuklarınız okula gidiyorlar mı? Niçin okullar açılmıştır? Siz, çocuklarınızı neden okula gönderiyorsunuz? Okullar niçin **ilk, orta, lise, üniversite** diye sıralanıyor? Üniversite diplomasını alan çocuğunuz neden bir de ihtisas yapmak ihtiyacını duyuyor? **Master, doktora** gibi mefhumların ortaya çıkış sebebi nedir?

Eğitim ve öğretim (ta'lim ve terbiye) ile alâkalı bu suallere eminiz hepimiz aynı mânâ içinde cevap veriyorsunuz? Diyorsunuz ki:

“Çocuklarımız canımızdan aziz varlıklardır. Onlar bizim hayat meyvemiz, istikbâlimiz, teminatımız, ümidimiz, saâdet vesilemizdir. Yaşadığımız dünya mâlum. Akıp gidiyor. Biz, çocuklarını çok seven anne ve babalar olarak, yaşlanmadan çökmeden, gözümüzü bu dünyaya kapatmadan evvel, bunları bilgili, kültürlü, iyi-güzel-doğru düşünen, edep ve irfan sahibi, tecrübeli, kalifiye bir insan olarak yetiştirmek için okullara gönderiyoruz. Okullar, bu ulvî, kudsî maksatla açılmıştır. Çocuğun ilkokula başladığı zamandaki akıl, zekâ, öğrenme, kavrama, idrâk, mukayese ve hâfıza gücü ile daha sonraki yıllarda gelişen kabiliyetleri bir olmadığı için, kolaydan zor olana doğru, geniş, ihâtalı bir merhalede, eğitim ve öğretim müfredâtına geçiliyor. Her ilim dalı, derinlemesine

⁶ Hânî, Muhammed b. Abdullah, Behcetü's-Seniyye, Kahire, 1308, s. 45.

genişletilerek, kuşatıcı bir bilgi kesâfetine erişiyor. İlim, kültür, tecrübe ile çocuklarımız hem dünyanın maddî ve manevî tehlikelerine karşı mukavemet kazanıyorlar, hem de gelecek yıllara ve asırlara bu bilgi müktesebâtı ile hazırlanıp, kendi nesillerine daha güzel bir dünya bırakmak için uğraşıyorlar.”

Bu ifadelerinizin tamamı doğru ve mükemmeldir. Gerçekten her mahallede, her semtte, isimleri, mimârî tarzları, öğretim ve talebe kadrosu farklı okullar olmakla birlikte, hepsinin müfredât planı, dersleri, mevzûları, aynı **öğretim sistemi** içinde birlik ve bir bütünlük arz eder.

İdarî, iktisadî, ictimâî, tarihî ve kültürel geçmişimizden geleceğe uzanan **millî yapımız** içinde, sâfiyet ve kalitesini, derinlik ve güzelliğini Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz’e uzanan fikir, tefekkür, zikir, edep ve irfan çizgisini koruyarak gelmiş **tarikâtlar** (yollar, usûller, metodlar) içindeki eğitim müessesesi de aynen çocuklarımızın devam ettiği okullar gibi birer ilim, irfan, edep, kültür müesseseleridir. Hâl böyle iken, maalesef son yıllarda, bırakım echel-i cühelâ kişiler öne çıkarılarak, **tarikât** ve **tasavvuf** müessesemiz bu lîyâkatsiz gürûh eliyle örselenmek, hırpalanmak istenmiştir.

Nakşî, Kadîrî, Çeştî, Yesevî, Rufaî, Kübrevî, Şâzelî... gibi ve daha nice bu ciddiyet ve güzellikte teşekkül etmiş bulunan **tarikât müesseselerini**, millet fertlerinin eğitimi, olgunlaşması, edep ve terbiye içerisinde yaşamaları, sosyal yardımlaşma ve dayanışma (ictimâî tesânüt) ve **millî birlik** zarûretini gerçekleştirmeleri açısından fevkalâde hayırlı, faydalı birer **mektep** gibi görüyoruz. Bu mekteplerin temel eğitim müfredâtı bizzat **Fahr-i Kâinat Efendimiz** (s.a.v.) tarafından tesbit, tâyin, takdir edilmiş ve –sapıtanlar hâriç– bugüne kadar bu asil yolun bağlıları, Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz ve vârislerinin rûhâniyeti ile olan **alâka** ve **râbitalarını** inkitâsız (bağlılık, bîat ve sadâkatlerini kesintisiz) bir şekilde devam ettirmiştir. Bu güzel insanlara minnettarız.

Millet ve ümmet olarak bizim ruh ve mânâ nakışlarımızı, parlak medeniyet ve insanlık anlayışımıza, edebiyat, Şiir, hat, mimârî başta olmak üzere bütün san'at ve estetik dallardaki rakipsiz muvaffâkiyetlerimize kaynak teşkil eden **tarikat** ve **tasavvuf** kültürümüzü yıkmak değil, yükseltmek mecburiyetindeyiz.⁷

“Silsile” nedir, tasavvufta “silsile” neye denir?

“Silsile”, kelime olarak zincir demektir. Tasavvufta lisânında tarikat Şeyhlerinin üstâz zinciri mânâsında kullanılır. Meselâ, Nakşibendî tarikati Müceddidîn kolu silsilesi sırasıyla –tesbit edebildiğimiz doğum ve vefat tarihleriyle birlikte– Şöyledir:

1. Hz. Ebû Bekir Sıddık radiyallâhü anh (?- H. 13/M. 634),

2. Selmân-ı Fârisî radiyallâhü anh (?- M. 656),

3. Hafid-i Sıddık-ı Ekber Kâsım radiyallâhü anh (H. 31/M. 653–H. 106/M. 721),

4. İmâm Ca‘fer-i Sâdik radiyallâhü anh (H. 83/M. 702–H. 148/M. 765),

5. Ebû Yezîd-i Tayfûri'l-Bestâmî kuddise sırruh (H. 188/M. 803–H. 261/M. 874),

6. eş-Şeyh Ebû'l-Haseni'l-Harkânî kuddise sırruh (?–H. 425/M. 1034),

7. eş-Şeyh Muhammedü'l-Fârmedî kuddise sırruh (?–H. 478/M. 1085),

⁷ Yazar Mustafa Yazgan Bey'in bir makalesi.

8. eş-Şeyh Yûsufü'l-Hemedânî kuddise sırruh (H. 440/M. 1048–H. 535/M. 1140),

9. Hâce Abdülhâlik-ı Gucdüvânî kuddise sırruh (?–H. 575/M. 1179),

10. Hâce Ârif Riyvegerî kuddise sırruh (?–H. 606/M. 1209),

11. Hâce Muhammed İncîr-i Fagnevî kuddise sırruh (?–H. 715/M. 1315),

12. Hâce Alî Râmitenî kuddise sırruh (?–H. 721/M. 1328),

13. Hâce Muhammed Bâbâ Semâsî kuddise sırruh (?–H. 755/M. 1354),

14. Hâce Seyyid Emîr Kilâl kuddise sırruh (?–H. 772/M. 1370),

15. Hâce Muhammed Bahâüddîn Nakşibendî kuddise sırruh (H. 718/M. 1318–H. 791/M. 1389),

16. Hâce Alâuddîn-i Attâr kuddise sırruh (?–H. 802/M. 1400),

17. Hâce Yâkûb-i Çerhî kuddise sırruh (?–H. 851/M. 1447),

18. Hâce Ubeydullâhi'l-Ahrâr kuddise sırruh (?–H. 895/M. 1490),

19. Hâce Muhammed Zâhid Bedaşşî kuddise sırruh (?–H. 936/M. 1529),

20. Hâce Derviş Mehmed kuddise sırruh (?–H. 936/M. 1529),

21. Mevlânâ Muhammed Hâcegî Emkengî kuddise sırruh (H. 918/M. 1512–H. 1008/M. 1599),

22. Hâce Muhammed Bâkibillâh kuddise sırruh (H. 971/M. 1563-H. 1012/M. 1603),

23. İmâm-ı Rabbânî Mücedid-i Elf-i Sâni Ahmed Fârûkî es-Serhendî kuddise sırruh (H. 971/M. 1563-H. 1034/M. 1624),

24. eş-Şeyh Muhammed Ma'sûm kuddise sırruh (H. 1007/M. 1599-H. 1079/M. 1668),

25. eş-Şeyh Seyfeddîn Ârif kuddise sırruh (H. 1049/M. 1630-H. 1098/M. 1696),

26. eş-Şeyh Muhammed Nûru'l-Bedvânî kuddise sırruh (?-H. 1135/M. 1722),

27. eş-Şeyh Şemsüddîn Habîbullâh kuddise sırruh (H. 1111/M. 1699-H. 1195/M. 1781),

28. eş-Şeyh Abdullah Dehlevî kuddise sırruh (H. 1158/M. 1745-H. 1240/M. 1824),

29. eş-Şeyh Hâfız Saîd Sâhib kuddise sırruh (H. 918/M. 1512-H. 1008/M. 1599),

30. eş-Şeyh Habîbullâh Cân-ı Cânân kuddise sırruh (?),

31. eş-Şeyh Mazhar İşân Cân-ı Cânân kuddise sırruh (?),

32. eş-Şeyh Salâhuddîn İbnü Mevlânâ Sirâcuddîn kuddise sırruh (?),

33. eş-Şeyh Ebû'l-Fârûk Süleymân Hilmî Silistrevî kuddise sırruh (H. 1305/M. 1888-H. 1379/M. 1959).

Bu silsilede yer alan zâtlara, "Silsile ricâli", "Silsile-i zeheb (Altun silsile)" veya "Silsile-i sâdât" (seyyidler zinciri) denilir.

Tarıkatta silsile son derece mühimdir. Silsilesini bilmeyen sâlik, nesebini bilmeyen kişi gibi addedilir.

Silsilelerden bahseden eserlere ve bunların isimleri bulunan levhalara **silsilenâme** denir.

Silsilede ismi geçen her mürşidin, bir önceki mürşidden fiilen terbiye görmesi, bir sonraki mürşidi fiilen irşâd etmesi şart değildir. Meselâ, Ca'fer-i Sâdık (r.a.) Bâyezîd-i Bestâmî (k.s.) ile, Bâyezîd hazretleri de Ebû'l-Haseni'l-Harkânî (k.s.) ile bizzat görüşmemişlerdir. Bâyezîd hazretleri (v. H. 261), Ca'fer-i Sâdık hazretlerinin (v. H. 148) vefâtından sonra dünyaya geldiklerinden dolayı, zâhiren silsilede bir kopukluk var gibidir. Ancak bu kopukluk, **üveysîlik**le ortadan kalkar ve mânevî bakımdan herhangi bir kesiklik bahis mevzuu olmaz. Zira Bâyezîd hazretlerini, Ca'fer-i Sâdık hazretlerinin rûhâniyetleri vefâtlarından sonra; Harkânî hazretlerini de kezâ Bâyezîd hazretlerinin rûhâniyeti, irihallerinden sonra terbiye etmiştir.

Hâce Muhammed Bahâüddîn Nakşibendî (k.s.) hazretleri ise, iki yoldan terbiye görmüştür. Bir yandan onu Emir Kılâl hazretleri fiilen terbiye etmiş, diğer yandan Hâce Abdülhâlîk-ı Gucdüvânî (k.s.) hazretlerinin rûhâniyetinden (üveysî olarak) terbiye görmüştür. Kezâ, bu silsilenin 33. ve son halkasını teşkil eden Süleyman Hilmi Silistrevî (k.s.) hazretleri de, zincirin 32. halkası ve ma'nen 9. büyük rütbesini hâiz bulunan Salâhuddîn ibn-i Mevlânâ Sirâcüddîn'den (k.s.) seyr u sülûklerini tamamladılar. Ancak kendilerine vâki tecelliyâtın büyüklüğünden dolayı, bizzat Salâhuddîn hazretleri tarafından, silsile-i zeheb'in 23. halkası bulunan, ikinci bin yılının müceddidi İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî es-Serhendî'nin (k.s.) rûhânî nisbetlerine teslim edildiler.

Hilâfetnâmelerde silsile ricâli tek tek ve sıra ile yazılır. Zikir meclislerinde, hürmet ve saygıya delâlet eden ünvanlarla zikredilen silsile ricâli vâsıtasıyla, Allah Teâlâ'dan bolca feyz geldiğine, hatta bunların rûhâniyetlerinin o meclislere

katıldıklarına itikad edilir. Çünkü onlar için, aynı anda birçok yerde bulunmakta herhangi bir zorluk yoktur.⁸

“Üveysîlik”

“Üveysîlik”; bir şahsın, zâhırde herhangi bir şeyhe-mürşide bağlı olmaksızın irşad ve terbiye edilmesidir.

Bu yolla tekâmül ve terakkî eden velîlere, “üveysiyyü’l-meşreb” denilir.

Ancak bunlar da, daha önce yaşamış ve vefât etmiş kâmil ve mükemmil yani gidişi de dönüşü de tam olan bir mürşidin rûhâniyeti tarafından terbiye edilirler.

Esas itibariyle vâsıtasız-vesîlesiz değillerdir. Çünkü Cenâb-ı Hakk’a vuslat yolunda, vâsıtasız olarak ilerlemek mümkün değildir. Bunun usûlü budur. O yolları daha önce kat’edip gelmiş, mâneviyat erbâbını nerelerde hangi tehlikelerin beklediğini bilen ve onun elinden tutup sâlimen mesâfe almasını temin eden peygamber vârisi bir zâta ihtiyaç vardır.

Üveysîlik, Veysel Karânî hazretleri ile alâkalıdır. O, Resûlullah’ı (s.a.v.) görmemiş; fakat Peygamber Efendimiz onu, gıyâbında ma’nen terbiye etmiştir.⁹

“Tasarruf”

“Tasarruf”; lûgaten kullanma, idareli kullanma, güzel idare etme, masrafı kısma, para biriktirme, faâliyet gösterme, sahip olduğu salâhiyeti kullanarak iş yapma demektir.

⁸ Bursevî, İsmail Hakkı, Silsilenâme-i Celvetî, İstanbul, H. 1291; Harîrîzâde, Tibyânü’l-Vesâil, Zebîdî, el-İkdü’l-Cevher.

⁹ Feridüddîn Attâr, Tezkiratü’l-Evliyâ, Tahran, s. 28; Ali b. Hüseyin el-Vâiz, Reşahât, s. 108.

Tasavvuf ıstılâhında ise “tasarruf”; kerâmet gösterip fevkalâde yollardan iş yapmak ve tesir etmek, insanlara ve eşyaya hükmedip onları idare etmektir.

Diğer bir ifadeyle, Allah Teâlâ'nın eşyayı ve bütün varlıkları velî kuluna musahhar kılması; yani her şeyi, o velîye boyun eğdirip râm etmesidir. Tabii ki hakikatte tasarrufta bulunan yani gerçek mutasarrıf Cenâb-ı Hak'tır; velîler ise onun izniyle ve kendi himmetleriyle varlıklar üzerinde tasarrufta bulunurlar. Zira Mevlâ-yi zâ'l-Celâl her şeyi onların emirlerine âmâde kılmıştır.

Velîlerden bazılarının, vefatlarından sonra da tasarrufları devam eder.¹⁰ Bu mânâyı teyit eden bir şiir:

İki âlemde tasarruf ehlidir rûh-i velî

Deme ki bu mürdedir bundan nice dermân ola

Rûh şemşîr-i Hudâ'dır, ten gılâf olmuş ana

Dahi a'lâ kâr ider bir tiğ kim uryân ola.¹¹ (Lâ edrî)

“İrşad” ne demektir?

“İrşad”, doğru yolu göstermek, öğretmek mânâlarına gelmektedir.

Bu mefhûmun kökü, sapıklığın zıddı olan rüşd kelimesidir. Rüşd'ün mânâsı ise, doğru yolu bulup girmek demektir. Bu yol maddî de olabilir, mânevî de...

Tasavvuf ıstılâhında ise irşad, doğru yola sevk etmek veya yönlendirmek mânâsını ihtivâ eder. Bu bir nevi kılavuzluktur

¹⁰ İmâm Şa'rânî, Tabakât, 1, 153.

¹¹ **Mürde**: ölü, ölmüş; **nice dermân ola**: nasıl gücü-kuveti, takati olur? **şemşîr**: kılıç; **Hudâ**: Allah; **gılâf**: kılıf, kın; **a'lâ kâr ider**: daha iyi keser; **tiğ**: kılıç; **uryân**: çıplak.

ki; bunlar, başta Resûlüllah (s.a.v.) Efendimiz olmak üzere, **“Benim ümmetimin âlimleri, peygamberlerin vârisleridir”** hadîs-i şerifinin sırrına mazhar olmuş, irşâda ehil ve salâhiyetar olan onun vârisleridir; yani **mürşidân-ı kirâmdır**.

Onlar, hem **kâmil** hem de **mükemmil** olan hakîkat âlimleridir. Zira sadece **kâmil** olmak (kendisinin olgunlaşmış mükemmel olması) yetmez; **mükemmil** de olması lâzımdır ki başkalarını tekemmül ettirebilsin, kemâle erdirip mükemmelleştirebilsin.

Mürşid nasıl olmalı?

Silsile-i Sâdât-ı Nakşibendiye'nin 12. halkasını teşkil eden Hâce Ali Râmitenî (k.s.) hazretlerinden:

“Mürşid, aynen kuş yetiştiricisi gibidir. Kuş yetiştiricisi, kuşun kursağına ne kadar yem gireceğini bilmesi gerekir ki, ona fazla yem yüklemesin. [Zira yemin azı faydalı olmadığı gibi, fazlası da zararlıdır.] Buna göre mürşid olan zât da, mürîdin kabiliyeti nisbetinde, zikir telkîn eder [ezbere değil].

“Kezâ, insanları Hakk'a dâvet eden kimse, vahşî hayvan terbiyecisi gibi sabırlı ve tecrübeli olmalıdır. Vahşî hayvan terbiyecisi, nasıl uğraştığı hayvanın huyunu, istidâdını bilip ona göre davranırsa, Hak yolunun dâvetçisi de öyle olmalıdır.”

“Sâlik” ne demektir?

“Sâlik”, lûgaten yolcu demektir.

Tasavvuf istilâhında ise, Allâh'a giden yolu tutana, seyr hâlinde bulunduğu sürece **mürîd** ile **müntehâ** (baştaki ile sondaki) arasındaki **mutavassıta** (ortadakine) **sâlik** denilir.

İlmi ve tasavvuru ile değil de, **hâli** ile mânevî makamlarda seyreden **sâlik**, bu halde iken **aynü'l-yakîn** nev'inden ilimlere

sahip olur. Sahip olduğu bu ilimler, onun, yolunu sapıtmasına sebep olabilecek herhangi bir şüpheye kapılmasına mâni olur.

Velhâsıl **sâlik**; menzil-i maksûda varmak azmi, gâyeye ulaşmak kararlılığı ile tasavvuf yoluna giren, bu yolun îcap ettirdiği hususları maddî ihtiyaçlardan önde tutan, bunu meslek edinen insandır.

“Velî” kime denir?

“Velî”, Arapça isim olarak sâhip, dost, yardımcı mânâlarına gelir.

Hukukî tâbir olarak ise **velî**, bazı muâmelelerde bir kimsenin diğerini temsil etmesi mânâsında kullanılır. Meselâ, bir çocuk veya kadının ister ana-babası, ister yakın akrabası, isterse vasîsi sıfatı ile işlerine bakan ve onun vaziyetinden mes’ûl olan kimseye onun **velîsi** denilir.

Tasavvuf ıstılâhında ise “**velî**”; Allâh’ın sevgisine, himâyesine, mazhar olmuş, ona yakın olan zât demektir. Bir başka ifadeyle “**velî**”; Allah dostu, Allâh’ın hıfz u himâye ettiği kimsedir.

Velî mefhûmu, **Allâh**’a nisbet edildiğinde, onun sıfatlarından birisini teşkil eder. Bu durumda **velî**, Allâh Teâlâ’ın, sevdiği sâlih kullarına dost olması demektir.

Velî lafzı, Kur’ân-ı Kerim’de on üç âyette Allâh’ın ismi olarak geçer. Bunlardan birinin meâli şöyledir:

“Yoksa onlar (inanmayanlar), Allah’tan başka dostlar mı edindiler? Halbuki dost, ancak Allah’tır.”¹²

Aynı mastardan meydana gelen “**el-Mevlâ**” kelimesi de, kendinden yardım umulan mânâsındadır. Gene Kur’ân-ı

¹² Kur’ân-ı Kerim, Şûrâ sûresi, 42/9.

Kerim’de pek çok âyette Allâh’ın ismi olarak zikredilir. Meselâ bunlardan birkaçı meâlen şöyledir:

“Onlar yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı? Baksalar ya, kendilerinden öncekilerin âkıbeti (sonu) nasıl olmuş? Allah onları yere batırmış (köklerini kazımış)tır. Kâfirlere de onların benzeri vardır. Bu, Allâh’ın inananların mevlâsı (yardımcısı) olmasından dolaydır. Kâfirlere gelince, onların mevlâsı yoktur.”¹³ **“Eğer (imandan) yüz çevirirlerse (endişelenmeyin); biliniz ki, Allah sizin mevlânız (sâhibiniz)dir. O ne güzel sahip ve ne güzel yardımcıdır!”**¹⁴

Kezâ aynı mastardan meydana gelen **“el-Vâfî”** kelimesi de Kur’ân-ı Kerim’de Allâh’ın ismi olarak geçer:

“Onun (yani insanoğlunun), önünde ve arkasında Allâh’ın emriyle onu koruyan tâkipçi (melek)ler vardır. Muhakkak ki bir millet, kendilerindeki iyi hâli değiştirmedikçe, Allah da onlara verdiği nimeti değiştirmez. Allah bir millete kötülük dilerse, artık ona mâni olacak bir şey yoktur. Onların Allah’tan başka velileri (koruyup himâye edenleri) de bulunmaz.”¹⁵

Velî tâbiri Kur’ân-ı Kerim’de, Allah’ın (c.c.) yanında Resûlüllah (s.a.v.) Efendimiz’e ve mü’minlere de nisbet edilerek, **“Sizin velîniz (dostunuz) ancak Allah, onun Resûlü ve namaz kılan, zekât veren, rükû eden mü’minlerdir”**¹⁶ buyurulmuştur.

Velhâsıl **“Velî”** kelimesi, insana nisbet edildiği vakit, Allâh’ın dostu olan kul mânâsına gelir. Cem’îsi, **evliyâ**’dır. **“Evliyâlar”** şeklinde kullanılması ise galattır.

¹³ Kur’ân-ı Kerim, Muhammed sûresi, 37/10-11.

¹⁴ Kur’ân-ı Kerim, Enfâl sûresi, 8/40.

¹⁵ Kur’ân-ı Kerim, Ra’d sûresi, 13/11.

¹⁶ Kur’ân-ı Kerim, Mâide sûresi, 5/55.

“Evliyâ” ne demektir?

“Evliyâ”, dost mânâsına gelen **velî** kelimesinin cem‘îsidir, **velîler** demektir. Fakat bu kelime Türkçe’de müfred olarak velî mânâsında kullanılmakta; cem‘îsi içinse, sonuna “lar” çoğul eki ilave edilip, galat olarak “evliyâlar” şeklinde teleffuz edilmektedir.

Dînî mevzûlarda ise **velî** ve **evliyâ**, **veliyullah** ve **evliyâullâh**’ın kısaltılmış şeklidir ve Allah dostu mânâsıdır.

“Evliyâ” kelimesi Kur’an-ı Kerim’de 34 yerde, âit zamirleriyle birlikte 44 yerde geçmektedir.

Bunlardan birisinin meâli şöyledir:

“Allah, inananların dostudur. Onları karanlıklardan kurtarıp aydınlığa çıkarır. İnkâr edip kâfir olanların dostu ise, şeytanlardır. Onları, aydınlıktan alıp karanlığa götürür. İşte bunlar, cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.”¹⁷

Evliyâ’nın yani **velîler**’in en mühim vasıfları **müttakî** olmalarıdır.

Müttakî ise, muhtelif âyetlerde beyan edildiğine üzere; kâmil mânâda inanan, namazını dosdoğru edâ eden, zekâtını noksansız veren, infâkını hem bollukta hem darlıkta yapan... Öfkesini yenen, insanları bağışlayan, tevbe ve istiğfâra devam eden, hatasında ısrâr etmeyen... Râbita ve Zikrullah ile meşgul olan, geceleri ihyâ eden, ihsân sahibi ve her hak sahibine hakkını veren insandır.

Bir başka ifadeyle velîler, Allâh Teâlâ’nın hâs ve sevgili kullarıdır.

¹⁷ Kur’ân-ı Kerim, Bakara sûresi, 2/257.

Yine Kur'ân-ı Kerim'de beyan buyurulduğuna göre; Cenâb-ı Hak ihsan sahiplerini, tevbe edenleri, temizlenenleri, sabredenleri, Allah yolunda cihâd edenleri, müttakîleri, Allâh'a tevekkül edenleri, âdil olanları, sözünde duranları sever.

Bu güzel ahlâkî meziyetlere sahip olanları seven Mevlâ-i zû'l-Celâl, aksi huylara sahip olanları ise sevmez.

Hâl böyle olunca zâlimler, günahkârlar, kendilerini beğenip böbürleneler, hâinler, alenî günah işleyenler, müsrifler, şeytanın yoluna tâbi olanlar ve haddi aşanlar Allâh'ın velîleri değil, şeytânın dostları-velîleridir. Nitekim bir âyet-i kerimede buyurulmuştur ki:

“Îmân edenler, Allah yolunda mücâhede ederler. İnanmayanlar ise, bâtil dâvalar ve şeytan yolunda savaşırlar. O halde şeytânın dostlarına (evliyâsına) karşı mücâdele edin. Şüphe yok ki şeytânın düzeni ve tuzağı zayıftır.”¹⁸

el-Hâsıl evliyâullah, Allâh Teâlâ'nın sâlih kullarıdır, dostlarıdır.

Peygamberler (aleyhimüssalevâtü vet teslîmât ve alâ nebiyyinâ hâssa) mucize sahibi oldukları gibi, Allah dostları da kerâmet sahibidirler.

Cenâb-ı Hak onlar hakkında şöyle buyurmuştur:

“İyi bilin ki, Allâh'ın dostlarına (velî kullarına) korku yoktur ve onlar üzülmeyecekler de. Onlar, iman etmiş ve takvâ sahibi olmuşlardır. Onlar için dünya hayatında da âhirette de müjde vardır. Allâh'ın sözlerinde aslâ değişme yoktur. (O, verdiği sözü mutlaka yerine getirir.) İşte bu, büyük kurtuluştur.”¹⁹

¹⁸ Kur'ân-ı Kerim, Nisâ sûresi, 4/76.

¹⁹ Kur'ân-ı Kerim, Yûnus sûresi, 10/62-63-64.

“Kerâmet” nedir?

“Kerâmet”, kelime olarak şeref mânâsındadır.

Tasavvuf ıstılâhında ise **kerâmet, peygamberlik iddiâsı ile ilgisi olmaksızın iman ve amel-i sâlih sahibi bir kişide meydana gelen hârikulâde** (âdetin üstünde, fevkalâde) **hâldir.**

Eğer kendisinden bu hâl zuhûr eden kimse, iman ve sâlih amel sahibi değilse, o hârikulâde hâl, **istidrâc** adını alır.

İstidrâc, adım adım ilerlemek, basamak basamak yükselmek demektir. Şeytan, böyle sahtekârları bu gibi hâllerle adım adım daha derin bir uçuruma yuvarlamayı hedefler. Nihâyet Allâh’ın rahmetinden uzaklaştırıp gadabına yaklaştırır.

Peygamberlerden (aleyhimüsselâm) zuhûr eden hârikulâde hâllere de mûcize denir.²⁰

Kerâmet, Cenâb-ı Hak’ın velî kuluna bir ikrâmıdır ve iki kısımdır:

1. Mânevî ve hakîki kerâmet ki, buna **enfüsî** kerâmet de denir. Bunlar; ilimde, irfanda, ahlâkta, ibâdetle, tâatte, amelde, edepte, insanlıkta ve adamlıkta gösterilen üstün meziyetler, hasletler ve faziletlerdir.

Kısacası **en büyük kerâmet, kişinin kötü huyları bırakıp, iyi ve güzel ahlâk sahibi olmasıdır.**

2. Kevnî ve sûrî kerâmet. Buna **âfâkî** kerâmet de denilir. Meselâ uzun mesâfeyi kısa zamanda almak, az bir gıdayı çoğaltmak, su üzerinde yürümek, ateşte yanmamak ve saire gibi.

²⁰ Seyyid Şerif Cürcânî, Ta‘rifât.

Nakşibendî ricâli bu nevi kerâmetlere ehemmiyet vermez; bunu, çocukları uyutan haşhaşa veya onları eğlendiren oyuncaklara benzetirler.²¹ Hatta bazıları, “Kerâmet hayzu’r-ricâldir” demişlerdir. Yani kerâmeti, bir kadının ay hâli gibi görüp açığa çıkmasından hayâ etmişler, bununla meşgul olmamışlardır.

Bir velînin kemâlâtı ne derece yüksekse, kendisinden kerâmet de o nisbette az zuhûr eder. Binâenaleyh kerâmetin çok olması, o velînin büyüklüğünü göstermez.

Bir mü’minin velî olması için de, sûrî kerâmetinin olması şart değildir. Âlimler, hârîka haller ortaya koymakla yükümlü olmadıkları gibi, evliyâ da kerâmetler gestermekle mükellef değillerdir. Zira velîlik, Allah Teâlâ’ya yakınlıktan ibarettir. Kerâmet de, mâsivâyı unuttuktan sonra, velî kuluna Cenâb-ı Hakk’ın bir ikrâmıdır.

Bir kimse düşünün ki, kendisine bu yakınlık ihsan edilmiş; fakat gaybla alâkalı hâller ve hâdiselere dair bilgiler verilmemiş...

İkinci bir kimse daha düşünün; ona da bu yakınlık verildiği gibi, gaybla ilgili hâller ve hâdiselere ait bilgiler de verilmiş...

Üçüncü bir kişi de vardır ki, kendisine bu yakınlıktan yana bir şey verilmemiş. Ama gizli hâller ve hâdiselerle ilgili bilgiler-haberler verilmiş...

İşte bu üçüncü kişi istidrac ehliendir. Onun nefsinin sâfiyeti, kendisini gaybla alâkalı keşifler ve müşâhedelere bağlayıp dalâlete düşürmüştür. Kur’ân-ı Kerim’de onların bu hâline şöyle işâret edilmektedir:

“... Onlar kendilerinin bir şey (bir hakikat) üzerinde olduklarını sanırlar; dikkat ediniz, onlar gerçekten

²¹ Sülemî, Ebû Abdurrahman, Tabakâtü’s-Süfiyye, Kahire, 1949, s. 418; Kuşeyrî, er-Risâle, s. 158.

yalancılardır. Şeytan onları istilâ etti (tesiri altına aldı) de kendilerine Allâh'ı zikretmeyi unutturdu. İşte onlar, şeytanın fırkasıdır (yandaşlardır). Dikkat ediniz; şeytanın fırkası-takımı hüsranda olanlardır (kayıptadırlar).²²

Evet, mâneviyat büyükleri kevnî ve sûrî kerâmetlere ehemmiyet vermezler. Izhârını da tasvib etmezler. Ancak halk, bu gibi hârikulâdeliklere pek meraklıdır ve çokça itibar eder. Nitekim kâilini bilmediğimiz bir şâirimiz diyor ki:

Şeyh uçmazsa kerâmetle eğer

*Mürîd ucurur tâ be-kamer.*²³

Nakşî yolu Müceddidîn kolu silsilesinin son halkası Süleyman Efendi (k.s.) hazretleri talebelerine ve müntesiplerine hitâben buyurmuşlardır ki:

“Önce geçen evliyâullah, âfâkî kerâmetlerle meşgul olup ziyan ettiler. Siz ictinâb edin (kaçın). Zira sizler, en yüce mertebe olan Zâtullah (yani zâtının ism-i a‘zamı olan Allah ism-i celâlinin zikri) ile meşgul, (sıfâtının ism-i a‘zamı olan) Hayy u Kayyûm sıfatıyla alâkadar olmakla beraber, bu dîn-i mübînin ihyâ ve bekâsına çalışıyorsunuz. Bu da en büyük mertebedir. Sizi tebşîr ederim (müjdelerim): Din yenilenecektir.”²⁴

Talebelerinin ittifakla anlattıklarına göre, Süleyman Efendi hazretleri, âfâkî ve enfüsî kerâmet ızhârına kat‘î sûrette karşıdır. Ayrıca o kerâmeti;

- 1) Âfâkî,
- 2) Enfüsî,

²² K.K., Mücâdele sûresi 58/18-19; M.İ.R., 2, 92.

²³ “Tâ be-kamer: Ay’a kadar, demek.

²⁴ Erol, Ali, a.g.e., s. 37.

- 3) Füyuzât-ı Rabbânî'yi ümmet-i Muhammed'in gönüllerine aşlamak diye üç kısma ayırmaktadır.

Hakiki kerâmet ise, füyuzât-ı Rabbânî'yi ümmet-i Muhammed'in kalblerine aşlamak, onların hidâyetine vesîle olmaktır, buyururlar.

Âfâkî ve enfüsî kerâmeti kat'î sûrette tasvib etmeyen Süleyman Efendi hazretlerinden de, zaman zaman sadece irşad maksadıyla bu nevi kerâmetlerin zâhir olduğu rivâyetler arasındadır. Nitemim talebelerinden emekli müftü Mehmed EMRE hocaefendi, haftalık Ufuk (Eylül 1978) gazetesine verdikleri beyanatta mevzûmuzla alakalı olarak şunları ifade etmektedir:

“O, kerâmeti ancak irşad sadedinde gösterirdi. Sebepsiz yere ve gelişigüzel kerâmet ızhârından şiddetle kaçınırdı. Huzurundaki sohbetin mânevî hazzı, insanı o derece sarardı ki, dinleyenlar adeta gaşyolurdu. Konuştukları sözlerin inceliklerini ve onun işâretlerinde gizlenen kerâmetleri, ancak huzurlarından ayrılma hâli yaklaştıktan veya ayrıldıktan sonra anlamak kabil olabilirdi.

“Efendi Hazretleri'nin en şümûllü mânevî yönü ve kerâmet-i zâhiresi, Kur'ân-ı Kerim ile ilgili şer'î ilimleri öğretmekteki gayreti ve muvaffakiyetidir. Teşriî ve icrâi mevkiye bulunan bir çok kimsenin düşmanlık göstermesine, dinî hizmet kademelerinde vazife almış pek çok din adamının kıskançlığı, dedi-kodusu ve iftira kampanyasına kalkışmasına rağmen, tâkip ettiği ulvî dâvâyı yüzbinlere mâl edebilmesi, onun kemâli ve kerâmeti için gösterilebilecek misâllerin başında gelir.”

Kerâmet ızhar etmeyi, mânevî rütbe ve derecelerin kemâline mâni bir nakısa olarak kabul eden Süleyman Efendi hazretleri, yine bu hususta şunları söylemektedir:

√ Bizim bu âlemde biricik emelimiz var; o da Ümmet-i Muhammed'in evlatlarının kalblerine füyuzât-ı Muhammediye'yi aşılmasıdır.

√ Zinhar kerâmete tâlib olmayınız, âfâkî ve enfüsî kerâmetler ızhârında yarışan bir kısım anadolu velîleri, mülk ü milletin tahrîbine sebep olmuşlar, seyirci kalmışlardır. Bizim ve sizlerin tâlib olacağımız bir tek kerâmet vardır; o da Ümmet-i Muhammed'i (feyz-i İlâhî ile) aşılması, dîn-i celîl-i İslâm'ı öğretip yaymasıdır.

* * *

4. TEVESSÜL

“Teveessül” nedir, câiz midir, neyle ve kiminle yapılır?

Teveessül; kişinin, kendisiyle başkasına yaklaştığı nesne, yol, vâsıta, sebep, bahâne, fırsat, elverişli vaziyet mânâlarına gelen “vesîle” masdarından meydana gelmiş bir kelimedir.

Vesîle'nin cem'îsi, veseyel ve vesâyil olarak gelir. Teveessül de, vesîle edinerek ma'nen tutunmak, sarılmak demektir ki, meselâ, “Hazret-i Peygamber'in (s.a.v.), rûhâniyetine teveessül” gibi.¹

Ayrıca yaklaşma, sebep tutma, başvurma ve girişimde bulunma gibi mânâlara da gelmektedir.

Tasavvuf ıstılâhında teveessül; Allah Teâlâ'ya yaklaşmak, nezd-i İlâhî'de mânevî derece ve mertebe sahibi olabilmek veya bir işin, bir arzu ve isteğin yerine gelebilmesi için sâlih bir ameli ya da zâtları (Allah dostlarını) vâsıta kılmak demektir.²

Bu târiften de anlaşılacağı üzere, teveessül iki kısımdır:

1. Amelle teveessül,
2. Şahısla teveessül.

¹ Muallim Nâci, Lûgat-i Nâci, s. 297; Şemseddin Sâmî, Kâmûs-i Türkî, s. 451. İbnü Manzur, Lisânü'l-Arab, 11, 724.

² el-Cezâirî, Ebû Bekir, Akîdetü'l-Mü'min, s. 123.

Amel ile tevessül, kişinin, sâlih bir amelini ortaya koyarak bunu Allah Teâlâ nezdinde dilek ve arzusunun tahakkuku için vâsıta kılmasıdır.

“Ey iman edenler! Allah’tan korkun ve ona (yaklaşmaya) vesîle arayın”³ âyet-i kerimesi, gerek sâlih ameller ve gerekse Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz ve onun vârisleri olan hakikat âlimleri ve tarîkat şeyhleri ile tevessülün olabileceğine delildir.⁴

Kısaca; insanı Allâh’a yaklaştıran her şey, âyette ifade edilen vesîleye dahildir. Peygamberleri ve evliyâullâhi sevmek, onların kabirlerini ziyaret etmek, Allah rızâsı için infakta bulunmak, duâ ve iltica etmek, akrabaları ziyaret etmek, Allâh’ı çokça zikretmek gibi amellerin hepsi de birer vesîledir; kişi, bunların her biri ile Allâh’a tevessül edebilir. Bunların tamamı kulu Allâh’a yaklaştıran vâsıtalardır.⁵

Kitabımızın ilk bölümünde geçtiği üzere, Resûlullah Efendimizle gerek dünyaya gelmezden önce, gerek hayatlarında ve gerekse vefatlarından sonra tevessül edildiği-edilebileceği gibi, yarın âhîret âleminde de onunla tevessüle ihtiyaç vardır ve yapılacaktır da.

Henüz dünyayı teşrif etmelerinden önceki tevessüle, atamız Âdem aleyhisselâmın tevbe ve bağışlanmasıyla alâkalı hâdiseler ve benzeri birçok delil vardır.

Bu cümleden olarak kaynaklar, Yahûdilerin müşrik Araplarla savaştıklarında, Tevrât’tan vasıflarını ve geleceğini öğrendikleri âhîr zaman Peygamberi Resûl-i zîşân (s.a.v.) Efendimizle, şu ifadelerle tevessülde bulduklarını haber vermektedir:

³ K.K., Mâide sûresi, 5/35.

⁴ Bursevî, İsmâil Hakkı,a.g.e., 2, 388.

⁵ Bkz. Sâvî (Celâleyn hâşiyesi), 2, 182.

“Allâh’ım! Kitâbımızda yazıldığını gördüğümüz Peygamberini gönder de, müşrikleri cezalandırıp öldürelim. Allâh’ım! Tevrât’ta tavsîfini bulduğumuz âhir zamanda gelecek Nebî’ne sana teveşsül ediyoruz, bize yardım et. Allâh’ım! Ümmî olan Nebî’ne sana teveşsülde bulunuyoruz, bize fetih ve zafer ihsân eyle.”⁶

Yahûdilerin, Resûlullah (s.a.v.) Efendimizle teveşsülde bulduklarını anlatan bu rivâyetler, onun zâtı ile –başka bir ifadeyle– onun Allah indindeki derece ve rütbesiyle teveşsül ettiklerini gösteren gâyet açık delillerdir.⁷

Peygamberimizle hayatlarında iken teveşsül

Hayatları esnasında kendileriyle sayılamayacak kadar çok teveşsülde bulunulmuştur. Basit mânâda bir siyer okuyan kimse bile bunların birçoğuna şâhit olabilir.

Bununla birlikte biz, yine de bunlardan bir tanesini anlatmaya çalışalım. Şimdi nakledeceğimiz bu hâdis, Peygamber (s.a.v.) Efendimizle hem hayatlarında, hem de vefatlarından sonra yapılan teveşsüle örnek ve delildir.

Ashâb-ı kiramdan Osman b. Huneyf (r.a.) anlatıyor:

“Bir adam vardı. Bir ihtiyacı sebebiyle Halîfe Hz. **Osman bin Affân**’a (r.a.) gidip gelirdi. Ancak Osman (r.a.) o adama iltifat etmez ve ihtiyacına bakmazdı. O kimse bir gün Osman b. Huneyf’e [bu hâdiseyi anlatan zâta] rastladı ve ona bu durumdan yakındı. Osman bin Huneyf o adama şöyle dedi:

– İbriği getir, bir abdest al, mescide git, orada iki rek’at namaz kıl. Namazdan sonra da şöyle duâ et:

⁶ İmam Hâkim, el-Müstedrek, 2, 263; İbnü Kesîr, Tefsir, 1, 143; Kurtubî, el-Câmi’, 1, 28.

⁷ Bkz. Âlûsî, Tefsir, 1, 320.

‘Allâhümme innî es’elûke ve etevcechü ileyke bi-Nebiyinâ Muhammedin sallallâhü aleyhi ve selleme, Nebiyyi’r-rahmeti yâ Muhammedü innî etevcechü bike ilâ Rabbike celle ve azze fe-yakzîy lî hâceti.’

Meali: Allâh’ım, rahmet peygamberi Peygamberimiz Hz. Muhammed’i (s.a.v.) vesîle ederek senden istiyor ve sana yöneliyorum. Ey Muhammed (s.a.v.), seni vesîle ederek Rabbin celle ve azze’ye yöneliyorum ki, ihtiyacımı yerine getirsin.’

Bu duânın ardından ihtiyacın ne ise onu söyle. Sonra da bana gel, Osman bin Affân’a (r.a.) birlikte gidelim.”

Bundan sonra birbirlerinden ayrıldılar.

O zât **Osman bin Huneyf**’in (r.a.) dediğini yaptı ve (arkadaşını dahi beklemeden) **Hz. Osman**’ın (r.a.) kapısına gitti. Kendisini kapıcı karşıladı, elinden tuttu, Halifenin yanına götürdü. Hz. Osman onunla beraber bir minderin üzerine oturdu ve **“İhtiyâcın nedir?”** diye sordu.

Adam ihtiyacını söyledi, o da karşıladı.

Sonra da, **“Senin, bana gelip giderken bir ihtiyacını söylediğini ancak şimdi hatırlıyorum. Her ne ihtiyacın olursa bize gel”** dedi.

O zât oradan ayrıldı, Osman bin Huneyf hazretleri ile karşılaştı. Ona, **“Allah seni mükâfatlandırsın. Sen ona benim hakkımda konuşuncaya kadar bana iltifat etmedi ve ihtiyacıma bakmadı”** dedi.

Osman b. Huneyf hazretleri, “Vallâhi ben ona senin hakkında hiçbir şey söylemedim. Ancak ben, Resûlüllâh’ın (s.a.v.) huzurunda iken şöyle bir hâdiseye şahit olmuştum:

Resûlüllah’a (s.a.v.) a‘mâ (gözleri görmeyen) bir adam geldi ve hâlinen yakındı. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) ona, **“Sabretmez misin?”** buyurdu. A‘mâ adam, **“Yâ Resûlallah,**

bana yardımcı olacak kimse yoktur. Gözümün görmemesi bana zor geliyor” dedi. Resûlüllah (s.a.v.) da, **“Git abdest al. Sonra iki rek‘at namaz kıl, ardından [yukarıda geçen du‘aları kastederek] şü du‘aları oku”** buyurdu.

Adam bizden ayrıldı. Sohbet uzadığundan biz henüz dağılmamıştık. O kimse gözünde hiçbir a‘mâlık yokmuş gibi bizim yanımıza geldi.⁸

Gerek yukarıdaki hadîs-i şerifte, gerekse başka hadislerinde, Resûlüllah (s.a.v.) Efendimiz, gayet açık bir ifadeyle, Allah’tan veya bir insandan ihtiyacı olan birinin, iki rek‘at namaz kıldıktan sonra, zât-ı şeriflerini tevessül edinerek ihtiyacını Allâh’a arz etmesini istemiştir.⁹ Bunu da sadece hayatta olmaya bağlamamıştır. Binaenaleyh tevessül edilecek zâtın hayatta veya vefat etmiş olması fark etmez. Çünkü mü’minler ölmez.

Peygamber Efendimizle vefatlarından sonra yapılan tevessül...

Yukarıdaki hâdis, âhirete irtihallerinden sonra yapılan tevessüle de misâl olmakla beraber, diğer peygamberleri de vesîle edinmenin câiz olduğunu gösteren bir başka vak‘ayı aktarmak istiyoruz.

Enes b. Mâlik (r.a.) anlatıyor: Hz. Ali’nin (k.v.) annesi Fâtıma binti Esed vefat etmişti. Defnedilirken Nebî (s.a.v.), onun affi için Allâh’a yalvarmış ve du‘asını şü cümlelerle bitirmişti: **“Peygamberinin ve benden önceki peygamberlerin (aleyhimüsselâmü vet tahıyye) hakkı için Annem Fâtıma b. Esed’i affet. Ona kelime-i şehâdeti telkîn**

⁸ İbn-i Mâce, İkâme, 189; Münzirî, et-Terğîb ve’t-Terhîb, 473-475; Taberânî, Mu‘cemü’s-Sağîr, (Terc.) 1, H. no: 358.

⁹ Bkz. Tirmizî, Sünen, Salât, 348.

et. Kendisine kabir rahatlığı ver. Çünkü sen merhametlilerin en merhametlisisin.”¹⁰

Görüldüğü üzere burada Resûlüllah Efendimiz, hem kendisi, hem de kendisinden önce geçen peygamberlerle tevessül edip Allah Teâlâ’ya yönelmekte ve yalvarmaktadır. Demek ki, sadece peygamberimizle de değil, bütün peygamberlerle tevessül câizdir. Vefatlarından sonra da olsa... Bu hususta da bunun benzeri deliller çoktur.

Peygamber Efendimizle âhirette tevessül...

Âhirette de Resûlüllah (s.a.v.) Efendimizle tevessülde bulunacağız.

Hadıs-i şeriflerde belirtildiğine göre kıyâmet günü insanlar, mahşerin şiddet ve dehşetinden bir an evvel kurtulmak isteyecekler. Bu maksatla ataları Hz. Âdem’den başlayıp bütün ülü’l-azm peygamberleri (aleyhimüsselâm) ziyaret edecekler. Onlardan, Allah Teâlâ’nın kendilerini bu halden bir an evvel kurtarması için, şefaâat etmelerini isteyecekler.

Onlardan her biri kendisinin bu işe liyâkatli olmadığını, kendisini meşgul edecek bir derdi bulunduğunu, bu işe en ehil ve en lâıyk olanın peygamberlerin sonuncusu Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) olduğunu söyleyip ona gitmelerini tavsiye edecekler.

Bunun üzerine insanlar, Peygamber Efendimize gelip durumu arz edecekler. Peygamberimiz (s.a.v.) de Rabb’inden izin isteyip secdeye kapanarak ona hamd edecek.

Hz. Allah kendisine, **“Yâ Muhammed, başını kaldır ve söyle, sözün dinlenecek. İste, isteğın verilecek. Şefâat et, şefâatin kabul edilecek”** buyurunca Sevgili Peygamberimiz, **“Yâ Rabbî! Ümmetim, ümmetim!”** diyecek.

¹⁰ Ebû Nuaym, Hılye, 3, 121.

Kendisine, **“Kalbinde zerre kadar îmânı olanı cehennemden çıkar”** denilecek.

O da zerre miktarı da olsa imanı bulunanları cehennemden çıkarıp, cennete sevk edecek.

Böylece bütün insanların en zor gününde, onların en büyük sıkıntılarını gidermek için Allâh'ın izin ve inâyetiyle vesîle olacaktır.¹¹

Ancak şefâate inanmayanlar, vesîleyi-tevesşülü kabul etmeyip şirk addedenler, elbette ki âhirette de bunlardan muhrum kalacaklardır.

İyi insanlarla tevesşül...

Sâlih zâtlar, Peygamber Efendimizin yakınları, zâhirî ve bâtinî bakımdan vârisleri olan âlim ve âriflerle tevesşüle gelince...

Dilerseniz bu hususta da bir-iki misâl arz edelim.

Enes b. Mâlik (r.a.) anlatıyor:

Halife Hz. Ömer (r.a.) zamanında Müslümanlar, kuraklık yüzünde kıtlık tehlikesiyle yüz yüze gelmişlerdi. Hz. Ömer Hz. Abbas'ı (r.anhüma) vesîle edinerek Allah'tan yağmur talebinde bulunduğu niyâzında şöyle yalvardı:

“Allâh'ım! Bizler daha önce Peygamberimizi vesîle edinerek sana niyazda bulunurduk, sen de bize yağmur verirdin. Şimdi ise Peygamberimizin amcasını vesîle kılıyor ve senden talep ediyoruz. Bize yağmur ihsân et.”

Hz. Enes, halifenin bu duâsından sonra yağmurun hemen yağmaya başladığını ifade ediyor.¹²

¹¹ Bkz. Buhârî, Sahîh, Tevhîd, 19; Müslim, Sahîh, iman, 322; Tirmizî, Sünen, Kıyâme, 15; İbn-i Mâce, Sünen, Zühd, 37; Dârimî, Sünen, Mukaddime, 8.

Allâme İbn-i Hacer-i Mekkî (rh.), ‘bi’l-Hayrâtî’l-Hısân fî Menâkıbî’l-İmâm Ebî Hanîfeti’n-Nu‘mân’ isimli eserinin 25. bâbında şöyle demiştir:

“İmâm Şâfî (rh.) Bağdat’ta kaldığı günlerde İmam Ebû Hanîfe’nin (rh.) türbesine gelir, ziyaret eder, kendisine selâm verirdi. Sonra da Allah Teâlâ’ya, ihtiyacımı gidermesi için onunla tevessül ederdi.”¹³

Hâsılı, başta Resûlullah Efendimiz olmak üzere geçmiş bütün peygamberlerle, kâmil ve mükemmil müşidlerle, sâlih zâtlarla gerek hayatlarında ve gerekse âhirete irtihallerinden sonra tevessül câzdir.

Aksini iddiâ edenleri ise, kendi iddiâlarıyla başbaşa bırakıyoruz.

Sâlih amelle tevessül...

Son olarak da, sâlih amelle tevessüle dair ders ve ibretlerle dolu uzunca bir hadîs-i şerifin mealini naklederek mevzûyu noktalamak istiyoruz.

Abdullah b. Ömer el-Hattâb (radiyallâhü anhüm) anlatıyor: Resûlullah’tan (s.a.v.) şöyle dinledim:

“Sizden öncekilerden üç kişi yolu çıktılar. Gecelemek niyetiyle bir mağaraya girdiler. Bu esnada dağdan kopan büyük bir kaya parçası, mağaranın ağzını kapattı. Birbirlerine, ‘**Sizi bu kayadan ancak sâlih amellerinizle duâ etmeniz kurtarabilir**’ dediler. Bunun üzerine içlerinden biri şöyle niyaz etti:

‘Allâh’ım! Benim yaşlı, kocamış anam ve babam vardı. Ben onlardan evvel ne çoluk-çocuk, kölelerimden hiç birine bir şey

¹² Buhârî, Sahîh, İstiskâ, 3; Aynî, Umdetü’l-Kârî, 6, 13.

¹³ Yûsuf b. Nebhânî, Şevâhidü’l-Hak, s. 166.

içirmezdim. Bir gün hayvanlarımı otlatacak ağaçlık bir yer aramak arzusu, beni uzaklara götürdü. Onların uyku saatlerinden önce dönemedim. Buna rağmen gelir gelmez akşam sütlerini sağdım, fakat onların uyuduklarını gördüm. Kendilerini uyandırmayı da, onlardan evvel çoluk-çocuk ve kölelerime akşam sütlerini içirmeyi de hoş bulmadım. Çocuklar ayaklarımın etrafında ağlaşırken ben, süt bardağı elimde olduğu halde, onların uyanmasını gözeterek fecir söküp ortalık ağırincaya kadar bekledim. Nihayet uyandılar ve akşam sütlerini içtiler. Allâh'ım! Eğer ben bu yaptığımı senin rızân için yapmış isem, şu kayanın üzerimize kapanmasından dolayı düştüğümüz sıkıntıyı bizden kaldırırver.'

Kaya biraz aralandı. Ancak çıkabilecekleri kadar değildi.

Diğeri de şöyle yalvardı:

'Allâh'ım! Benim amcamın bir kızı vardı. O bana insanların en sevimlisi idi. (Başka bir rivâyette de, 'Onu, bir erkeğin kadını en şiddetli sevdiği gibi seviyordum' diye ifade edilmiştir.) Ona yaklaşmak istedim, benden çekindi. Nihayet kıtlık senelerinden birinde o, kendiliğinden bana geldi. Kendisini bana teslim etmesi şartıyla, ona yür yirmi altın verdim. Kabul etti. Ona karşı olan arzumu yerine getirmeye muktedir olunca, o bana, «Allah'tan kork! Haksız yere mührümü bozma (nikâhsız olarak bekâretime ilişme)» dedi. O bana, kadınların en sevimlisi olduğu halde ondan uzaklaştım. Verdiğim altınları da kendisine bıraktım. Allâh'ım! Eğer ben bunu senin rızân için yaptımsa, içinde bulunduğumuz sıkıntıyı bizden kaldırırver.'

Kaya biraz daha aralandı. Fakat o açıklıktan da dışarı çıkmak mümkün olmuyordu.

Üçüncüsü ise şöyle duâ etti:

'Allâh'ım! Bir takım amele-işçi kiralamıştım. Birisi hâriç hepsinin ücretlerini kendilerine ödedim. O bir kişi ise hakkını

almadan bırakıp gitti. Onun parasını çalıştırıp çoğalttım. O kadar ki, pek çok mal meydana geldi. Bir zaman sonra o şahıs bana geldi ve «Ey Abdullah, bana ücretimi ver» dedi. Ben de (mallarını göstererek); deve, sığır, koyun ve köle olarak bu gördüklerinin hepsi senindir, dedim. O, «Ey Abdullah, benimle eğlenme» dedi. Ben de, seninle alay etmiyorum, dedim. Bunun üzerine malların hepsini aldı ve sürüp götürdü. Onlardan hiçbir şey bırakmadı. Allâh'ım! Eğer ben bu yaptığımı senin rızân için yapmış isem, içinde bulunduğumuz şu sıkıntıyı kaldırıp kurtariver bizi.”

... Ve kaya tamamen açıldı, mağaradan yürüyerek çıktılar.”¹⁴

Demek ki dinimizde, sırf Allah rızâsı için yapılan sâlih amellerle de tevessül etmek mümkündür; bu usûl de meşru' ve câizdir.

Ravza-i Mutahhare'yi ziyaret âdâbı ve tevessül

Bilindiği üzere **Ravza-i Mutahhare**, Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz'in kabr-i şerifleridir. Kadı İyâz hazretleri, Ravza-i Mutahhare'yi ziyâret âdâbı ile alâkalı olarak şöyle diyor:

“Resûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz'e sağlığında nasıl hürmet edilmişse, vefâtından sonra da öyle tâzimde bulunulur. Kabr-i saâdet ziyâret edilirken, huşû ve sükûn üzere derli-toplu ve şuurlu hareket edilir, ses yükseltilmez.” Bunları söyledikten sonra da şu hâdiseyi naklediyor:

¹⁴ Buhârî, Sahîh, Edeb, 5; Müslim, Sahîh, Zikir 27; İmam Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2, 116.

“Emîru’l-mü’minîn Ebû Câfer el-Mansûr, Kabr-i Şerîf’i ziyâret esnâsında yüksek sesle konuşuyordu. Orada bulunan İmâm Mâlik (r.a.) hazretleri, îkaz mâhiyetinde şöyle dedi:

– Yâ emîre’l-mü’minîn! Mescitte ve bilhassa Kabr-i Şerîf’in yanında yüksek sesle konuşulmaz. Cenâb-ı Hak Kur’ân-ı Kerim’de, Resûlüllah (s.a.v.) ile sohbet âdâbını öğretmek üzere şöyle buyurmuştur:

«Ey îmân edenler! Seslerinizi Peygamber’in sesinin üstüne yükseltmeyin. Onunla konuşurken, birbirinizle konuştuğunuz gibi yüksek sesle konuşmayın!»

Allah Teâlâ, bu edep emrine uyanları da, **«Resûlüllâh’ın huzûrunda söz söylerken seslerini kısınlar, şüphesiz Allâh’ın kalblerini takvâ ile imtihan ettiği kimselerdir. Onlara mağfîret ve büyük bir mükâfat vardır»** diye övmüş ve müjdelemiştir.

Aksine hareket edenleri ise, **«(Habîbim!) Sana odaların arka tarafından bağırınların çoğu, akli ermez (senin yüce mertebeni anlamayan, yüksek derecenî kavrayamayan) kimselerdir»¹⁵** buyurarak, azarlayıp kınamıştır.

Binâenaleyh Peygamber Efendimize sağlığında nasıl hürmet ve tâzim edilmişse, irtihâlinden sonra da öylece hürmet edilir.

Bu nasîhati dinleyen Halife Mansûr, edep ve terbiyesini takınıp,

– Yâ İmâm, nasıl edeyim; kıbleye karşı mı, kabr-i şerife karşı mı dönerek duâ edeyim? diye sordu.

İmâm Mâlik de,

¹⁵ Kur’ân-ı Kerim, Hucurât sûresi, 49/2-3-4.

– Yüzünü ondan (başka yöne) çevirme. O senin vesîlen. Kıyâmet günü baban Âdem'e varıncaya kadar herkesin vesîlesidir. Ona teveccüh et, şefâat dile, diye cevap verdi."¹⁶

Teveccül; bir zâta yaklaşmak veya ondan bir şey istemek için bir başkasını vesîle edinmek, yani vâsita kılmaktır. Meselâ, ihtiyacını doğrudan doğruya hükümdardan istemenin münâsîp olmayacağını düşünen veya buna cesâret edemeyen bir kimsenin, önce hükümdârın vezirine başvurması, onu vesîle kılarak arzusunu onun vâsitasıyla hükümdâra iletmesi gibi.

Teveccül eden mü'min de ihtiyacını yalnız Allah'tan diler, teveccül ettiklerinden değil. Teveccül ettiklerini sadece vâsita, onun, Allah indindeki kıymet ve mertebesi itibariyle duâsının kabûlüne, dileğinin yerine getirilmesine vesîle olsun ister. Daha açık bir ifade ile; gâyesine ulaşmak için, vâsita ve vesîle tedârik eder.¹⁷

Bu Mânâda müşşidler, Hak ile halk arasında râbıta-vesîle olan kâmil ve mükemmil insanlardır.¹⁸

Teveccül için kabir taşı öpmek...

Dâvud b. Ebî Sâlih (r.a.) anlatıyor:

“Bir gün **Mervân**; yüzünü **Resûlüllah**'ın (s.a.v.) kabri-şerifinin taşına koymuş bir kişiyi gördü ve yakasından tutup,

‘**Ne yaptığını sanıyorsun?**’ diye îkaz etti.

Fakat, adam başını çevirince bir de ne görsün, bu zât **Ebü Eyyûbi'l-Ensârî** (r.a.) değil mi? O da Mervân'a şöyle cevap verdi:

¹⁶ Şifâ-i Şerîf, 2, 41.

¹⁷ Ebû Hâmid bin Merzûk'un, Berâetu'l-Eş'ariyyîn min Akâidi'l-Mu-hâlifîn'inden naklen, A. Polat, Teymiyecilik–Vehhâbîlik ve Tevhîdi Koruma Adına İşlenen Cinâyetler, Fazilet Neşriyat, s. 59-60-61.

¹⁸ Serrâc, a.g.e., s. 452.

– Evet, ne yaptığımı biliyorum. Ben taş’a değil, Resûlüllâh’a (şikâyete) geldim. Çünkü Resûlüllâh’ı şöyle buyururken dinlemiştım:

‘Din (işlerini-hizmetlerin)i ehil olanlar üstlendi mi, din için kaygılanma. Lâkin, ehil olmayanlar din (hizmetlerin)i tedvîre başladılar mı, din için ne kadar endişelensenen- ağlasan yeridir.’¹⁹

Evet, tarihin tozlu sayfaları; ehil olan olmayan, kabiliyetli-kabiliyetsiz pek çok idarecinin, ilim adamının ve bunların mes’ûl oldukları hâdiselerin şahididir, arşividir.

Bu arşivde, imamları-idarecileri îkaz usûllerinin çeşitliliği ve zaman zaman vaziyete göre değıştiğı; bazan açık ve sert, bazan nükteli ve yumuşak, fakat mutlaka yapılmış olduğı görölmektedir.

Bu gerçek, İslâm tarihinde daha dikkat çekici bir hâl arz etmekte ve hiçbir zaman terk edilmediğı görölmektedir.

Bilhassa din ve dünya ayrılığı bahis mevzuu olmayan İslâm’da, her hâdisenin bir dinî yönünün ve kıymet hükmünün varlığı ortadadır. Dolayısıyla bu dinin mensuplarının idaresini üstlenen kişilerin yaptıkları işler de, ister istemez İslâm’ı ilgilendireceğı için ayrıca ehemmiyet arz etmektedir.

Hadîs-i şerifte geçen hâdisede Ebû Eyyûbi’l-Ensârî’nin (r.a.), idareciyi îkaz işini –dînen mahzurlu olduğı sanılan, fakat aslında bir beis olmayan– dikkat çekici bir fiille yaptığını görüyoruz. Böylece kendisine uyarıda bulunan Mervân’ı, mukabil bir cevapla uyarılmış oluyor. Yani demek istiyor ki:

Ben taştan bir şey beklemiyorum, benim mürâcaatım Resûlüllâh’adır. Onun tavsiyesini tutuyorum. Zira o, ehil olmayanlar din işlerini idare etmeye başladığı zaman, din

¹⁹ İmam Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5, 422.

için ne kadar ağlasanız yeridir, buyurmuştu. O günlere geldik, çünkü sen başımızdasın...

Bununla ayrıca, çok mühim bir inceliğe de işaret ederek, böyle bir hareketin yapılabileceğini gösteriyor.

Bugün de **evliyâullâh**'ın kabrini ziyaret edip onların türbelerini-sandukalarını öpen mü'minler, bu işi aynı niyetle yapmaktadırlar. Niyetleri taşı-toprağı öpmek değil, o zâtın eşiğine yüz sürüp, onu vesîle edinerek taleplerini **Mevlâ-yi zû'l-Celâl**'e havâle etmektir. Nitekim büyük Şâfiî âlimlerinden Mehmed Emin Erbilî merhum da bu mevzûda şunları söylemektedir:

“Maksatları teberrük, yani onu kudsî kabul edip ondan bir hayır, bir fayda, bir uğur, bir bereket ummak olunca; halkın, evliyânın eşiğini ve kabirleri üzerine konulan tâbutu öpmelerinde bir beis (bir zarar) yoktur, (öpebilirler). Bu işte onlara itiraz etmek de münasip değildir. [Yani Müslümanların öteden beri yapageldikleri ve dînen de bir mahzuru olmayan bu ameli kabul etmeyerek, yaptıklarına engel olmaya çalışmak doğru bir davranış olmaz.] Çünkü onlar, her şeyi yapanın ve her işte hakiki müessirin (gerçek tesiri olanın, yaratanın) Allah Teâlâ olduğuna inanırlar. Ve yine onlar bunu, Allah Teâlâ'nın sevdiklerine olan muhabbetlerinden dolayı yaparlar, (bir başka niyet veya düşünce ile değil).”²⁰

Ruhta telsiz sür'ati vardır

Süleyman Efendi (k.s.) hazretleri, Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz ve vârisleriyle, vefâtlarından sonra da tevessülün câiz olacağını ve onların tasarruflarının yani insan, eşyâ ve sâir varlıklar üzerindeki mânevî tesirlerinin devam edeceğini ifade ederek şöyle buyurmuşlardır:

²⁰ Tenvîru'l-Kulûb, s. 534.

“Cenâb-ı Hak, kulunun yükü ağırlaşınca, anâsırdan tecrîd eder de rûhen mutasarrıf kılar. [Yani kulunu, vücûdunun ana maddeleri olan su, toprak, hava ve ateş unsurlarından soyar da rûhuyla tasarruf eder hâle getirir.] **Ruhta telsiz sür‘ati olduğundan, (tasarruf) daha sür‘atli, ihâtalı ve kolay olur.**”²¹

Ruhların şimşek gibi çakan tesirleri

Ahmed Rufâî (k.s.) hazretleri, **el-Burhânü'l-Müeyyed** isimli eserlerinde, insanları irşâda ehil ve salâhiyetli olan evliyâullâhın mânevî tasarrufları ile alâkalı şu îzahatta bulunmaktadır:

“Allah Teâlâ bizleri, Resûlullâh’ın (s.a.v.) vekîli olarak, kendisine insanları dâvet eden imamlar tâyin etmiştir.

Bize uyan selâmete erer.

Bizim **vesîlemizle** Allah Teâlâ’ya yönelen kazanır....

Bizi yok etmek isteyen yok olur.

Bize havlayan köpek uyuza yakalanır.

Bizi dövmeyle kalkışan dövülür.

Bizim duvarımızdan yüksek yapılan duvar, harâb olur; (yani bize karşı büyüklük taslayan, perişan olur).

Çünkü Cenâb-ı Hak buyurdu ki:

“**Şüphesiz ki Allah (müşriklerin ezâ ve cefâlarını) iman edenlerden def‘edecektir.**”²² “(O) **Peygamber, mü’minlere öz nefislerinden evlâdır** (kendi canlarından daha üstündür).”²³

²¹ Erol, Ali, Hâtrâtım, s. 38.

²² Kur’ân-ı Kerim, Hac sûresi, 22/38

²³ Kur’ân-ı Kerim, Ahzâb sûresi, 33/6.

“Ruhların şimşek gibi çakan tesirlerini (mânevî tasarruflarını) inkâr, (onlara) her şeyi açıp salıveren Allah Teâlâ'nın yardımını bilmemektir. Allâh'ın kelâmı hükümsüz bırakılmaz. Kur'ân-ı Kerim'de Resûlüllah Efendimiz'in şöyle söylediği beyan buyuruluyor:

‘Muhakkak ki benim velîm, (bana yardım etmekte, beni korumakta yegâne sâhibim) o Kitâb'ı indiren Allah'tır. Ve o, bütün sâlihlerin de velîsidir.’²⁴

“Yani onların, sâlih kullarının da işlerini üzerine alır, onlardan meded umanların da... Hatta onlardan yardım isteyenlere sığınanları da himâyesine alır.

“O sâlih kişiler ister hayatta olsun, ister olmasınlar; onlar, ister farkında bulunsun, isterse farkında bulunmasınlar... Nitekim kul merhametli olunca, uyurken açılan birisinin üzerini örter de, o uyandıktan sonra, yaptığı iyiliği ona anlatmaz. Zengin birisi, fakire iyilikte bulunur da, ona haber bile vermez.

“Allah Teâlâ ise **Rahmân**'dır, **Rahîm**'dir; o azamet sahibidir, ihsânî boldur. Dostu olan kuluna, bilmediği yerden yardım, ummadığı taraftan da rızık bahşeder.

“Cenâb-ı Hakk'ın dağlar gibi olan ulvî yardımları, kulunu keder ve sıkıntılar denizinde boğulmaktan korur. Sevgili kulundan ve onu sevenlerden, kötü olan mukadder âkıbetleri, tenezzülât-ı sübhâniyyesinin bir neticesi olarak kulunun hayrına olan kaderlerle def'eder, giderir. Ancak bu, velî kulunun tesiriyle değil, onun **vesîle** ve **vâsıtalığı** iledir.

Efendim, Şeyh Mansûr-i Rabbânî (k.s.) buyurdu ki:

‘Allah Teâlâ'ya sığınman; ona itimat etmendir, zihnini de ondan gayri varlıklardan temizlemendir.

²⁴ Kur'ân-ı Kerim, A'raf sûresi, 7/196.

‘Resûlüllâh’ın (s.a.v.) vârisleri olan evliyâullah bizi irşâd ettiler, bize doğru yolu gösterdiler. Kur’an ve sünnetlerdeki inci-mercan hazînelerini kapatan perdeyi bize araladılar. Allah ve Resûlü ile olan terbiyenin hikmetini bizlere öğrettiler.

‘Onlar öyle bir topluluktur ki, yanlarında oturanlar azıttı sapıtmaz.

‘Allâh’a (c.c.) îmân eden, Peygamberi’nin (s.a.v.) ulviyetini idrâk eden kişi, onları sevsin, onlara tâbi olsun.’”

Allâh’ın hâlis kulları arasına girmek

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki:

“Benim zâtıma mahsus fâdil ve sevgili kullarımın içine girin, isyân içinde olanların arasına değil. Bu takdirde cennetime dâhil olursunuz.”²⁵ Yani benim kâmil [ve mükemmil birer mürşid ve Nebîmin hakiki vârisi bulunan] kullarımın kalbinden feyz çekerek, letâifinizi çalıştırın, cennetime girin.

“Âyet-i kerîmede eğer, müfred (tekil) olarak ‘**abdî**’ buyurulsaydı, yalnız **Resûlüllah** (s.a.v.) murâd olurdu. Halbuki cem’î (çoğul) sîgası ile ‘**ibâdî**’ buyurulduğundan, dehrin cemi’ zamanında (kıyâmete kadar bütün devirlerde) mevcut bulunan zâtıma mahsus hâlis kullarımın kalbine girip, feyiz alın ve cennetime dâhil olun, fermân-ı celîlinde, râbîta ehline zâtının cennetiyle ihsan ve ikram buyurulacağı bildirilmiştir.

“İnsanda bulunan letâifin bir mukabili de, **Âlem-i emr**’dedir. Râbîta ânında onlar da yanar. Feyz-i İllâhî insanda kuvvetli olursa orası zayıf, insanda zayıf olursa orası parlak olur.

²⁵ Kur’ân-ı Kerim, Feer sûresi, 89/29-30.

- Nûru yıldız gibi **akık** renginde olan **kalb**,
 - Nûru ay gibi **sarı** renkte olan **ruh**,
 - Güneş gibi **beyaz** renkte olan **sır**,
 - **Yeşil** renkte olan **hafî**,
 - Kahverengi ve **ortası beyaz** olan **ahfâ**,
 - Turuncu renginde olan **nefs-i nâtuka**,
 - Altın karışımından husûle gelen renk de **nefs-i küllî**'nin nûrudur.
- ♥ **Kalb** Âdem aleyhisselâmın makamı,
- ♥ **Ruh** İbrâhim aleyhisselâmın,
- ♥ **Sır** Mûsâ aleyhisselâmın,
- ♥ **Hafî** İsâ aleyhisselâmın,
- ♥ **Ahfâ** ise Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellem'in makamıdır."²⁶

* * *

²⁶ Süleyman Hilmi Tunahan (k.s.) hazretlerinin sohbetlerinden naklen, Erol, Ali, a.g.e., s. 28-30.

5. TASAVVUFTA USÛL VE GÂYE

“Dışımız halk, içimiz Hak iledir”

Nakşibendî silsilesinin 15’inci halkası Şâh-ı Nekşibend (k.s.) hazretleri buyurdu ki:

“Dışımız halk, içimiz Hak iledir.

Bizim yolumuz sohbettir.

Halvette (uzlette-riyâzatta) şöhret vardır, şöhret ise âfettir.

Hayır ve bereket cem’iyette, bir araya gelmektedir. Bu da sohbet ile olur.

Sohbet ise bir kimsenin arkadaşında fâni olmasıyla, arkadaşını kendisine tercih etmesiyle hâsıl olur.

Bizim sohbetimizde bulunan kimseler arasında, bazılarının kalblerindeki muhabbet tohumu, başka şeylere bağlılıkları sebebiyle gelişmez, büyümez.

Biz böyle kimselerin kalblerini başka şeylere olan bağlılıktan temizleriz.

Bizim sohbetimizde bulunanlardan bazılarının da, kalblerinde muhabbet tohumu yoktur.

Biz, böyle olanların da kalblerinde muhabbet hâsıl etmek için çok himmet ederiz, yardımcı oluruz.”

Kendilerine, nîl olduğunuz bu dereceye nasıl ulaştınız? diye sorulduğunda, “**Resûlüllah’a (s.a.v.) tâbi olmakla...**” diye cevap vermişlerdir.

Nakşibendî silsilesinin 18'inci halkasını teşkil eden Hâce Ubeydullah Ahrâr (k.s.) hazretleri ise, bu yolun gâyesini şöyle hulâsa etmişlerdir:

“Eğer şeyhlik ve mürşidlik makamına oturmuş olsaydım, âlemdeki şeyhlerden hiçbir şeyh (kendisine intisab edecek) bir tek mürid dahi bulamazdı. Lâkin ben, gayb âleminden, başka bir işle emrolundum. O da; şerîatın tervîci ve milletin te'yîdidir. [Yani benim vazifem; şerîatı yaymak, İslâm'ı ve Müslümanları kuvvetlendirmeye çalışmaktır.]”¹

Demek ki tasavvufta Nakşî yolunun usûl ve gâyesi; diğer bazı tarikatlerde olduğu gibi, bir kenara çekilip ağır riyâzatlarla ve kendi nefsiyle meşgul olmak değildir.

Bilakis halkın arasına karışıp, onlara hizmet etmek ve bu esnada Hak'tan da hiçbir an uzaklaşmamaktır.

Hizmetten asıl maksad ise, İslâm dininin yayılması ve mensuplarının izzet ve itibarının artmasıdır. Hele de kerâmet gibi hârikulâde şeylerle meşgul olmak, bu yolun esasları arasında hiç mi hiç yer almamaktadır.

Onlar, en büyük kerâmetin, İslâm'a ve insanlığa hizmet olduğunu belirtmişler, bütün mesâilerini bu yönde sarf etmişlerdir.

Hakk'ı halka hizmette aramak...

Nakşibendî silsilesi Müceddidîn kolunun son halkasını teşkil eden Süleyman Efendi (k.s.) hazretleri de, bu yolun İslâm'a ve insanlığa hizmetteki usûlünü şöyle anlatmaktadır:

“Biz, vahdeti kesrette (bir'i, birliği çoklukta), rızâ-yı Hakk'ı halk arasında, halka hizmette arıyoruz (bir köşeye

¹ el-Mektûbât, İmâm-ı Rabbânî, 1, 65.

çekilip kendi başımıza uzleti değil, insanlarla sohbeti, onlara hizmeti tercih ediyoruz).

“Enbiyâ ve mürselîn (peygamberler aleyhimüssalâtü vesselâm) yolundayız...

“Bizim para-pul, makam-mevki, siyâset-politika, kavga ve gürültüyle işimiz yok.

“İstisnâsız her Müslüman çocuğunu da okuturuz. Bir tek fert geri dönmüşse haber versinler.”²

Evet o, bütün mesâisini yok edilen dînî ilimlerin ihyâsına sarfetmiş, ilim ve irfan seferberliği başlatmıştır. Gecesini gündüzüne katmak suretiyle gece yarısına kadar ders okuttuğu zamanlar olmuştur.

Bitmek, tükenmek bilmeyen bir azim ve irâdeye sahipti. 1950'lerde, ilerlemiş yaşına ve şeker hastalığından da rahatsız olmasına rağmen, kış günlerinde bile Kısıklı'daki evinden çıkar; iki tramvay, bir vapur ve dört yerde yaya yürümek suretiyle Şehzâdebaşı Taştekneler'deki derslerine gider gelirdi.

1954'lerde cuma ve pazar günleri hâriç, her sabah Kısıklı'dan Bulgurlu'ya yürür, 6-8 saat genç ruhlara ilim vermeye devam ederdi. Hayatının son senelerinde, Topçular'daki talebelerinin tekâmül kursuna, her gün sabah namazından sonra 3-4 vâsita değiştirmek suretiyle gider, derslerine devam ederlerdi.

Bir gün ders okuturken şekeri yükselir ve rahatsızlığı artar. Mübârek burunlarından okuttukları kitabın üzerine kan damlayınca, talebeleri heyecanlanır. Fakat o, hiç telaşlanmadan burunlarını tutup, mendilini çıkarır; kitaptaki ve üzerlerindeki kanları sildikten sonra hemen, “Oku oğlum, kaybedecek zamanımız yok” buyurarak derse devam etmişlerdir.

² Erol, Ali, a.g.e., s. 19.

1957 Kütahya hâdisesi olarak bilinen ve tertip olduğu mahkemece de tesbit edilen dâvâ berâatle neticelenmişti.

Kütahya hapishanesinden çıkan Süleyman Efendi hazretleri, evlerine dönmeyip, himmet ve hizmet maksadıyla Manisa'ya gittiler. Talebeleri üzgün, o ise hapishane ıztıraplarını unutmuş, neş'eli idiler.

Talebeleri, herhalde kendileri artık ders okutmaz zannı ile,

– Efendim, İstanbul'da derslere devam edecek misiniz? diye sordular.

– **Evet, devam edeceğiz... Hem de daha çok, daha bir gayretle... Duracak zamanımız yok,** diye cevap verdiler.

Yine aynı seyahatlerinde İzmir'de,

– Efendi Hazretleri, rahatsızlığınız var. Herhalde bir miktar istirahat edersiniz! dediklerinde tebessüm ederek;

– **Yolculukta bazan şoförün lastiği patlar; bizim de lastiğimizi patlattılar, şimdi yapıştırdık,** buyururlar.

O, hiçbir zaman az-çok demez, bulabildiği talebe veya cemaate bıkmadan-usanmadan ders verirdi. Adede itibar etmezdi. Bir gün Kur'an öğretmek için gönderdiği bir talebesi, gittiği yerde okutacak kimse bulamamaktan şikâyet ederek;

– Efendim, sadece üç kişi vardı; onların da ikisi devamsız, birisi de gayretsizdi, bırakıp geldim, deyince, çok üzülür ve biraz da celâllenerek;

– **Evlâdım, nice peygamberler bu âlemden bir tek ümmet elde edemeden gittiler. Sen iki talebe bulmuşsun, daha ne istersin!** buyurarak, tekrar geldiği yere gönderirler.

Başka bir gün buna benzer bir vaziyetle karşılaştıklarında, mübârek başlarındaki takkeyi masanın üzerine koyarak, şehâdet parmağıyla işâret edip;

– **Oğlum dikkat et! Bir tek kişi de kalsa, her gün ayağına kadar gidip okutacağız. O da gelmezse, (takkeyi işâret buyurarak) işte şuna ders okutacağız. Böylece mâlum ola... Zira ilim seferberliği ile memuruz, sözleriyle işin ciddiyet ve ehemmiyetini anlatmışlardır.**

Talebelerine son derece kıymet verirdi. **“En küçük talebenin dahi kesip attığı tırnağını, dünyalara değişmem!”** vecîzeleri, bu hakikati en bâriz şekilde ortaya koymaktadır.

Bazan talebeleri hasta olurdu. En az bir anne ve baba kadar müşfik ve merhametli olan Süleyman Efendi Hazretleri, rahatsız olanları bizzat doktora götürür veya biriyle gönderirdi. Bir defasında talebelerinden birinin hastalığı ile alâkalı doktor dönüşü kendisine mâlûmat arz edildi. Merhamet âbidesi o büyük zât, kibleye yönelerek şu ilticada bulundu:

“Yâ Rabb! Senin dînine ve kitâbına bu yavrularla hizmet edeceğiz. Evlatlarımızı bize bağışla Allâh'ım!”

O, tarîkatı, sadece “hoş sohbet” vâsıtası hâline getiren son devrin tembelliğini yıkmış; onu, kitleleri harekete geçiren bir enerji ve heyecan vesîlesi kılmıştır. Kerâmete aslâ itibar etmemiş, kerâmet ızhârından kaçındığı gibi, talebelerine de aynı yolu tavsiye etmiş ve, **“En büyük kerâmet, insanlara hak yolu telkîn etmektir”** buyurmuştur.

Unutulan “öşür” farîzasını ülkemizde yeniden ihyâ için çalışmış, büyük gayretler sarfetmiştir.

Türkiye'de masonluk ve siyonizm tehlikesine karşı milletimizi uyarıcı eserler neşreden Cevat Rifat Atilhan'ın hizmetlerine en büyük yardımı Süleyman Efendi Hazretleri yaptı. Onun kitaplarını tavsiye etmiş ve yaymıştır.

Kezâ o günün şartlarında İslâm mefkûresinden yana neşredilen her eser ve mecmua onun tarafından az veya çok desteklenmiştir. Abdurrahim Zapsu merhûmun “Ehl-i Sünnet” mecmuasından, Sinan Onur Bey'in “Hür Adam” mecmuasına ve Necip Fazıl'ın “Büyük Doğu”suna kadar...

Zamanının, ilim ve irfânında temâyüz eden dersiâm ve âlimlerine talebelerini gönderir; onların talebeleri imtihan ederek, dînî ilimlerin yeniden ihyâ edilmekte olduğunu görüp sevinmelerini arzu ederdi. Nitekim dersiâmlardan Ali Haydar Efendi ve Hasan Basri Çantay gibi bazı zevâta, bu vesîle ile talebelerini göndermiştir. Bu cümleden olarak Said Nursî ile de haberleşmiş ve onu da hizmetlerinden haberdâr etmiştir. Said Nursî de, onun hizmetlerini takdirle karşılamış ve şöyle demiştir:

“Bizim bugün başlıca vazifemiz; îmânı muhâfazaya çalışmaktır. Bunu yapıyoruz. Biz tedris yapmıyoruz. İslâm'ın esâsı, maddî ve mânevî kurtuluşun kaynağı olan Kur'ân-ı Kerim'in okutulup, öğretilmesi ve yalnız Türkiye'ye değil, bu yolla bütün dünyaya yayılması işini, birâderim Süleyman Efendi ve onun tesis eylediği Kur'an Kursları yapıyor... Hem de çok kısa zamanda yapıyorlar. Eskiden 10-15 senede öğrenilen İslâmî ilimleri, şimdi Kur'an Kursları 1-2 senede öğretiyor. Âlim yetiştiriyorlar, fakîh yetiştiriyorlar. Bu hâl, mu'cize-i Kur'âniye'dir.”

Ebû'l-Fârûk Süleyman Hilmi Tunahan Efendi hazretleri, Türkiye'de ikinci bin yılın müceddidi İmâm-ı Rabbânî Ahmed Fârûkî es-Serhendî hazretlerini tanıtmıştır. Onun, Kur'an ve hadîs-i şeriflerden sonra en müteber kitap olan mektuplarının Arapça tercemesi yani Düreru'l-Meknûnât da, ülkemizde “Mektûbât” ismiyle üç cilt, iki mücellet hâlinde Süleyman Efendi'nin talebeleri tarafından itina ile bastırılmış ve hâlen de basılmaya devam etmektedir.

Buyurmuşlardır ki:

“Enbiyâdan en büyük mîras, şerîat olduğu gibi, en büyük vâris de âlimlerdir. İlmin evveli ma‘rifetullah, sonu tefvîz-i umûrdur. Ma‘rifetullah’ta en ileri makamın sahibi, Sıddîk-ı Ekber’dir (r.a.).”³

Dervîşlik ve gönül huzûru nedir?

Silsile-i Nakşibendiye hazerâtının 31. halkası olan Mazhar-ı Îşân Cân-ı Cânân (k.s.) hazretleri, talebesi Senâullâh Sebnehlî’ye yazdığı mektupta şöyle diyordu:

“Dervîşlik demek, sadece bir şeyhe bağlanmak demek değildir.

“Dervîşlik, gönlünü toparlayıp kul olduğunu düşünmek ve kulluğu ile meşgul olmak, kalbe dağınıklık getirmemek, vakitlerini hep hâlis niyet üzere Allah Teâlâ’nın dinine hizmetle geçirmektir.

“İstenmediği halde Allah Teâlâ tarafından maddî bir nîmet gelirse, bunu kabul etmeli, sıkılmamalıdır. Çünkü istenmeden gelen şeyler tevekkülü bozmaz. Hele bu zamanda gönül dağınıklığını giderir, huzura vesîle olur. Fakat maddî şeylere kıymet vermemek de, elbette ki mühim bir şarttır. Tasavvuf ehlinin kârı da işte bu gönül huzûrudur.”

Takvânın azlığı kalbi öldürür

Ömer ibn-i Hattâb’dan Ahnef b. Kays’a (r.anhümâ):

“Ahnef, çok gülenin heybeti azalır.

“Şakacı olanlar, bu yüzden hafife alınırlar.

“Çok konuşanlar çok hata yaparlar.

³ Erol, Ali, a.g.e., s. 20.

“Çok hata yapanların hayâları azalır.

“Hayâsı azalanın ise takvâsı azalır.

“Takvâsı azalanın da kalbi ölür.”⁴

Nakşibendîlere göre rüya

Dilerseniz rüya mevzuunu da gene, Nakşî yolu sâdâtının 33. ve son halkası Süleyman Efendi (k.s.) hazretlerinden dinleyelim.

Buyuruyorlar ki:

“Bizim sâdâtımız (seyyidlerimiz, Nakşibendî büyükleri) rü’yaya diğer turuk sâdâtı (diğer tarikat büyükleri) gibi ehemmiyet vermezler. Çünkü mânâlar kuvvette olan umûru iş’âr ederler (Kuvvede olan, potansiyel olarak mevcut olan hususları bildirip haber verirler). Mânâlardan ancak tâlibin ne gibi şeylere müstaid (istidatlı) ve kâbil (kabiliyetli) olduğu anlaşılır. O, eşyanın bilfiil tahakkukuna aslâ delâlet eylemez.

“Rü’yalar, tebeddülât-ı ahvâle ve evsâfa kâbiliyet husulünü, tâlibin merâyâ-yı âfâk ve emsâlde müşâhede etmesinden ibârettir. [Yani rü’yalar; tâlibin, bir takım hâller ve vasıflarla alâkalı değişikliklere kâbiliyetinin bulunduğunu, misâller ve dış âlemin aynalarında görmesinden başka bir şey değildir.]

“Avâlim-i âfâkiyyeden, misâl âleminden vârid ve mütezâhir ve meşhûddur. [Yani rüyalarda görülenler, maddî âlemden ve misâl âleminden gelen, tezâhür eden görüntülerden ibârettir. Kişinin kendisi üzerinde gerçekleşmedikçe bir kıymeti yoktur.]

“Bir kimse rü’yâda padişah olduğunu, tahta cülûs ettiğini (tahta oturduğunu), hükmünün memlekette nâfiz ve mer’î (geçerli ve yürürlükte) bulunduğunu görür. Bidâr olduğu vakit (uyandığı zaman) kendini yatağında bulur. Ne padişah

⁴ Hadislerle Müslümanlık, 5, 1874.

olmuştur ne tahttadır. Ne de hükmü nâfiz ve mer'îdir. Hâriçte bu zuhûr ve taayyünden (gerçek hayatta bu rüyada görülenlerden) hiçbir şey yoktur.

“Bu hâl nasılsa, rü'ya da aynı keyfiyeti hâizdir. Şu kadar ki; Böyle bir rü'ya gören zâtta padişah olmağa bilkuvve kabiliyet vardır. Bu kabiliyeti fiilen tahakkuk ettirmedikçe, rü'yanın ona bir faydası olmaz. Fiil ile kuvvet arasında ne kadar mühim fark vardır!

“Onun için sâdâtımız, rü'yaya ehemmiyet-i mahsûsa atfetmezler (husûsi bir ehemmiyet vermezler). Hâl-i bidârîde ve yakazada olan umûru ehem tutarlar (Uyânık halde iken olan işlere ehemmiyet verirler).

“Turuk-i sâire sâdâtının (diğer tarîkat büyüklerinin) rü'yaya ehemmiyet vermesi başka bir mevzu' teşkil eder. O bizi alâkadar etmez...”⁵

* * *

⁵ Mektuplar, s. 131.

6. ALLAH YOLUNDA CİHAD VE HİZMET

Allah yolunda cihad ve dînî ilimlerde tefakkuh

Kur'ân-ı Kerim'de Cenâb-ı Hak, cihâdı terk veya ondan geri kalanların durumunu ve acıklı sonlarını bize şöyle haber vermektedir:

“Ey iman edenler! Size ne oldu ki, ‘Allah yolunda cihâda çıkın’ denildiği zaman yere çakılıp kalıyorsunuz? Âhret (hayatına) dünya hayatını tercih mi ediyorsunuz? Fakat dünya hayatının faydası, âhiretin yanında pek azdır. Eğer (gerektiğinde, size emrolunan bu cihâda) çıkmazsanız, (Allah) sizi pek acıklı bir azap ile cezalandırır ve yerinize sizden başka (emirlerine itâat edecek) bir kavim getirir; siz (cihâda çıkmamakla) ona hiçbir zarar veremezsiniz. Allah her şeye kadirdir.”¹

Unutmamak gerekir ki; Allah yolunda cihad, maldan-mülkten, candan-cânndan, eşten-dosttan, evlâd u iyâlden ayrılmak demek değildir. Aksine, fânilerin sonsuzluk sırrına erdiği; neticesinde, **“cennet ve Cemâl-i İlâhî”**nin bulunduğu kutlu, fakat zorlu bir yoldur.

Zaten Müslüman, İslâmî hüviyetini koruyabilmek, şahsiyetini muhâfaza edebilmek için, Allah yolunda bir takım sıkıntı ve meşakatlere katlanmak zorundadır. O bakımdan cihad niyet ve arzusu, mü'minin kalbinde mutlaka yerini

¹ Tevbe sûresi, 9/38-39.

almalıdır. Resûlullah (s.a.v.), **“Cihâda iştirak etmeden veya cihad niyeti taşımadan ölen, bir çeşit nifak üzere ölmüştür”**² buyururlar.

Bilindiği gibi İslâm'da Allah yolunda cihad bir farızdır. Allah yolunda bir cihaddan, vaziyete göre, yine ancak Allah yolunda bir başka çeşit cihad ve hizmet için geri kalınabilir. Bunun dışında bir özür kabul edilmez. Cihaddan geri kalma hususu bir âyet-i celilede şöyle açıklanmıştır:

“Mü'minlerin topyekûn sefere çıkmaları doğru değildir. Onlardan her topluluktan bir grup dinde (dinî ilimlerde tefakkuh etmek) geniş bilgi elde etmek ve kavimleri (cihaddan) döndüklerinde, (onları Allâh'ın azâbı ile) korkutmak için geride kalmalıdır. Olur ki böylece (dikkatli davranıp yanlış hâl ve hareketlerden) kaçınırlar.”³

Bu âyet-i kerimeden anlaşıldığına göre, zâhirî savaş için bir milletin topyekûn cihâda çıkması doğru ve isabetli bir hareket olmaz. O bakımdan bir kısım insanlar cihâda çıkarken, diğer bir kısmının da ilmî faâliyetleri devam ettirmeleri gerekir. Kaldı ki bu hüküm, ilim tahsîlinin farz-ı kifâye olduğu vaziyete göredir. Çünkü o zaman, bir miktar âlim kâfidir.

Günümüze gelince...

Bugün düşman yani dinî cehâlet, evlerimize kadar hulûl etmiş; dolayısıyla bütün âile fertlerini ifsat etme, hak yoldan saptırma işi oldukça kolay hâle gelmiştir. Bu itibarla ilmî cihâdın zarûretini ve farz-ı ayn hâle gelişini anlamak, herhalde zor olmasa gerek...

Bilhassa dinî ilimlerde cemiyetin ihtiyacını karşılayacak seviyede ilim adamları yetiştirilmelidir ki, cemiyeti aydınlatsın,

² Müslim, Sahîh, İmâre, 158.

³ Kurân-ı Kerim, Tevbe sûresi, 9/122.

Allâh'ın emir ve yasaklarını onlara doğru-dürüst öğretsinler. Zira bir milletin ayakta kalabilmesi, hayatiyetini devam ettirebilmesi için din ve ilim adamlarının iman, ilim ve teknik bakımdan o cemiyeti beslemeleri ve desteklemeleri gerekir.

Bu sebeple, mecbur kalmadıkça yetişmiş elemanların, din ve ilim adamlarının zâhirî cihad alanına götürülmeleri doğru değildir. Çünkü bir millet için ilmî çalışma ve araştırma faâliyetleri de, hiçbir zaman terki câiz olmayan aslî cihâd cümlesindedir.

Bir millet, ilim ve teknik alanında geri kalmışsa, askerî alanda kuvvetli dahi olsa çabuk çöker. Ama ilim ve teknikte ileri gitmiş milletler, askerî alanda zayıf bile olsalar, noksanlarını çabuk telâfi edebilirler. Nitekim âyet-i kerimede de Cenâb-ı Hakk, maddî savaşın farz-ı ayn olduğu bir anda bile, topyekûn sefere çıkmak yerine, dinî ilimlerde tefakkuh gâyesiyle bir kısım ilim ehlinin geride kalmasının doğru olacağını beyan ediyor.

Bundan da anlaşılıyor ki; ilmî cihad, maddî kuvvetlerle yapılan cihaddan önde geliyor. O bakımdan, **“i'lâ-yı kelimetullah”** gâyesine yönelik çalışmalara ve çalışanlara mâli imkân sağlamak da, aynen gâziyi techiz etmek gibidir, denilmiştir.

İman ve ihlâs sahibi her Müslüman, dünyaları aydınlatacak enerjiyi üretmeye hazır bir unsur gibi, **“i'lâ-yı kelimetullah”** mefkûresini gerçekleştirmek potansiyeline sahip yegâne müsbet ve dinamik güçtür. Onun en bâriz vasfı; insanları aydınlatmak gâyesiyle çalışmak, bunun için de İslâm esaslarına tam bir teslimiyetin gerektiğine tereddütsüz inanmaktır. Zira din binâsının çatısı, kulluk gayretlerinin zirvesi demek olan Allah yolunda bedenî-ilmî-mâlî cihad, Müslüman'ın temel vazifeleri arasındadır.

Allah yolunda yarım gün yürümek

Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimizin mihmendârı, İstanbul’umuzun mânevî sultânı Ebû Eyyûbi’l-Ensârî (r.a.) hazretleri anlatıyor:

“Resûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: ‘**Allah yolunda bir sabah ya da bir akşam yürüyüşü, Güneş’in, üzerine doğup battığı her şeyden daha hayırlıdır.**”⁴

Allah Teâlâ insanı ve cinni, yalnız kendisine kulluk etsinler diye yaratmıştır. Bu mükellefiyetlerine zemin olmak üzere de, dünya ve nimetlerini onların hizmet ve ihtiyacına âmâde kılmıştır.

İşte bu nimetlerden istifade sresi demek olan **hayat** ise, çok çeşitli faâliyetlerin yanında bedenî-ilmî-mâlî **cihâda** da sahne olmaktadır.

İnsan, muhtelif âmillerin tesiri ile hangi işinin en önemli, en kârlı veya en zararlı olduğunu her zaman doğru olarak tâyin edemez. Bu, inanan insanlar için de aynıdır; inandıkları ve yapmak istedikler işlerin, hakikaten hangisinin daha mühim olduğunu her zaman isâbetli olarak tesbit ve icrâ etmeleri mümkün olmayabilir.

Dünyada insanı, değer olarak kendine bağlayan bir çok şey vardır. Herkes ehemmiyet verdiği hususla daha sıkı, daha ciddî ve ısrarlı bir şekilde meşgul olmak ister. Yaptığı işin değeri mevzuunda kendi içinde belli bir kanaate sahip olmayan insan ise, içinde kâr etse bile huzursuzdur, memnun değildir. Başka işler ve mesleklere karşı daima açık bir ilgi içinde olmaktan kendini kurtaramaz.

Hadîs-i şerifte, Allah yolunda yani insanların İslâm’ın getirdiği hidâyetten nasibedâr olabilmeleri, iki cihan saâdetine

⁴ Buhârî, Sahîh, Cihad, 7, 73.

kavuşabilmeleri maksadıyla yarım günlük bir hizmetin, **“üzerine Güneş’in doğup battığı her şeyden”**, bir başka rivâyette ise, **“dünya ve dünyadakilerden”** daha hayırlı olduğu açıklanmakta... Böylece Müslümanlar, bütün insanlığın saâdeti için, Allah yolunda hizmete teşvik edilmektedir.

Bir başka hadîs-i şerifte ise Resûlullah Efendimiz, Hz. Ali’ye hitâben, **“Senin vesîlenle bir kişinin hidâyete kavuşması, kırmızı develerden teşekkül eden sürülerin sahibi olmandan senin için daha hayırlıdır”** buyuruyor.

Bu ve benzeri ifadeler, anlatılan meselenin kıymet ve ehemmiyetinden kinâyedir.

Ayrıca, mânevî meselelerin önemini anlatabilmek için, maddî değerler ile temsiller-tasvirler ve teşbihler yapmanın cevâzi yanında, bunun bir hizmete teşvik üslûbu olduğunu da göstermektedir.

Kimler Allah yolundadır?

Ka‘b bin Ucre radiyallâhü anh anlatıyor:

“Bir adam Nebiyy-i Muhterem sallallâhü aleyhi vesellem’e uğramıştı. Resûlullah’ın (s.a.v.) ashâbı, bu adamın kuvvet ve kabiliyetini görünce,

– Yâ Resûlellah, bu adam Allah yolunda cihad etseydi ne güzel olurdu, dediler.

Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

– **“Bu adam, küçük çocuklarının geçimini temin etmek için çıktı ise, Allah yolundadır.**

“Yaşlı anne ve babasına hizmet için evinden çıkmışsa, Allah yolundadır.

“Çalışıp nefsinin dilencilikten korumak için çıkmışsa, Allah yolundadır.

“Âilesinin geçimini temin etmek için çıkmışsa, Allah yolundadır.

(Çalışıp kazandığının) **çokluğuyla övünmek**, (zenginliğiyle gururlanmak) **için çıkmışsa, tâğütun** (şeytanın ve nefs-i emmârenin) **yolundadır.”**⁵

Hadîs-i şerîfin bir başka rivâyetinde, sahâbîlerin yukarıda zikri geçen temennileri üzerine Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz sözlerine, **“Allah yolunda olmak, sadece ölmekle mi olur sanıyorsunuz?”** buyurarak başlamıştır.

Asıl tehlike nedir?

Müslümanlar'la **Rum** ordusu arasında çetin bir harp devam ediyordu. Herkes kendi gücü-kuvveti nisbetinde gayret sarfediyor, dolayısıyla tehlikeli durumlar yaşanıyordu.

Kimileri **Allah yolunda şehîd** veya **gâzî** oluyor, kimileri de nefs-i emmârenin hevâ ve heveslerine, şeytânın hîle ve tuzaklarına mağlup olup gidiyordu.

Bu cihad meydanında Müslümanlar'dan birisi, Rum ordusuna hücum ederek aralarına daldı. Bunu gören mücâhidlerden bazıları şöyle dediler:

– **Sübhânallâh! Adam kendi elleriyle kendini tehlikeye attı!**

Bu sözü duyan büyük sahâbî Ebû Eyyûbi'l-Ensârî (r.a.) şu tarihî hakikatleri ifade etti:

– Ey Ensâr cemaati! Bu âyet-i kerime bizim hakkımızda nâzil oldu. Allâh celle celâlühû bu dîni kuvvetlendirip güçlendirdirirken, biz bazan ev, tarla, ticâret işlerimizi aksatıyorduk. Bazılarımız, ‘Biraz mallarımızla uğraşsak da

⁵ Taberânî, Mu‘cemü’s-Sağîr, (Terc.) 2, H. no: 650.

kayıplarımızı telâfi etsek (dolayısıyla cihâda ara versek)' dediler.

Bazıları da bu düşünceyi sağda-solda dile getirince, şu âyet nâzil oldu: **'Mallarınızı Allah yolunda harcayın. Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. İhsanda bulunun.** [Yani Allah yolunda bedenen, ilmen mücâhede edenlere yiyecek-içecek-giyecek ve sâir yardımlarla iyilik edin.] **Çünkü Allah, muhsinleri (iyilikte bulunanları) sever.'**⁶

Ebû Eyyûbi'l-Ensârî (r.a.) hazretleri bu durumu ifade ettikten sonra sözlerine şunları ilâve etti:

'Asıl tehlike; mallarla ve onların ıslâhıyla meşgul olup da Allah yolunda cihâdı terk etmektir. Asıl tehlike; mal ve mülk sevдâsına düşmektir... Ve bununla gaflete dalmaktır. Asıl tehlike; İslâm için canımızla, malımızla, bütün varlığımızla mücâdele ve mücâhede etmek gerekirken, bundan kaçınmaktır.'

Yaşlı hâline rağmen, cihad meydanında kılıç sallayan Ebû Eyyûbi'l-Ensârî (r.a.) hazretleri şehid düşerek mübârek bedeni, âdetâ İstanbul'un fethi için bırakılan bir tohum oldu...

... Ve fetih de böylece, mübârek ceddimiz Sultn 2. Mehmed Hân'a nasip oldu ve Fâtih ünvnını aldı.

Allah yolunda hizmet için ne yapmalı?

Temîmü'd-Dârî (r.a.) rivâyet ediyor:

Resûlüllah (s.a.v.) buyurdu ki: **"Kim Allah yolunda bir at beslemek üzere arpa hazırlarsa, sonra da atını onunla yemlerse, Allah Teâlâ her bir arpa tanesi karşılığında ona bir hasene yazar."**⁷

⁶ Kur'ân-ı Kerim, Bakara sûresi, 2/195.

⁷ İbn-i Mâce, Sünen, Cihad, 14.

Bilindiği gibi **Asr-ı Saâdet**'te **at**, **cihâd**ın vazgeçilmez bir unsuruydu. O itibarla bir ordunun kuvvetli veya zayıf olması, atlarının sayısına göre tesbit ediliyordu. Hatta bu vaziyet, sonraki devirlerde de bir müddet daha devam etti.

Bunun içindir ki Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz, pekçok hadîs-i şeriflerinde ümmetini cihâdın en mühim unsurlarından biri olan **at** beslemeye teşvik etmiştir.

İşte yukarıdaki hadîs-i şerif de bunlardan sadece bir tanesidir.

Günümüzde ise **cihad**ın, artık atla, kılıç-kalkanla ve okla değil, en modern silahlarla yapılmakta olduğu herkesin mâlumudur.

Daha da ötesi, cihad, büyük ölçüde maddî olmaktan çıkmış, **mânevî** bir alana kaymıştır. Yani top-tüfek yerine, **ilimle-irfanla, eğitimle-öğretimle, fikirle** yapılır olmuştur.

Bu sebeple **ta'lim-terbiye, tebliğ-telkin** ve **irşad** faâliyetleri için adam yetiştirme, kısaca talebe okutma, ümmet-i Muhammed'in evlâdına **dînini-kitabını** öğretip onu ahlâklı bir nesil olarak yetiştirme gayret ve hizmetleri ön plana çıkmıştır.

Ayrıca **basın** ve **medya** da **maddî** ve **mânevî cihâd**ın önemli unsurlarını teşkil etmektedir. O bakımdan **gazete, dergi, kitap, radyo** ve **televizyon** gibi vâsıtalar da göz ardı edilmemelidir.

Bütün bu sebep ve gelişmeler nazar-ı dikkate alındığında görülür ki, izâhını yapmaya çalıştığımız hadîs-i şerifi sadece at beslemeye hasretmek doğru olmaz.

O bakımdan bunun mânâsını, çok geniş bir muhtevâda düşünmek gerekir. Böyle olunca da, hadîs-i şerifteki sayılan

hasene, ecir ve sevap; günümüzde ihlâslı bir şekilde, canla-başla vatan için, memleket için, insanlık için hizmet veren derneklere-vakıflara, basın-yayın yolu ile faâliyet gösteren müesseselere yardımcı olan insanlar içindir.

Fazilet ve şeref ne iledir?

İçlerinde Süheyl bin Amr, Ebû Süfyan bin Harb (r.anhümâ) gibi Kureyş'in asilzâdelerinin de bulunduğu bir grup Müslüman; Hazret-i Ömer'in (r.a.) huzuruna girmek üzere kapısına gelmişlerdi. Onları Hz. Ömer'in (r.a.) kapıcısı karşıladı. Bilâl-i Habeşî ve Ammar (r.anhümâ) gibi Bedir Harbi'ne iştirak etmiş ashâb-ı kirâmın, içeri öncelikle girmelerine müsâade etti. Süheyl ve Ebû Süfyan hazretleri, herkesten evvel girmek için davrandılarsa da, kapıcının şu sözleriyle karşılaştılar:

– **“Mü'minlerin Emîri Hz. Ömer, Bedir Harbi'ne iştirak etti. Bu sebeple, o savaşa katılanları çok sevmekte ve her yerde onlara öncelik tanınmasını istemektedir. Biraz sabredin, az sonra siz de girersiniz.”**

Kapıcının bu sözleri Ebû Süfyan'ı (r.a.) çileden çıkarmaya kâfi gelmişti. Uzun yıllar Kureyş'e reislik yapan kendisi gibi soylu kimselere, Bilâl ve Ammar gibi kölelikten âzâd olmuş kişilerin tercih edilip öncelik tanınması, onun açısından hazmedilecek şey değildi doğrusu... Kapıcıya sert sert çıkışmaya başladı:

– **“Ben, bugünkü gibi bir aşağılanmaya ömrümde hiç rastlamadım. Kapıcı, bu kölelere müsâade ediyor da, biz soylulara bakmıyor bile...”**

Ebû Süfyan'ın bu sözleri, bir kısım yeni Müslümanlar'ı tahrik etmiş, bazı hoş olmayan konuşmalara sebep olmuştu. Havanın birden elektriklendiğini gören Süheyl bin Amr (r.a.),

derhal duruma müdâhale etti ve Müslümanlar'a hitâben şunları söyledi:

– “Arkadaşlar, bazılarınızın yüzlerinde öfke alâmetleri görüyorum.

Eğer kıızıyorsanız kendinize kızın.

Onlar İslâm'a çağrıldılar, derhal İslâm'ı kabul ettiler.

Sizler de onlarla birlikte İslâm'ı kabûle çağrıldınız; ama siz ağırdan aldınız, geç kaldınız.

Allâh'a yemîn ederim ki, din uğrunda sizden önce yaptıkları ile elde ettikleri fazilet; sizin bu kapı önünde övünmekte olduğunuz şereften çok daha üstündür.

Onlar bu faziletleriyle sizlerden şeref bakımından çok daha ileridirler.

Sizler, bir savaşı gözleyin ve ona mutlaka katılın. Belki bu vesîleyle, azîz ve celîl olan Allah Teâlâ sizleri de cihad sevabı ve şehidlikle mükâfatlandırır. Umulur ki böylece, onların faziletlerine yaklaşsınız.”

Hayatı boşa harcamamak lâzım

Cenâb-ı Hakk'ın biz kullarına meccânen bahşettiği hayat nimeti, en büyük fırsattır. Aynı zamanda bir imtihandır.

Öyle ise bu fırsatı, bu imtihanı iyi değerlendirmeli, sonradan pişmanlığı gerektirecek şekilde boşa harcamamaya gayret etmeliyiz.

Nitekim **Kur'ân-ı Kerim**'de mü'minler, bu hususta ikaz edilerek, “**İnsanlar imtihandan geçirilmeden, sadece iman ettik demeleriyle bırakılvereceklerini mi sandılar?**”⁸ buyuruluyor.

⁸ Kur'ân-ı Kerim, Ankebût sûresi, 29/2.

Evet, mü'minler **cihad** emriyle ve diğer bazı nefse güç gelen tekliflerle imtihan edilecek; öbür âlemde, itaat ve isyanları önlerine konulacaktır. O bakımdan, **sadece iman ettik** demek kâfi değil; hayatın ondan sonraki safhalarına da katlanıp, sıkıntılarına göğüs gererek, her türlü kulluk vazifelerini îfa için gayret sarfetmek gerekiyor. Aksi halde sonraki pişmanlık, feryâd ü figân fayda vermez. Zira hayata bir defa gelinir, gidildikten sonra da, bir daha geriye dönüşü yoktur. Bizlere bunu hatırlatan âyet-i kerimede buyruluyor ki:

“Nihayet onların birine ölüm gelip çattığında, ‘Rabbim, der, beni geri gönder. Tâ ki boşa geçirdiğim dünyada iyi amel (ve hareketlerde) bulunayım.’ Hayır, onun söylediği bu söz, boş laftan ibarettir. Onların gerisinde ise, yeniden dirilecek güne kadar (süren) bir berzah vardır.” Onun için bu fırsat iyi değerlendirilmeli; en faydalı, en güzel tarzda kullanılmalıdır.

Âyette geçen **“berzah”**, mânia-engel demektir. Ölüm ile başlayıp, yeniden dirilmeye kadar geçen süreyi ifade eden dînî bir ıstılahtır.

Müslüman olsun olmasın, hemen her insan hayatını çok değişik ve farklı şekillerde değerlendirir. Kendisine sorduğunuz zaman da, dolu-dolu bir hayat yaşadığını söyler. Gayet tabii ki, hayat dolu dolu yaşanmalı; boşa geçirilmemelidir. Ama bu doluluk hangi yöndedir? Mühim olan bu! Müsbet mi, menfî mi? Öbür âlemde bize faydalı olacak neviden mi, yoksa bize bu hayatı bahşeden Yüce Mevlâ'mızın huzurunda, bizi mahcup edecek cinsten mi? İşin bu yönü çok önemli!

Peki bu durumda **hayat fırsatını** en iyi, en faydalı şekilde nasıl ve ne türlü hizmetlerle değerlendirebiliriz? Yani bize verilen bu hayatı nerede harcamalıyız ki, sonunda pişman

⁹ Kur'ân-ı Kerim, Mü'minûn sûresi, 23/99-100.

olmayalım. **Elhamdülillah, hayatımızı en iyi şekilde, en güzel yerlerde sarf ettik**, diyebilelim.

Evet böyle diyebilmek için bakacağız:

İnsana hizmet etmiş miyiz? Şayet insana hizmet etmiş, ona yatırım yapmışsak, diyebiliriz ki; çok şükür Rabb'imize... Hayatımızı en kıymetli hizmetlerde değerlendirme imkânı verdi. En makbul amelleri yapmaya muvaffak kıldı. Bahşettiği ömür sermayemizi boş ve lüzumsuz yerlerde tükettirmedi...

Çünkü insana hizmet, onun yetişmesi için sarfedilen gayret, hizmetlerin en büyüğüdür. Neden? Her şey insana bağlıdır da ondan. İnsanı yetiştirdiniz mi, her şeyi düzelttiniz; onu ihmâl ettiniz mi, her şeyi berbât ettiniz demektir. Maddeten de böyledir bu, ma'nen de...

Dilerseniz yazımıza bir fıkra ile devam edelim.

Baba, bir haftalık zorlu mesâiden sonra pazar sabahı kalktığında, haftanın bütün yorgunluğunu çıkarmak için eline gazetesini aldı ve gün boyunca evde oturup dinleneceğini düşündü. Tam bunları düşünürken oğlu koşarak geldi ve müzeye ne zaman gideceklerini sordu. Çünkü baba oğluna söz vermişti, bu hafta sonu müzeye götürecekti onu. Ama hiç de canı dışarıya çıkmak istemediğinden, bir bahane bulması gerekiyordu. Tam bu esnada gazetenin promosyon olarak dağıttığı dünya haritasına gözü ilişti. Önce dünya haritasını küçük parçalara ayırdı ve oğluna:

– **“Eğer bu haritayı düzeltebilirsen seni müzeye götüreceğim”** dedi. Sonra da, ‘Oh be... Kurtuldum! En iyi coğrafya profesörünü bile getirsen, bu haritayı akşama kadar düzeltemez!’ diye düşündü.

Aradan on dakika geçtikten sonra oğlu babasının yanına koşarak geldi ve:

– **“Baba haritayı düzelttim! Artık müzeye gidebiliriz”** dedi.

Adam önce inanmadı ve görmek istedi. Gördüğünde ise hayretler içindeydi. Harita tamamlanmıştı.

Oğluna, bunu nasıl yaptığını sordu.

Çocuk cevapladı:

– **“Bana verdiğin haritanın arkasında bir insan resmi vardı... İnsanı düzelttiğim zaman, dünya kendiliğinden düzeldi.”**

Evet, her şeyin başı insan. O bozulursa her şey berbât!.. Düzeldirse her şey âbâd...

Hayatını insanların **selâmet** ve **hidâyeti** için harcayan insan, ömür sermayesini boşa harcamamış demektir. Çünkü bir milleti **ıslâh** eden de, **ifsad** eden de insandan başkası değildir.

Bundan dolayıdır ki, **mâneviyat büyüklerinin hemen hepsi de, her şeyden önce insana yani onun yetişmesine ehemmiyet vermişlerdir. Onların kafalarını, gönüllerini tenvîr etmekle meşgul olmuşlar, ömürlerinin son demine kadar bu hizmetin ifası ile alâkadar olmuşlardır.**

İnsansız hiçbir dâvâ, hiçbir iş neticeye ulaşamamış, yetişmiş insanlarla da hiçbir hizmet sürüncemede kalmamıştır.

Nerede bir kayıp varsa, yetişmiş insan yokluğundandır. Nerede bir kazanç varsa, yetişmiş insanların çokluğu ve onların iyi ve yerinde istihdâm edilmeleri bahis mevzuudur. Yetişmiş ve de gönüllerine hizmet şuurunu yerleşmiş insanlar, başkalarına hizmet için onları ayaklarına beklemez. O daima hizmetin, hizmet olunması gerekenlerin ayağına gider. Onun lûgatinde; uzak-yakın, zor-kolay, doğu-batı, kuzey-güney mefhumları yoktur. O sadece yapacağı hizmeti düşünür, kendisine nerede ihtiyaç varsa, oraya koşar.

Şu halde, hayatını en iyi şekilde değerlendirmek isteyenler; insan yetiştirmeye ehemmiyet vermelidir. Bu fırsat iyi değerlendirilmeli, son pişmanlığın fayda vermediği akıldan çıkarılmamalıdır.

Çünkü bu hayatı hepimiz bir defa yaşayacağız; reenkarnasyoncuların saçma düşünceleri gibi ikinci, üçüncü,

dördüncü... defa değil. Sadece bir defa. Onun için kıymetini iyi bilip, en güzel şekilde değerlendirmeliyiz.

Yazımızı bir **Doğu**'dan, bir de **Batı**'dan iki güzel sözle noktalayalım:

▣ **“Fırsat, yaz bulutu gibidir, tez geçer.”**

▣ **“Fırsatların kazâsı olmaz!”**

* * *

7. İBÂDET VE AMELLERİN RÛHU

“İhlâs” nedir, “muhlis” ve “muhlâs” kime denir?

İhlâs lûgaten, bir şeyi temizlemek ve saflaştırmak, yabancı maddelerden arındırmak, bir şeyi sadece bir şeye mahsus kılıp başkasını karıştırmamak, samimiyet ve içtenlik gibi mânâlara gelir. **Hâlis** kelimesi de aynı masdardandır.

İslâmî istilâhta ise **ihlâs**, ibâdet ve amellerde, tutum ve davranışlarda sadece **Allâh**'ın **rızâsını** gözetmek... Yaptıklarını sırf Allah Teâlâ emrettiği için, yapmadıklarını da sırf o yasakladığı için yapmamak... Özün söze, sözün öze uyararak, **riyâ** ve **süm‘adan**, yani görsünler-duysunlar düşüncesinden uzak olmak... Hulûs-i kalb üzere iyi niyetli olup içten pazarlıklı olmamaktır.¹

İhlâsın zıddı, riyâ ve süm‘adır.

Riyâ, yerine getirdiği ibâdetleri-amelleri-hizmetleri insanlara gösteriş için ve onlara beğendirmek, övgülerini almak maksadıyla yapmaktır. **Süm‘a** ise, yaptığı iyi ve güzel işleri insanlara duyurmaktan zevk almak ve bir takım amelleri bu niyetle işlemektir. Halbuki, geçici dünya menfaatleri ve zevklerini gâye edinerek hareket ve amel etmek ihlâsa aykırıdır, taban tabana zıttır.

¹ el-Gazâlî, İhyâ, 4, 355; İ. Kuşeyrî, er-Risâle, s. 443; Muhammed b. Ali Tehânevî, Keşşâf-ı Istilâhat-ı Fünûn, İst. 1318, 1, 474

Kur'ân-ı Kerimde riyâ ve süm'a ehli hakkında buyrulmuştur ki: "Allâh'a ve âhiret gününe inanmadıkları halde mallarını insanlara gösteriş için sarf edenler(i Allah sevmez). Şeytan kime arkadaş olursa, o, ne kötü bir arkadaşdır!" "Onlar namaza kalktıkları vakit üşene üşene kalkarlar, insanlara gösteriş yaparlar."² "Onlar riyâkârların ta kendileridir."³

Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz de, riyâ ve süm'anın zarar ve tehlikesine, ihlâsın da lüzum ve ehemmiyetine işâret ettikleri bazı hadîs-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır:

"Kim gösteriş ve (yaptığını) duyurma düşüncesiyle bir yerde ayağa kalkarsa, oturuncaya kadar Allâh'ın gadabı içindedir."⁴

"Allah için yaptığımız amellerinizi ihlâs ile yapınız. Zira Allah, hâlisâne yapılan şeyden başkasını kabul etmez."⁵ "İçinde, hardal tanesi ağırlığında riyâdan eser bulunan bir ameli Allah kabul etmez."⁶

"Sizin üzerinize gelmesinden korktuğum şeylerin en korkuncu, küçük şirk'tir. Ashab, Ey Allâh'ın Resûlü, küçük şirk nedir? Dediler. Resûlullah (s.a.v.), riyâkârlıktır, buyurdu."⁷

"Dininde ihlâslı ol. (O takdirde yaptığın) az bir amel bile sana yeter."⁸

² K.K., Nisâ sûresi, 4/38, 142.

³ K.K., Mâûn sûresi, 107/6.

⁴ Feyzu'l-Kadir, 6. 192.

⁵ Feyzu'l-Kadir, 1, 217.

⁶ et-Tergîb, 1, 72.

⁷ et-Tergîb, 1, 69.

⁸ et-Tergîb, 1, 54.

“(İki cihanda) saâdet, ihlâs sahipleri içindir. Onlar hidâyet kandilleridir. Onlardan (yayılan feyz ve bereket sayesinde), her türlü karanlık (düşünce ve) fitne aydınlığa kavuşur.”⁹

Muhlis ve **muhlâs**’a gelince...

Her iki kelime de **ihlâs sahibi** mânâsındadır. Yani ihlâslı, samimi, dostluğu hâlis, her hâli içten ve gönülden olan kişi demektir. Ancak aralarında şöyle bir fark vardır:

Muhlis çalışarak, mücâdele ve mücâhede ile gayret göstererek zorla ihlâsa ulaşan kişidir. Yani **muhlis**’in **ihlâsı kesbîdir**, çalışıp uğraşmasına bağlıdır. Ayrıca kalıcı ve devamlı da değildir.

Muhlâs ise, Allah için seçilmiş tertemiz kişi demektir.

Muhlâs’ın ihlâsı **vehbîdir**. Ona Cenâb-ı Hakk’ın bir bağıışı, inâyet ve ihsânıdır, devamlıdır. İhlâsın bu devamlılık hâli ise, hakku’l-yakîn mertebesidir. **“Bu, Allâh’ın bir fazlıdır; onu dilediğine verir.”**¹⁰ Ve bu zümreye şeytan dahi zarar veremez. Nitekim **“İblis, ‘senin mutlak kudretine andolsun ki, onlardan muhlâs (ihlâsa erdirilmiş) kulların bir yana, hepsini mutlaka azdıracığım’ dedi.”**¹¹ Yine Kur’ân-ı Kerim’de şöyle buyuruldu: **“Şüphesiz siz acı azâbı tadacaksınız. Çekeceğiniz ceza, yapmakta olduğunuzdan başka bir şeyin cezası değildir. (Bu azaptan da) ancak, Allâh’ın muhlâs kulları istisnâ edilecek.”**¹²

Kıscası **muhlis**, çalışıp emek ve gayret sarf ederek ihlâsı elde eden; **muhlâs** ise, **Cenâb-ı Mevlâ-yi zû’l-Celâl** tarafından lûtfen-keremen ihlâslı kılınan kul demektir. İki arasında ise çok büyük farklar vardır!

⁹ Feyzu’l-Kadir, 1, 274.

¹⁰ K.K., Cum’â sûresi, 62/4. el-Mektûbât, İmâm-ı Rabbânî, 1, 59.

¹¹ K.K., Sâd sûresi, 38/82-83.

¹² K.K., Sâffât sûresi, 37/38-39-40.

İhlâs'ın ferdî ve ictimâî faydaları...

İhlâsın âhîret âlemindeki faydaları yanında, bu dünyada da pek çok ferdî ve ictimâî faydası vardır. Gördüğü hizmetleri, yaptığı işleri Allah rızâsı için yapan kişi, menfaatperestlikten ve bencillikten kurtulur. Böylece süflî düşünce ve duygulardan uzaklaşır; rûhî yüceliklere, ulvî âlemlere doğru kanat açar. Nefsânî arzularına-zevklerine, mala-mülke, şehvete-şöhrete, makam ve mevkiye ehemmiyet vermeyen kişi, bunların mahkûmu ve kölesi olmaktan kurtularak gerçek hürriyete ve hakiki saâdete kavuşur.

Dünyanın geçici ihtirasları, iptilâ ve düşkünlükleri insan için en büyük huzursuzluk kaynağıdır. Sadece Allah rızâsını gâye edinen ve hayatında attığı her adımı ona göre ayarlayan, zihnindeki değerleri ve gönlündeki duyguları, Rabb'inin rızâsına göre şekillendiren kişi, yaratılışına uygun bir hayat anlayışı içinde olacağından, gerçek mânâda huzura erer. Böylesine mânevî güzelliklerle bezenmiş bir kişi, çevresindeki bütün insanların samimi sevgilerine mazhar olur. Dolayısıyla yalnızlık, güvensizlik, dünyevî korku ve endişeler gibi tedirgin edici, can sıkıcı duygulardan da kurtulmuş olur.

İhlâsın en önemli ictimâî (sosyal) faydasını ise şöyle ifade edebiliriz: Geçici dünya menfaatlerini hayatında gâye edinmeyen, sadece Allâh'a kullukta birleşen, haşrı-neşri, hesâbı-kitabı, cennet ve cehennemi düşünen fertlerden meydana gelen bir cemiyette, gerçek mânâda kardeşlik, birlik ve beraberlik, yardımlaşma ve dayanışma, insanlar arasında sevgi ve saygı tezâhür eder.

İhlâsı kazanmanın da en başta gelen şartı, hiçbir zaman Allâh'ı unutmamak, her an her yerde hâzır ve nâzır olduğunu bilmek ve daima onun murâkabesi altında bulunduğumuzun şuurunda olmaktır. Bunun için de ölümü çokça hatırlamak, aklımızdan çıkartmamak gerekir. İhlâsa zarar veren, onu yok

eden en kötü şey ise, insanın, şahsî menfaatleri için başkalarıyla rekabete girmesi ve meşhur olma arzudur. Ayrıca insanın hırsı ve dünyaya ait korku ve endişeleri de ihlâsı yok eder. O bakımdan mü'min, ihlâsına zarar veren şeyleri de iyi tahlil etmeli ve bunlardan uzak kalmaya gayret etmelidir.

Hulâsa etmek gerekirse, dünya ve âhîret saâdetinin anahtarı olan imandan sonra en önemli haslet ihlâstır. Bu itibarla onu temin edebilmek ve zıddı olan riyâ ve süm'adan da kurtulmak için çok çalışmalı; mutlaka sebeplerine, vâsıtalarına baş vurmalı ve nihâyet Allâh'ın fazlından, lûtuf ve inâyetinden bunu istemelidir.

Allâh'a ihlâsla kulluk etmekle emrolunduk

Kur'ân-ı Kerim'in pek çok âyetinde Allâh'a ihlâsla kulluk edilmesi ve ona ihlâsla duâ ve niyazda bulunulması emredilmektedir. Bunlardan bazıları mealen şöyledir:

“(Resûlüm!) Şüphesiz ki Kitâb'ı sana hak olarak indirdik. O halde sen de dini Allâh'a hâs kılarak (ihlâs ile) kulluk et.” “De ki: Bana, dini Allâh'a hâlis kılarak ona kulluk etmem emrolundu.” “De ki: Ben dinimde ihlâs ile ancak Allâh'a ibâdet ederim.”¹³ “Halbuki onlar, Allâh'a, onun dininde ihlâs erbâbı olmaktan başkasıyla emrolunmamışlardı.”¹⁴ “(Resûlüm) de ki: Rabbim adâleti emretti. Her secde ettiğinizde yüzlerinizi ona çevirin ve dini yalnız Allâh'a hâs kılarak ona yalvarın.”¹⁵ “Haydi, kâfirlerin hoşuna gitmese de Allâh'a, Allah için dindar ve ihlâslı olarak duâ edin!” “O daima dîridir; ondan başka

¹³ K.K., Zümer sûresi, 39/2, 11, 14.

¹⁴ K.K., Beyyine sûresi, 98/5.

¹⁵ K.K., A'raf sûresi, 7/29.

hiçbir ilah yoktur. O halde dinde ihlâslı ve samimi kişiler olarak ona duâ edin.”¹⁶

Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) namazların arkasından, **“Allâh’ım, beni ihlâs sahibi kıl”**¹⁷ diye duâ ederlerdi.

Mü’mine gereken ve yakışan da; sözünde, fiillerinde, ibâdetlerinde, mânevî vazifelerinde hâsılı her hâl ve hareketinde ölçüsü, Allâh’ın rızâsını kazanmak olmalıdır. Zira dinimizde dünyevî işlerin ruhu adâlet, i’tikâdî hususların ruhu tevhid, ibâdetlerin ruhu ise ihlâstır.

Mü’minlerin tamamı bazı ibâdetlerinde-amellerinde, zorla ve güçlkle, az da olsa –umumi mânâda– bir ihlâs elde edebilir. Lâkin bizim burada üzerinde durmak ve anlatmaya çalışmak istediğimiz ihlâs; bütün fiillerde, sözlerde, hâl ve hareketlerde, bir zorlama ve uğraşma olmaksızın, kolayca kendiliğinden meydana gelen ihlâstır. Bu nevi ihlâsın hâsıl olması, Allah’tan başka, âfâkî ve enfûsî hiçbir şeye kulluk etmemeye bağlıdır. Bu da ancak fenâ ve bekâ’ya ve velâyet-i hâssa’ya kavuşmakla elde edilir. Külfetle-zahmetle, zorla ve güçlkle elde edilen ihlâsın devamlılığı yoktur. Devamlı olabilmesi için, zorlamanın ve zorlanmanın kalkması, bu işin tabî bir hâl alması gerekir.

Allah Teâlâ’nın velî kulları, yaptıkları her işi Allah (celle ve alâ) için yaparlar, nefislerinin zevki için değil. Çünkü nefisleri Hak sübhânehû’ye fedâ olmuştur. Onların, ihlâsın hâsıl olması için niyetlerini tashih etmeye de ihtiyaçları yoktur. Çünkü niyetleri, fenâ fillah ve bekâ billah makamına çıkmakla sıhate kavuşmuş, düzelmiştir. Meselâ bir kimse, nefsinin elinde esir olduğu zaman, –ister niyet etsin isterse niyet etmesin– yaptığı her şeyi nefsinin zevki için yapar. Ne zaman ki nefsiyle alâkası kesilir, onun bağından (boyunduruğundan)

¹⁶ K.K., Mü’min sûresi, 40/14, 65.

¹⁷ Ebû Dâvud, Sünen, Vitr, 25.

boynunu kurtarırsa, onun yerini Hakk'a (celle ve alâ) bağılılık alır. O zaman da, ister niyet etsin isterse etmesin, yaptığı her şeyi Allah için yapar. Çünkü niyet, ancak (farklı hususlara, yani riyâyâ da ihlâsa da) ihtimâli olan şeylerde lâzımdır. Yoksa (Allah için yapıldığı) belli olan bir şeyde niyete ihtiyaç yoktur. Böyle bir hâl de, sadece Allâh'ın bir lûtfudur, onu dilediği kuluna verir.

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur: **“Dikkat ediniz, hâlis din yalnız Allâh'ındır. Onu bırakıp kendilerine bir takım dostlar edinenler, onlara, ‘bizi sadece Allâh'a yaklaştırsınlar’ diye kulluk ediyoruz, derler...”**¹⁸ Bu âyetle insanın, Allâh'a ihlâsla kulluk etmesi emredilmektedir. Böyle bir ihlâs da, yukarıda belirttiğimiz gibi, tasavvufî mânâdaki “fenâ” mertebesine erişmeden ve Allah Teâlâ'ya zâtî muhabbet olmadan tasavvur edilemez.

Hiç şüphe yok ki, **ilmin ve amelin rûhu mertebesinde olan ihlâsın hakikaten tahakkuk etmesi için, fenâ'yı hâsıl eden sûfiye tarîkatine sülûk de zarûridir.**¹⁹

Amellerin rûhu “ihlâs”tır

“Ameller, bir takım sûretlerden ibâettir. Bunların rûhları, içlerinde ihlâs sırrının bulunmasıdır.

“Her sâlikin ihlâsı, kendi makam ve mertebesine göredir. **Ebrâr** zümresinden olanın ihlâs derecesinin müntehâsı (varabileceği en uç nokta) ve amellerinin âşikâr vasfı, her türlü riyâdan sâlim olmasıdır. Binaenaleyh bunlar, ibâdet ve tâatlerinde, iyi ve güzel amellerinde halkın görüp duymasını nazar-ı dikkate almazlar, onların söylediklerine itibar etmezler. Ancak bununla beraber, kendi nefislerini görür ve ona itimat ederler. Kişi, ebrâr makamından ilerleyip de **mukarrabîn**

¹⁸ K.K., Sâd sûresi, 39/3.

¹⁹ el-Mektûbât, İmâm-ı Rabbânî, 1, 59, 243.

mertebeşine varınca, ihlâsı da değişir. Bu mertebedeki sâlik; bütün hâl ve hareketlerinin, Allah Teâlâ'nın kuvvet ve kudretiyle (sadece onun lûtufl ve inâyetiyle) olduğunu müşâhede eder. Kendi nefsinde hiçbir güç ve kuvvet göremez. Zira tevhid ve yakîn yolundadır artık. Şeref ve üstünlük itibariyle her iki makamın yani **ebrâr** ve **mukarrabîn** zümrelerinin aralarındaki fark da böylece anlaşılış oluyor.

“O halde ey mü'min!

“Kendi varlığını belirsizlik ve bilinmezlik toprağına göm. (Şan ve şöretten kaçın!) Böyle toprağına gömülmeven varlık (tohum) filizlenmez, neticesi tam olmaz, meyve vermez.

“Hak yolu sâlikleri için, halk arasındaki şöretleri kadar zararlı bir şey yoktur. Nefsin hoşlandığı isteklerinden en büyüğü; halk arasında meşhur oluştur ki, sâlikin son derece bundan sakınması icap eder. Nitekim İbrahim bin Ethem (k.s.) hazretleri bu duruma işaret ederek şu ikazda bulunmuşur: **‘Şöhreti seven bir kimse, Allâh'a karşı sâdik bir kul değildir.’** Evliyâullahtan diğer bir zât da, **‘Bizim yolumuz, ruhları ile mezbeleleri süpürelere yaraşır’** demiştir.”²⁰

İslâm'da, tasavvuf ve mâneviyat yolunda umde yani asıl itimat edilecek, dayanıp güvenilecek şey; muhabbet ve ihlâstır. Mânevî bakımdan terakkînin, ilerlemenin olup olmadığının anlaşılmasına da üzülmemelidir. Zira istikamet²¹ ihlâs üzere devam ederse, bir an içinde yılların işini görmek (mânevî kazancını elde etmek mümkün ve) müyesser olur.²²

²⁰ Tâcüddîn Ahmed Atâullah el-İskenderî k.s., el-Hikemü'l-Atâiyye, 8-9.

²¹ İstikamet; doğruluk, dürüstlük, istikrarlı tutum demektir. Tasavvufta istikametın mânâsı; verdiğı söze, yaptığı anlaşmalara riâyet etmek... Her hususta ifrat ve tefritten kaçınarak itidâl yolunda, yani sırât-ı müstakimde yürümektir. Kısaca, dinin emirlerine uyma, yasaklarından kaçınma hususundaki devamlılıktır. Mü'min, Fâtiha sûresini namazda okurken, istikamet üzere olmayı nasib etmesini Cenâb-ı Hak'tan niyaz eder.

²² el-Mektûbât, İmâm-ı Rabbânî, 1, 141.

Hâsılı, yukarıda da açıklandığı üzere, ilmin ve amelin ruhu makamında olan ihlâsın elde edilmesi, sûfiyye tarîkatine girmeye bağlıdır. Seyr-i ilallah mesafesini kat'etmeyen sâlik, seyri fillah'ta bulunamaz. İhlâsın hakikatinden uzaktır. Muhlis zâtların erdiği kemâlâttan da mahrumdur.

* * *

8. ZİKİR VE ZIKRULLAH

Allâh'ı zikir

Sık sık sevdiklerimizi hatırlayıp, onları anmak, iyiliklerini ve güzelliklerini başkalarına da anlatmak isteriz. İçimizden, onların meziyetlerini bir bir sayıp dökmek, dilimizden hiç düşürmemek gelir. Kalbimizdeki sevginin terennümünü dile getirirken, bunu başkalarının da duymasını ve bize ortak olmasını isteriz.

İşte, sevginin bir tezâhürü olan hatırlamak, anmak, anlatmak, yâd etmek **zikir** kelimesi zımında toplanmıştır. Mevcudât içersinde zikirden uzak bir varlık düşünülemez. Hepsi, âlemlerin sahibi, zikredilmeye lâıık olan Rab'lerini kendi dillerince zikredip tesbih ederler. Nitekim bir âyet-i celilede, **“Hiçbir şey yoktur ki, Allâh'ı tesbih etmesin. Fakat siz onların tesbihlerini anlayamazsınız”**¹ buyuruluyor.

Varlık âleminin tamamını içine alan **zikir**den, gâyet tabii ki insanı tecrid etmek mümkün değildir. O da diğere varlıklar gibi, her şeyiyle muhtaç ve bağılı olduğu **Rabb**'ini zikretmekle mükelleftir. Her an muhtaç olduğumuz şeyleri bize ikrâm ve ihsân eden, bizi hiçbir zaman unutmayan **Allâh**'ı zikretmek, insanın en mühim vazifelerinden bir tanesidir. İnsan burada, rahat zamanda Rabb'ini daima zikrederse, muhakkak ki Allah Teâlâ da onun darda kaldığı, muhtaç olduğru zamanda imdâdına yetişecek, rahmet rüzgârlarını gönderecek, yalnız ve çaresiz bırakmayacaktır. Nitekim Mevlâmız şöyle

¹ Kur'ân-ı Kerim, İsrâ sûresi, 17/44.

buyurmaktadır “**Siz beni zikredin ki, ben de sizi yâd edeyim. Bana şükredin, nankörlük etmeyin.**”²

Velhâsıl, unutmayan unutulmayacaktır; ne dünyada, ne de ukbâda... Unutan ise, unutulmaya mahkûmdur; hem de hatırlanmaya en çok muhtaç olduğu anda...

Yapmakla mükellef bulunduğumuz ibâdetlerin edâsı için bazılarında **zaman**, bazılarında hem **zaman** hem de **mekân** şartı olduğu halde, **zikir** için belli bir vakit ve belli mekân bahis mevzuu değildir. Onun ne muayyen bir zamanı, ne de husûsi bir mekânı vardır. Her yerde, her zaman ve –tâbiri câizse– her pozisyonda yapılabilir. Nitekim bu husus Kur’ân-ı Kerim’de, “**Onlar (mü'minler), ayakta dururken, otururken, yanları üzerinde yatarken hep Allâh'ı zikrederler...**”³ diye beyan olunmaktadır.

Zikir, en büyük ibâdetdir

Mü'minler girip çıktıkları, oturup kalktıkları her mekânda **zikirle** meşgul olabilir, hatta olmalıdırlar.

Bir hadîs-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

“Kim bir yere oturur ve orada Allâh'ı zikretmezse, Allah'tan ona bir noksanlık vardır. Kim bir yere yatar, orada Allâh'ı zikretmezse, ona Allah'tan bir noksanlık vardır. Kim bir müddet yürür ve bu esnada Allâh'ı zikretmezse, ona Allah'tan bir noksanlık vardır.”⁴

Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz bu ikazlarıyla, Allâh'ın zikrini kalbine-letâifine vird edinmeyen, bulunduğu **mekânı** ve **zamanı** onunla tenvîr etmeyen kimselerin, **Allah** tarafından

² Kur’ân-ı Kerim, Bakara sûresi, 2/52.

³ Kur’ân-ı Kerim, Âl-i İmrân sûresi, 3/191.

⁴ Ebû Dâvud, Sünen, Edeb, 31.

rahmet, feyz ve bereket noksanlığına uğratılacağını haber vermektedir.

Çok büyük bir ibâdet olan **zikri**, sadece **dil** ile yapmak kâfi değildir. Aslolan, **kalbin** ve sair **letâifin zikridir**.

İnsan iki türlü zikreder:

1. **Kendi irâdesiyle, şuurlu olarak,**
2. **İrâde dışı, yani gayr-i irâdî olarak...**

İnsan, yaptığı bu ikinci kısım zikirten haberdar değildir. Her bir a'zânın, hatta vücudumuzda bulunan her bir zerrenin, her an ihtiyaçları için **Cenâb-ı Hakk'**ı zikredip, ondan ihtiyaçlarını istemesi gibi... Meselâ gözün görmek, kulağın işitmek için ihtiyaçlarını **Allâh'a** arz etmesi... Demek ki insan, irâdî olarak **Rabb'**ini zikretmese de vücudu ondan uzak kalamıyor, zikrini muntazaman yapıyor. Fakat bu **zikirler** irâde dışı olduğu için, sahibine bir şey kazandırmıyor.

Hulâsa, zikirten daha büyük bir şey yoktur. “**(Habîbim!) Sana vahy olunan kitabı oku. Namazı da dosdoğru kıl! Çünkü namaz, edepsizlikten, akıl ve şerîata uymayan her şeyden alıkoyar. Allâh'ı zikretmek ise, en büyük (ibâdet)tir. Ne yaparsanız Allah bilir.**”⁵ âyet-i celilesi, bu hakikati beyan buyurmaktadır.

Rahmeti, ihsânı, lûtuflar ve keremi sonsuz ve her an dâim olan **Rabb'**imizin zikrinden uzak yaşanan bir hayat, mânâsız olduğu gibi, insanı tatminsizliğe götürür. Bütün sıkıntı, stres ve sapıklıkların temelinde ise, kalb huzûrsuzluğu-tatminsizliği vardır; kalbin tatmini, huzûr ve sükûnu ise, ancak Allâh'ı zikirle mümkündür.

⁵ Kur'ân-ı Kerim, Ankebût sûresi, 29/45.

Kalbî zikir

Dört nevi kalbî zikir vardır:

1. Allah ism-i celâlinin, nefesi hapsederek (tutarak, Allah-Allah-Allah... diye) kalble zikri.

2. “Lâ ilâhe illallah” kelime-i tevhîdinin, nefesi hapsetmeksizin kalble zikri.

3. Kelime-i tevhîdin, nefesi hapsederek kalble zikri ki; kelimeyi söyleyip yazmada fikirler tahrîk olunduğu (uyarılıp harekete geçirildiği) gibi, kafalar dahi fikirlere tâbi olarak harekete geçirilir.

4. Kezâ, kelime-i tevhîdin kalble ve nefesi hapsederek zikri ki; a‘zâlar hiçbir suretle tahrîk edilmez....

Zikir esnasında nefsin hâtırrattan (her türlü düşünceden) men‘i için bir çok usûl vardır. En kolayı, bütün havâsla kalb cihetine teveccühtür; (yani, zâhirî ve bâtınî hislerlerin tamamı ile/içteki ve dıştaki bütün duygularla kalb tarafına yönelmektir). Bu teveccüh dağılınca, kalbe teveccühü tekrar temerküz ettirmeye (toplamaya) devam (etmek) lâzımdır. Fakat, latîfe-i kalb, velâyet-i suğrâya vâsıl olmadıkça, kalbin tamamen hâtırrattan selâmetine (kurtulmasına) imkân yoktur...⁶

Zikrin âdâbı

Allha’ı zikirle meşgul olmanın âdâb ve keyifeyi:

Zikrin pek çok aslî ve fer‘î âdâbı vardır. Fer‘î edeppler muktedânın (iktidâ edilen, kendisine uyulan zâtın) ihtiyar ve irâdesine (tercih ve isteğine) tâbi olduğundan, burada, âdâbın bazı esas ve zarûri olanlarından bahsedilecektir.

⁶ Salâhuddîn ibn-i Mevlânâ Sirâcuddîn, a.g.e., s. 34.

Bunlar, öyle esas ve zarûri edepler ki; hiçbir tâlib-i müstersid (irşâd edilip kendisine doğru yolun gösterilmesini isteyen kimse) onlardan müstağni ve vâreste kalamaz; (bunlara ihtiyacım yok, benim için bunlar lüzumsuz ve faydasız diyemez).

Tâlip, tâbi olduğu pîrinden aldığı zikri, nasıl telkin ve târif buyurulmuş ise harfîyyen öylece icra etmeli... Nasıl emreylemiş ise, emri aynıyle ve irâdesi mucibince (söylediklerine tamamiyle uygun olarak) yapmalı. Farzlar, vâcipler ve sünnetlerden başka ona hiçbir şey karıştırmamalıdır.

Kendisine tâbi olunan pîr, İlâhî ve mânevî (bakımdan) hâzık bir tabîp (Allah tarafından mâneviyat sâhasında işinin ehli bir doktor) olduğundan, onun tâyin ve tertip ettiği mânevî ilacı, ziyadesiz ve noksansız (olarak almak) vaktinde ve zamanında kullanmak lâzımdır. Aksi hâl ve hareket, (bu ilacın sadece) tesirini iptâl (hükümsüz bırakıp yok) etmekle kalmaz, (ayrıca) mânevî hastalıkların şiddetlenmesini de intâc eder (artmasına sebep olur).⁷

Zikir esnasında huzûru muhâfaza, cem‘iyetin lüzûm ve vücûbu

Tâlib, kendisine tâbi olduğu pîrden aldığı zikirleri, tahâret-i kâmile (tam bir temizlik ve abdest, hatta mümkünse boy abdesti) ile, kalb huzûru bakımından en müsâit zamanlarda; mümkün olursa seherlerde, ikindi ile akşam ve akşamla yatsı namazları arasında, gece ortalarında boş ve temiz mekânlarda icra ve edâ etmelidir.

Havâtır (kalbe gelen düşünceler) ve huzursuzluk ile yapılan zikirler hevâi olacağından fâidesizdir. Zikrin neticesinin husûlü

⁷ Salâhuddîn ibn-i Mevlânâ Sirâcuddîn, a.g.e., s. 168.

(fayda ve tesirinin meydana gelmesi), kalbin havâtırdan tecrîdine (soyulup temiz olmasına), mümkün olan huzûr ve cem‘iyet⁸in temin ve muhâfazasına bağlıdır.

Havâtırın hücûmundan kalbin selâmeti mühim (bir) iş olduğundan, bidâyette bu beliyeden lâyıkiyla vâreste kalmak mümkün olamaz. [Yani başlangıçta bu felâketten tam mânasıyla kurtulabilmek imkânsızdır.]

Onun için, huzur ve cem‘iyet melekesi hâsıl olmazdan önce tâlibin yapacağı iş; gücünün ve tâkatının yettiği kadar havâtır def‘etmekle meşgul olmak, huzuru ve cem‘iyeti temin etmeye çalışmaktır.

Bu hâl, tâlipler için en mühim bir mücâhede ve büyük ecirleri müstelzimdir (müridin büyük ecir ve sevaplara kavuşmasına vâsıttır).

Netice itibariyle hidâyet ve ma‘rifet yolunun açılmasına vesîle olur. **“Bizim uğrumuzda cihâd edenleri elbette kendi yollarımıza hidâyet edeceğiz (erıştıririp kavuşturacağız)”**⁹ âyet-i kerimesi, bu mânâyâ şâhittir.¹⁰

Allâh’ı zikrin azameti

Allâh’ı zikir ve zikrullâh ile meşgul olmak çok büyük bir işittir. Zikreden bir mü‘minin zâhir ve bâtını (içi ve dışı) ancak

⁸ **Cem‘iyet**; derli toplu, düzenli ve huzurlu olmak demektir. Toplantı ve dernek mânâlarına da gelir. Tasavvuf lisânında ise **cem‘iyet**, mâsivâdan yani Hak Teâlâ’dan başka her şeyden yüz çevirip, bütün dikkati Allah’a (c.c.) teveccüh noktasında toplamaktır. Bir başka ifadeyle, kalbin huzursuz ve dağınık bir halde olmaması, mânevîyat yolcusu mü‘minin zihnen ve kalben kendisini tamamen Hakk’a vermesidir. Bu cümleden olarak, **cem‘iyyet-i hâtır** terkîbi de, kalbin kederli ve perişan olmaması, bilakis tam bir huzur içerisinde Allâh’a yönelmiş bulunmasıdır. {Abbâdî, Kutbuddîn Ebu’l-Muzaffer, Sûfinâme (et-Tasfiye fî Ahvâli’s-Sûfiyye), Tahran, 1347}

⁹ K.K., Ankebût sûresi, 69.

¹⁰ Salâhuddîn ibn-i Mevlânâ Sirâcüddîn, a.g.e., s. 168-169.

bu zikirle münevver olur (nurlanır, aydınlanır). Tabîî ve beşerî kesâfet mahza zikrullah ile zevâl bulur. (Yani, beşer olarak yaratılıştan gelen kabalık ve yoğunluk, insandan, sadece Allâh'ı zikirle ayrılır gider.)

Mezkûr ile zâkir (Allah ile onu zikreden kul) arasında hususi münâsebet, yalnızca zikir ile meydana gelir. Zikrullah ile zâkir, Mezkûr-i Mutlak'ın kerem ve inâyetine kabiliyet ve mazhariyet peyda eder. (Yani Allâh'ı zikir ile kul, onun lûtuf ve ihsânına liyâkat ve nâiliyetini ortaya koymuş olur.)

“Allâh'ı zikir, elbette en büyüktür.”¹¹ “Siz beni zikredin ki, ben de sizi anayım.”¹² “Allâh'ı zikir-i kesîr ile (çokça) zikreden erkekler ve zikreden kadınlar...”¹³ “Allâh'ı zikir-i kesîr ile zikredin.”¹⁴ mübârek nasları (âyet-i kerimeleri), bu hakîkatlere delildir.¹⁵

Ebû Yezîd-i Bestâmî (k.s.) hazretlerine **“zikr-i kesîr”**in mânâsı sorulduğunda, **“zikr-i kalbîdir”** yani kalble yapılan zikirdir cevabını vermişlerdir. Çünkü, bütün a'zâ ile alâkası olan nefsin merkezini, boyun büküp letâife bağlamak sûretiyle, kalbin her şeyden mücerred bir hâlde **“Allah-Allah-Allah...”** diye çarpması, zikir-i kesîr ve ecr-i azîmdir.¹⁶

Allâh'ı zikrin neticesi...

Nefsin emmâriyet sıfatından mutmainne'ye terakkîsi, fenâ-yi nefis diye tâbir olunan **“fenâfillah”** saâdetinin husûlü, **“bekâbillah”** devletiyle şereflenmenin elvermesi, Hak sübhânehû ve teâlâ'nın zikir-i şerîfi ile mümkün ve

¹¹ K.K., Ankebût sûresi, 45.

¹² K.K., Bakara sûresi, 152.

¹³ K.K., Ahzâb sûresi, 35.

¹⁴ K.K., Ahzâb sûresi, 41.

¹⁵ Salâhuddîn ibn-i Mevlânâ Sirâcuddîn, a.g.e., s. 169.

¹⁶ Ziya Sunguroğlu merhûmun notlarından.

müeyesserdir. **“Biliniz ki, kalbler ancak Allâh’ı zikirle mutmain olur (huzur ve sükûnete erer)”**¹⁷ nazm-ı İlâhisi, bu hakikatin burhânıdır (delili ve isbâtıdır).

Tâlib-i müsterşidin (kâmil ve mükemmil bir mürşid tarafından irşâd edilmesini isteyen, kendisine doğru yolun gösterilmesini talep eden kişinin) bu hakikatleri kemâliyle bilmesi, vakit sermayesinin çok aziz (kıymetli) olduğunu idrâk etmesi, bir daha avdeti (geriye dönüşü) mümkün olmayan hayat nefeslerini fâidesiz işlere sarf ile kaybetmeyerek zikrullâha hasretmesi (Allâh’ı zikre tahsis etmesi) lâzımdır.

Zira zikrullah ile geçen bir nefesin, âhiret âleminde hâsıl edeceği faydalar ve fazîletler, dünya hayatında takdir ve tasavvur olunmayacak derecede büyüktür. Cenâb-ı Hak zû’l-fazli’l-azîmdir (en büyük lûtuf, ihsan ve inâyet sâbidir).

“Ey Rabbimiz! Bize dünyada da, âhirette de iyilik ver. Bizi (cehennemin) ateş azâbından koru.”¹⁸

Zikirde muvaffak olabilmek

Cenâb-ı Hak Kur’ân-ı Kerim’de, **“Beni zikredin ki, ben de sizi zikredeyim”**¹⁹ buyuruyor.

Âyet-i kerimedeki “Allâh’ın kulunu zikretmesi”nden murad, bu hususta ona yardım edip zikirde muvaffakiyet lûtfetmesidir.

Bir başka ifadeyle, Allah Teâlâ’nın kulunu zikretmesi; kula, kendisini zikretmeyi nasip etmesi... Kalb, ruh, sır, hafî ve ahfâ lâtfelerinde Allah ismini zikretmeyi ona müeyesser kılması, kolaylıkla yapabilmeyi ihsân buyurmasıdır. Şâh-ı Nakşibend

¹⁷ K.K., Ra’d sûresi, 28.

¹⁸ K.K., Bakara sûresi, 201; Salâhuddîn b. Mevlânâ Sirâcuddîn, a.g.e., s. 170.

¹⁹ K.K., Bakara sûresi, 152.

Hâce Muhammed Bahâüddîn (k.s.) hazretlerinin îzâhatları da bu mealde dir.²⁰

Zikrin hakikati

Zikrullâh'ın (Allâh'ı zikrin) hakikati, ondan başka her şeyden alâkayı kesmiş olmak, onun sevgisinden başka hiçbir şeye iltifat etmemek, kendi hevâ ve hevesi dâhil, Hak Teâlâ'dan gayri hiçbir şeye kullukta bulunmamaktır.

Zikrin hakiki oluşunun alâmeti, İlâhî emir ve yasaklar hususunda Allâh'ı unutmamak ve onun emrini tutup yasaklarından sakınmaktır. Aksi takdirde o kişinin zikri, nefsinin sözünden ve iğvâsından başka bir şey değildir.

Kulun yapması gereken; Hakk'a ve halka karşı işlemiş olduğu gizli ve açık bütün günahlardan tam bir kararlılıkla tevbe etmektir. Zira bu isyan ve aykırılıklar varken, Cenâb-ı Hakk'ın emir ve nehiyelerine muhâlefet mevcut iken yapılan zikrin hakiki mânâda bir tesiri olmaz.

Zikrin hakiki olmasının şartlarından biri de, kişinin talebinde samimi olması; bütün kalbiyle bu yolda yürümeyi arzulamasıdır. Böyle olursa seyr u sülûkünde kemâle ulaşır, sülûküne mâni olan ve onu meşgul eden şeylerden uzaklaşır, kendi varlığından bile geçer. Neticede her şeyden yüz çevirip Allâh'ın zikri ile meşgul olabilir.

Bu mânâyı dile getiren bir kıt'a:

Seyre geldin, kendi özünden dahi geçmen gerek.

Râha girdin, canla tenden dahi geçmen gerek.

Her adımda nice bin pâbend olur bu râhda;

Bendi kırıp hânümânından dahi geçmen gerek.²¹

²⁰ Hâce Muhammed Pârsâ, Risâle-i Kudsiyye, 5. Makale.

Şeyh Alâuddîn Attar (k.s.) hazretleri de bu hususu bir dörtlüğünde şöyle dile getirir:

Onu zikretmek her sermayenin özüdür;

Onun zikri, ruhların zînet ve süsüdür.

Nâm ve iyiliğinden geçip insan ol;

Hakk'ın adını zikredip korkusuz ol.

Zikirden tam bir fayda sağlanması ve netice elde edilebilmesi için, onun, tasarruf sahibi kâmil ve mükemmil bir mürşidden telkin yoluyla alınmış olması gerekir. Böyle olunca, istidat ve kabiliyet sahibi müridin kalbine düşen hakiki zikrin tohumundan velâyet meyveleri yeşerip olgunlaşır... Kalbin nûrâniyeti de, hevâ ve hevesin azaldığı nisbette artar...²²

İstikamet, tevhid ve letâifle kelime-i tevhid zikri

“Muhakkak ki ‘Rabb’imiz Allah’tır’ deyip, sonra istikamet edenler (dosdoğru yol üzere gidenler)in üzerine melekler iner. Onlara, ‘Korkmayın, üzülmeyin, size va’d olunan cennetle sevinin!’ derler.”²³

Nakşibendî yolu Müceddidîn kolu silsilesinin son halkası Süleyman Hilmi Silistrevî (k.s.) hazretleri, bu âyet-i kerimenin tefsiri sadesinde şu izahlarda bulunmuşlardır:

“İstikamet, tevhid demektir. Tevhîdin de iki mânâsı vardır:

²¹ **Seyr:** Hak yolunda mânevî yolculuk; **râh:** tarîk, yol; **pâbend:** ayak bağı; **hânümân:** ev bark.

²² Hâce Muhammed Pârsâ, Risâle-i Kudsiyye, 5. Makale.

²³ K.K., Fussilet sûresi, 30.

1. Tevhîd-i sûrî. Bu, insanı Galata köprüsünden bile geçiremez. Çünkü o, yalnız dildedir.

2. Tevhîd-i hakîki ki, o kalbte olur. İnsanı hem dünyada hem de âhirette en ulvî makamlara kavuşturur. İşte buna **tevhîd-i ihlâs** da derler.

... Râbîta ile letâif arasında yapacağımız kelime-i tevhîd zikri şöyle yapılır:

Kelime-i tevhîdi, **‘Lâ’** ile kalbimizden başlayıp letâife uğratarak, **‘ilâhe’** diye tamamladığımızda, iki kaşın arasındaki merkez-i nefse varmış oluruz. Oradan **‘illallâh’** diyerek sür‘atle kalbe ineriz. Ve her **‘illallâh’** dediğimizde, nefsin zulmetinden bir parça koparıp kalbimizdeki nûr havzına düşürürüz. Başlarda 100 adet kâfidir.

Râbîtada kalb ile Arş-ı A‘lâ arasında yapacağımız kelime-i tevhid zikrinin usûlü ise şöyledir:

Kelime-i tevhidi yine, **‘Lâ’** ile kalbten başlayıp, boşlukta dönen dünyanın altından dolaştırarak, **‘ilâhe’** diye tamamladığımızda Arş-ı A‘lâ’ya varmış olacağız. Oradan, **‘illallâh’** diyerek sür‘atle kalbe ineceğiz. Burada da her **‘illallâh’** dediğimizde Arş-ı A‘lâ’daki nûr-i İlâhî’den bir miktar kalbimize indireceğiz. Bu da letâifte olduğu gibi, başlarda 100 adet çekilir.”²⁴

Zikrin en faziletlisi

Hadîs-i şerifte, **“Efdalü’z-zikri lâ ilâhe illallah”**²⁵ buyurulmuştur. Yani, zikrin en faziletlisi, ‘lâ ilâhe illallah’ zikridir. Bu zikir, nefiy ve isbattan meydana gelmiştir. Hak Teâlâ’nın hakikat yoluna bu kelime ile gidilir.

²⁴ Talebelerinden Ziya Sunguroğlu merhûmun notları.

²⁵ İbn-i Mâce, Sünen, Edeb, 55.

Tasavvuf yoluna girenlerin kalblerinde meydana gelen perdeler, niyanlarının yani unutkanlıklarının neticesidir. Bu perdenin aslı da, dünyevî şekillerin kalbte nakşolması (gönül levhasına işlenmesi)dir. Kalbe dünyevî şekiller nakşolunca, oradan Hak Teâlâ silinir, başka şeyler (mâsivâ) orada vücut bulur.

Zıtlarla tedâvi usûlünce kalbteki bu mâsivâyı, kelime-i tevhidle nefyetmek (silip atmak) gerekir. Bu kelimeye devam etmekten başka herhangi bir yolla gizli şirkten kurtulmak da mümkün değildir. (Bunun ilacı ancak kelime-i tevhiddir.)

Bu sebeple, kelime-i tevhid zikriyle meşgul olan kişi, nefiy kısmında, yani ‘**İlâ ilâhe** (başka hiçbir ilah yoktur)’ derken, bütün mahlûkata fâni ve değersiz nazarla bakar, zikrin mânâsını tefekkür eder ve diğer bütün düşünceleri gönlünden siler.

İsbat kısmında ise, yani ‘**illallah** (sadece Allah vardır)’ derken de, onun bâki, maksûd ve mahbûb yani istenen ve sevilen yegâne varlık olduğunu düşünür. Kulluk edilecek tek zât olarak onu görür.

Her zikrin başında da sonunda da huzûr-i İlâhî’de olduğunu bilir. Kalbine herhangi bir şeyin bağlandığını görürse, nefiy ile o bağı yok eder; isbât ile de, onun sevgisinin yerine Allah Teâlâ’nın sevgisini koyar.

Kul, bu şekilde devam ederse, zamanla gönlü, bağlandığı ve ülfet ettiği başka şeylerden uzaklaşır. Zikreden kişinin varlığı, zikirde yok olur. Beşerî vücudun alâkaları-bağları ondan kopup gider... Kelime-i tevhidin nûraniyeti ise, gönlün nûraniyeti nisbetinde olur.²⁶

Kelime-i tevhid; harf bulunmayan, ne Arapça, ne Farsça, ne de bir başka dille ifade olunamayan bir mânâ hâlinde kalbe

²⁶ Hâce Muhammed Pârsâ, Risâle-i Kudsiyye, s. 47-50.

hâkim olup yerleştiğinde; kalb, zorlanmadıkça başka bir işe yönelemez. Kalbin içi, dünyanın vesvese dikenlerinden temizlenip, zikrin tohumu oraya ekilince, kişinin irâde ve tercih ile alâkası kalmaz; irâde buraya kadardır. Ondan sonra ise, bu tohumun çürüyüp gitmemesi, kaybolmaması için çalışır, gayret eder. Kur'ân-ı Kerim'in, "**Kim âhiret kazancını istiyorsa, onun kazancını artırırız**" âyet-i kerimesi de buna işâret eder.²⁷

Müslümanlığın aslı, 'lâ ilâhe illallah' kavlidir ve bu kelime-i tevhid, zikrin ta kendisidir. Diğer bütün ibâdetler de, bu zikri te'kid yani sağlamlaştırmak içindir.

Namazın rûhu ve özü, Allah Teâlâ'nın zikrini, heybet ve ta'zim yoluyla gönülde tazelemektir.

Oruçtan gâye, dünyevî arzuların, nefsânî ihtirasların kırılmasıdır. Gönül, dünyevî arzulardan kurtulunca temiz ve saf olup zikrin karargâhı hâlini alır.

Hacdan gâye, Beytullâh'ın sahibini hatırlamak ve ona kavuşmayı arzulamaktır... Dünyevî bağlardan kurtulup günahları terk etmek, kalbi nefsanî arzulardan boşaltıp zikre temiz olarak hazırlamak içindir.

Binâenaleyh, İlâhî emir ve yasakların gâyesi zikirdir.²⁸

Dâimî murâkabe ve dâimî zikir hâli

"Murâkabe"; lûgatte kontrol etme, gözetleme, göz altında bulundurma, dikkati belli bir noktaya toplama mânâlarına gelmektedir.

Tasavvf lisânında ise kulun, "Cenâb-ı Hak, bütün hâl ve hareketlerime vâkıftır" şuur ve idrâki içinde olmasıdır.

²⁷ K.K., Şûrâ sûresi, 20; Silsiletü'l-Ârifin, s. 311.

²⁸ Hâce Muhammed Pârsâ, a.g.e., 5. Makale.

Kezâ, kalbi ona zarar veren şeylerden korumak, Rabbim her an beni görüyor, kalbime bakıyor, anlayışı içinde bulunmaktadır. Devamlı murâkabe ise, Nakşibendî yolununun esaslarından mühim bir esastır.²⁹

Dâimî zikir, Allah Teâlâ'ya kurbiyet (yaklaşma) vesîlesidir, kalbin dâima murâkabe hâlinde olmasıdır. Bu durumda, kalbte sadece Allah Teâlâ olur, ondan hiç gâfil olmaz. Zikrin hakikati de gafleti kovmaktır. Devamlı murâkabe büyük bir nimettir.

Murâkabenin sahih oluşunun alâmeti de, İlâhî hükümlere uymaktır. Kişinin, kendi kalbini devamlı bir hâl ve sıfat üzere tutması çok zordur. Devamlı murâkabe üzere olmak, hakikatlere kavuşturan bir yoldur. Ama bu murâkabe hâli, nefse muhâlefete sabretmeden, buna mâni olan alâkalardan kurtulmadan elde edilemez.³⁰

Şeyh Şihâbüddin Sühreverdi (k.s.) buyurmuştur ki:

Mübtedî yani yolun başındaki mürid, farz ve sünnet namazlarla iktifa eder; diğer vakitlerde zikirle meşgul olur.

Mutavassıt (orta derecedeki) müridin ise, farz ve sünnetlerden sonra Kur'ân-ı Kerim tilâvetine devam etmesi daha iyi olur. Mübtedî'ye zikir sayesinde tecellî eden hâl, orta dereceli mürîde Kur'an tilâveti ile hâsıl olur. Diğer nâfile ibâdetlerle, muhtelif mânâlı âyetlerin (evrâd-ı şerifin) okunması ve inceliklerinin tefekkürü ile de, farklı farklı tecellîleri elde eder.

Zikir nurlarıyla bezenen **müntehî** (son merhaledeki) sâlik içinse, en faziletli vird ve en kâmil amel namazdır. Çünkü namaz, bütün ibâdetleri ihtiva eden en mükemmel ibâdetdir.

Hâce Muhammed bin Ali Hakîm et-Tirmizî hazretleri, Süfyân-ı Sevrî'den (k.s.) şöyle nakletmiştir:

²⁹ Risâle-i Behâiye, s. 164.

³⁰ Risâle-i Kudsiyye, s. 60.

“Duyduk ki; Kur’an okumak, zikirde daha faziletlidir.”

Tirmizî merhum bu sözü teyid eder mâhiyette şöyle demiştir:

“Bu sözü söyleyen ne güzel dalgıçlık etmiştir! Zira Allah Teâlâ’nın kelâmıyla Hakk’ı zikretmek, kendi sözümüzle zikretmekten daha faziletlidir.”

Süfyân-ı Sevrî hazretlerinin sözünün devamı şöyledir:

“Çünkü Kur’an, kullara indiği zamandan bu âna kadar eskimedi ve bundan sonra kıyâmete kadar da eskimez ve paslanmaz. O, ilk tazelik, temizlik ve güzelliği üzere devam etmektedir. Kur’ân’ın, o kelâmın sahibi olan Allah Teâlâ’nın şânına lâıyk bir kisvesi, yani büyük bir nûru vardır. Kulun, başlangıçta kendi ameli ve tercihi ile kalbinden yaptığı zikirde ise bu kisve yoktur.”

Kişi, Kur’ân’ın mânâsını bilmese bile, kalbini tilâvete hazırlamalı, onun vesveselerle başka taraflara yönelmesine müsaade etmemelidir. Böylece kalbi, huşu‘ ve huzu‘ (Allâh’ın huzurunda tam bir acizlikle boyun eğip, nefsinin hor ve hakir görerek tevâzu ile, alçak gönüllülük) nûruyla süslenmiş olur. Orada, Allah Teâlâ’nın kelâm-ı ve kadîmi olan Kur’ân’ın azameti vücut bulur. Eğer o harflerin mânâları âşikâr olsaydı, onun tecellisine yedi kat gökler ve yerler tahammül edemezdi.

Büyüklerden bir zât buyurur ki:

“Bir kimse ilaç içer, ne içtiğini (ilacın terkiibinin ne olduğunu) bilmez ama o ilaç ona fayda verir. İşte Kur’ân-ı Kerim de böyle tesir eder. Kur’ân’ın her harfi, beşeriyetin vücûduna (benlik duygusuna) düşen bir dağ gibidir ki, o benliği yok edip beşer izlerini siler. Kur’ân’ın nûru, mü’minin kalb nûru ile birleşir; böylece nûrâniyet artar ve beşerî vücut (varlık ve benlik duygusu) yok olur.”³¹

³¹ Hâce Muhammed Pârsâ, a.g.e., s. 60-61.

Kabûle lâıyk bir zikir, salevâtın evlâdır

Bu makale, İmâm-ı Rabbânî (k.s.) hazretlerinin Mektûbât'ından 2. cilt, 57. mektubun tercemesidir.

Mektup, Molla Gâzî Nâib'e (k.s.) yazılmıştır. Hak celle ve alâ'nın zikri'nin, –hakikaten kabûle lâıyk bir zikir olması ve muktedâ (kendisine iktidâ edilen, uyulan kâmil ve mükemmil) bir mürşid'den alınması şartıyla– Hayru'l-beşer Resûlüllah (aleyhi ve alâ âlihi's-salâtü ve's-selâm) Efendimiz'e salevât getirmekten evlâ (daha üstün, daha faydalı) olduğunun açıklaması ve buna münâsip meseleler hakkındadır.

“Bir zamanlar, Hayru'l-beşer aleyhi ve alâ âlihi's-salâtü ve's-selâma salevât okumakla meşgul idim; hem de, salevâtın bütün kısımları ve nevileri ile... Bu okuduğum salevât-ı şerîfeler üzerine, daha dünya hayatında iken pek çok fayda ve neticelerin terettüp ettiğini (meydana geldiğini) gördüm. Onlarla, Velâyet-i Hâssa-i Muhammediyye (alâ sâhibihe's-salâtü ve's-selâmü ve't-tehiyye) mertebesinin inceliklerine ve esrârına kavuştum.

Bu amel üzerinden bir hayli zaman geçtikten sonra, bu meşgûliyyette tam mânâsıyla bir fütûr (zevk alamama durumu) meydana geldi ve onlara devam edebilme muvaffâkiyeti kayboldu; dolayısıyla o salevâtı, ancak belli zamanlarda okuyabilir oldum. O zamanlar bana, salevât getirmenin yerine **tesbîh**, **takdîs**, **tehlîl** (sübhânallâh, elhamdülillâh, lâ ilâhe illallâh zikri) ile meşgul olmak daha güzel geldi ve bunun üzerine şöyle dedim:

‘Umulur ki, bu işte bir hikmet vardır. Bakalım ne zuhûr edecek!’ Ve sonunda Allah Teâlâ'nın yardımı ile anlaşıldı ki; bu esnada **zikir**, –hem salevât getiren kişi hem de üzerine salevât getirilen Resûlüllah Efendimiz hakkında– **salevâtın** daha faziletlidir.

Bu iki bakımdan böyledir:

1. Hadîs-i kudsîde buyurulmuştur ki, **“Her kim benim zikrim ile meşgul olur da, o meşguliyeti benden bir şey istemesine mâni olursa, ona, isteyenlere verdiklerimin daha üstününü veririm.”**³²

2. Zikir, Peygamber sallallâhü aleyhi vesellemeden alınmıştır. Bu zikrin sevâbı, zikredene nasıl ulaşıyorsa, onun bir misli de Efendimiz’e (s.a.v.) aynı şekilde ulaşır.

Aleyhi’s-salâtü ve’s-selâm Efendimiz buyurmuşlardır ki:

“Kim güzel bir sünnet (âdet) ortaya koyarsa, onun sevâbı ve onunla amel edenlerin sevâbı (kendi alacakları ecirde bir noksanlık olmaksızın, bir o kadar da bu güzel âdeti meydana getiren) o kişi içindir, (yani aynen onun hânesine de yazılır).”³³

Ümmetin yaptığı bütün sâlih ameller de böyledir. O amellerin sevâbı, onu işleyene ulaştığı gibi, aynı şekilde ve aynı miktarda –amel edenin ecrinden hiçbir şey eksilmeden– bu ameli vaz’eden (ortaya koyan) ve usûlünü gösteren Resûlüllâh’a (s.a.v.) da ulaşır. Amel edenin (yaptığı bu güzel ve hayırlı işi), Resûlüllâh’ı (s.a.v.) düşünerek, o niyetle yapmış olması da şart değildir. Çünkü bu, Cenâb-ı Hakk’ın bir ihsânıdır. Onda, amel edenin bir tesiri yoktur.

Evet; amel eden kişide, Resûlüllâh (s.a.v.) Efendimiz için de niyet bulunursa, bu, o kimsenin ecrinin daha da artmasına vesîle olur. Ve fazladan elde edilen bu ecir, aynı şekilde Resûlüllâh sallallâhü aleyhi veselleme de döner. **“İşte bu, Allâh’ın fazl (ve keremi)dir ki, onu dilediğine verir. Allah, büyük fazl (lûtuflar, ihsan ve ikram) sahibidir.”**³⁴

³² Buhârî; imâm Gazâlî, İhyâ, 1. cilt, 9. kitap, 1. bâb.

³³ Müslim, İlim, 15; Nesâî, Zekât, 64.

³⁴ K.K., Cum’â sûresi, 62/4.

Hiç şüphe yok ki, zikirden asıl maksat; Hak sübhânehû'yü yâd etmektir. Sevap talebi ise ona tâbidir, ondan sonraki iştir.

Salevât getirmekte ise asıl maksat, ihtiyacın yerine gelmesi arzusudur ki, ikisi arasında çok büyük fark vardır! Zikir yoluyla Resûlullah sallallâhü aleyhi veselleme ulaşan feyzler; salevât-ı şerîfeler yoluyla erişen bereketlerden kat kat fazladır.

Şunu da bilmek lâzımdır ki; bu rütbe, öyle sıradan her zikir için değildir. Bilakis bu derece, hakikaten kabûle lâıyk olan zikre mahsustur. Böyle olmayan (kendi bildiğine göre yapılan, irşâda ehil bir zâttan alınmayan) zikirden ise, salevât okumak daha faziletlidir. [Zira salevât okumak aspirin almak gibidir, doktora da reçeteye de ihtiyaç olmaz. Ancak tesiri de, zikre nisbetle pansuman tedavisi kadardır.] **O zaman bereketlerin hâsıl olması, (izinsiz-ruhsatsız yapılan zikirde elde edileceklerden) daha çok olur.**

Lâkin tâlibin, kâmil ve mükemmil bir şeyhten aldığı ve tarikat şartları dâhilinde devam ettiği zikir ise, salevât okumaktan efdâldir. Çünkü bu zikir, kabûle lâıyk olan zikre vesîledir; bununla meşgul olmazsa, öbürüne ulaşamaz.

Bundan dolayıdır ki tarikat şeyhleri (kaddesallâhü teâlâ esrârahüm), yola yeni girenlerin zikirde başka bir şeyle meşgul olmalarına müsaade etmemiş; farzlar ve sünnetlerle yani sünen-i revâtüb³⁵la iktifa etmelerini emretmişler ve onları diğer nâfile ibâdet ve amellerden men'etmişlerdir.

Bu açıklamadan da anlaşılmalıdır ki; ümmet fertlerinden hiçbir kişi, her ne kadar kemâlâtta yüksek derecelere de ulaşsa, peygamberi ile eşitlik elde edemez. Zira ferdin elde ettiği bütün kemâlât, ancak o peygamberin şerîfetine uyması vâsıtasıylaadır. Halbuki o kemâlâtın tamamı, aynı şekilde o peygamber aleyhi's-salâtü ve's-selâm için de sâbittir. Hem de

³⁵ Sünen-i revâtüb, beş vakit farz namazlarla birlikte kılınan sünnetlerdir.

ona tâbi olan diğerlerinin kemâlâtı ve kendisine mahsus olan kemâlâtle beraber...

Yine aynı şekilde bu kâmil fert, asla peygamber mertebesine de ulaşamaz. İsterse o peygambere hiçbir kimse uymasın ve hiçbir fert onun dâvetini kabul etmesin... Zira bütün peygamberler, asâleten dâvet sahibi ve şerîati tebliğ ile memurdurlar; ümmetlerin inkârı, dâvette ve tebliğde bir kusur olduğunu gerektirmez.

Bu meyanda şu da açıktır ki; hiçbir kemâl (mânevî olgunluk mertebeleri), aslâ **dâvet** ve **tebliğ** derecesine ulaşamaz. Zira **Allâh'ın kullarının Allâh'a en sevimli olanı, Allâh'ı kullarına sevdiren; (insanları onun dinine) dâvet eden ve (o dini onlara) tebliğ edendir.**

Herhalde şu hadîs-i şerifi duymuş olmalısın:

“Kıyâmet gününde âlimlerin mürekkebi ile Allah yolundaki şehitlerin kanı tartılacak. Ama âlimlerin mürekkebi şehitlerin kanından ağır gelecektir.”³⁶

Bu devlet yani bu büyük nimet, (peygambere tâbi olmadan elde edilmesi) ümmet için mümkün olmaz. Onlara hâsıl olan ne varsa, bu ancak (peygamberin sünnetine tebaiyet) yolu ile dir. Aslın zımnında olan da asıldır. Ferî' ise asıldan meydana gelmiştir. Binâenaleyh, burada anlatılanlardan da, a'yân (ümmetin ileri gelenleri) ile tebliğcilerin üstünlüğü anlaşılmalıdır.

Dâvette ve tebliğde farklı mertebeler olduğu gibi, a'yân ve tebliğcilerin de dereceleri birbirinden farklıdır.

Âlimler, şerîatin zâhirini tebliğ ile mükelleftirler.

Sûfîler ise bâtına ihtimam gösterirler. Hem âlim hem sûfî olmaksızın kibrît-i ahmer'dir... [Yani onun gibi çok kıymetlidir,

³⁶ İbnü Abdî'l-Berr, Ebûdderda'dan (r.a.) rivâyet etmiştir; el-Gazâlî, İhyâ, 1. cilt, 1. kitap, 1. bâb.

fakat çok az bulunur; o da kâmil ve mükemmil mürşiddir.] Zâhiren ve bâtinen (dîn-i mübîn-i İslâm'ı) tebliğ etmeye lâyıktır... Peygamber sallallâhü aleyhi vessellem'in vekili ve vârisidir.

Bir cemaat, 'Resûlüllâh'ın (s.a.v.) hadislerini tebliğ eden muhaddislerin, bu ümmetin en faziletlieleri' olduğuna inandılar.

Eğer bu cemaat, onların mutlak olarak (zâhiren ve bâtinen) faziletli olduklarına inanıyorlarsa, burada mânevî bir rahatsızlık bahis mevzuudur. Şayet onlar, (sadece şerâatin) zâhirini tebliğ edenlere nisbetle bu inancı taşıyorlarsa, buna müsaade edilir.

Mutlak fazilet; ancak zâhirî ve bâtinî tebliği, zâhirî ve bâtinî dâveti bir arada toplayan içindir. Çünkü kısaltmada, faziletin itlâkına zıt bir kusur vardır. [Yani, zâhir ve bâtındaki dâvet ve tebliğden yalnızca biri ile meşgul olmak bir kusurdur, eksiklidir; dolayısıyla mutlak mânâdaki üstünlüğe aykırıdır.] Bunu anla! Sakın kısaltanlardan olma. [Sadece zâhir veya sadece bâtin ile meşgul olanları, hem zâhir hem de bâtinle meşgul olanlardan üstün görme.]

Evet; her ne kadar zâhir umde yani esas alınacak unsur, kurtuluşun sebebi ve bereketi bol, menfaati umumî ise de, onun kemâli yani mükemmel hâle gelmesi bâtına bağlıdır. Bâtınsız zâhir tam değil, zâhirsiz bâtin da kıymetsizdir, bir şey addolunmaz. Zâhir ve bâtinî birleştirebilen ise, (yukarıda da zikredildiği gibi) kibrît-i ahmer (kabilinden azın azı ve pek kıymetli)dir.

'Ey bizim Rabb'imiz! Bizim için nûrumuzu tamamla. Bizi mağfîret eyle. Muhakkak ki sen, her şeye kâdirsin.'³⁷

Selâm hidâyete tâbi olanlara olsun."

³⁷ K.K., Tahrîm sûresi, 66/8.

Tasavvuf açısından zikir esnasında ağlamanın hükmü

“Bir şahsın, ism-i Mevlâ zikredildiği vakit yüzünü yerlere sürmesi, gözlerinden yaşlar akıtması iyi değildir. Onun bu hâli, nefsinin harûn edilmiş olduğuna (azgınlığına, inatçılık ve huysuzluğuna, doğru gitmediğine), yahut gizli bir sûrette vucûd³⁸ ve enâiyet³⁹le helâk kılındığına delildir.

“Eğer bu hâl ve tavır lâzım ise, onu cevfi-i leyde (gecenin ortasında) karanlık ve yalnız bir mekânda, Allâh’tan mâada hiç bir ferdin huzûr ve ittılâi bulunmayan (kimsenin görüp duymadığı) yerde yapmak muvâfıktır.

“Böyle bir şahsın etvâr-ı mezkûresini istihsân (anlatılan bu tavırlarını hoş ve güzel görmek), büyük günah ve vebâl teşkil eder. Bu gibi ahvâle şâhid olmaktan kaçınınız, hazer ediniz (sakininiz)!”⁴⁰

Vücutlarındaki her atomda Allâh’ı zikreden dervişler

Bir Amerikan misyonerinin, **Merzifon Amerikan Koleji Hâtıraları** isimli kitabından:

“Zamanla, ziyaret ettiğim câmilerde, kendimi evimde gibi hissetmeye başladım. Câmî ibâdeti oldukça müessirdir. Bin

³⁸ **Vucûd**, varlık demektir. Tasavvufta, insanın kendinde bir varlık görmesi, yani kibir mânâsınadır ki, kula yakışmaz. Nitekim Arapça bir şiirde mealen, “Senin vucûdun öyle bir günahtr ki, başka hiçbir günah onunla mukayese edilemez” denilmiştir. Zira hakiki varlık, Cenâb-ı Hakk’ın varlığıdır.

³⁹ **Enâiyet** veya **enâniyet**, kişinin “ben” demesidir. Tasavvufta, insanın nefesine varlık tanınması, her şeyi kendisine bağlayıp dayandırmasıdır. “Ben yaptım, ben ettim, ben şuyum, ben buyum...” gibi ki, çok kötü, çok çirkin ve pek tehlikeli bir huydur.

⁴⁰ Salâhuddîn ibn-i Mevlânâ Sirâcüddîn, a.g.e, s. 130.

erkek (kadın yok), omuz omuza, birbirinin ardındaki saflarda, birbirlerine sıkı sıkıya bağlı dururlar. Câmideki ibâdetler, bana daimâ gerçek bir ibâdet olarak gözükmuştür. Yerimde, yapabildiğim doğrulukta onlara katılmışımdır. Kur'ân'ın ilk sûresi Fâtiha'yı dikkatlice inceledim ve kendi duâlarımda ingilizce olarak okudum.

“Tekke, Hıristiyan sistemindeki manastıra karşılık gelir.

“Nakşibendîler, hareketsiz vücutlarındaki her atomda Allâh'ı zikrederek sessizlik içinde ibâdet eder.

“Şehrimizdeki Rufaî Şeyhi Ali Efendi ile öyle yakınlaştık ki; onun bağıran, dönen, ateş yiyen dervişlerinin âyinlerinde kendimi evimde hissetmeye başladım. Cezbe içindeki dervişlerin havasına kapılmamak, vücut ve sesle onlara iştirak etmemek mümkün değildi.” (Misyoner George E. White)

Misyoner White hâtıralarında bizlere ibretlerle dolu gayretlerini de anlatıyor. Meselâ Ermeniler'i, Batılılar'ın söz verip yüz üstü bırakarak zora soktuklarını... Amerikalılar'ın ise yardım ettiklerini... Hatta bir Amerikalı prof. tarafından (o zamanki) Başkan Wilson'a takdim edilmek üzere Ermeni devletinin sınırlarını gösteren bir harita çizildiğini ifade ediyor.

1 Şubat 1893'te Merzifon misyoner okulunda çıkan yangınla alâkalı olarak da diyor ki; “Sonunda Türk hükümeti, bizim varlıklarımızı korumakta ihmâli bulunduğunu kabul etti... Ve bize, maddî zararın tahmînî karşılığı olarak, 2.200 dolar tazmînat ödedi. Planlarımızı yeniden gözden geçirdik ve binâmızı tekrar inşâ ettik.”

Evet ibretlerle dolu tesbit ve itiraflar...

Bize düşense, bunlardan ders almasını bilmek ve hisseler çıkarabilmek...

* * *

9. BAZI TÂBİRLERİN MÂNÂ VE İZÂHI

“Zühd” nedir?

Zühd lûgatte, soğuk ve ilgisiz davranmak, rağbet etmemek, yüz çevirmek demektir.

Tasavvuf ıstılâhında ise **züh**d, şu mânâlara gelmektedir:

Hakk’a yönelmek için dünyadan da âhiretten de el etek çekmek... Elde mevcut olsa bile, gönülde mal-mülk sevgisine yer vermeyip, dünyaya rağbet etmemektir. Ayrıca bu, dünyaya rağbet etmeme hâlini gözde büyütmek ve buna hiçbir değer vermemektir.

Kıscacası züh

d, dünyalığın varlığı ile yokluğunun, kişinin nazarında müsâvi olmasıdır.

Vehb b. Verd (k.s.) hazretlerine, “züh

d nedir?” diye sorulduğunda şöyle cevap vermişlerdir:

“Züh

d, dünya malına ait kayıplardan dolayı üzülmemen; eline geçen dünyalıklar sebebiyle de sevinip şırmamandır.”

Ve yine **züh**d, fuzûlî ve lüzumsuz olanı, zarûrî olmayan her şeyi, helâl ve mubâhın da ihtiyaçtan fazlasını terk etmektir.

Zühdün üç derecesi vardır:

1. İçinde dünya sevgisi olduğu halde onu terk etmek,
2. **Âhirete nazaran dünyanın ehemmiyetsiz olduğunu görüp onu terk etmek,**

3. Zühdüne karşı da zâhid olmak. Yani, zühdünü gözünde büyütmemek. Tabii ki en makbul olanı da budur.

Ma‘rifet ve Ma‘rifetullah

Ma‘rifet kelime olarak; tanımak, âşinâlık, tecrübî ve amelî bilgi mânâlarına gelmektedir.

Tasavvuf istilâhında ise; sûfilerin, rûhânî halleri yaşayarak, mânevî ve İlâhî hakikatleri tadarak yani batınî tecrübe ile vâsıtasız olarak elde ettikleri ilim ve irfandır.

Bu yoldan **Hakk**’a dair elde edilen bilgiye **ma‘rifetullah** denir.

Hâsılı **ma‘rifet**, Allah Teâlâ’nın, kendi zâtı hakkında sâlike (mâneviyat yolcusuna) verdiği bilgidir.

Tasavvuf erbâbına göre Allâhü zü’l-Celâl hakkında tam mânâsıyla ma‘rifet sahibi olmak imkânsızdır. Bir insan, onu tanımak için olanca gücünü harcadıktan sonra onu tanınmasının imkânsız olduğunu anladı mı, hakîki ve mükemmel ma‘rifete ermiş olur.

İşte bundan dolayıdır ki **Hz. Ebû Bekir** (r.a.) şöyle söylemiştir:

“Asıl ma‘rifet, kulun Allah Teâlâ’nın zâtı hakkında ma‘rifet sahibi olmaktan âciz olduğunu idrâk etmesidir.”¹

Ma‘rifetullâh’a açılan yol

“Hak Teâlâ’dan ma‘rifet (yani kendini sana bildirmek) için bir fetih² yüz gösterince, yapmakta olduğun amellerin azlığına

¹ Serrâc, Ebû Nasr, a.g.e., s. 56.

bakma. Çünkü, senin için Allah Teâlâ'nın fetihlerinin meydana gelmesi, kendini sana bildirmek yani ârif-i billâh olman içindir.”³

Nitekim Zünnûn hazretleri de, “Allâh'ı, onun kendisini bana tanıtması yoluyla tanıdım; yani o ma'rifet verdiği için ma'rifete sahip oldum” demiştir.

Yunus Emre'nin ifadesi ise şöyledir:

Şerîat tarîkat yoldur varana

Hakikat ma'rifet ondan içeru

“Bilmiyor musun ki, ‘kendini sana bildirmesi lûtfu’nu da ihsan eden odur.

“(Evet); amelleri ona hediye eden sensin ama, senin ona hediye eylediğin nerede, onun sana ihsan eylediği nerede?..

“Sâliklerin yapacakları amellerin çeşit çeşit olması, ahvâlin vâridâtındaki (gelişindeki) değişiklikten kaynaklanmaktadır. ‘Ahvâlin vâridâtı’, Rabbânî maârifin ve rûhânî esrârın kalblerde tecellî etmesidir. Bu tecelliyâttan övülmeye lâyük güzel sıfatlar ortaya çıkmaktadır. Bunlardan bazısı **üns**'e, bazısı **heybet**'e, bazısı da **kabz** ve **bast**'a⁴ vesîle olmakta ve böylece muhtelif halleri ve güzel sıfatları meydana getirmektedirler.

² **Fetih**; açmak, açılmak ve açılış gibi mânâlara gelir. Mâneviyat erbâbının istilâhında ise **fetih**, sâlike zuhûr eden kemâl halleridir. Bu haller onun çeşitli menzillere ulaşmasına ve üstün makamlara yükselmesine vesile olur. Nefîsteki fetih tam bir ilim, ruhtaki fetih de ma'rifet verir. Bir şeyin fetholmasına, “kalb müşâhedesi” denilir.

³ Atâullah İskenderî, el-Hıkm, 8.

⁴ Bu tâbirlerle ilgili geniş bilgi için kitabın sonundaki Ans.Lûgatçe'ye bkz.

“Vâridat türlü türlü olunca, iktiza eyledikleri güzel sıfatlar da o nisbette çeşitlilik arz eder. Zâhirî ameller, daima gönüllerin batınî hallerine bağlıdır.”⁵

“Ribât” ne demektir?

Hudut muhâfaza karakolu, hudutta nöbet tutmak, memleketin sınırlarını müdâfaa ve muhâfaza için gazâ etmek, savaşmak mânâlarına gelen **ribât**; İslâm ülkesini düşmana karşı korumak için serhadlerde (sınır boylarında) gâzî-mücâhid dervişler için inşâ edilen **zâviyeler**, **tekke** ve **hânkâhlara** isim olmuştur.

Umûmiyetle bu çeşit tekkelere **ribât**, orada ikâmet eden derviş ve müridlere de **murâbit** veya **ehl-i ribât** denilmiştir.

Ebû Saîd Ebû'l-Hayr (k.s.) hazretleri tarafından düzenlenen **ribâtlara** dâir âdâp ve erkân, **İmâm Sühreverdî** (k.s.) hazretlerinin **Avârifü'l-Maârif**'inde anlatılmıştır.

Bizim **tekke-zâviye-hânkâh** diye isimlendirdiğimiz müesseselerin benzerlerine, **Endülüs**'te **ribât** ve **râbita** denilmekteydi. Bu müesseseler, **İslâm âleminin** diğer beldelerinde olduğu gibi **Endülüs**'te de, **zühd** ve **tasavvufî** hayatın gelişmesine paralel olarak vücut bulmuşlardır.

Milâdî 9'uncu yüzyıl ortalarından itibaren **ribâtlara** rastlanmaktadır. Bilhassa Hıristiyan sınırlarına yakın bölgelerde olan **ribâtlarda**, **zühd** ile **gazâ** yani **batınî cihadla zâhirî cihad** iç içe idi.

12'nci yüzyıldan itibaren Doğu'dan ve Kuzey Afrika'dan gelen tesirlerle **Endülüs**'te tasavvufî hayat neşv ü nemâ bulmuş, dolayısıyla bu hayat tarzının mektebi mâhiyetindeki **ribâtların** veya **râbitaların** adedinde de mühim sayılabilecek artışlar olmuştur.

⁵ Atâullah İskenderî, el-Hikem, 8.

Tarihler 14'üncü ve 15'inci yüzyıllarda **Gırnata**'dan bahsederken, şehrin kenarında ve civar dağlarda bulunan onlarca **râbitanın** adını zikretmektedir.

Meşhur Arap âlimlerinden **Tancalı** seyyah **İbn-i Batûta** (H. 702-780), bunlardan bazılarını ziyaret ettiğini, buralarda dünyadan el etek çekip kendilerini tamamen **ibâdet** ve **cihâda** adanmış çok sayıda **zâhid**le karşılaştığını ifade etmektedir.

İbn-i Batûta'nın karşılaştığı bu **zâhidler** arasında **Semerkandlı, Horasanlı, Hindli, Tebrizli**, hatta **Konyalı** insanlar da vardı. Çünkü **İslâm** cihanşümûldü; belli bir kavme-millete, belli bir ülkeye-kıt'aya değil; bütün dünyaya, topyekün insanlığı ve cinlere hitap ediyordu.

Halk geceleri bu **ribâtlarda** toplanır; **Kurân-ı Kerim** tilâvet edilir, **kasideler** okunur, dînî ve ahlâkî **sohbetler** yapılır, ayrıca tarîkat âdâbı çerçevesinde **zikirler** yapılırdı.

Kutub ve kutb-i irşâd

Kutub'la alâkalı olarak İslâmî kaynaklarda şu bilgilere rastlamaktayız:

Kutub, bir tarîkatın en büyüğü, âlemde Allâh'ın irâdesini temsil eden evliyâullâh'ın, rütbe ve derece bakımından en yüksek olanı, Allah adına kâinatta tasarruf eden velî... Kısacası Hâtemü'l-enbiyâ, Resûl-i kibriyâ Efendimiz'in (s.a.v.) vârisi; **vâris-i resûl**.

“Semâda âleme ziyâ veren Güneş bir olduğu gibi, Muhammediyyü'l-meşreb ve irşad sâhibi olan hakîki vâris de birdir. Vücûd-i Nebî (s.a.v.), dinin merkezi olan arzda olmakla beraber, onun rûhâniyeti, diğer âlemlerde de ahkâm-ı İlâhi'yi tebliğ eylediği gibi, hakîki vâris olan zâtın vazifesi de ona

teb‘an (ona uyararak) öyledir. Ve bütün kâmiller (evliyânın üst tabakası olan zâtlar dahi), kandilini ondan yakar.”⁶

Kutbun yanında (sağ ve solunda) bulunan iki zâta “**İmâmân**”, bunların mânevî meclisine “**Dîvân-ı Sâlihîn**”, bu velîler topluluğuna “**ricâlullah**” veya “**ricâlülgayb**” denilir. kutub, bu meclisin başında yer alır.

“Her hafta tensib edilen bir gecede ‘**Dîvân-ı Sâlihîn**’ kurulur. Resûlullah (s.a.v.) teşrîf ederse, reis odur. Teşrîf etmezlerse, Vâris-i Resûl olan zât riyâset eder. Ve ahvâl-i âleme ait kararlar alınır, hükümler verilir. Cârî hâdisâtın (meydana gelen hâdiselerin) ekserisi bu hükümlere bağlıdır.”⁷

İmâm-ı Rabbânî (k.s.) hazretleri de bir mektuplarında, mevzûmuzla ilgili olarak şu açıklamalarda bulunuyor:

“**Kutb-i irşâd** ile alâkalı ma‘rifeti, ‘**Mebde**’ ve **Maad Risâlesi**’nin ‘**ifade ve istifâde**’ (faydalı olma ve faydalanma) bâbında yazmıştım. Lâkin onun, bu makamla münâsebeti olduğu ve burada da anlatılması faydalı olacağı için, bu mektuba da yazmak münasip oldu. Binâenaleyh dikkat edilmeli, ehemmiyetle üzerinde durulmalıdır.

Ferdî kemâlatı câmi bulunan (ilim, amel, ihlâs, hakikat, ma‘rifet ve güzel ahlâk bakımından ferdî bütün olgunluklara sahip olan) **kutb-i irşâd**, cidden azîzü’l-vücutdur, pek muhteremdir.

Bu cevherin (çok kıymetli ve muhterem zâtın) misli-benzeri, uzun zamanlar ve birçok asırlardan sonra zuhûr eder. Onun nûrunun zuhûru, zulmanî âlemi (karanlıklar içerisindeki âlemi) tenvîr eder, aydınlatır. Hidâyetinin nûru ve irşâdı bütün âleme şâmildir. Muhît-i Arş’tan merkez-i ferşe kadar (Arş-ı a’lâ’dan yeryüzünün merkezine kadar) kime rüşd, hidâyet,

⁶ Süleyman Hilmi Tunahan (k.s.) hz.’den naklen, Erol, Ali, a.g.e., s. 20.

⁷ Süleyman Hilmi Tunahan (k.s.) hz.’den naklen, Erol, Ali, a.g.e., s. 50.

iman ve ma‘rifet hâsıl olursa, ancak onun tarîkıyla hâsıl olur, ondan alınır. Bu devlet, onun tavassutu olmaksızın, kimseye müyesser olmaz. Onun nûru, bütün âlemi bahr-i muhît (büyük bir okyanus) gibi ihâta etmiş, kuşatmıştır. Ve bu deryâ, sanki donmuş gibidir, aslâ hareket etmez.

Bir tâlip ona ihlâsla teveccüh eder, veya o bir tâlibe teveccühte bulunursa; teveccüh vaktinde, tâlibin kalbine sanki bir pencere açılır. Ve bu yolla o deryâdan, teveccühü ve ihlâsı mikdarınca, kana kana istifade eder.

Kezâ, kim Allâh’ı zikre teveccüh eder (yönelir); ve fakat, – asla inkâr ettiği için değil de bilmediği için– o kutba teveccüh etmezse, bu istifade ona da hâsıl olur. Lâkin, ona teveccüh etmesi sûretinde daha ziyade olur.

Ama, kim onu inkâr eder veya o kutub ondan rahatsız olursa, zikrullah ile meşgul olsa dahî, rüşd ve hidâyetin hakikatinden mahrum olur. Bu inkâr ve eziyeti, feyz yoluna set olur...

Bu, şânı çok büyük olan kutub; o kimseye faydalı olmamaya, onun faydalanmasına mâni olmaya ve zararına niyet etmemiş olsa dahî, onda hidâyetin hakikati yoktur... Belki onda, irşâdın sadece sûreti vardır. Mânâdan boş olan sûretin ise, faydası azdır.

Bu kutba ihlâsla muhabbeti olanlar, zikrillahtan ve anlatılan teveccühten boş olsalar bile, sadece bu samîmi muhabbetleri vâsitasıyla, onlara rüşd ve hidâyet nûru ulaşır...

Bir şiir meali:

*Kulak verip dinleyenlere defalarca seslendim... Zekilere bu kadar yeter; bununla iktifâ ediyorum.*⁸

⁸ el-Mektûbat, 1, 260.

“Fakîr” ne demektir?

Kelime mânâsı “yoksul” demek olan “fakîr”, mecâzen “zavallı, bî-çâre, âciz” mânâlarına da kullanılır.

Şeriat lisânında “fakîr”, nisâba mâlik olmayan kişidir... Diğer bir ifadeyle, zekât verebilecek ölçüde malı-mülkü, parası-pulu bulunmayan, veya kendisine zekât verilmesi câiz olan kimse demektir. Hatta Kur’ân-ı Kerim’de, zekât verilecek sınıflar arasında ilk sırayı fakirler alır.

Tasavvuf istilâhında ise “fakîr”, dervişin hiç bir şeye mâlik ve sâhip olmadığına şuurunda olması; her şeyin hakiki mâlik ve sâhibinin Allah Teâlâ olduğunu idrâk etmesidir.

İki cihan serveri Efendimiz (s.a.v.), bir hadîs-i şeriflerinde, fakirlikle iftihar ettiklerini beyan buyurmaktadırlar.

Kıscası sâlikin (dervişin, yani mâneviyat yolcusunun) kendisini dâima fakîr, Allâh’a muhtaç bilmesi; Allâh’ın ise hiçbir şeye ihtiyacının olmadığına inanç, idrâk ve şuru içerisinde olması lâzımdır.⁹

Fakirlik, sûrî ve mânevî olmak üzere iki türlüdür.

Sûrî fakirlik, kişinin malı-mülkü olmamasıdır.

Mânevî fakirlik ise, kişinin kendisini mutlak sûrette Hakk'a muhtaç bilmesi; dolayısıyla varlıklı olmakla yoksul olmayı müsâvi görmesi, olunca şımarmayıp olmayınca da üzülmemesidir. Mühim ve kıymetli olan da, bu mânevî fakirliktir.

Kibir ifade eden “ben” zamiri yerine bazan, tevâzû gösterip “fakîr” sıfatı kullanılır. Hatta eski İstanbul lisânında muhâtabın evine “devlethâne”, söz sâhibininkine de “fakirhâne” denilirdi. Zira fakirlik mefhûmu, mânevî hayatın tekemmülü için

⁹ Herevî, Menâzilü's-Sâirîn, s. 28.

tasavvufî bir mânâ ifade ediyordu. Dolayısıyla fakirlik ve sefâlet aynı mânaya değillerdi.

Ancak günümüzde sefâlet, fakr u zarûretin devamı ve tabiî bir neticesi hâline geldi. Bir başka ifadeyle, eski kültürümüzde fakirliği, maddî sıkıntıları izâle ve ruhları terbiye etmek için kullanmak mümkün iken, rekabet ve enflasyon kıskacındaki günümüzün fakirliği; stres, depresyon, uyuşturucu müptelâlığı, hırsızlık, cinâyet ve intihar gibi maddî ve mânevî felâketleri de beraberinde getirerek, tam bir çöküşün hazırlayıcısı olmaktadır.

Allah encâmımızı hayreylesin.

“Hicret” ve “muhâcir”

Kendi husûsî mânâsında ele alındığında **hicret**; ev-bark, ana-baba, yâr-yurt ve sâire gibi sevdiğimiz ve maddeten bağlı bulunduğumuz her şeyden geçerek, başka bir yere göçmektir. Her şeyde olduğu gibi, hicrette de aslolan; Allah için yapılmasıdır.

Hicret denilince ilk akla gelen; hiç şüphesiz, Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz ile ashâbının **Mekke**'den **Medîne**'ye olan tarihî hicretleridir. İslâm tarihinin dönüm noktalarından birisini teşkil eder. Zirâ bu hicret, **Medîne İslâm Devleti**'nin teşekkülüne vesîle olmuş, Mekke'nin fethine zemin hazırlamıştır.

Ancak bu mânâdaki hicretin son bulduğu, bizzat Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz tarafından, “**Mekke fethinden sonra hicret yoktur**” (*S. Müslim*) ifadeleriyle beyan buyrulmuştur.

Hicretin umûmi olarak ifade ettiği mânâyâ gelince; işte bu mânâdaki hicret, hâlen devam etmekte ve kıyâmete kadar da edecektir. Zira yukarıdaki hadîs-i şerifin devamında, ‘**Ancak cihad ve niyet vardır**’ buyrulmaktadır. Burada cihad, âdeta

hicretle ikiz kardeş gibi zikredilmiştir. Yani cihad sayesinde mü'minin önüne, hiç bitmeyen bir hicret yolu açılmıştır.

Buhâri ve İbn-i Mâce'de geçen bir hâdis-i şerifte, **“Hakîki muhâcir, Allâh'ın haram kıldığı şeyleri terk edendir”** buyrulur, hicret mefhûmunun çerçevesi çok geniş bir alana yayılmıştır.

Nitekim Sehl bin Abdullah (k.s.) hazretleri şöyle demiştir:

“Hicret, kıyâmete kadar sürecek bir farzdır. Hicret, cehâletten ilme, Allâh'ı unutmaktan zikre, isyandan itâata, günahattan tevbeye giden yoldur.”

Ashâb-ı kirâm o gün, Mekke'deki kâfirlerin zulüm ve işkencelerinden, şirk ve isyânın boğucu havasından, küfrün karanlığından bunalarak Medîne'ye ve sâir yerlere hicrete ihtiyaç hissetmişlerdi. Bugün de günah, isyan ve gaflet çemberinde boğulacak hâle gelen Müslümanlar, bu sıkıntılardan kurtuluş yolunu itâat, ibâdet ve zikir dâiresine hicrette bulurlar. Böyle bir hicretin netîcesi rahmet-i İlâhî, mağfîret-i sübhânî, rızâ-i Bârî'dir.

Tevbe ve pişmanlıkla iyiye-güzele, hak ve hakîkate yönelmek, mü'minin her zaman kolaylıkla yapabileceği bir hicrettir.

Tevbe ise, Rahmân'ın huzûrunda günahları i'tiraf etmek, af ve mağfîret dilemektir.

İbrahim bin Ethem (k.s.) hazretleri, şu münâcatıyla bir nevi bizlere, bu hicreti anlatıyor...

“İlâhî, abdûke'l-âsî etâkâ

Mukırran bi'z-zünûbi fekad deâkâ

Ve in tağfir ve ente ehlü'n-nizâkâ

*Ve in tadrut femem yerham sivâkâ.*¹⁰

Mânâsı:

İlâhî! İsyankâr kulun sana geldi;

Günahlarını i'tiraf edip sana yalvarıyor!

Eğer mağfiret edersen, bu senin şânındandır!

Eğer kovarsan, senden başka kim rahmet edebilir!

Küfür ve isyânın, fîsk ve fücûrun, her türlü mânevi tehlikelerin kol gezdiği zamanımızda mü'minin, hayatı boyunca mayınlı bir tarlada dolaşır gibi dikkatli olmak zorunda olduğu âşikârdır. Zira her an için her türlü tehlike ile burun burunadır. Bu bakımdan mü'minler, bilhassa mâneviyat erbâbı, değil haramlara yaklaşmak, şüpheli şeylerden bile uzak kalmaya gayret etmelidir.

Mevlâ-yı zül Celâl'den niyâzımız:

Topyekün Ümmet-i Muhammed'e ve evlâdına; şirkten **tevhide**, küfürden **îmâna**, dalâletten **hidâyete**, isyandan **itâata**, seyyiâtan **hasenâta**, hatadan **savâba**, gafletten **zikre hicret** nasip eylesin.

Önce hicret, sonra fetih

Mekke'nin fethi İslâm târihinde mühim bir yer tutar. Tatbik edilen stratejiler ve fetihten sonra ortaya konulan tavırlarla sadece **kalıplar** değil, **kalbler** de fethedilmiş ve **İslâm tarihinde** yeni bir çığır açılmıştır.

İslâm'ın esasında sulh (barış) hâkim olmasına rağmen, yeri geldiğinde kuvvet kullanmayı da emreden bir yapı mevcuttur.

¹⁰ Telhîsu'l-Miftâh, el-Fennü'l-evvel, İlmü'l-Maânî, Ahvâlü'l-İsnâdi'l-Haberî, Fazilet Neşriyat, İstanbul, s. 41.

Yani sulh esas olmasına karşılık, harp tâli bir mesele olarak kabul edilir.

Ancak zulmü durdurmak ve irşad hürriyetini temin etmek için cihad serbest bırakılmış ve Müslümanlar'ın bu hususta hazırlıklı olması, "**Onlara (düşmanlara) karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve cihad için bağlanan beslenen atlar hazırlayın...**"¹¹ mealindeki âyet ile emredilmiştir.

İşte **Mekke**'nin fethi de, tıkanan irşad yollarını açmak ve zulmü ortadan kaldırmak için girişilen askerî ve siyâsî bir harekâttir.

Mekke'nin hicretten kısa bir zaman sonra, yani hicretin 8. yılında fethedilmesi, İslâm'ın ayrı bir mecrâyâ doğru aktığını göstermiş ve âlemsümûl hukuk nizâmının gelecekte bütün insanlığı kuşatacağı müjdesini de getirmiştir.

Resûlüllah Efendimiz'in (s.a.v.) daha önceleri yaptığı muhârebelerde tatbik ettiği askerî stratejilere, bir yenisini katması bakımından da **Mekke**'nin fethinin ayrı bir yeri vardır.

Yine **Mekke**'nin fethedilmesi, bir yönüyle Müslümanlar'ın kuvve-i mâneviyelerini tam olarak kazanmalarına vesîle olmuş ve zamanla birçok malını-mülkünü kaybeden insanlara, bunlara yeniden kavuşma yolları açılmıştır.

Ayrıca **Mekke**'nin fethinin, Müslümanlar'ın varlığını hem de düşmanın merkezinde hissettirmesi bakımından da hususi bir yönü vardır.

Fethin arkasından **Hakk'ın kuvvette değil, kuvvetin Hakk'ta olduğu** meydana çıkmış, tıkanan birçok tebliğ yolları açılmış ve emniyet tesis edilerek o güne kadar İslâm'a gelmek isteyip de gelemeyen insanların **Müsmanlık**'la şereflenme yolu açılmıştır

¹¹ Kur'ân-ı Kerim, Enfâl sûresi, 8/60.

Yine Mekke'nin fethi, “**And olsun ki Allah, Resûlünün rüyâsının gerçek olduğunu tasdik eder. Ey inananlar! Siz, inşaallah emniyet içinde, başlarınızı tıraş etmiş veya saçlarınızı kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilir. Size, bundan başka yakın zamanda zafer verecektir...**”¹² âyetlerinin müjdelediği neticenin tecellîsidir, meydana gelmesidir.

Müslümanlar'ın **Hicret**'le **Mekke**'den çıkmalarının getirdiği burukluk, bu büyük ve muhteşem fetihle birlikte giderilmiş ve sıra hasretiyle yanan o müstesnâ gönüller, yeniden o mübârek beldeye kavuşmanın hazzını yaşamışlardır.

Netice olarak diyebiliriz ki;

Madde planındaki fethi, **mânâ** planında yapılan büyük inkılâblar tâkip etmiş... İnsan yapısı putlar birer birer devrilirken, kafalardaki ve gönüllerdeki putlar da tamamiyle yok olup gitmiştir. Kalblerdaki putların yıkılmasının ardından **Tevhid**'le yıkanan gönüller, teker-teker, bölük-bölük Allâh'ın Resûlü'nün önüne gelerek biât etmiş ve böylece **Mekke**'nin fethi her yönüyle tamamlanmıştır.

* * *

¹² Kur'ân-ı Kerim, Fetih sûresi, 48/27-28.

10. KUR'ÂN-I KERÎM'İ ANLAMAK, GÖZLERİ VE GÖNLÜ ONUN NÛRU İLE AYDINLATMAK

Kur'ân-ı Kerim'i kimler anlayamaz?

Kur'ân'ın; müşâhede, keşif ve melekûtun yani gayb âleminin zuhûru ile olan fehmine (bâtinî-tasavvufî mânâsını anlamaya), kendinde şu hasletlerden biri bulunan kul, muvaffak olamaz.

O hasletler şunlardır:

- **Çok az da olsa bid'atle amel etmek,**
- Günah işlemekte ısrar etmek,
- **Kalbinde kibir bulunmak,**
- Hevâsının kalbine yerleşmesi ve ona meyilli olması,
- **Dünya muhabbeti içinde bulunması,**
- İmân-ı hakikiye sahip olmayıp, yakîninin zayıf olması, (sûrî imandan öte geçememesi),
- **Kur'an'dan okuduklarına değil, sadece harflerine vâkîf olup, kendi ihtiyârına ittiba' eden** (kendi arzu ve düşüncelerine uyan) **bir kul olması,**
- Sadece zâhir ilmi olan bir müfessirin sözüne bakıp, bâtın âlimlerinin yani mânevîyat erbâbının tefsirlerine bakmaması, onlara itibar etmemesi,

– **Hep aklına rücu‘ eden,** (her şeyi aklıyla çözmeye çalışıp, onun ötesine geçemeyen) **bir kul olması,**

– Hitâbın bâtınında, (yani Kur’ân’ın tasavvufî mânâsının anlaşılması hususunda, tasavvuf ehlinin tefsir ve te’villerine göre değil de) Arap lûgat ehlinin (zâhirî ilim erbâbının) görüşlerine göre hüküm vermesi...

İşte bu vasıfları taşıyan insanlar, **Kur’ân’ı** anlamaktan yana perdelenmişlerdir, anlayamazlar. İlimleri, kendi bildiklerinin miktarıyla sınırlıdır. Kafalarına yerleşen anlayışlarıyla mevkufturlar, yani hapsolündükleri o dar çerçevenin dışına çıkamazlar. En fazla bildikleri kadar ilerleyebilirler. Tabiat ve seciyelerine göre bir anlayışları vardır.

İşte bunların hepsi; o akıl ve ilimleri sebebiyle, muvahhidlere (Cenâb-ı Hakk’ın hâlis kullarına) göre, kapkaranlık bir gecede siyah bir taşın üzerinde yürüyen bir karınca gibi belirsiz olan **gizli şirke** müptelâ olmuşlardır!.. Çünkü onların ilmi ve aklı kâmil değildir. Kâmil akıl, anlayışını Allah’tan alan akıldır; dolayısıyla onun hükmünü anlar, İlâhî kelâm onun sayesinde anlaşılır.

Nitekim Resûlullah (s.a.v.) kâmil aklın sıfatı hakkında, **“Akıllı; Allah Teâlâ’nın emir ve nehiyelerini akleden** (aklını, fikrini, zihnini yorup anlayan ve mûcibince hareket eden) **kimsedir”** buyurmuşlardır.¹

İnsana verilen yedi anahtar

Süleyman Hilmi Tunahan (k.s.) hazretleri anlatıyor:

İbn-i Mes‘ûd’tan (r.a.) rivâyet edilen bir hadîs-i şerifte beyan olunur ki:

“Kur’ân-ı Kerim 7 kapıdan nâzil olmuştur.”

¹ Mekkî, Ebû Tâlib, Kûtu’l-Kulûb, Tilâvet ve tilâvet ehlinin vasıfları bahsi.

İnsanlara da **7 anahtar** verilmiştir.

Birinci anahtar, **kalb**.

Kalbi nûr ile dolan kimseye bir kapı açılır. Kur'ân'ın bir türlü mânâsını vermeğe vâkîf olur.

İkinci anahtar **rûh**.

Rûhu nurlanan kimseye, diğer bir kapı açılır ve başka bir mânâ vermeğe muktedir olur.

Diğer anahtarlar da sırasıyla şunlardır:

Sır, hafî, ahfâ, nefs-i nâtıka, nefs-i küllî.

İşte bu latâif-i seb'anın (yedi latîfenin) hepsini nûr ile dolduran kimseye yedi kapı açılmış olur ki, her biriyle bir başka esrâra vâkîf olur."²

Gözlerinizi Kur'an ile nurlandırınız

Abdullah bin Akîm (r.a.) anlatıyor:

Hız. Ebû Bekir radiyallâhü anh bir gün bize şöyle hitap etti:

“Allâh'a hamd, Resûlü'ne salât ve selâmdan sonra derim ki;

Size takvâyı ve şânına yakışan bir biçimde Allâh'ı zikretmenizi tavsiye ederim.

Ümidi korkuya katmanızı, duâ ve istekte bulunurken yüzüzlük göstermemenizi tavsiye ederim. Çünkü Allah Teâlâ, Zekeriya aleyhisselâmı ve âilesini överek şöyle buyurdu:

‘Hakikaten onlar, hayır işlerinde koşuşurlar, umarak ve korkarak bize duâ ederledi ve bize derin saygı duyarlardı.’³

² Talebelerinden Ziya Sunguroğlu merhûmun notlarından.

³ K.K., Enbiyâ sûresi, 90.

Ey Allâh'ın kulları! Yine biliniz ki; Allah, hakkımı sizlere emânet etmiş ve bunun için sizden sözler almıştır.

İşte Allâh'ın kitâbı Kur'an; onun güzellikleri bitmez, yol gösteren nûru sönmez. Onun sözlerini tasdik edip, gereğini icra ediniz.

Karanlık bir gün için gözlerinizi onunla nurlandırınız.

Allah Teâlâ sizi, zâtına kulluk edesiniz diye yarattı... Ve size, yaptıklarınızı görüp yazan Kirâmen Kâtibîn meleklerini refâkatçi yaptı.

Yine biliniz ki; sizler, bilmediğiniz-bilemeyeceğiniz ecel içinde gününüzü geçirip dolaşıyorsunuz. Şayet Allâh'a ibâdet etmekte olduğunuz bir vakit içinde ecellerinizi sona erdirmeye gücünüz yeterse, bunu yapın (yani hiçbir vakit ona ibâdetten geri durmayın); fakat, Allâh'ın irâdesi olmadan bunu aslâ yapamazsınız.

Ecelleriniz bitmeden önce, size verilen mühlet içinde hayırlarda yarışın. Yoksa dünya, sizi amellerin en kötüsünü işlemeye sürükler.

Başkalarının hayatlarıyla ilgilenip, kendi öz canlarını unutan nice topluluklar vardır.

Acele ediniz, acele ediniz! Kurtuluşa koşunuz, kurtuluşa koşunuz!"⁴

⁴ Hilyetü'l-Evliyâ, Ebû Nuaym el-İsfahânî, (Terc.), 1, 147.

11. NEFİS VE NEFSİN KISIMLARI

Yaratılış gâyemiz ve nefsimiz

Babası oğluna bir bağ bağışlamış, ama oğlu bir salkım üzümü çok görüp vermemiş... İşte bizim hâlimiz de böyledir. İnsanın yaratılış gâyesi, **Yaratana** kullak etmek...

Hâlıkımız, bize bir **ömür** ve bu ömür içinde sayısız **nîmetler** bahşetmiştir. Yirmidört saatlik bir günümüzü nerelerde kullandığımıza baktığımız zaman, ne kadarını Allah için ayırdığımızı gözden uzak tutmamalıyız.

Üzerinde yaşadığımız, bildiğimiz ve bilmediğimiz bütün mülk Allâh'ındır. Onun nîmetleriyle yaşıyoruz. Ama her şeyin kendi arzumuza uygun olmasını istiyoruz... Uymadığı zaman isyan ediyoruz.

Nedense nefsimizin kırılmasına, gücenmesine aslâ tahammül edemiyoruz. Halbuki Nemrud'a ilahlık iddiasında bulundurup İbrahim aleyhisselâmı ateşe attıran şey, işte bu nefistir.

Kendi saltanatına zarar veren, hiçbir varlığı tanımak istemeyen nefis de, bu **nefs-i emmâre**dir. İşte insan, bu nefsi ıslah ve tezkiye etmekle mükelleftir.

Her türlü nimet, nefsin arzularına karşı gelmek ve Allah'a kulluk etmek için verilmiştir. Nefsin gâyesi ise cehenneme bilet kesmektir.

Yüce Rabbimiz buyuruyor ki:

“Şimdi bana haber ver: Hevâ (ve hevesi)ni ilâhî edinmiş; kendini, bir ilim üzerine, Allah şaşırtmış; kulağını, kalbini mühürlemiş; gözüne de perde çekmiş bir adama Allah’tan başka kim hidâyet edebilir? Hâlâ iyi düşünmeyecekmisiniz?”¹

Evet, hâlâ kendimize gelmeyecek miyiz? Bu şaşkınlık, dizginlerin nefsin elinde olması durumu daha ne kadar devam edecek?

Bir harpten dönerken ashâb-ı kirâma şöyle buyurmuştur İki Cihan Güneşi Efendimiz (s.a.v.):

“En küçük harpten en büyük harbe döndük”²

Ashâb-ı Güzîn, çetin bir harpten dönerken bunun ne demek olduğunu sordukları zaman aldıkları cevap:

“Nefisle mücâhede ve mücâdele etmek, en büyük cihaddır” meâlinde olmuştur.

Demek ki en büyük düşman, nefistir ve en büyük mücâdele de **nefs-i emmâre** ile yapılan cihaddır. Onunla mücâdele son nefese kadar devam edecektir.

O bakımdan, kalblerimizdeki mühürleri silip göz ve kulaklarımızdaki perdeleri yırtmasını, kaldırmasını Yüce Mevlâmız’dan dileyelim. Böylece enginlere açılabilirim, her türlü ibâdet ve tâate, kulluk vazîfelerimize ve hizmet alanlarına kanatlanabilirim. Şaşkınlıktan kurtulup isyankâr nefsimizin tehlikeli uçurumlarında perişan olmayalım.

Dilerseniz makalemizi Resûlüllah Efendimizi’in ve sevdiklerinin niyâzı ile noktalayalım:

“Allah’ım, bizi, göz açıp yumucaya kadar, hatta ondan daha az bir zaman bile nefsimizin eline bırakma!” (Âmin)

¹ Kur’ân-ı Kerim, Câsiye sûresi, 45/23)

² el-Mektûbât, İmâm-ı Rabbânî, 1, 260.

Nefis ve hevâ

İnsanoğlunun hem üstün meziyetleri, hem garip za‘fları vardır. Bu cümleden olarak bâtın âlemimizi ifade eden mefhumlardan birisi de **nefistir**.

Kelime olarak, bir şeyin zâtı ve kendisi demek olan **nefis**, tasavvuf ıstılâhında değişik keyfiyetleri ifade için kullanılmıştır.

Meselâ Kur’ân-ı Kerim’de İsrâiloğulları’na hitâben, **“Hemen Hâlik’ınıza (Yaradanınız’a) tevbe edip, nefislerinizi öldürünüz”**³ buyurulmuştur.

Buradaki **“Faktülû enfüseküüm (nefislerinizi öldürünüz)”** emri, intihar ediniz mânâsına değildir. Bununla, hiçbir meşru‘ hudut tanımayan ve daima hayvanî şehvetlere meyyâl olan **nefs-i emmâre** ile mücâdele emredilmiştir.

Hevâ meselesine gelince...

Kelime olarak arzu ve istek mânâlarına olan hevâ, tasavvuf lisânında nefsin, süflî cihete yönelip ulvî cihetten yüz çevirmesi... Hakk’ı inkâr veya ihmâl edip, nefis-i emmârenin şehvetlerine tâbi olmasıdır.

Şöyle de diyebiliriz:

Hevâ, kişinin dînî ölçülere bakmaksızın nefsinin hoşuna giden şeylere yönelmesidir.

Hevâya tâbi olmak; insanın İslâm’dan uzaklaşmasına, ahlâken bozulmasına, amellerinde, tavır ve hareketlerinde zulüm ve azgınlığına sebep olur.

³ Kur’ân-ı Kerim, Bakara sûresi, 2/54.

O bakımdan mü'minlerin, gerek **nefs-i emmâre** ile gerekse **hevâlarını ilah edinenlerle** mücâdeleleri kıyâmete kadar devam edecektir.

Bu mücâdelenin, bir takım zorlukları, sıkıntı ve meşakkatleri beraberinde getirmesi de muhakkaktır. Nitekim Resûlüllah (s.a.v.) Efendimiz buyurmuşlardır ki:

“İnsanların en çok sıkıntıya uğrayanları peygamberler, sonra sâlih amel sahibi olan kimselerdir. Kişi dinine göre belâlarla imtihan edilir. Eğer dini(ne bağlılığı kuvvetli ve) sağlamsa, belâsı daha da artırılır. Şayet dininde (imânında) zayıflık varsa, ona göre belâsı da azalır.”⁴

Binâenaleyh bu uğurda muhtelif belâ ve musîbetlere mâruz kalan Müslümanlar'ın, **sabır** ve **sebat** üzere olup vazifelerini, mes'ûliyet ve mükellefiyetlerini hiçbir şart ve ahvâlde ihmâl etmemeleri gerekir. Gerçek sabır ve sebat ise, “Musîbetlerin ve zorlukların ortaya çıktığı hallerde kendini tutmak ve İslâm ahkâmına tâbi olmakta sebât etmek” yani hududu tecâvüz etmemektir.

Cenâb-ı Mevlâ-yi Müteâl ve'l-Kemâl hazretleri cümlemizi, sabreden, sabrında sebat gösterebilen, râbîta ehli mü'minlerden eylesin. Âmîn...

Nefsin mertebeleri

Nefsin mertebeleri, yani basamak ve dereceleri yedidir:

1) Nefs-i Emmâre:

Nefs, kulun kötü ahlâk ve çirkin vasıfları, kötü his ve huyların mahalli olan lâtîfe, yani cism-i lâtîftir. Üzeri, yoğun ve kalın perdelerle örtülüdür. Bu mertebedeki nefis, kişinin en büyük düşmanıdır. Ona durmadan kötülüğü emreder.

⁴ İbn-i Mâce, Sünen, 2, 1334-1335)

Zararlarından korunmak için, onu ezmek-kırmak ve zararsız hâle getirmek gerekir. Bunun da iki yolu vardır:

Ya riyâzatlar yapılarak, çile çıkarılarak güçten kuvvetten düşürülüp zayıf hâle getirilir...

Veya melekî rûh râbitayla takviye edilerek o hayvanî rûha üstünlük sağlanır.

Birinci yol zor ve meşakkatli olduğu kadar, tehlikelerle de doludur.

İkinci yol ise daha emin, daha kolay ve çok daha kestirme bir yoldur.

Nefis-i emmâre kâfirdir, her şeyi inkâr eder. Asla kendinden üstün bir şey kabul etmez. Bu nefis, hakîkati bulamayanların nefsidir.

Tasavvuf kitaplarında, “**Ve hiye nefsü'l-kâfirîn ve'l-fâsikîn**” diye anlatılır. Yani bu nefis, kâfirlerin ve fâsıkların nefsidir.

Kısacası, inkârcıların ve İlâhî emirlerin dışına çıkan, büyük günah işleyen veya küçük günahları sürekli biçimde yapan kimselerin nefisleri **emmâre** mertebesindedir.

Yûsuf aleyhisselâm bir peygamber olduğu halde nefsiyle alâkalı olarak diyor ki: “**Ben nefsimi tebriye etmem** (temize çıkarmam). **Muhakkak ki nefis, Rabbimin rahm’ettikleri** (rahmetiyle korudukları) **hâriç, elbette mubâlağa ile kötülüğü emredicidir!**”⁵

Evet, o bir peygamber iken böyle söylüyorsa, ya bizim gibi sıradan insanların nefisleriyle olan durumu ne olabilir! Çok çok iyi düşünmek ve ona göre değerlendirip tedbirini almak gerekir.

⁵ Kur’ân-ı Kerim, Yûsuf sûresi, 12/53.

2) Nefs-i Levvâme:

“**Ve hiye nefsü's-sâlihîn mine'l-mü'minîn.**” Yani bu nefis, sâlih mü'minlerin nefsidir.

Kabahatini anlayıp da pişman olanların ve daha iyisini yapamadığından dolayı kendini kınayanların nefsidir. Üzeri, hafif ve ince perdelerle kaplıdır.

Bu nefis, süflî arzulara karşı gelir ve kötülük yaptığı zaman sahibini kınar, onu hesaba çeker.

Nefs-i levvâme, emmêrinin bir üst derecesidir. Rabb'imiz bunu, “**... nefs-i levvâmeye yemîn ederim**”⁶ buyurarak, ehemmiyetine binâen yeminle bildirmiştir.

4) Nefs-i Mülheme:

Cenâb-ı Hakk'ın, takvâ ile fücûru kendisine ilhâm ettiği, isyan ile ibâdet arasındaki farkı idrâk ettirdiği nefistir. Üzeri, nûr ve zulmet karışımı perdelerle kaplıdır.

Tarîk-ı rûhânîde olanların nefsi, **nefs-i mülheme**'dir.

(Bazı kitaplarda “mülheme” olarak zikredilir ki yanlıştır; doğrusu, yukarıda geçtiği gibi “mülheme”dir. Yani ilhâm eden nefis değil, ilhâm alan, kendisine ilhâm olunan nefistir.)

Allah Teâlâ'nın ilhâmına kavuşan bu nefisle alâkalı olarak Kur'ân-ı Kerim'de, “**Nefse ve onu tesviye buyurup, fücûrunu ve takvâsını kendisine ilhâm edene yemîn olsun**”⁷ buyurulmaktadır.

4) Nefs-i mutmainne:

“Râbîta” ve “zikrullah” ile mutmain olan (sükûn ve istikrâra kavuşan) kimselerin nefsidir. Üzerinde nûrlu perdelerin ağırlıkta olduğu bir makamdır.

⁶ Kur'ân-ı Kerim, Kiyâme sûresi, 75/21.

⁷ Kur'ân-ı Kerim, Şems sûresi, 91/8.

Füyûzât-ı İlâhiyenin nüzûlü ile meydana gelen sükûn ve istikrâr makamı ki, buna ehlüllâhın hepsi dâhildir.

Cenâb-ı Hak bu nefse Kur'ân-ı Kerim'de, “**Ey mutmainne olan nefis!..**”⁸ kelâmıyla hitap etmektedir.

5) Nefs-i Râziye:

Burası, Nefs-i Mutmainne'nin en a'lâ mertebesidir. Hazret-i Mevlâ'nın lûtuf ve ikrâmından meydana gelen rızâ makâmıdır.

Cenâb-ı Mevlâ-yi zû'l-Celâl ve'l-Kemâl hazretleri, Kur'ân-ı Kerim'de bu nefse, “**Rabbine dön, râzı olarak...**”⁹ kelâmıyla hitap etmektedir.

6) Nefs-i Merzıyye:

Bu, Hazret-i Allâh'a bağlıdır. “**Ve rıdvânün minallâh** (Allah'tan büyük bir rızâ)”¹⁰ makâmı ki, kulun nâil olabileceği en yüksek rütbedir. “**Radiyallâhü anhüm ve raduu anh** (Allah onlardan râzı, onlar da Allah'tan râzı olmuşlardır)”¹¹ mertebesidir.

7) Nefs-i Sâfiye: Diğer bir tâbirle, Nefs-i Zekiye.

Nefs-i Sâfiye mertebesine, enbiyâ ve mürselinin dışında hiçbir kimse çıkamaz... O, peygamberlere mahsus bir makamdır.¹²

Nefis ve nefis-i emmâre üzerine...

“**Nefis**” hayat, his ve irâdeli hareket kuvvetini taşıyan, kalb ve ruh gibi latîf bir cevherdir. İnsanların yaşamasını,

⁸ Kur'ân-ı Kerim, Fecr sûresi, 89/27.

⁹ Kur'ân-ı Kerim, Fecr sûresi, 89/28.

¹⁰ Kur'ân-ı Kerim, Âl-i İmrân sûresi, 3/15.

¹¹ Kur'ân-ı Kerim, Beyyine sûresi, 93/8.

¹² Süleyman Efendi Hz.'den (k.s.) nakleden, talebesi Ziya Sunguroğlu.

üremesini, dünya için çalışmasını temin eden kuvvettir. Buna **hayvânî ruh** da denilmiştir.

O, bedeni aydınlatan bir cevherdir. Ölüm esnasında ışığı, bedenın içinden ve dışından kesilir.

Uyku vaktinde ise, bedenın içinden değil, sadece dışından kesilir. O bakımdan uyku ve ölüm aynı cinstendir.

Ancak ölüm, küllî (topyekün) kesilmez, uyku ise eksik yani kısmî kesilmez.

Bundan da anlaşılıyor ki; Cenâb-ı Hak, nefis cevherinin bedenle olan münâsebetini üç şekilde düzenlemiştir:

1. Eğer nefsin ışığı bedenın bütün cüzlerine, yani içine ve dışına ulaşmışsa, bu **uyanıklık** hâlidir.

2. Şayet nefsin ışığı, bedenın içinden değil de dışından kesilmişse, bu **uyku** hâlidir.

3. Tamamiyle kesilmişse bu **ölümdür**.¹³

Tasavvuf ilmine göre, nefsin mertebeleri, daha önce kısaca temas ettiğimiz gibi, yedidir. Bunlar;

Nefs-i emmâre, Nefs-i Levvâme, **Nefs-i mülheme**, Nefs-i Mutmainne, **Nefs-i râziye**, Nefs-i merziye, **Nefs-i sâfiye'dir**. En tehlikelisi de Nefs-i emmâredir.

Bu sebeple, onun hilkâti ve cibillî huyları üzerinde biraz durmak istiyoruz... Ve sözü ehline, Miftâhu'l-Kulûb sahibi el-Hâc Mehmed Nûri Şemseddin (k.s.) hazretlerine bırakıyoruz:

“**Nefs-i Emmâre** erbâbı, hayvanlar gibidir; hatta onlardan da kötü ve aşağıdır. Zira o kimsenin **sultânî rûhu**, **nefs-i emmârenin** esîridir. O vaziyette kaldıkları için de, ekserisi son nefeslerinde imansız gider, ebedî cehennemde kalırlar. Ancak

¹³ Seyyid Şerif Cürcânî, Kitâbü't-Ta'rifât.

az bir kısmı imanla gidebilir. Onlar da ikâba (cezaya) lâıyk ve azâba müstehak olurlar.

Nefs-i emmâre bilcümle kâfir, münâfık ve fâsıkların nefisleridir. Buna **hayvanî rûh** denilir. İşte bu kimselerin **hayvanî rûhları**, **sultanî rûhlarını** büsbütün esir almıştır. Onun için ekserisi, bu âlemi imansız olarak terk ederler. (Neüzü billâhi teâlâ: Onun şerrinden Allah Teâlâ'ya sığınırız.)

Demek oluyor ki, âdemoğlundaki iki ruh vardır. Birine **hayvanî rûh** denilir. Bu, Cenâb-ı Hakk'ın **Celâl** sıfatının tecellîsidir. Diğetine de **sultanî rûh** adı verilir. Bu da Cenâb-ı Hakk'ın **Cemâl** sıfatının tecellîsidir.

Hayvânî ve sultânî rûhun zevkleri

Beden ikliminde, bu iki pâdişahın yani **hayvanî rûh** ve **sultanî rûh**un birer **vezîri** ile birer de **şeyhulislâmları** vardır. Onlarla vücut ikliminde tedbîr ve tasarrufta bulunur. Meselâ, **hayvanî rûh**un vezîri **akl-ı maâş** (dünyayı düşünen akıl), fetvâ mercîi de **şeytandır**. Onlarla istişâre eder. **Sultanî rûh**un vezîri ise, **akl-ı maâd** (âhireti düşünen akıl), şeyhulislâmı da **melektir**; o da bunlarla istişârede bulunur.

Hayvanî rûhun zevki yiyip içmek, giyinip kuşanmaktır. Yani zâhirde insana lezzet verecek ne kadar şey varsa, onların hepsinden keyif alır ve kuvvet bulur; böylece **sultanî rûha** gâlip gelir.

Sultanî rûhun zevki; **râbıta**, **zikir**, **tefekkür**, **ibâdet**, **İlâhî emirlere itât ve onları icrâ**, **yasaklardan da ictinab** etmektir, kaçınmaktır. Yani bâtında rûha safâ, lezzet ve kuvvet veren İlâhî emirlere boyun eğmekle insan **hayvanî rûha** gâlip gelir. Velhâsıl, sultanî rûh, hayvanî rûha gâlibiyeti, İlâhî emir ve yasalara riâyetle mümkündür.

İşte bu iki kuvvet, vücut ikliminde hükmederler. Birinin sıfatı, diğeginin sıfatına muhâlifdir, aykırıdır. Ve birbirlerine

tamamen zıt oldukları için, daima muhârebe ve mücâdele hâlindeyler.

Hayvanî rûhun aslı, **emmâre** sıfatıdır ki, buna **nefis** adı verilir. Bu sıfat, Cenâb-ı Hakk'ın **Celâl** sıfatının mazharıdır. Dâima Hakk'ın rızâsına aykırı şeylerden zevk alır, kuvvet bulur.

Sultanî rûhun aslı, **sâfiye** sıfatıdır. Ona, **insânî sıfat** denilir. Cenâb-ı Hakk'ın **Cemâl** sıfatının mazharıdır ki; dâima onun rızâsında bulunup, ondan bir adım dahi ayrılmak istemez.

Bu sebeple **hayvanî rûh** ile **sultanî rûh** birbirlerine zıttılar, vücut ülkesinde muhârebe ederler. Meselâ bir insan, vücudunda, **sultanî rûhu hayvanî rûhuna** gâlip olmadığı halde, **hayvanî rûhu** kendi hâline bırakırsa, **emmârelik** sıfatında kalır... Ve **hayvanî rûhu sultanî rûhuna** gâlip olan bu kimse, zamanla hayvan gibi olur. Belki daha da alçaklaşır, dünya ve âhireti husrâna uğrar. [Nitekim bunlar hakkında Mevlâmız şöyle buyurmuştur: “**Andolsun ki, cinlerden ve insanlardan bir çoğunu cehennem için yarattık. Onların kalpleri vardır, fakat onunla hakikati anlamazlar. Gözleri vardır, lâkin onlarla görmezler. Kulakları vardır, ama onlarla işitmezler. İşte bunlar hayvanlar gibidirler. Hatta daha da aşağıdırlar. Bunlar, gâfillerin ta kendileridir.**”¹⁴]

Ama **sultanî rûh**, **hayvanî rûhu** kendi hâline bırakmayıp onunla her an mücâhede ve muhârebe ederse; işte o zaman, **hayvanî rûhu** –ister istemez– kendisine bağlar ve her emrine itâat ettirerek İlâhî emirleri icrâ eder. Bu kimselerin felâha ereceği ümit edilmekle beraber, husrâna düşmelerinden de korkulur; zira nefsin hîlesi çoktur.

¹⁴ Kur’ân-ı Kerim, A‘raf sûresi, 7/179.

Nefs-i emmâre erbâbı hem ağlar hem oynar

Nefs-i emmâre sahipleri, dünya ehli dirler; kalbleri mâsiyet zulmetleriyle kararmıştır. Kendilerine nasîhat fayda etmediği için –yukarıda da ifade edildiği gibi– ekserisi bu âlemi imansız olarak terk ederler!

Nefsin ikinci mertebesi olan **levvâme** zümresine mensup insanların, nefisleri **emmâre** sıfatında, kendileri ise ukbâ ehli dirler. Bunların çoğunluğu imanla giderler. Lâkin **emmâre**de bulunup, bazı menhiyâtтан sakınmadıkları için, **azap** ve **ikâba** da müstehak olurlar.

Tasavvuf erbâbından, **nefs-i emmâre**de bulunanlar, **râbitadan** ve **zikirden** asla zevk alamazlar. Her an ve her nefes inkıbaz-ı derûndan (mânevî tıkanıklıktan) kurtulmaz, feyz alamazlar. Yaptıklarının ekserisi menhiyât olur, (haramlar-yasaklar cinsindedir). Yani kürsü dibinde ağlayıp, köçek önünde oynar. Kendinde zuhûr eden mâsiyet, ona iyi görünür. Onun için asla tevbe ve istiğfar etmezler.

Eğer bir kimse, nefs-i emmâre sahibine, ‘**Sende çirkin fiiller var, tevbe ve istiğfar et**’ dese, kızıp öfkelenerek, ‘**Bende öyle fiiller yoktur**’ der ve ona düşman kesilir.

Bunların **zikrinde** ve **fikrinde** aslâ sebat yoktur. Bazan devamlı olarak çalışır, bazan kendisini büsbütün hevâ ve hevese kaptırıp gider. Bazı kere de ehlüllâhın himmeti ile kendisine pişmanlık gelip, işlediği kötülöklere tevbe ve istiğfar eder. Kendisini her şeyden alçak görüp, ‘**el-Amân**’ diye feryâd ederek yardım istemeye başlar.

Eğer **nefs-i emmâre**de olan kişi (sâlik-mürîd), kâmil ve (mükemmil) bir mürşidin elinde olursa, onun kudsfı kuvveti berekâtiyle kısa zamanda **nefs-i levvâmeye** çıkabilir. Fakat, mürşid noksan olursa, o hâl ile kalıp, büyük tehlikelere düşmesinden korkulur.

Sözün kıyası, **emmâre**de olan sâlike, hiçbir şekilde vuslat nasip olmaz; hatta imansız gitmesinden korkulur.¹⁵

Nefs-i emmâre ve nefsin ithâmı¹⁶

“Allah yolunda, Allah (rızası) için (Allâh’ın velî kullarına) hürmet ve saygı göstermek vardır. Bunun mu‘tedil bir tarzda yani ne eksik, ne fazla, orta kararda ve münasip ölçüde kullanılması lâzımdır. Aynı zamanda nefsi ithâm etmeye/suçlamaya taalluk eden husus ve ifâdelerde de hakiki vaziyeti tecâvüz etmemek/aşmamak evlâdır.

Tasfiye ve **tezkiye** yolunda (yani şerîat ve ma‘rifet esasları dâhilinde kalbini safileştirme ve nefsini temizleme hususunda) Hak ve hakikat tâliplerinin, nefsini kötü bilmesi ve onu daima itham altında tutması kadar faydalı bir hâl yoktur. Bu hâl câri ve hâkim olunca, sülûk (ma‘rifetullahta Hakk’a giden yola girmek ve o yolda mesâfe alabilmek) çok kolaylaşır.

Nefs-i emmâre bir taraftan en fenâ, şerîr (kötü ve kötülük işleyen), fesatçı (ve şerrin menbaı) olan bir mahluktur, **tasfiye** ve **tezkiye**den sonra ise en a‘lâ, ekmel ve kudsi bir mahluk olur.

Nefis emmârelikte iken fenalıkta, şerlilikte öyle bir derecede bulunur ki, kendisi:

- **Herkesin hâkimi olmasını ister.**
- Herkesin kendine muhabbet etmesini, kendinin kimseye muhabbetle mukayyed (bağlı) olmamasına tâliptir.
- **Herkesin kendine muhtaç olması, kendinin kimseye muhtaç olmaması maksûdudur, arzu ve emeli budur.**

¹⁵ Şemseddin Nûrî, Miftâhu'l-Kulûb, Risâle-i Murâkabe, s. 36-7-8.

¹⁶ Salâhuddîn ibn-i Mevlânâ Sirâcuddîn, a.g.e. “Nefs-i emmâre ve ittihâm-ı nefsi” başlıklı makale.

• Hatta, içinden gelen hırs ve arzusu, gâyesi; herkesin kendine ibâdet etmesi, kendinin ise Allâh'ı ma'bûd kabul etmemesi yönündedir.

• **Yine bu nefis, kötü ve çirkin huylulukta öyle bir mertebededir ki; Mevlâ-yi Müteâl (Allâhü Teâlâ) ile (ilahlıkta) şirkete (ortaklığa) bile râzi olmaz. Zât-ı Akdes-i İlâhî'nin (yani Allahü Teâlâ'nın) bile kendine mahkûm olmasını ister. Onun bu hâli, ulûhiyet iddiâsından başka bir şey değildir.**

Nefs-i emmârelikte bulunanların mânevî halleri; şuûrlu, şuûrsuz (yani anlasa da anlamasa da, idrâk etse de etmese de) işte böyledir. Fakat bu umûra şuûr; gafletin ve cehâletin gızzatı (büyüklüğü) sebebiyle, bâtın gözü ve idrâki açık olmayanlar için imkânsız gibidir. Onun için **Mevlâ-yi Müteâl (Allâhü Teâlâ) hadîs-i kudsîsinde, “Âdi nefseke feinneh'e'n-tesabet bi-müâdâtî”** buyurmuşlardır ki, meâli: **“Nefsine adâvette ol, zira o benim adâvetime nasb-ı nefis etmiştir (bana düşmanlık için dikilmiştir).**

Şu halde **nefse**, onun iştihâlarına, hevâlarına (arzu ve isteklerine) tâbi olan, **Mevlâ'nın** emirlerine, rızâlarına âsîdir. Nefsi ile berâber olan (öylesine bedbaht bir kişidir ki), onunla Allah adâvettedir. Nefis, Allâh'a adâvette (düşmanlıkta) onun yardımcısıdır. Nefse muhâlefet ise, Allâh'a ve emrine itâattir, nefse de adâvettir, yardımcı olmamaktır. Böyle bir kimse elbette Allah'la beraberdir, Allah da onunladır. Mevlâ'ya dostluk yolundadır. Hubb-i Mevlâ'ya yani Allah sevgisine yol ve mahal olacak mevkidedir. Şüphesiz Hüdâ'nın dostlarından olacaktır.

O halde, nefse muvâfakatin, ona uymanın insanı nasıl bir ebedî felâkete çekip sürükleyeceğini, ona muhâlefetin ise ne derece sermedî-dâimî bir saâdeti hâsıl eyleyeceğini teemmül etmek (iyice, etraflıca düşünmek) lâzımdır. Onun için; Şâhi'l-küll Nakşibend Hâce Bahâüddîn Muhammed hazretleri, **“Ben**

Allâh'a en akreb (en yakın) **bir yol buldum. O da nefsin şerâretini** (kötülüğünü) **anlayarak dâima ona muhâlefettir** (zıt ve aykırı hareket etmektir)” buyurdular. Yine Şâh-ı Nakşibend (k.s.), “**Nefsini Firavun'dan a'lâ** (üstün) **gören, bu yolda vâsıl-ı hakikat olamaz** (hakikate kavuşamaz)” buyurmuşlardır. Bu sözler, uzun şerhe ve îzâha muhtaçtır.

Mâlumdur ki; **mâsûmiyet** (günahsızlık) peygamberlere mahsûr, yani onlarla sınırlandırılmıştır. **Mahfûziyet** (korunmuşluk) de mü'minlere hasredilmiş, onlara mahsus kılınmıştır. Nübüvve taalluk eden umûrda (peygamberlikle alâkalı hususlarda) kat'iyet vardır. Velâyete terettüp eden umûrda (velîliği alâkadar eden işlerde) ise zan vardır.

Hâtîme (yani son nefesin, âkıbetin nasıl olacağı); Allah bildirmediğçe herkese meçhûldür (belli değildir). **İmâna** da, **küfre** de kayması muhtemeldir. İş böyle olunca, Firavun'la karşılaşmak nasıl olur?!..

Peygamberlerden mâadâsının (başkasının) hâtimesi meçhûldür. Elde **vahiy** yoktur. **İlham ve keşif, sahibinden mâadâsına huccet olmaz** (yani feyz yoluyla kalbe gelen hususi mânâ ve ilimler; perdenin ötesindeki gaybî hususlara, işin hakikatine, ma'nen yaşayarak ve görerek vâkıf olmak, kişinin kendisinden başkasına delil olmaz), **hatta kendisine de...**

Bu takdirde, **hâtîme** husûsunda dâima titreyip ürpermek lâzımdır. Allâh'a iltica ve karâr eylemek (Allâh'a sığınıp, hâlin hakikatinden tereddüdü-şüpheyi yok etmek) iktizâ eder. **Havf** ile **reca** beyninde (korku ve ümit arasında) bulunmak en sağlam ve en kuvvetli hâldir. Bu ibâdet ve kulluk vazifelerini yerine getirerek gaybî tasarruflara boyun eğmek gerektir. **Emnin, ye'sin** (âkıbetten emin olmak veya ümit kesmenin) ifrat ve tefrît cereyanlarına kapılmak, kendini perişan eylemektir. Tedbirsiz, fâidesiz bir hâldir.

Bu umûr (buraya kadar anlatılan hususlar, emirler, vazîfeler) **nefsin** yüzüne çarpılırsa, onun soluğu münkesir olur, (nefesi kesilir). Tasallutu kırılır, musallat olup rahatsız edemez. Tasarrufu za‘fiyete uğrar. Bunun derecesiyle mütenâsiben (ölçülü ve uyumlu olarak) hürriyet artar. **Mevlâ**’ya karşı ibâdet ve ubûdiyet başlar. **Mevlâ**’nın lûtuf ve muvaffak kılması ile reddolunmuş kötü sıfatlar giderek, rızâ-yi İlâhî’ye uygun sıfatlarla ittisâf eder (vasıflanır, güzel ahlâka sahip olur). İtmi’nân emâreleri (nefs-i mutmainnenin işâret ve alâmetleri) yüz gösterir. Ubûdiyet şerefi ve sarsılmaz bir kulluk mertebesi tahakkuk eder. **Ölmeden evvel ölmüş, sonra da ölmek üzere dirilmiş olur.** Bu Allahü Teâlâ’nın bir fazl u ihsânıdır ki; geçen açıklamalar dâiresinde harekete muvaffak kılınanlar hakkında cârî ve müstahık (geçerli ve lâyıık) olur.

Allahü Teâlâ bütün tâlipleri bu hakikatle tahakkuka (ona nâil olmaya) mahz-ı fazliyle (sırf lûtfiyle) tevfik-ı kâmil atâ (tam bir muvaffakiyet ihsan) ve inâyet buyursun.” Âmîn.

Anlayışsız hasım

Yahyâ bin Muaz (k.s.) hazretleri:

– **Hasımın anlayışlı biri olması, kişinin şansındandır. Benim hasmımda ise hiç anlayış ve insaf yok,** buyurmuştu.

Kendisine sordular:

– Senin hasımın kimdir?

Şöyle cevap verdi:

– **Nefsimidir!.. Onun hiç anlayışı yok... Ona kalsa, dünya hayatında tadacağı, anlık-geçici zevkleri, ileride elde edeceği dâimî ve ebedî cennet nîmetlerine tercih edecek...**

Evet, hakikaten de insanın en büyük hasmı ve düşmanı kendi nefsi, yani **nefs-i emmâresidir.**

Nitekim Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz, “**Senin en büyük dūřmanın, (merkezi) iki kařının arasında (olan) nefisindir**” ihtârî ile uyarıyor. Cenâb-ı zû’l-Celâl ve’l-Kemâl Hazretleri de yine biz kullarını nefsin ne amansız bir dūřman olduđu hususunda îkaz için hâdis-i kudüsünde buyurmuřtur ki: “**Nefsine adâvet et (ona dūřman ol); zira o benimle adâvete nasb-ı nefis eylemiřtir (dūřmanlıđa kalkıřmıřtır.)**”

Allah yolunda nefisle birlikte yürünmez

Ali bin Müzeyyen (k.s.) hazretlerinden:

“Allah yolunda nefisle birlikte yürümek isteyen, daha ilk adımında hata etmiş demektir. Nefsini terk edip de, ihlâs ile, her şeyde Allâh’ın rızâsını dūřünerek yola çıkarsa, Allah Teâlâ onu zâtına kavuşturur.”

İşin aslı kalbe dayanır

İmâm-ı Rabbânî (k.s.) hazretleri Şeyh Muhammed Çeterî’ye gönderdikleri mektupta şunları yazmaktadır:

“Bilmiş olasin(ız) ki, işin aslı kalbe dayanır. Eğer kalb, Allah Teâlâ’dan başkasına meftûn-tutkun ve bağlanmış ise, o kalb harab ve ebterdir; yani vîrandır, hayırsızdır.

“Yalnız zâhirî ibâdetlerle ve sûrî amellerle bir řey hâsıl olmaz, elde edilmez. Bilakis herkese lâzım olan; Allah Teâlâ’nın gayri hiçbir řeye iltifat etmeyen selîm (temiz ve sağlam, mutmain ve müsterih) bir kalb ve şerâfâtın yapılmasını emrettiği bedene bağlı sâlih amellerdir. řu hayatta ruhsuz beden tasavvur edilemeyeceği (dūřünülemeyeceđi) gibi, sâlih ameller olmadan da kalbin sâlim (sağlıklı ve temiz) olduğunu iddia etmek bâtıldır, boř sözden ibarettir.

“Kalıpla (bedenle) yapılması gereken sâlih ameller olmadan, kalble alâkalı hallerin hâsıl olması (elde edilmesi) da

muhâldir, mümkün olmaz. Bu zamanda ise mülhidlerden pek çoğu, bu elde edilmesi mümkün olmayacak şeyin iddiâsındadırlar. [Meselâ: Sen benim abdestle-namazla alâkam olmadığına bakma, benim kalbim temizdir... derler. Bu ve benzeri laflar, boş lakırdıdan ibârettir.]

“Allah Teâlâ bizleri, Habîbi (aleyhissalâtü ve's-selâmü ve't-tehiyye) hürmetine onların bu kötü itikatlarından necatta kılsın.”¹⁷ Âmîn...

Huzûr ve âfiyet nefsin itmi'nânı ile mümkündür

Molla Câmi (k.s.) hazretleri, bir gün dostlarından birine,

– **Ne iş yapıyorsun?** diye sormuştu. O da,

– **Hamdolsun çok huzûrluyum, sıhhat ve âfiyet içindeyim. Dünyayı terk edip bir köşeye çekildim. Zikr-i İlâhî ile meşgul oluyorum,** demişti.

Molla Câmi (k.s.) hazretleri cevap olarak;

– **Huzûr ve âfiyet bu değildir. Huzûr ve âfiyet, insanın nefsinin emmârelikten kurtulup, itmi'nâna kavuşmasıdır.** (Yani, nefsin kötüyü emredicilikten kurtulup hayra sevk edici hâle gelmesi, yapılan râbîta ve zikirle sükûnete erip itmi'nan istikrar bulmasıdır.) **Nefsini itmi'nâna kavuştur da ister köşende otur, istersen insanların içinde ol,** buyurdular.

* * *

¹⁷ el-Mektûbât, 1, 39.

12. BAZI KÖTÜ VE İYİ HUYLAR

Kibirli kimse cennete giremez

Kur'ân-ı Kerim'de buyrulmuştur ki:

“... Mûsâ'yı ve Hârûn'u, âyetlerimizle, Firavun ve (kavminin) ileri gelenlerine gönderdik. Fakat onlar kibirlendiler ve mücrim (günahkâr) bir kavim oldular.”

Yani Hz. Mûsâ'nın ve kardeşi Hârûn'un (aleyhimeselâm) tebliği karşısında Firavun ve kavminin takındığı tavır bu olmuştur. Binâenaleyh küfürle kibir arasında kuvvetli bir alâka vardır. Nitekim Hz. Nûh'un çocuklarına yaptığı vasiyette de şu ifadeler yer almaktadır: “Sizi iki şeyden men ederim. Bunlardan biri **şirk** diğeri de **kibirdir.**”¹

Görüldüğü üzere aslında bu îkaz, bütün insanlığa şâmil bir nasîhattir.

Sahîh-i Müslim'in, “**Kibrin haramlığı ve beyânı**” başlıklı kısmında, Resûlüllah (s.a.v.) Efendimiz'in, “**Kalbinde hardal tanesi kadar kibir bulunan kimse, cennete giremez!**”² buyurduğu haber verilmektedir.

Kibirli insanların cennete giremeyeceğinin belirtilmesi, bu hastalığın itikadî cihetini ortaya koymaktadır.

Bazı hadis âlimleri, “Bu hadîs-i şerifte anlatılan kibir, Allâh Teâlâ'ya ve Resûlü'ne karşı olan kibirdir. Kat'î nasları hafife

¹ İmam Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1, 170.

² Kitâbü'l-İman, 147

alan ve insanlara zulmeden mütekebbirlerin cennete giremeyeceği haber verilmiştir” diyerek, mühim bir inceliğe işaret etmişlerdir.

Kibirli insanlar, akıllarını hevâlarının emrine verirler ve dünyevî ihtiraslarına göre hareket ederler.

İmâm Şehristânî (rh.), **el-Milel ve'n-Nihal** isimli eserlerinin, **“İslâm ümmetinde ilk şüphenin doğuşu, gelişmesi, kaynağı ve yayanları”** başlığını taşıyan kısmında, şu habere yer vermektedir:

“Ganîmetlerin dağıtılması esnasında, Zû'l-Huvaysira et-Temîmî isimli bir bedevî, “Âdil ol ey Muhammed!” diye bağırdı. Bunun üzerine âlemlere rahmet sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz’in mübârek yüzleri kızardı ve buyurdular ki, **“Eğer ben adâletle hükmetmezsem, kim adâletli olabilir?”** Zû'l-Huvaysira et-Temîmî ise, **“Bu yaptığın taksim, Allah Teâlâ'nın rızâsına göre yapılmış bir taksim değildir”** diyerek, itirâzını sürdürdü.

Ganîmetlerin taksimi ile alâkalı Resûlüllah’a (s.a.v.) yapılan bu yüzüsüzce itiraz, bedevînin, kibrinden dolayı eşyayı, sırf dünyevî hırs ve tamah gözü ile görmesinden kaynaklanmaktadır. Böylesine çirkin bir davranış, mütevâzi bir insanın yapabileceği bir hareket değildir. Resûl-i Ekrem (s.a.v.) Efendimiz bu bedbaht kişi hakkında buyurmuşlardır ki:

“Bu adamın sulbünden bir kavim gelecek. O kavim, okun yaydan çıktığı gibi dinden çıkacaktır.”³

Velhâsıl, Huveysira et-Temîmî gibi kibirli, kendini beğenmiş, güzel ahlâk ve edepten mahrum kimselerin, Müslümanlar arasında nifak ve fesâda sebep oldukları açıktır. Cenâb-ı Hak, kibrin ve kibirlilerin şerrinden Ümmet-i Muhammed’i muhâfaza buyursun.

³ C. 1, s. 21

Dilerseniz yazımızı Şeyh Sa‘dî-i Şîrâzî'nin bir sözü ile noktalayalım:

“Allâh'a yalvaran günahkâr, gönlünde kibir taşıyan âbidten daha iyidir.”

Kibirle ne yüzülür, ne de uçulur

Hacı Bayram Velî hazretleri şöyle der:

“Kibir, bele bağlanan taş gibidir. Onunla ne yüzülür, ne uçulur.”

Kibir ve **gurur** yükünden kurtulup **tevâzu‘** (alçak gönüllülük) kanadını takmadıkça, mânevî sâhada ilerlemek, ebediyet âlemine açılan yolda mesafe almak, ulvî makam ve mertebelere doğru kanat açabilmek mümkün olmaz.

Şeyh Sa‘di-yi Şîrâzî de, **“Yücelik istersen tevâzuu seç. Çünkü yücelik damına çıkmak için tevâzûdan başka merdiven yoktur”** der.

Meyveler olgunlaştıkça dallar nasıl başını yere eğerse, ilim ve irfânı geliştikçe insanların da alçakgönüllülüğü artmalıdır. Şâir ne güzel söylemiş:

Tevâzû, zümre-i erbâb-ı irfâna hünerdir

Nihâlin hâke meyli kesret-i berg u semerdendir.

Yani demek istiyor ki: Tevâzû, irfan sahipleri için bir hünerdir. Taze fidanın toprağa meyli, meyve ve yapraklarının çokluğundandır.

Bunun içindir ki; dünkü edebî eserlerimizi inceledikçe, geçmişte **tevâzua** ne kadar ehemmiyet vermiş olduğumuzu daha yakından görüyoruz. Osmanlı cemiyetinde padişahın halka, devlet adamlarından ediplere-şâirlere kadar hemen herkeste **tevâzu‘** ön planda geliyordu, **kibir** ve **gurur** değil...

Herkeste bir **mahviyet** vardı, **enâniyet**, **benlik** ve **bencillikten** eser yoktu.

Bir başka şâirimiz ise şöyle diyor:

O rütbe mürtefi 'dir kasr-ı bünyâd-ı tevâzu' kim

Riyâz-ı cennete nezzâre kâbil tâ zemininden.

Kafzâde Fâizî, 17. yüzyıl

Beyti, bugünkü dille şu şekilde nesre çevirebiliriz: Tevâzu köşkü o derece yüksektir ki; tâ dibinden bile cennet bahçesini seyretmek mümkündür.

Araplar'da, **“Ma'ne's-şi'ri fî batni's-şâir”** diye bir tâbir vardır. Yani bununla demek isterler ki; şiirin gerçek mânâsı, şâirin gönlünde tasavvur ettiği'dir. Nitekim Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan da, **“Bir beyti anlamak için evvelâ şâirin kafasında biçimlenen hayâli kavramak lâzımdır”** der.

O bakımdan biz de, önce şâirin yukarıda zikri geçen beyti yazarken kurduğu hayâli göz önüne getirmeye çalışalım. Muhtemelen şâir, bir cennet bahçesi ve başında da bir köşk tahayyül ve tasavvur ediyor. Bu köşk o kadar yüksek bir yerde kurulmuştur ki, tâ zemininden bile cennet bahçesi temâşâ edilebiliyor... İşte bu muazzam saray, sadece mütevâzi-alçak gönüllü insanlar için hazırlanmıştır.

Haddizâtında insan olmak, biraz da mütevâzi olmaktır, diyebiliriz. Kibir ve gurur şeytanın vasfıdır. Cenâb-ı Hak Âdem aleyhisselâmı topraktan, şeytanı da ateşten yaratmıştır.

Bu sebeple **tevâzu insanın, kibirse şeytanın kârıdır**. “İlim; büyük adamları mütevâzi, normalî şaşkın, basitleri de kibirli yapar” diyen Batılı'ya (Brigitte) hak vermemek elde değil. Ortada dolaşan bunca şeytanın ve nefs-i emmârenin esîri; kibr u gurur, hırs u tama', hevây u heves heykelini görüp de tevâzu köşküne sığınmamak mümkün mü?

Kibir ibâdeti siler, nedâmet de günâhı...

Rivâyete göre, İsrâiloğulları'ndan birisi 40 sene eşkıyalık yapmıştı. Bir gün, **Îsâ** aleyhisselâm ve bir havârisi ile karşılaştı. Adamcağız,

“Bu Îsâ Peygamber'dir, bu da havâriyelerinden bir zât. Artık ben bunlara katılayım da, yaptığım günahları terk edeyim” der ve peşlerine takılır. Fakat havârinin yanında giderken;

“Benim gibi âdî bir adam, böyle bir zâtın yanında yürüyebilir mi?” diye de kendi kendini yerer. Diğer taraftan havâri de,

“Bu yol kesici de kim oluyor ki, benimle birlikte yürüyecek!” düşüncesiyle ondan uzaklaşıp Hz. Îsâ'ya iyice sokulur.

Böylece, bunlardan biri kendini **hakîr**, diğeri de **büyük** görmüş olur. Tam bu esnada **Allah Teâlâ**, Îsâ aleyhisselâma vahyederek;

“– Onlara söyle: Her ikisinin de geçmişlerini sildim. Kendini beğendiği için, havârinin ibâdetini yok ettim. Nefsini hakîr gördüğü için de, eşkıyânın günahlarını affettim!” buyurur.

Îsâ aleyhisselâm vaziyeti onlara bildirir... Eşkıyâyı da havârieleri arasına alır...

Batılı düşünürlerden Montaigne de kendini beğenme illeti ile ilgili olarak şunları söyler:

“Kendinden aşağıya bakıp da kendi kafasına hayran olan adam; başını kaldırıp kendinden yukarıya, geçmiş asırlara gözlerini diksin!.. O zaman yüzlerce devin ayakları altında kaldığını hissedecek ve burnu kırılacaktır.

“Aristoteles'e göre, hiçbir iyilik, sahtelikle bir arada gitmez; doğru hiçbir zaman yanlışla yer vermez.

“Kendini olduğundan fazla görüp göstermek de, çoğu kez gururdan değil, budalalıktandır. Bence bu kendini beğenme illetinin esası; kendinden pek fazla hoşlanmak, kendi kendine hayâsızca âşık olmaktır.”

“Ene-enâiyet” veya “enâniyet”

“Ene-enâiyet” veya “enâniyet”, lûgaten “ben” ve “benlik” demektir. Yani kibir, gurur, egoistlik (bencillik)tir.

Tasavvufta ise, kişinin “ben” demesi; her şeyi kendisine bağlayıp dayandırmasıdır. Muhyiddîn-i Arabî hazretleri, **“Hakk'ın benliği vardır, kulun benliği yoktur; zira, ondaki her şey Mevlâ'sına, Efendi'sine aittir”** buyururlar.

“Ene”yi yıkmak, yok etmek, kulun nefesine varlık tanımaması, yaptığı bütün sâlih amelleri Hak'tan bilmesiyle mümkündür. Sâlik (mânevîyat yolcusu) ile Mevlâ'sı arasındaki en kalın perde ve en büyük mânia-engel, “Ben” ve “Benlik”tir.

“Ben” üzerine söylenmiş bazı beyitler:

■ *Benliğim aramızda perde oluyor*

Benliğimle, benliğimi ortadan kaldırı.

■ *Sen çıkınca aradan / Kalır seni yaradan.*

■ *Beni benlikten al kurtar İlâhî*

Ki gide benden benlik günâhî

■ *Bâ mâr-i siyah nişin / Bâ hod me-nişin.*⁴

⁴ Şu demek: Engerek yılanıyla ol, “**eneyle-ben**”le olma!

Tevâzu ve tevâzu ehli

Lûgatte “**tevâzu**”, tezellül göstermek, huşûlu ve alçak gönüllü olmak mânâlarına gelir.

İslâmî ilimler ıstılâhında da, hemen hemen lugavî mânâsı ile aynı mânâlarda kullanılmaktadır ki; **kişinin insanlara yumuşak davranması, alçak gönüllü olması, Allâh’a karşı huşû içinde bulunması ve hakka boyun eğip kabul etmesi** demektir.

Tevâzu sahibi kişiye de, “**mütevâzi**” insan denir. Nitekim Rabb’imiz, Kelâm-ı Kadîmi’nde, tevâzu ile alâkalı olarak şöyle buyuruyor:

“Rahmân’ın kulları yeryüzünde vakar ve tevâzu içinde yürürler. Câhiller (beyinsizler) kendilerine lâf atıp (takıldıklarında, onlara), selâmetle deyip geçerler, (güzel ve yumuşak sözle mukabele ederler).”⁵

Bütün huylarda olduğu gibi, **tevâzuun da ifrat–tefrît** tarafları ve bir de **i’tidâl** derecesi vardır. Bunun ifrâtı (aşırılığı) mezellet yani zillet içinde olmaktır. Tefrîti (kıtlığı), tekebbürdür (kibirlenme, büyüklenmedir). İ’tidâl (orta) derecesi ise, tevâzudur.

Tevâzuun makbul olanı, yaltaklanma derekesine düşürülmemesidir. Çünkü her şeyin ifrat ve tefrîti mezmûmdur (yerilmiş, beğenilmemiştir). Allah indinde makbûl ve mergûb olanı, mu’tedil olanıdır. O da, her şeyi lâyük olduğu yere koymak, her hak sahibine hakkını vermektir, tevâzuu yerli yerinde göstermektir.

Meselâ idarecinin, idaresi altındakilere karşı tevâzuu; nizam ve intizâmı sağlamak, konuşup görüşmelerde güler yüzlü ve umut verici olmak, sorulara yumuşak cevaplar vermek, dâvetlere icâbet etmek, ihtiyaçları karşılamak için

⁵ Kur’ân-ı Kerim, Furkan sûresi, 25/63.

gereken gayret ve çabayı göstermektir. Kezâ, kendisini onlardan daha üstün ve daha hayırlı görmeyip, aksine kendi nefsinin, kendisi için başkalarından daha korkunç olabileceğini düşünmektir. Zira son nefesini ne şekilde vereceğini bilemeyeceğine göre, hiç bir kimseyi hakîr ve küçük görmemek gerekir.

Kibirin insandan silinip gitmesi için; gerek akran ve emsâle ve gerekse onlardan aşağıda bulunanlara karşı, güzel ve makbûl olan mu‘tedil tevâzuu göstermeye çalışmak, bu iş kendisine kolay gelinceye kadar buna devam etmektir. Bu durum hâsıl olduğunda, artık tevâzu ahlâkı insanda meleke hâlini almış olur.

Sevgili Peygamberimiz’den (s.a.v.) bir tevâzuu örneği

Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz, makam ve mertebesinin ulviyet ve efdaliyeti ile birlikte, insanların da en mütevâzi olanı idi. Kendisi, **kral peygamberlikle kul peygamberlik** arasında muhayyer bırakılmış; o ise, kul bir peygamber olmayı tercih etmişti. Bunun üzerine İsrâfil aleyhisselâm şöyle demiştir:

“Şüphe yok ki, Allah Teâlâ, tevâzu gösterdiğin o şeyi de sana vermiş bulunuyor. Kıyâmet günü, âdemoğullarının seyyidi sensin! Arzın, kendisi için yarılıp kabrinden ilk çıkacak ve ilk şefaât edecek olan da sensin!”⁶

Resûlüllah Efendimiz’in, geçmişteki ve gelecekteki günahlarının, Allah Teâlâ tarafından bağışlandığı, kendisine müjdelendiği.⁷ Böyle olduğu halde Peygamberimiz, bir gün,

⁶ Kadı İyâz, Şifâ-i Şerif, 1, 97.

⁷ Kur’ân-ı Kerim, Fetih sûresi, 48/2.

“Sizden, ameli kendisini kurtarabilecek bir kimse yoktur!” buyurmuştu.

“Yâ Resûlellah, senin de mi amelin kurtaramaz?” diye sorulduğunda ise, cevaben buyurmuşlardır ki, **“Evet, beni de amelim kurtaramaz! Ancak, Rabb’im Allah Teâlâ beni, tarafından bir mağfîret ve rahmetle kuşatır ve korur!”**⁸

Sevgili Peygamberimiz, bir sefer esnasında ashâbına, bir koyun kesip pişirmelerini söylemişti. Ashaptan birisi,

– Yâ Resûlellah, onun **boğazlanması** benim üzerime olsun, dedi.

Başka birisi,

– Yâ Resûlellah, onun **yüzmesi** de benim üzerime olsun, dedi.

Bir başkası,

– Yâ Resûlellah, **pişirmesi** de benim üzerime olsun, dedi.

Resûlüllah (s.a.v.) Efendimiz de,

– **Odun toplamak da benim üzerime olsun**, buyurdu.

Sahâbîler,

– Yâ Resûlellah, biz senin işini de görmeğe yeteriz, (senin çalışmana gerek yok), dediler. Peygamber-i zîşân Efendimiz,

– **Sizin, benim işimi de görmeğe yeteceğinizi biliyorum. Fakat ben, size karşı imtiyazlı bir vaziyette bulunmaktan hoşlanmam. Çünkü Allah Teâlâ kulunu, ashâbî arasında imtiyazlı durumda görmekten hoşlanmaz!** buyurdu.⁹

Abdullah b. Mes‘ûd (r.a.) anlatıyor:

⁸ İmâm Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2, 235.

⁹ Kastalânî, Mevâhibü'l-Ledûniyye, 1, 385.

“Peygamberimiz (s.a.v.) bir gün, Kâ‘be Mescidi’nde otururlarken, yanlarına zayıf ve fakir olan asâbından; Habbab bin Erett, Suheyb bin Sinan, Bilâl bin Rebah, Ammar bin Yâsir, Ebû Fukeyhe, Âmir bin Fheyre (r.anhüm) gibi Müslümanlar da gelip oturmuşlardı.

O sırada yanlarına müşriklerin ileri gelenlerinden bir topluluk uğramış; Resûlüllah Efendimiz’in onlarla konuştuğunu görünce birbirlerine, “İşte gördüğünüz gibi, onun oturup kalktığı kimseler bunlardır! Bunlar, oturulup konuşulacak kimseler mi sanki?! Allâh’ın, aramızdan kendilerine hidâyet ve ihsanda bulunduğu kimseler bunlar ha?!” diyerek alaylı bir şekilde konuştular...

Sonra da, Resûlüllah Efendimiz’e hitâben;

– Yâ Muhammed, sen kavminden vaz geçtin de, bunlara mı râzı oldun? Allâh’ın, aramızdan kendilerine hidâyet ve ihsanda bulunduğu kimseler bunlar mı?! Biz bunların arkasından mı gideceğiz?! Sen onları yanından kov! Eğer onları kovarsan, belki sana tâbi oluruz; senin başında toplanır, senin meclisinde bulunuruz. Biz, senin bizimle oturup kalkmanı arzu ederiz. Ama, yanına Arap kabîlelerinin elçileri gelirse, gelecek Araplar’ın, bizi şu kölelerle birlikte görmelerinden utanırız! Biz senin yanına geldiğimiz zaman, onlar hemen kalkıp yanımızdan uzaklaşsınlar! Biz görüşmemizi bitirip dağıldığımız zaman, istersen onlarla oturabilirsin, dediler.

Bütün bunlara rağmen, Fahr-i Kâinat (s.a.v.) Efendimiz, onların hakir gördüğü fakir ve yoksullarla birlikte oturdu, onlarla beraber olmaya devam etti.

Köleler, arpa ekmeğine bile dâvet etseler, dâvetlerine icâbet ederdi. Dullar, yetimler, zayıf ve yoksullarla birlikte yürümekten, onların ihtiyaç ve dileklerini yerine getirmekten arlanmaz, utanıp sıkılmazlardı.

Bir gün bir adam, Resûl-i zîşân (s.a.v.) Efendimiz'in huzûruna gelince, onun mehâbetinden (mânevî heybetinden) titremeğe başlamıştı. Peygamberimiz ona, **“Kendine gel! Ben bir hükümdar değilim. Ben ancak, Kureyş kabîlesinden kurumuş et yiyen bir kadının oğluyum”** buyurmuştur.¹⁰

“Gurûr”dan kaçınmak lâzım

“Gurûr”, boş şeylere güvenerek böbürlenme, kibir; kendini boş yere değerli ve yüksek tutma; uydurulmuş bir takım şeyler yüzünden aldanma, yanılma, aldatma mânâlarına gelen bir kelimedir.

Nitekim bir âyet-i kerimede, **“(Şeytan) onlara söz verir, onları ümitlendirir; halbuki şeytanın onlara söz vermesi, gurûr (aldatmaca)dan başka bir şey değildir”**¹¹ buyurulmuştur.

Başka âyet-i kerimelerde de şu beyanları görmekteyiz:

“Dinlerini bir oyuncak ve bir eğlence edinen, böylece kendilerini dünya hayatı gururlandırmış (aldatmış) olan kimseleri (kendi hallerine) bırak. Sen yalnız Kur’an’la nasîhat et ki; hiçbir kimse kazandığı (günah) yüzünden helâke sürüklenmesin. Onun Allah’tan başka ne bir dostu, ne de bir şefaathçısı vardır. O, bütün vârını fidiye olarak verse, yine de ondan alınmaz (kabul olunmaz). Onlar kazandıkları (günahlar) yüzünden helâke sürüklenmiş kimselerdir. İnkâr etmekte oldukları gerçeklerden ötürü, onlar için kaynar sudan ibâret bir içecek ve acıklı bir azap vardır.”¹²

¹⁰ İbn-i Mâce, Sünen, 2, 1100-1101.

¹¹ Kur’an-ı Kerim, Nisâ sûresi, 4/120.

¹² Kur’an-ı Kerim, En’âm sûresi, 6/70.

“O zaman münâfıklarla kalblerinde hastalık bulunanlar, (sizin için), ‘Bunları, dinleri gururlandırmış (aldatmış; çünkü kendilerinden çok üstün bir ordu ile savaşmaya kalkışıyorlar)’ diyorlardı. Halbuki kim Allâh’a tevekkül ederse, (o kazanır).”¹³

“Hayır! O zâlimler birbirlerine, gurûrdan (aldatmadan) başka bir şey va‘detmiyorlar.”¹⁴

“Münâfıklar onlara, ‘Biz sizinle beraber değil miydik?’ diye seslenirler. Mü’minler de derler ki: ‘Evet ama, siz kendi canınızı yaktınız; gözlediniz, şüpheyeye düştünüz ve kuruntular sizi aldatı. O çok aldatan (şeytan) sizi, Allah hakkında bile gurûra saptırdı (aldattı). Nihâyet Allâh’ın emri gelip çattı.”¹⁵

“Ey insan, seni engin kerem sahibi Rabb’ine karşı gurûra düşürüp (aldatıp) isyâna sürükleyen ne?”¹⁶

Cenâb-ı Hak bize, şeytanın münâfıklara gurur verdiğini ve böylece onları aldatıp saptırdığını bildirmektedir. Zaten münâfıklar; zihin, göz ve kalb şaşılığı içindedirler.

Hâsılı bu dünya, dâru’l-gurûr’dur yani aldanma yeridir; aldanmamak gerek. Kezâ **“Dünya hayatı, metâu’l-gurûr’dan (aldatıcı mal ve eşyadan) başka bir şey değildir.”¹⁷**

Bu sebeple mü’min, **ibâdet ve tâat** hususunda da gurûra kapılmamalıdır. Yani yaptığı ibâdet ve tâatına da güvenip aldanmamalı; yaptıklarını daima kusurlu ve eksik görüp, mahviyet içerisinde olmalıdır. Zira asloğan, Allâh’a tevekkül ve onun rahmet ve mağfiretine güvenmektir.

¹³ Kur’ân-ı Kerim, Enfâl sûresi, 8/4.

¹⁴ Kur’ân-ı Kerim, Fâtır sûresi, 35/40.

¹⁵ Kur’ân-ı Kerim, Hadîd sûresi, 57/14.

¹⁶ Kur’ân-ı Kerim, İnfîtâr sûresi, 82/6.

¹⁷ Kur’ân-ı Kerim, Hadîd sûresi, 57/20.

13. KIYÂMET ALÂMETLERİ VE BAZI BÜYÜK ZÂTLARIN HÂLLERİ

Kıyâmetin büyük alâmetlerinden “Deccâl”

“Deccâl”; yalan söylemek, üstünü örtmek ve hakkı bâtil göstermek mânâlarına gelen “decl” kelimesinin mübâlağa sîgasında bir isimdir.

Dinî eserlerimizde Deccâl, kıyâmetin büyük alâmetlerinden biri olarak ortaya çıkacak olan çok yalancı ve çok kötü bir şahsın ünvanıdır. Nitekim Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz, kızı Hz. Fâtıma (r.anhâ) ile evlenmek isteyen Hz. Ebû Bekir'e (r.a.) **“Emin ol, kızımı Ali'ye va'd ettim. Yoksa Deccâl değilim”** demiştir.

Burada **Deccâl**, aldatıcı bir kişi değilim, demektir. Ayrıca **“decl”**, karıştırmak mânâsına da gelmektedir. Bu mânâda **Deccâl**, hak ile bâtili iyi ile kötüyü, güzel ile çirkini birbirine karıştıran kişi demektir. Kıyâmete yakın Deccâl olarak gelecek olan bu kişi, ilahlık iddiâsında bulunacaktır.

Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz, bir değil birçok deccâlin geleceğini haber vermişlerdir. Fakat, kıyâmet alâmetlerinden olan Deccâl, bu deccâllerin en büyüğü ve en şiddetlisidir. Nitekim hadîs-i şeriflerde zikredilen Deccâl, bu Deccâl'dir.

Kur'ân-ı Kerim'de sarâhaten zikri geçmeyen bu Deccâl hakkında Peygamber-i zîşân (s.a.v.) Efendimiz, îkazlarda bulunup haberler vermiş ve buyurmuşlardır ki:

“Deccâl çıktığı zaman yanında bir su, bir de ateş bulunacaktır. Fakat halkın ateş sandığı, soğuk bir sudur. Soğuk su sandığı da, yakıcı bir ateştir. Deccâl’in zuhûru zamanında sizden her kim bunları duyarsa, ateş sûretinde gördüğü tarafta bulunsun; çünkü o, tatlı ve soğuk bir sudur.”¹

Bu hadîs-i şerifte bildirilen su ile ateş, hakikatte olmayan, fakat remz yani sembol olan bir tâbirdir. Bu ikisi, cennet ve cehennem sembolüdür. Zira Deccâl, cennet ve cehennemi temsil eden bir takım fevkalâde şeyler gösterecek... Bu da Allâh’ın kullarını imtihan ettiği bir fitne olacaktır. Neticede Cenâb-ı Hak, hakkı-hakikati ortaya çıkaracak, bâtılı yok edecek.

Yine hadîs-i şeriflerde bildirildiğine göre, Deccâl doğu tarafından çıkacak; **Mekke-i Mükerrerme** ve **Medîne-i Münevvere** hâriç, bütün köy ve kasabalara girecektir. Yeryüzünde fitne ve fesat çıkaracak; pek çok kimse, onun fitnesiyle doğru yoldan ayrılacak ve onun tarafına geçecektir. Ama hakiki iman sahibi mü’minler ise, kendilerini bu fitneden -Allâh’ın himâye ve muhâfazasıyla- kurtaracaklardır.

Bir hadîs-i şerifte Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.), **“Âdem’in (a.s.) yaratıldığı zamandan itibaren kıyâmete kadar, Deccâl’in şerrinden daha büyük bir fitne olmamıştır”** buyurmuşlardır.

Rivâyete göre Deccâl’in fitnesini Hz. Mehdî ve Hz. Îsâ Mesîh (aleyhimüsselâm) ortadan kaldıracak ve yeryüzünde tekrar adâlet ve hakkaniyet yürürlüğe girecek, hâkim olacaktır.

“Her peygambere, asrındaki câri hâdiselerin ehemmiyetine ve nev’ine göre mucizeler verildiği gibi, Asr-ı Saâdet-i

¹ Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Terc. ve Şerhi, 9, 184.

Nebî'de fusahâ ve büleğâ² çok olduğundan Kur'ân-ı Kerim, fesâhat ve belâğatta eşsiz bir sûrette inzâl olundu.

Asr-ı Saâdet'te en azılı olanlar, kâfirlerdi. İmâm-ı Rabbânî (k.s.) zamanında, (Hindistan'da) kızılbaşlar çok olduğu gibi, vâris-i resûl ve sahib-i âhir zamanın asrında ise, decâcile³ ve bütün küfür erbâbı çok olur. Cümlesinin rütbesi, düşmanın şiddetiyle ölçülür."⁴

Resûlüllah (s.a.v.) Efendimiz bir hadîs-i şeriflerinde şöyle buyurmuşlardır:

“Ümmetimden iki cemaat (topluluk) vardır ki, Allah onları ateşten korumuştur. Bunlardan biri, Hind (halkının sapkınları) ile mücâdele eden; diğeri ise Meryem oğlu İsâ (a.s.) ile birlikte bulunan ve Deccâl'e karşı cihâd eden cemaattir.”⁵

"Mehdî" ne demektir ve âhir zamanda geleceği bildirilen Mehdî kimdir?

Mehdî kelime olarak; doğru yolu bulmak, yoluna girmek, yol göstermek ve yol târif etmek mânâlarına gelen “hidâyet” masdarından meydana gelmiştir.

Mehdî, hidâyete eren, doğru yolu bulan kimse demektir.

Kelime mânâsı itibariyle mehdî, “kendisine rehberlik edilen” demek olduğu halde, hidâyetin Allah'tan olması sebebiyle daha husûsi bir mânâ kazanmış ve “Allâh'ın

² **Fusahâ**; güzel, düzgün ve açık konuşanlar, iyi söz söyleme kabiliyetinde olan kimseler demek. **Büleğâ** da; belîğ olanlar, belâğat sahipleri, düzgün ve tertipli olarak merâmını anlatanlar mânâsına olmakla her ikisine birden **“edebiyatçılar”** diyebiliriz.

³ **Decâcile**, deccâl kelimesinin cem'îsi (çoğulu)dir ve deccâller demektir.

⁴ Süleyman Efendi (k.s.) hazretlerinden naklen, Erol, Ali, a.g.e., s. 69.

⁵ Feyzu'l-Kadir, 4, 317.

hidâyetine nâil olan, onun tarafından yol gösterilen kimse” için kullanılır olmuştur.

İslâmî ilimler ıstılâhında Mehdî, kıyâmet kopmadan önce gelecek ve kendisinden evvel zulümle dolmuş olan dünyayı adâletle dolduracak olan **Ehl-i Beyt**’ten bir zâttır.

Mehdî, kıyâmetin büyük alâmetlerindedir.

Bir gün bir kimse, Hz. Ali’nin oğlu Muhammed Hanefiyye’nin (r. anhüm) yanına geldi ve **“es-Selâmü aleyke yâ Mehdî!”** diye selâm verdi. Muhammed Hanefiyye hazretleri o zâta, biraz da lâtifeli bir tazda buyurdu ki:

“Doğru söylüyorsun. Ben insanları hidâyete, hayra dâvet etmek ve doğru yolu göstermek bakımından Mehdî’yim. Lâkin, âhir zamanda gelecek olan Mehdî değilim. Öyle anlaşılması için, bana selâm vereceğiniz vakit, isimle veya künyemle hitab ediniz.”

Mehdî ile alâkalı hadislerin bir kısmı, bizzat Resûlüllah (s.a.v.) Efendimiz’in mübârek ağızlarından, bir kısmı da Hz. Ali’den (k.v.) nakledilmektedir. Bu hadislerde Mehdî’nin, Ehl-i Beyt’ten, Hz. Fâtıma’nın (r.anhâ) çocuklarından olacağı, yani nesebinin hem Hz. Hasan. Hem de Hz. Hüseyin’e (r.anhümâ) dayanıp seyyid ve şerif ünvanlarına sahip bulunacağı, ahlâken de aynen Resûlüllah Efendimiz’e benzeyeceği bildirilmektedir.

Mihmendâr-ı Resûl Ebû Eyyûbi’l-Ensârî (r.a.) anlatıyor:

Resûlüllah sallallâhü aleyhi vesellem [Efendimiz, bir gün kızı] Fâtıma radyallâhü anhâ’ya şöyle buyurdu:

“Nebîmiz nebîlerin hayırlısıdır. O, babandır. Şehidimiz, şehitlerin hayırlısıdır. O, babanın amcası Hamza’dır. İki kanadıyla cennette dilediği yerde uçan bizdendir. O, babanın amcasının oğlu Ca’fer’dır. Ve bu ümmetin

torunları Hasan ve Hüseyin bizdendir. Onlar senin oğlundur. Mehdî de bizdendir.”⁶

Hadîs-i şerifte **Peygamberimiz**’in, (s.a.v.) Uhud Harbi’nde şehit düşen amcası **Hz. Hamza**’nın (r.a.)... Mûte Harbi’nde şehit olan amcasının oğlu **Hz. Ca’fer**’in (r.a.)... Torunları **Hz. Hasan** ve **Hüseyin**’in (r.anhümâ) faziletine dikkat çekildikten sonra... **Hz. Mehdî**’nin (aleyhirrahmeti verrıdvân) de **Ehl-i Beyt**’ten olduğu hatırlatılmaktadır.

Nakşibendî yolu Müceddidîn kolunun silsilesi kendisiyle ikmâl ve tamamlanmış bulunan, bu zincirin 33. ve son halkasını teşkil eden Süleyman Hilmi Tunahan (k.s.) hazretleri, bir sohbetlerinde bu hususta şu îzahatta bulunurlar:

“Hz. Mehdî (aleyhirrıdvân) hakkında vâki hadîs-i şeriflerde, Fahr-i Âlem (s.a.v) Efendimiz’den sırran haber sâdır olmuştur; ancak, anahtarı kimde ise o açar ve işin hakikatini o anlar, başkası anlayamaz. Herkes anlasa sır zâhir olur, usûle muhâlif gelir. Yani zamanın sâhibi, Resûlullâh’ın vârisi perdeyi kime açarsa, ancak o anlar. Nüzûl-i Îsâ aleyhisselâm’daki (Hz. Îsâ’nın yeryüzüne inişindeki) sır da böyle... Allah dostlarının rütbesindeki büyüklükleri nisbetinde halleri ve sırları kapalıdır.”⁷

İkinci bin yılın müceddidi, Silsile-i Aliyye-i Nakşibendiye’nin 23. halkası İmâm-ı Rabbânî (k.s.) hazretleri de bir mektuplarında, Hz. Mehdî (aleyhirrıdvân) ile alâkalı şu açıklamayı yapmaktadır:

“Zannediyorum ki, ekmel-i velâyetle geleceği va’dedilen Mehdî (aleyhirrıdvân), bu nisbet (yani kendisinin mensûbu bulunduğu Tarikat-ı Aliyye-i Nakşibediyye-i Müceddidîn

⁶ Taberânî, Mu’cemü’s-Sağîr (Terc.), 1, H. no: 66.

⁷ Erol, Ali, a.g.e., s. 31.

kolu) üzere olacak ve bu Silsile-i Aliyye'yi tamamlayıp tekmil edecektir.”⁸

Meryem oğlu Îsâ Mesîh'in (a.s.) yeryüzüne inişi ve ictihadlarının Ebû Hanîfe'nin (rh.) mezhebine uygunluğu

Makalemize “mesîh” kelimesinin tahlîli ile başlayalım.

“Mesîh” kelime olarak seyahat etmek, gitmek, uğrayıp geçmek, silmek, gidermek, yağ ve su sürmek, taramak ve kesmek mânâlarına gelen “mesh” kelimesinden meydana gelmiş Arapça bir isimdir.

Yüzden silinen ter, kese ve mendil gibi karşılıklarının yanında, “**mübârek**” mânâsına da gelen bu kelime, **Hz. Îsâ**'nın bir lakabıdır. Mesîh isminin onun hakkında kullanıldığını, gerek Kur'ân-ı Kerim ve gerekse ehâdis-i nebeviyede görmekteyiz. Kur'an'da yer alan on bir âyette **Îsâ elihisselâm** için “**Mesîh**” denilmektedir.

Bu mefhum o kadar çok mânâyı ifade etmektedir ki, Firuzâbâdî merhum, Besâir'inde tamı tamına 49 mânâsından bahseder. Tabii ki bizim için, dinî eserlerimizdeki mânâsı mühimdir. Bu husustaki bazı âyet-i kerimelerin meâlî şöyledir:

“Melekler demişlerdi ki: Ey Meryem! Allah sana, kendisinden bir Kelime'yi müjdeliyor. Adı, Meryem oğlu Îsâ Mesîh'tir; dünyada da âhirette de şerefli ve Allâh'a yakın olanlardandır.”⁹

“Ey Kitap Ehli, dininizde taşkınlık etmeyin ve Allah hakkında gerçek olmayan şeyleri söylemeyin. Meryem oğlu Îsâ Mesîh, sadece Allâh'ın Resûlü, onun Meryem'e ilkâ

⁸ el-Mektûbât, 1, 251.

⁹ Kur'ân-ı Kerim, Âl-i İmrân sûresi, 3/45.

ettiği (bıraktığı kün yani ol) **kelimesi**(nin bir eseri) ve **ondan bir ruhtur. Buna göre Allâh'a ve peygamberlerine inanın ve Allah üçtür demeyin. Sizin için hayırlı olmak üzere buna son verin. Çünkü Allah, yalnız bir tek ilahtır. O, çocuğu olmaktan münezzehtir. Göklerde ve yerde ne varsa onundur. Vekil olarak Allah yeter.**"¹⁰

“Meryem oğlu Mesîh ancak bir resûl'dür. Ondan önce de (birçok) resûller gelip geçmiştir. Annesi de siddîka (özü-sözü çok doğru, iffetli) bir kadındır. Her ikisi (Meryem ve oğlu Mesîh) de yemek yerlerdi.”¹¹

Yukarıda zikri geçen bu âyetler, **Hz. Îsâ'nın** hem **Mesih**'liğini belirtmekte, hem de **teslis** inancını reddetmektedir.

Hıristiyanlar'ın **Hz. Îsâ'yı** Allâh'ın oğlu olarak kabul ettiklerini ve böylece küfre düştüklerini açıklamaktadır.

Yine annesinin iffetli-nâmuslu, doğru ve dürüst bir kadın olduğunu zikretmek sûretiyle de, ona iftira eden Yahûdileri reddetmektedir.

Ayrıca Hıristiyanlar'ın ona ve annesine ilahlık vasfi vermelerini ise, elle tutulur, gözle görülür bir delille yani, **“Her ikisi de yemek yerlerdi”** kavli ile reddedip çürütmektedir. Zira ilah olsalardı, elbette ki yemeye-içmeye ihtiyaç duymamaları gerekirdi.

Îsâ aleyhisselâm, zikredilen bu âyetlerde bildirildiği üzere babasızdır, onun doğumu bir mûcizedir. Bu sebeple annesini kınayanlara, daha beşikte iken konuşarak, Allâh'ın kulu olduğunu, kendisine kitap verildiğini, peygamber olarak gönderildiğini açıklamıştı. Ancak Havârilere hâriç, kendisine kimse inanmadı. Yahûdiler onu öldürmeye teşebbüs ettiler.

¹⁰ Kur'ân-ı Kerim, Nisâ sûresi, 4/171.

¹¹ Kur'ân-ı Kerim, Mâide, sûresi, 5/75.

Fakat Canâb-ı Hak onların tuzaklarını boşa çıkardı. **“O vakit Allah buyurdu ki: Ey İsa! Seni, ecelin geldiğinde öldürecek olan benim. Seni ben semâya yükselteceğim. Yahûdilerin sûikastından tertemiz kurtaracağım...”**¹²

Böylece onlar, Cenâb-ı Hakk'ın, Hz. İsa'ya benzettiği bir başkasını, yani onu ve Havâriyelerini ihbar eden 13'üncü kişiyi, münâfik Taytanos'u yakalayıp astılar. Ve **“Meryem oğlu İsa'yı astık”** dediler.¹³

Halbuki Allah Teâlâ onu semâya yükseltti. Hâl böyle iken, Hz. İsa'nın âkıbeti hakkında Yahûdî ve Hıristiyanlar ihtilaf etmişlerdir. Her ne kadar Yahûdiler, “Biz öldürdük” deseler de şüphe içindeydiler. Hıristiyanlar ise Hz. İsa'nın çarmıha gerildiğine inanırlar. Hatta Hz. İsa'nın Yahûdilerin elinden kurtulmak için kaçıp gizlendiğini, çarmıha gerileceğinde çokça ağlayıp sızlandığını da söylerler. Kur'an-ı Kerim ise –yukarıda geçtiği gibi– gerçeği açıkça ortaya koymuştur.

İsa aleyhisselâm, Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz'in geleceğini müjdelemişti. İncil'in aslında onun geleceğine dair haber mevcut idi. Peygamber Efendimiz de Mi'rac gecesinde diğer bazı peygamberlerle olduğu gibi, ikinci kat semâda İsa aleyhisselâm ile de görüşmüştür.

Kıyâmetin büyük alâmetlerinden biri de, İsa aleyhisselâmın yükseltildiği semâdan yeryüzüne inmesidir. Kur'an-ı Kerim'de Hz. İsa'nın âhir zamanda yeniden dünyaya geleceğine işaret eden âyetlerden biri şudur:

“Şüphesiz ki o (İsa'nın yeryüzüne inişi), kıyâmetin (yaklaşığının) ilmi (bilgisi-habercisi)dir.”¹⁴

Müslüman âlimlerin büyük çoğunluğuna göre, bu ifadeler, şu an ruhu ve bedeniyle başka bir âlemde bulunan Hz. İsa'nın

¹² Kur'an-ı Kerim, Âl-i İmrân sûresi, 3/55.

¹³ K.K., Nisâ sûresi, 4/157.

¹⁴ K.K., Zuhruf sûresi, 43/61.

âhir zamanda tekrar dünyaya döndürüleceğini ve bu hâdisenin de yaklaşmış olan kıyâmet günü için bir işâret olacağını îma etmektedir.

Ayrıca Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz de, Hz. Îsâ'nın yeniden dünyaya gelişinin bir kıyâmet alâmeti olduğunu hadis-i şeriflerinde belirtmiştir.¹⁵

Hadîs-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

“Ümmetinden bir tâife (bir zümre, bir grup), hak üzere muzaffer bir şekilde mücâdeleye kıyâmet gününe kadar devam edecektir. O zaman Meryem oğlu Îsâ da (semâdan yeryüzüne) iner. Bunun üzerine Müslümanların reisi ona, ‘gel bize namaz kıldır (imâmımız, emîrimiz ol)’ der. Fakat Îsâ aleyhisselâm, ‘hayır, der, Allâh’ın bu ümmete bir ikrâmı olarak, siz birbirinize emîrsiniz (birbirinizin imâmısınız).”¹⁶

Hz. Îsâ yeryüzüne indiğinde, Kur’ân’ın hükümleriyle yani Resûlüllah Efendimiz’in şerîatiyle amel edecektir. Nitekim İmâm-ı Rabbânî (k.s.) hazretleri bu hususu şöyle açıklamaktadır:

“Hz. Îsâ'nın (a.s.) nüzûlünden (yeryüzüne inişinden) sonra dahi, bu şerîatin neshi câiz olmaz, hükmü kalkmaz. Çünkü, o da Resûlüllah (s.a.v.) Efendimiz'in şerîfatına ve sünnetine tâbi olacaktır.

Zâhir âlimler, me'hazin (kaynağın) derinliğinden ve işin tam mânâsı ile inceliğinden dolayı Îsâ aleyhisselâmın ictihâdını inkâra yeltenirler. Onun ictihadlarının Kur’ân'a ve sünnete muhâlif olduğunu zannederler. Oysa ictihad meselesinde Hz. Îsâ (a.s.), İmâm-ı A'zâm-ı Kûfî (rh.) gibidir.

¹⁵ Bkz. Alûsî, 25, 95; Elmalî'li, a.g.e., 6, 58.

¹⁶ Müslim, Sahîh, İman, 247.

İmâm-ı A'zâm hazretleri, vera' (şüphelilerden dahi kaçınmak) ve takvâ sahibi olmak bereketi, sünnete tebaiyyet devleti (tâbi olma, uyma şeref ve rütbesi) ile ictihadda ve hüküm istinbat etmekte öyle yüksek bir dereceye nâil olmuştur ki; diğerleri, onu anlamaktan bile âcizdirler. Mânâların derinlik ve inceliğinden ötürü, onun ictihadlarını Kur'ân'a ve hadîse muhâlif saymışlar, onu ve arkadaşlarını re'y sahibi zannetmişler (kendi görüşlerine göre hareket ettiğini sanmışlardır).

Bütün bunlar, Ebû Hanîfe hazretlerinin ilmî dirâyetinin hakikatine ulaşamamaktan ve onun anlayışına, firâsetine muttali' olamamaktan ileri gelmektedir. Ama İmâm Şâfiî hazretlerini, o türlü isnadları yapanlardan ayırmak gerek... Zira o, İmâm-ı A'zâm hazretlerinin fikhî inceliğinden bir nebze görmüş ve bunun için de şöyle demiştir:

'Bütün insanlar, fıkhıta Ebû Hanîfe'nin iyâlidir...'

Yazıklar olsun diğerlerine ki, (onun kendi görüşünü öne çıkarıp hadis üzerine tercih ettiğini iddia etmişler) böyle bir cür'ete kalkışıp kendi kusurlarını başkalarına isnat etmişlerdir!

Bir şiir meali:

Ayıplarsa kusurlu biri bilmeden onları;

Kem sözlerden berîdir hep onların sâhaları...

Kırabilir mi hiç o zinciri hîle-kâr tilki;

Bağlanmıştırlar onlarla dünyanın tüm aslanları...

Hâce Muhammed Parsâ (k.s.), Fusûl-i Sitte'de şöyle demiştir:

'Yeryüzüne indikten sonra Hz. İsa (a.s.), Ebû Hanîfe'nin mezhebi üzere amel edecektir.'

Mümkündür ki bu cümle, yukarıda da anlatıldığı gibi, İsa aleyhisselâm ile İmâm-ı A'zâm hazretlerinin (ictihadlarının)

benzerliği dolayısıyla söylenmiştir. Yani Hz. İ̇sâ'nın ictihâdı, İmâm-ı A'zâm hazretlerinin ictihâdına muvâfık olacak; ama onu taklid etmeyecektir. Zira onun şânı, ümmet ulemâsını taklid etmekten yana yücedir..."¹⁷

“Hiçbir tekellüf (zorlanma) ve taassup şâibesi olmaksızın deriz ki;

Hanefî mezhebinin nûrâniyeti, keşfe dayalı nazarda, bir okyanus gibi, diğerk mezhepler ise, havuzlar ve kanallar gibi görölmektedir. Yine zâhirde mülâhaza edildiğinde görülecektir ki, Ehl-i İslâm'dan sevâd-ı a'zam (en büyük cemaat), Ebû Hanîfe'nin (rh.) mezhebine tâbi olmuşlardır. Binâenaleyh, bu mezhebin mensupları hem kalabalıktır, hem de usûlde ve fûru'da (yani gerek iman ve itikat esaslarında, gerekse ibâdet ve amelle alâkalı meselelerde) diğerk mezheplerden ayrı bir yere sahiptir...

İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe (rh.), sünnete uymakta hepsinden öndedir. Nitekim mürsel hadisleri¹⁸ bile, müsned hadisler¹⁹ gibi itikad edip, onlara uymayı daha lâyük görür ve kendi görüşüne takdim eder.

Kezâ ashâb, Hayru'l-beşer Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz'in sohbetine nâil oldukları için, onların sözlerini de, kendi görüşünden önde bilir. Ama diğerkleri böyle değildir. Vaziyet anlatıldığı gibi olmasına rağmen muhâlifleri, onun sadece ashâb-ı re'y olduğunu (yani görüş sahibi olup kendi

¹⁷ el-Mektûbât, İmâm-ı Rabbânî, 2, 55.

¹⁸ Senesinde, sahâbenin adı anılmaksızın rivâyet edilen ve bu yüzden muttasıl olmayan hadislere “**mürsel hadis**” denilir. Meselâ; Resûlullah Efendimizi görüp dinleme fırsatı bulunmadığı için, ondan hadis duyması imkânsız olan Tâbiîn'den bir zâtın veya Peygamberimizin vefatı esnasında çok küçük yaşta bulunan bir sahâbînin, “**Resûlullah (s.a.v.) şöyle dedi, şöyle yaptı...**” üslûbiyle rivâyet ettiği hadis “**mürsel**”dir.

¹⁹ Resûlullah'a (s.a.v.) varıncaya kadar senesinde hiçbir kopma, atlama bulunmayan hadislere “**müsned hadisler**” denilir.

görüşlerine itibar ettiğini, onları öne çıkardığını) zannederek, kendisine edep dışı laflar sarf ederler... Halbuki onun ilimdeki kemâlini, vera' ve takvâsının ziyadeliğini de itiraf etmektedirler. Allah Teâlâ, onlara muvaffâkiyet ihsân eylesin de, dînin ve ehl-i İslâm'ın sevâd-ı a'zamının reisine eziyet etmesinler...

Bu büyüklere, 'sahib-i re'y' diyenler, onların kendi görüşlerine göre hüküm verdiği, Kur'ân'a ve hadîse tâbi olmadıklarına inanıyorlar. Bunların bozuk itikatlarına göre, Sevâd-ı a'zam (Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'e mensup Müslümanlar) da dalâlette kalan bid'atçilerdir; hatta İslâm zümresinin de hâricindedirler. Halbuki onlar hakkında böyle bir itikad besleyen bir kimse, öylesine câhildir ki; kendi cehâletinden bile haberi yoktur; yahut da, zındıklığından dolayı dînin yarısını iptâle çalışıyor demektir. Bu kimsenin cehâleti o derece büyüktür ki; sayılı hadisler toplamış, şeriat hükümlerini de onlara inhisar ettiriyor. Bildiğinin dışında kalanları ise nefyedip kendince sâbit olmayanı atıyor.

Şiir meali:

O ki saklanıp kalmıştır taş içerisinde;

Başka ne yer vardır, ne de semâ kendisine...

Binlerce kere yazıklar olsun onlara, soğuk taassuplarına ve bozuk nazarlarına... Zira fıkın bânisi Ebû Hanîfe'dir. Fıkın dörtte üçü ona bırakılmıştır. Diğerlerinin ortaklığı (nasîbi) ise, kalan dörtte birdedir. O, fıkihta hâne sâhibidir; öbürleri de tamamen onun iyâlidir.

Fakîr, bu mezhebi tutmakla beraber, İmâm Şâfiî'ye de zâfî muhabbetim vardır. Büyüklüğüne inanır, bazı nâfile ibâdetlerde onu taklid ederim. Ama ne yapabilirim ki; ilminin

bolluğu, takvâsının kemâli ile Ebû Hanîfe'nin yanında diğerlerini çocuklar gibi bulmaktayım...”²⁰

Hz. İsâ âhir zamanda yeryüzene indiğinde neler yapacak?

Ebû Hüreyre (r.a.) anlatıyor: Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdular: **“Nefsim kudret elinde olan Allâh’a yemin ederim ki; Meryem oğlu İsâ’nın aranızda, (bu şeriatle hükmedecek) adâletli bir hakem olarak ineceği, istavrozları kırıp, hınzırları öldüreceği, (Ehl-i Kitap’tan) cizyeyi kaldıracacağı vakit yakındır. O zaman mal öylesine artar ki, kimse onu kabul etmez. Tek bir secde, dünya ve içindekilerden daha hayırlı olur.”** Sonra Ebû Hüreyre (r.a.) der ki, dilerseniz şu âyeti okuyun: **“Kitap ehlinde hiçbir kimse yoktur ki, ölümünden önce onun (İsâ’nın) hak peygamber olduğuna iman etmesin. Kıyâmet gününde de o, onlar aleyhine şahitlik edecektir.”**²¹

Dilerseniz hadiste geçen önemli maddeleri kısaca ele alıp açıklamaya çalışalım.

1. “İstavrozların kırılması.” Bu, Hz. İsâ’nın İslâm şeriatıyla hükmederek, Hıristiyanlığı iptâl etmesi, yeryüzünden kaldırmasıdır. Böylece, **“... Bütün dinlerden üstün kılmak üzere...”**²² âyetinin sırrı meydana çıkar.

2. Hınzırların öldürülmesi de Hıristiyanlığın hükmünün kaldırılmasına bağlı bir husustur. Zira Hıristiyanlar hınzır eti yeme ruhsatını dinlerinden almaktadırlar. Dinleri ortadan kalkınca, diğer pek çok bâtil inanç ve amelleri gibi, “domuz eti yeme” ruhsatları da son bulacaktır. Başka bir rivâyette,

²⁰ el-Mektûbât, İmâm-ı Rabbânî, 2, 55.

²¹ K.K. Nisâ sûresi, 4/159; Buhârî, Sahîh, Büyü‘, 102; Ebû Dâvud, Sünen, Melâhim, 14; Tirmizî, Sünen, Fiten, 54.

²² K.K. Fetih sûresi, 48/28)

“Düşmanlıklar, kin ve nefretler, hasetler de mutlaka gidecektir” buyurulması da dikkat çekicidir. Müslümanlarla Hıristiyanlar arasında çağlar boyu süregelen olan düşmanlıkların kalkacağı da ifade edilmiş olmaktadır.

3. Cizyenin kaldırılması, Hıristiyanların Müslüman olması demektir. Çünkü Müslümandan cizye alınmaz, zekât alınır. Şu halde mânâ; dünyada tek din kalır, cizye verecek kimse bulunmaz demek olur. Zira Hz. İsa, İslâm'dan başka hiçbir dini kabul etmeyecektir. Nitekim İmam Ahmed b. Hanbel'in (rh.) bu meseleyle ilgili bir tahrîcinde, **“Ve tekûnü'd-da'vâ vâhidetün: Dâva bir olur”** buyurulmuştur.

Ancak şunun da bilinmesi gerekir ki, İsa aleyhisselâm yeryüzüne indiği zaman herkes onu bilecek, tanıyacak değildir. Kendilerine bildirilenlerin dışındakiler bilemez. Zira herkesin bilmesi durumu, imtihan sırrına aykırı olur.

4. “Tek secdenin dünya ve içindekilerden hayırlı olması” hususuna ise; o zaman “sadakayı kimse kabul etmeyeceği için Allâh'a en ziyade yaklaşma yolunun sadece ibâdet ve namaz olacağı” mealinde açıklamalar getirilmiştir. Ancak görüldüğü üzere Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyetin sonunda bir de âyet okumaktadır. Bazılarına göre âyette geçen “ona iman edecekler” ifadesindeki zamir, Allâh Teâlâ'ya veya Resûlullah Efendimiz'e râci'dir. Bu durumda Ehl-i Kitap'ın hakiki İslâm inancı ile iman ederek ölecekleri anlaşılır. Nitekim yapılan bir te'vilde, “Ne Yahûdi, ne Hıristiyan Hz. İsa'ya iman etmeden ölmez” denilmiştir. İmam Nevevî (rh.) bu görüşle ilgili olarak der ki: “Buna göre âyetin mânâsı şöyle olması gerekir: ‘Ehli Kitap'tan her fert, ölüm gelip rûhunun çıkmasından önce, sekerât anında, hakikatleri gözle gördükten sonra Hz. İsa'nın Allâh'ın kulu, Hz. Meryem'in oğlu olduğuna inanacak. Ancak o haldeki bu iman, ona fayda vermeyecektir.”²³ Zira son

²³ Prof. Dr. İbrahim Cânan, Kütüb-i Sitte Muhtasarı Terc. ve Şerhi, Akçağ Yayınları, Ankara 1992, 14, 271-272-273.

nefesteki tevbe kabul olsa da, iman makbul ve muteber değildir. Makbul olan iman gaybadır, o andaki iman ise şühûfidir. Yani cehennemde gidecekleri yeri gördükleri ve bu durumdan korktukları için iman etmektedirler. İslâm akâidinde buna îmân-ı yeis denilir ki, böyle bir iman kişiye âhirette fayda vermez. Nitekim yukarıda geçen bir âyette de, Kitap Ehli'nin tamamının ölmezden önce Hz. İsâ'ya inanacakları, fakat onun da kıyâmet gününde onların aleyhinde şahitlik edeceği, yani imanlarının kabul edilmeyeceği bildirilmiş idi.

Yine Ebû Hüreyre anlatıyor: Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: **“Peygamberler, baba bir kardeşlerdir. Anneleri farklı, fakat dinleri birdir. Ben herkesten çok Meryem oğlu İsâ'ya yakırım. Çünkü benimle onun arasında başka bir peygamber yoktur. Onu gördüğünüzde tanımaya çalışın. O, kırmızı ile beyaz karışımı bir tene sahip, ıslak olmadığı halde başından (saçından) sanki su damlıyor gibidir. Şüphesiz o, geldiğinde haçı kıracak, domuzu öldürecek, mal çok artacaktır. (Onun) zamanında İslâm dini dışındaki bütün dinleri Allah yok edecektir. Yine Allah, onun zamanında dalâlet mesîhi olan şaşı gözlü yalancı Deccâl'i de helâk edecektir. Yeryüzünde öyle bir emniyet tesis edilecek ki; arslanlar develerle, kaplanlar sığırlarla, kurtlar davarlarla birlikte yayılacak. Çocuklar yılanlarla – birbirine zarar vermeyecek şekilde– oynayacaklar. İsâ (aleyhisselâm) yeryüzünde kırk yıl kaldıktan sonra ölecek, Müslümanlar cenaze namazını kıldırıp onu defnedeceklerdir.”**²⁴

Hızır ve ilyas aleyhisselâmın hâlleri

Hızır aleyhisselâm, peygamber olması kuvvetle muhtemel, ilim ve hikmet sahibi bir zâttir.

²⁴ İbnü Hacer, Fethu'l-Bârî, 6, 493; Tayalisi, s.335; Ebû Dâvud, Melâhim,14; Ahmed, 2, 340; İbnü Mâce, Fiten, 33.

Tasavvuf erbâbına ve hadis âlimlerine göre Hz. Hızır hayattadır, diridir. Nitekim Muhyiddîn-i Arabî (k.s.) Fütuhât-ı Mekkiye'sinde Hızır aleyhisselâmın hayatta olduğuna dair bilgiler verir.

İbnü Salâh ve Nevevî hazretleri gibi bazı büyük zâtlar da Hızır aleyhisselâmın yaşadığı hakkında büyük âlimlerin görüş birliğinde olduklarını nakletmişlerdir. Süleyman Hilmi Tunahan (k.s.) hazretleri de, **“Küre-i arzda hayat suyu mevcuttur. Ondan içen kıyâmete kadar ber-hayat olur (sağ-diri kalır). Hızır aleyhisselâm ondan içmiştir”** buyururlar.²⁵

Hızır (a.s.) zaman zaman bazı kimselere görünür, darda kalanlara yardım eder, hayırlı ve güzel yerlerde bulunur.

Kur'ân-ı Kerim'de Hızır'ın (a.s.) isminden açıkça bahsedilmez. Kehf sûresinin 60-82. âyetlerinde yer alan Hz. Mûsâ ile alâkalı kıssada, **“Katımızdan kendisine bir rahmet verdiğimiz ve kendisine ilim öğrettiğimiz kullarımızdan bir kul...”**²⁶ diye bahsedilen zâtın Hızır aleyhisselâm olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bizzat Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz'den gelen sahih hadislerde, bu şahsın Hz. Hızır olduğu açıkça belirtilmiştir.²⁷

İmâm-ı Rabbânî (k.s.) hazretleri anlatıyor:

“Arkadaşların, Hızır'ın (alâ nebiyyinâ ve aleyhimüsselâtü vesselâm) ahvâlini sormalarının üzerinden belli bir zaman geçti. Ancak fakîrin, lâyıkı vechile onun ahvâline ittılâi olmadığından (gerekli bilgiye sahip olmadığımdan) dolayı cevap vermekte tevakkuf ettim (beklemeyi tercih ettim).

²⁵ Erol, Ali, Hâtrâtım, s. 42.

²⁶ K.K., Kehf sûresi, 18/65. Okuyucularımızın, bu ibretlerle dolu kıssayı tefsirlerden, tercihen Elmalî'li tefsirinden mutlaka okumalarını tavsiye ederiz.

²⁷ Buhârî, İlim, 16, 44.

Bir gün sabah halakasında (zikir meclisinde), Hızır ve İlyas aleyhimeselâmı, rûhânîler sûretinde hazır vaziyette gördüm. Hızır aleyhisselâm, rûhânî bir ilkâ (kalbime gelen bir hitâb) ile şöyle dedi:

‘Biz, ruhlar âlemindeyiz. Hak sübhânehû ve teâlâ hazretleri, ruhlarımıza öyle kâmil bir kudret verdi ki; biz, cisimlerin şekil ve sûretlerini alabiliriz... Ve bizden de, bu sûret ve şekildeki cisimlerden meydana gelen cismânî harekât ve sekenât yani duruş ve davranışlar, cesede ait ibâdet ve tâatler de aynen sâdır olur.’

Bu esnâda ben, ‘Siz namazı İmam Şâfiî’nin mezhebine göre kıılıyorsunuz’ dedim. O da şöyle cevap verdi: ‘Biz şerîatlerle mükellef değiliz, lâkin kutb-i medâr’ın kâfi derecede mühim işleri bize bağlıdır, o da İmam Şâfiî mezhebi üzeredir, dolayısıyla biz de onun arkasında İmam Şâfiî’nin (rh.) mezhebine göre namaz kılarız.’

İşte o zaman anlaşıldı ki; onların ibâdet ve tâatlerine mükâfat terettüb etmez (sevab yazılmaz, ecir ve mükâfat verilmez). Onların ibâdet ve tâatleri, tâat ehline muvâfakat (uygun olma) ve ibâdetlerin sûretine riâyet içindir.

Ve yine anlaşıldı ki; velâyet kemâlâtı Şâfiî fikhına, nübüvvet kemâlâtı ise Hanefî fikhına uygundur.

İşte bu sırada, Hâce Muhammed Pârsâ’nın (k.s.), kendisinden naklen Fusûl-i Sitte’de zikrolunan, ‘İsâ (alâ nebiyyinâ ve aleyhissalâtü vesselâm) yeryüzüne indikten sonra Ebû Hanîfe’nin (rh.) mezhebiyle amel eder’ sözünün hakikati de anlaşılmış oldu. (Mümkündür ki bu cümle, İsâ aleyhisselâm ile İmâm-ı A‘zâm hazretlerinin icthadlarının benzerliği dolayısıyla söylenmiştir. Yani Hz. İsâ’nın icthâdı, İmâm-ı A‘zâm hazretlerinin icthâdına uygun olacak; ama onu taklid etmeyecektir. Zira onun şânı, ümmet ulemâsını taklid etmekten yana yücedir. el-Mektûbât, 2, 55.)

Gene bu esnada, onlardan **yardım istemek** ve **duâ** talep etmek hatırıma geldi. Hızır aleyhisselâm da, ‘**Hak sübhânehû ve teâlânın inâyeti** (lûtuft ve yardımı), **bir şahsın hâlini şumûlüne alıyorsa** (onu ihâta ediyor, kaplıyorsa), **ona biz karışamayız, tesir ve nüfûzumuz olmaz**’ dedi. Âdeta onlar, kendilerini aradan çıkarmış gibiydiler. Hz. İlyas’a (alâ nebiyyinâ ve aleyhissalâtü vesselâm) gelince; o, bu zaman zarfında hiç konuşmadı.”²⁸

“Hazret-i Hâce Muhammed Pârsâ (k.s.), ‘**Hızır**’ın (alâ Nebiyyinâ ve aleyhissalâtü vesselâm) **rûhâniyeti, ledünnî ilimlerin gelmesinde vâsıta**’ dedi.

Görünen o ki; bu söz, mâneviyat yolundaki **başlangıç** ve **orta** hâllere nisbetle söylenmiştir. Zira açık keşfin şehâdet ettiği gibi, **mühtehîn**in yani mânevî yolda başlangıç ve orta menzilleri geçmiş olan sondakilerin muâmelesi bir başka şeydir. Bunun doğruluğunu, Şeyh Abdülkadir Geylânî’den (kaddesallâhü teâlâ sırrahû) yapılan bir nakil de kuvvetlendirmektedir. Bir gün o minbere çıkmış, ilimleri ve ma’rifetleri açıklıyordu. Bu esnada oradan Hızır aleyhisselâm geçmekteydi. Şeyh ona seslenerek şöyle dedi:

‘Ey İsrâîlî, gel de Muhammedî kelâmı dinle!’

Şeyh’in bu ifâdesinden de anlaşılmaktadır ki, Hızır (a.s.) Muhammedîler’den değil, geçmiş milletlerdendir. Hâl böyle olunca, o nasıl Muhammedîler’e vâsıta olabilir?”²⁹

* * *

Kıymetli okuyucular;

Son olarak, kitabımızda ve araştırmalarımızda isimleri çok sıkça geçen iki büyük zâtın kısa hâl tercemelerinden bahsetmek istiyoruz. Buraya kadar okuduklarımızdan da

²⁸ el-Mektûbât, İmâm-ı Rabbânî, 1, 282.

²⁹ el-Mektûbât, İmâm-ı Rabbânî, 2, 55.

hatırlayacağımız gibi, bunlardan biri Nakşibendî yolunun 23'üncü halkası ve ikinci bin yılın müceddidi **İmâm-ı Rabbânî Ahmed el-Fârûkî es-Serhendî** (k.s.), diğeri de bu silsilenin 33'üncü ve son halkasını teşkil eden **Ebu'l-Fârûk Süleyman Hilmi Tunahan** (k.s.) hazretleridir. Buyrun beraberce okuyalım, bu mübârek zâtların biyografilerini...

İmâm-ı Rabbânî Ahmed el-Fârûkî (k.s.)

İmâm-ı Rabbânî Müceddid-i Elf-i Sânî kudde sırruh hazretleri, Hindistan'ın Serhend beldesinde H. 971 (M. 1563) yılı âşûre günü dünyaya geldi. 63 yıl yaşadı. 17 Safer 1034 (M. 11 Aralık 1624) senesinde vefât etti. Mübârek nesepleri 28. vâsıta ile Hz. Ömer'e (r.a.) ulaşmaktadır.

Ezelî takdir olarak kendilerinin nasibi olduğundan, Tarîkat-ı Nakşibendiye-i Müceddidîn kolunun 23. halkasını teşkil ederler. Bununla beraber Kadiriye, Çeştiye ve Sühreverdiye tarîkatlarından da irşâda salâhiyetlidir.

Kezâ bu dört tarîkattan başka Bedriye, Kübreviye v.s. gibi birçok tarîkatların her birerinden peder-i âlileri Abdülehad hazretleri vâsıtasıyla istifâde ve istifâza etmişler, zamanla bu tarîkatların şeyhi, imamı olup herbirinin dervişlerini fitrat ve usûlüne göre irşad buyurmuşlardır. Kendilerinin kemâlâta ermeleri ise, Şeyh Muhammed Bâkibillah hazretlerinin hizmetlerinde vâki olmuştur. Hatta onun huzûrunda derecesi o kadar yükselmiştir ki, şeyhi, bütün müridlerin kemâlâtı ile alâkadar olmayı ona havâle ettiği gibi, kendileri dahî istifade etmek için onun meclisinde bulunur ve şöyle derlerdi:

“Şeyh Ahmed öyle bir güneştir ki, iki cihan onun feyz ve fazileti ile aydınlanmıştır.”

Abdullah Dehlevî hazretleri, talebelerinden birisine yazdıkları mektuplarında, “İmâm-ı Rabbânî'yi sevenler mü'min ve takvâ sahibidirler; sevmeyenler ise, şâkî ve

münâfıktırlar. Bütün İslâm âlemine İmâm-ı Rabbânî'nin şükrünü edâ etmek vâciptir” buyururlar.

Ravzatü's-Selâm isimli eserde şöyle denilir:

“Şeyh Ahmed Fârûkî hazretleri, kendilerinden sonra bu cihanda, iki büyük hârika bırakmışlardır.

Bunlardan birincisi, başta Mektûbât'ı olmak üzere, te'lif buyurdıkları diğer eserleridir... Meşâyihden hiç biri onun eserlerindeki ma'rifet ve hakikatleri te'liflerinde yazmamışlardır.

Biratıkları ikinci kıymetli şey de evlatlarıdır ki, kendi terbiyeleri sayesinde, onları da kemâl derecesine yükselterek her birini kendisi gibi bir merd-i kâmil eylemişlerdir.

Pek kıymetli eserlerinden ‘**Risâle-i Meâd**’da buyururlar ki, “Bir sabah zikir halkasında oturmuş idim... Şu şekilde nidâ ve ilham olundum:

“Seni ve kıyâmet gününe kadar seninle bana tevessül edenleri mağfiret eyledim.”

Muhakkık İmâm Süyûtî (rh.) ‘Cem‘u'l-Cevâmi‘ isimli kitabında, **“Benim ümmetimin içinden ‘Sıla’ nâmında bir kimse gelecektir. Onun irşad ve şefaati ile nice insanlar cennete gireceklerdir”** meâlindeki sahih hadîs-i şerifi nakleder.

“Sıla”, şeriatla tarîkatı vasleden birleştiren demektir. Sûfiyye ulemâsı, hadîs-i şerifte geçen “sıla” nâmı ile İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin mübârek vücud-i şeriflerine işaret buyurulduğunu ifade ederler.

Onun zamanında ve ondan sonra gelen birçok ulemâ-umerâ ve meşâyih ondan istifâde ve istifâza eylemişlerdir. El'an himmetleri sârî, feyzi cârîdir. Nitekim İmâm-ı Rabbânî (k.s.) hazretlerinin ekmel müridlerinden Şeyh Bedreddin Serhendî (k.s.) **“Hadarâtü'l-Kuds”** isimli eserinde der ki:

“Bir gün rüyamda Hızır aleyhisselâm’ı görüp kendilerinden inâbe etmek arzusunu bulduğumu arz ettim. Bana şöyle buyurdular:

‘Sen öyle bir zâta müntesipsin ki, onun irşâdı, sana ve bu âleme yeter.’

Nakledilir ki, devrin allâmesi Abdülhakim Siyalkutî, ilk zamanlar İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin büyüklüğünü kabul etmeyenlerden biriydi. Bir gece İmâm-ı Rabbânî hazretlerini rüyâda gördü. Hz. Şeyh kendisine, **“(Ey Resûlüm!) Sen ‘Allah’ de, sonra onları bırak, daldıkları bataklıkta oynayadursunlar!”**³⁰ meâlindeki âyet-i kerîmeyi okudular.

Abdülhakim Siyalkutî, ondan bu âyet-i kerîmeyi dinledikten sonra gönlüne İlâhî bir aşk ve şevk, İmâm-ı Rabbânî hazretlerine karşı da bir muhabbet peydâ olup kalbi **“Allah-Allah-Allah...”** diyerek Cenâb-Hak’ı zikretmeye başladı. Uyandıktan sonra baktı ki, kalbi Allah’ı zikretmeye devam ediyor... İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin de sûreti gözlerinin önünden gitmiyor. Böylece Hz. Şeyh’in müridi oluyordu.

Nihayet Şeyh hazretlerinin yüksek hizmetlerinde bulunarak çok ulvî derecelere kavuşmuştur. İmâm-ı Rabbânî hazretlerini, Hind ulemâsından ilk önce **“Müceddid-i Elf-i Sâni: İkinci bin yılın müceddidi”** olarak vasıflandıran da bu zât olmuştur.

Yine keşif ehlinin büyük bir çoğunluğu tarafından, da **“Müceddid-i Elf-i Sâni”** olarak tavsif olunmuştur. Nitekim Muhammed Hâcegî (k.s.), ekmel halîfesi Muhammed Bâkibillah hazretlerine şöyle diyor:

“Hind tarafından bir kimse çıkacak, asrın imamu olacak. Ancak, onun gönül açıklığı senin elinde olacaktır.

³⁰ Kur’ân-ı Kerim, En’âm sûresi, 6/91.

Ona koş; zira ehlüllah, onun gelmesini beklemektedir.”

Bunun üzerine Muhammed Bâkibillah hazretleri Buhârâ’dan kalkıp Hindistan’ın yolunu tuttu. İmâm-ı Rabbânî Müceddid-i Elf-i Sâni hazretleri ile buluştu ve ona, **“Geleceği müjdelenen kişi sensin”** dedi.

Muhammed Bâkibillah (k.s.), İmâm-ı Rabbânî hazretlerine hitâben şöyle diyor:

“Serhend’e geldiğim zaman, baktım ki biri, **‘zamanın kutbu’** diye anlatılıyor. Bu vasfın ve bu sûretinle seni görünce, zamanın kutbunun, bahsedilen kişinin sen olduğunu anladım.”

Bir başka ifadelerinde de hâdiseyi şöyle izah ediyorlar: “Serhend’e vardığımda bir rüyâ gördüm... Gâyet azametli bir ışık vardı. Bu ışık o kadar yükselmişti ki, başı semâya vâsıl olmuş; âlemin şarkı ve garbı onun nûru ile dolmuştu. Halk lambalarını getiriyor, ondan ışık alıyordu. İşte bu mânâ, senin makamını anlatır, dedim”

Hadîkatü’l-Evliyâ’da İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin şöyle buyurduğu nakledilmiştir:

“Kıyâmet gününe kadar Tarîkat-ı Muhammediye’me dâhil ve sâlik olacak mürîdân ve dervişânın hepsine, Hz. Allah tarafından muttali’ kılındım; hepsinin isimleri bana bildirildi. Bu tarîkata sâlik olanların hepsinin cehennem ateşinden kurtulacaklarını Cenâb-ı Hak bana tecellî ettirmiştir.”

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin te’lifatla çokça meşgul olmasının sebebini ise, “Berekât” müellifi Muhammed Hâşim-i Keşmî hazretleri şöyle zikretmektedir:

“İmâm-ı Rabbânî’nin (k.s.) ilimlerinin çokça yazılmasının iki sebebi vardır. Birincisi, Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz’in kendilerine, **“Kelâm ilminde müctehidsin”** buyurmalarıdır. İkincisi, Hz. Ali’nin (r.a.) ona, **“Sana semâvât ilimlerini öğretmek için geldim”** buyurarak bu ilimleri

kendisine tâ'lim etmeleridir.

“Ayrıca bu sebeplerden başka, bu ilimlerin çokça yazılmasına daha büyük ve hayret verici bir sebep de, bu fakîrin (M. H. Keşmî) Hz. İmâm'ın bir talebesinden duyduğum sözdür. O kıymetli talebesi Hz. İmâm'ın şöyle buyurduklarını nakletmişti:

“Bize, bütün yazılarımızı âhir zamanda geleceği va'd edilen Mehdî'nin (aleyhirrahmeti vettahiyyeti verrıdvân) okuyacağı ve hepsini makbul bulacağı bildirildi. Bu kadar yazı yazmamızın sebebi budur.”

Bu yazıları yazmalarının bir başka sebebi de, Cenâb-ı Hakk'ın kendilerine verdiği nimetleri ızhâr ve tâlipleri teşvik içindi. Nitekim Mektûbat'ın bir çok yerinde bu hususa temas ederler ve buyururlar ki, **“Bu gibi sözleri yazmaktan maksadım, Allah Teâlâ'nın nimetini bildirmek ve bu yolun tâliplerini teşvik etmek içindir. Yoksa -hâşâ- kendimi başkalarından üstün görmek için değildir. Kendini diğer insanlardan üstün gören, ne kendisini ne de Allah Teâlâ'yı gerektiği gibi tanımamıştır.”**

İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin yaşadığı devir, hizmet ve mücâdeleleri...

Emîr Timurlenk (r.aleyh) sülâlesinden gelen **Ekber Şah**, Bâbü Şâh'ın torunu ve Humayun Şâh'ın oğludur. Hicrî 949 (m. 1543) tarihinde doğmuş, 14 yaşında babasından mîras kalan tahta oturmuştur. Hicrî 1014 (M. 1605) tarihinde ölmüştür.

Ekber Şah, 1582 yılında bütün dinleri birleştirme iddiası ile **“İlâhî Din”** nâmı altında topladığı bir takım hezeyanları, din olarak herkese kabul ettirmek istedi. Kendisinin, Allâh'ın mutlak vekili-halîfesi olduğunu telkin ediyordu. Bu dinde **abdest** yoktu... **Et** yemek yasaktı... Ama **kaplan** eti

yenebilirdi. Müslümanlar'a inat olsun diye; **domuz** eti kutsaldı, **şarap** da mubahtı!..

Ekber Şah, oğlu **Murad**'ın ta'lim ve terbiyesini de **Cizvit papazlara** hâvâle etmişti. Hatta bir ara kendisi **Zerdüşt** dinine girmişti. Oğlu Murad, 1599'da uyuşturucu müptelâlığından öldü.

İslâmiyet'ten başka her dine az çok musâmahalı davranan Ekber Şah devri, böyle karmakarıştıktı.

İşte (H. 971, M. 1563) **İmâm-ı Rabbânî Müceddid-i Elf-i Sâni Ahmed el-Fârûkî es-Serhendî** (k.s.) hazretleri, o devirde Hindistan'ın Serhend şehrinde dünyaya geldi. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere mübârek nesepleri, yirmi sekizinci vâsıtâ ile **Hazret-i Ömer**'e (r.a.) ulaşmaktadır. Ezelfî takdir olarak kendilerinin nasibi olduğundan **Tarikat-ı Aliyye-i Nakşibendiye**'nin 23. halkasını teşkil ederler.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Ekber Şah'ın mânevî tahrîbâtını gene onun metodlarına mutâbık olarak tâmire başladı. İslâm'ın **sabır, musâmaha** ve **tahammül** düsturları çerçevesinde, her türlü sıkıntı ve meşakkate göğüs gererek mücâdele ve mücâhedesine devam etti.

İmâm-ı Rabbânî hazretleri, Ekber Şah'ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu **Selim Cihangir Şah** zamanında da hizmetlerine hızla devam etti. Fakat o zamanda iki-üç sene civarında hapiste kaldı. Yazdığı **kitaplarla**, yetiştirdiği **talebeleriyle** hem Hindistan'da hem de bütün dünyada yepyeni ufuklar açtı. Tam bir **tecdid** ve **ihyâ** hareketi gerçekleşmiş oldu. Miladî 11 Aralık 1624 tarihinde irtihâl-i dâr-ı bekâ eyledi (Kaddesallâhü sırrahül azîz).

1627'de Cihangir Şah ölünce yerine oğlu Şah Cihan geçti. Şah Cihan, Delhi'de Kırmızı Kale ve Came Mescidi, Agra'da Tâc Mahal ve Kırmızı Kale'yi (ikinci bir kale) yaptırmıştır. Bunların her birisi gerçekten birer sanat şaheseridir.

İmâm-ı Rabbânî (k.s.) hazretlerinin himmet ve gayretleri ile o devirde dînin tecdîdi adına fevkalâde büyük hizmetler ifâ olunmuştu. İşte o devir ve o imkânlar içinde, Şah Cihan'ın yerine geçen oğlu **Muînüddîn Âlemgir** (Evrengzib) de çok büyük hizmetler verdi.

Miladî 1618'de doğan **Âlemgir Şah**, Abdülatif Sultangûrî, Mir Muhammed Hâşim Geylanî, Seyyid Muhammed Kannevcî, Şeyh Ahmed Molla Cîven, Şeyh Abdülkavî Burhanpûrî, Danişmend Han ve Sadullah Han (rahîmehümüllah) gibi meşhur âlimlerden ders alarak yetişti.

Kendisi âlim bir zât olan Âlemgir Şâh'ın dînine son derece bağlı, zühd ve takvâ sahibi bir Müslüman olduğu, hatta haftanın dört gününü oruçlu geçirdiği bilinmektedir. Devrinin mâneviyat simâlarından İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin oğlu ve **Silsile-i Nakşibendiye** hazerâtının 24. halkasını teşkil eden **Hâce Muhammed Ma'sûm**'un torunlarından **Hâce Muhammed** (kaddesallâhü esrârahüm) hazerâtı ile yakın irtibatı vardı.

İslâm fıkhı ve hukûkunun mühim kaynaklarından olan **el-Fetâva'l-Âlemgiriyye** (nâm-ı diğer: el-Fetâva'l-Hindiyeye) onun himâyesinde mümtaz bir ulemâ heyeti tarafından hazırlanmıştı.

İhtisap kanunlarının (lonca, pazar ve piyasa nizâmını düzenleyen esaslar) tatbiki için çok gayret gösteriyordu.

Gerektiği şekilde saygı gösterilmemesinden endişe ederek bütün paralardan **kelime-i tevhîd**'i kaldırmıştı.

Hak ve adâlet hususundaki hassâsiyeti sebebiyle defin ve cenaze masraflarının kendi şahsî kazancından karşılanmasını isteyen bir vasiyet bırakmıştı.

Bir devlet adamı olarak **Bâbürleri** parçalanmaktan kurtarmaya çalışmış, emniyet ve huzuru tesis etmiştir.

Çevresindeki devlet adamları da değerli şahsiyetlerden teşekkül etmekteydi.

Âlemgir Şah; ihtiyatlı, âdil, disiplinli bir sultan olarak meşhur olmuş ve hemen herkesin takdirini kazanmıştı.

Âlemgir Şah, Hindistan'ın kuzeyindeki komşu **Türk** devletleriyle münasebetlerine de ehemmiyet vermişti. Babası Şah Cihan'ın aksine **Osmanlılar**'la münasebet kurmamıştır ama, Osmanlı himâyesindeki **Mekke** şerifleri ve **Basra** valileriyle iyi münasebetlerde bulunmuştur.

Onun zamanında **Bâbürlüler** en parlak devrini yaşamıştır. Kendisi keskin bir zekâya ve kuvvetli bir hâfizaya sahipti. Hükümdar olduktan sonra 43 yaşında iken Kur'ân-ı Kerim'i ezberleyip **hâfiz** olmuştur.

Âlimleri ve san'atkârları himâye etmiştir. Onun yaptırdığı pek çok mimarî eserler de vardır. Meselâ bunlardan biri, Delhi'de inşa ettirmiş olduğu Mothki Mescidi'dir. Mothki, inci demektir. Gerçekten de inci gibi bembeyaz mermerlerden yapılmış şâhâne bir eserdir.

Şah Âlemgir'in annesi, meşhur Taç Mahal kendisi için yaptırılan Mümtaz Mahal Hâtun'dur. Esas ismi, Münevver Ercüment Bânû'dur (Rahmetullâhi aleyhim ecmaîn).

Ebû'l-Fâruk Süleyman Hilmi Tunahan (k.s.)

Süleyman Efendi hazretlerinin vefat yıldönümü tarihine konulmak üzere, dâmadı merhûm Kemâl Kacar Beyefendi'nin, Fazilet takvimi için kaleme aldıkları yazıyı, aşağıda aynen iktibas ediyoruz.

“Süleyman Hilmi Tunahan (k.s.) hazretleri, Hicrî 1304 (M. 1888) yılında Silistre'de dünyaya geldiler. Ceddi, İdris Bey'e dayanan şerefli ve soylu bir âiledendir. İdris Bey, Fâtih Sultan Mehmed Hân tarafından Tuna Hân'ı nasbedilmiş ve üstelik kendisine kız kardeşi tezvîc edilmiş bir zâttır.³¹

Süleyman Efendi'nin dedeleri Kaymak Hâfız nâmıyla ma'ruf bir zât olup 110 yaşına doğru vefât etmiştir. Pederleri Osman Efendi ise, tahsilini İstanbul'da tamamlamış ve Silistre'nin Satırlı Medresesi'nde yıllarca müderrislik etmiş, ma'ruf bir zâttır.

³¹ Rivâyete göre, Fâtih Sultan Mehmed Hân (k.s.), Resûl-i zîşân (s.a.v.) Efendimize büyük muhabbetinden olacak ki, yeryüzünde evlâd-ı Resûl'den kimler kalmış diye araştırmışlar. Anadolu'da şeceresine hiç şâibe karışmamış olduğunu tesbit ettiği evlâd-ı Resûl'den İdris Bey'i bulunca, kız kardeşiyle onu evlendirip Tuna havâlisinin hânı olarak nasb etmişler.. Ve o havâlinin idaresini ve sair mükellifiyetelerini tedvîr için onu vazifelendirmişlerdir. Bu durum Süleyman Efendi hazretlerinin babası Osman Bey'e kadar böylece devam edegelmiştir. (Arıkan, Mehmet, 'Büyük MÜCEDDİD için ne dediler?' Ufuk haftalık siyasi gazete, 20 Eylül 1978)

Süleyman Efendi, ilk tahsilini Satırlı Medresesi'nde ve Silistre Rüştiyesi'nde yaptı. Daha sonra tahsilini tamamlamak üzere pederleri tarafından İstanbul'a gönderildi. Pederleri kendisini İstanbul'a gönderirken, **“Oğlum! Usûl-i Fıkıh ilmine iyi çalışırsan dininde kuvvetli olursun; Mantık ilmine iyi çalışırsan ilminde kuvvetli olursun”** diye tavsiyede bulundu.

İstanbul'da Fâtih Dersiâmları'ndan ve devrin meşhur âlimlerinden Bafralı Ahmed Hamdi Efendi'nin ders halkasına oturan Süleyman Efendi, Ahmed Hamdi Efendi'den birincilikle icâzet aldı. Bilâhare o zamanın tâbiri ile “dersiâm” olarak yetişmek, yani ihtisâsını (doktorasını) yapmak üzere Süleymaniye Câmii Medreseleri'nden Medresetü'l-Mütehassisîn'in Tefsir ve Hadis kısmına girip oradan da birincilikle mezun oldu. Medrese-i Süleymaniye'ye girmeden önce Medresetü'l-Kuzât'ın (kadı-hâkim yetiştiren mektep) da giriş imtihanını birincilikle kazandı. Fakat bunu büyük bir sevinçle pederlerine mektupla bildirdiği zaman, ondan aldığı telgraf şu oldu:

“Süleyman! Ben seni cehenneme göndermek için İstanbul'a göndermedim!”

Pederleri bu telgraf ile kendisine, Peygamberimiz'in (s.a.v.), **“Üç kadıdan ikisi cehennemde, birisi cennettedir”** meâlindeki hadis-i şerifini hatırlatmış oluyordu.

Süleyman Efendi (k.s.) pederine verdiği cevapla, kendisinin asla “kadılık-hâkimlik” mesleğine sülûk etmeye niyetli olmadığını; maksadının, devrinin bütün zâhirî din ilimleri sâhasında kemâle ermek olduğunu bildirdi ve Medrese-i Süleymaniye'nin Tefsir ve Hadis kısmından diplomasını alıp dersiâm olduğu gibi, Medresetü'l-Kuzât'dan da diplomasını iyi derece ile alıp Kadılık rütbesine ulaştı. Böylece devrinin aklî ve naklî ilimlerinde en yüksek dereceyi ihrâz etmiş oldular.

Süleyman Efendi (k.s.) hazretleri tahsili esnasında yüksek zekâ, çalışkanlık ve takvâsıyla talebeler arasında temâyüz ederek hocalarının dikkat nazarlarını çektiler.

İlim tahsili hususunda irâdelerini o derece zorladılar ki, mübârek burunlarından, okuduğu kitapların sayfeleri üzerine zaman zaman kan damladığı olurdu. Yine bu hususta (ilim ta'limi esnasında da) uyku ile fevkalâde mücâdele ederler, uykularının kaçmasını temin için her gün çok defa fazla miktarda kahve içerlerdi.

Kış günlerinde ise, pencerelerinden uzanarak aldıkları bir parça karı, avuçları içinde sıkar ve enseleri ile gömleklerinin yakaları arasına koyarlardı. Enselerindeki kar topunun vücut harâretinde, yavaş yavaş erimesi neticesi sırtlarından aşağı inen ince su yolu, dâima uyanık bulunmalarını temin ederdi.

Bütün bunlarla Süleyman Efendi (k.s.) evlâtlarına, ilim tahsilinin zor olduğunu, ancak her türlü müşkilâta göğüs gererek ilim tahsiline gayret etmenin lüzûmunu, muhteşem bir misâl halinde anlatmak isterdi.

Ezelî takdir olarak Seyyidler Zinciri'nin 33'üncü halkası kendilerinin nasîbi olduğundan, bâtınları da İlâhî füyûzât ile alâkalanarak, Seyyidler Zincirinin 32'nci halkası ve bu zincirin (mânevî cihetten) 9'uncu büyük rütbesi(inin sahibi olan) Salâhuddîn İbn-i Mevlânâ Sirâcüddin (k.s.) hazretlerinden seyr u sülûklerini tamamladılar. Kendilerine vâki tecelliyâtın büyüklüğünden (dolayı da), Salâhuddîn hazretleri tarafından müceddid-i elf-i sâni İmâm-ı Rabbânî Ahmed-i Farûkî es-Serhendî hazretlerinin nisbet-i ruhâniyesine teslim edildiler.

Bu sûretle Seyyidler Zinciri'nin 33'üncü ve sonuncu halkasını teşkil ederek, dünyanın şu son zamanlarında İlâhî feyizden nasipleri bulunan insanları yüksek himmetleriyle küfr u dalâl çukurundan iman ve ihlâs sâhasına çekip çıkardılar, hâlen de çıkarmaktadırlar.

Ebu'l-Fârûk Süleyman Hilmî Silistrevî hazretleri, 16 Eylül 1959'da (dâr-ı bekâya) irtihal buyurdular (Kaddessallâhü sırrahül azîz). Ancak, tasarruf ve irşadları yukarıda zikri geçtiği gibi tamâmiyle ve kemâliyle berdevamdır.”

Süleyman Efendi hazretlerinin tasavvuf yoluna sülûkü ve irşad vazifeleri...

Süleyman Efendi (k.s.) hazretlerinin babası ve dedelerinin hemen hepsi meşâyıhtandır. Kendileri, daha sonra intisab edeceği üstâzı Salâhuddîn İbn-i Mevlâna Sirâcüddin (k.s.) hazretleri ile tanışmadan önce, babasının tarif ettiği bazı tasavvufî derslerle meşgul olurken bir gece şöyle bir rüya görürler:

Şâh-ı Nakşibend Muhammed Bahâuddîn, İmâm-ı Rabbânî Müceddid-i Elf-i Sâni hazerâtı ve Nakşibendî yolunun Müceddidiye kolu büyüklerinden (k. esrârahüm) bir grup zevât-ı kiram halka tertip etmişler. Fakat aralarında bir kişilik boş yer bırakmışlar. Süleyman Efendi hazretleri bu boş yeri görünce, kendisi için oturmaya müsaade ederler mi diye düşünmüş... Tam bu esnada, Şâh-ı Nakşibend hazretleri buyurmuşlar ki:

“Oğlum, bu boşluk sana bırakıldı. Fakat seni Müceddidîn kolundan bir zât terbiye edecek, ondan sonra sen buraya oturacaksın.”

Bunun üzerine Süleyman Efendi hazretleri, **“Efendim ben o zâtı nerede ve nasıl bulabilirim”** diye sorunca; **“O seni bulur”** cevabını almıştır.

Aradan uzun yıllar geçmiş, Süleyman Efendi hazretlerinin talebeliği sona ermiştir. O devirlerde bazı İstanbul zenginleri ramazân-ı şerifte, hocalara ve talebelere ayrı ayrı iftar yemeği verirler, hatta ramazan ayı boyunca kazanlar kaynarmış.

Bir gün hocalara ziyafet veren bir zenginın evinde Süleyman Efendi hazretleri de bulunmuş. Yemekler yenilmiş, akabinde tanımadığı bir hoca Süleyman Efendi'ye, **“Oğlum Süleyman, Evrâd-ı Şerifi oku da duâmızı yapalım”** demiş.

Süleyman Efendi hazretleri, hiç tanımadığı, fakat kendisini tanıyan bu zâtın isteğini yerine getirerek, **Evrâd-ı Bahâiye**'yi okumuş. O zât da akabinde duâsını yapmış. Ellerini yıkamak için sofradan kalkınca, o zât, Süleyman Efendi hazretlerinin ellerinden tutarak bir kenara çekmiş ve demiş ki:

“Oğlum, sen filan zaman bir rüya gördün. Sana, Müceddidiye kolundan bir mürşid terbiye verecek demişlerdi. Sonra sen, halkadaki boş yere oturacaktın, hatırladın mı?”

Süleyman Efendi, **“Evet efendim”** demiş.

Bunun üzerine o zât, **“Ben Salâhuddîn İbn-i Mevlâna Sirâcüddîn, Cenâb-ı Hakk'ın ve rûh-i Resûlüllâh'ın emri ile Türkistan'dan seni yetiştirmeye geldim”** demişler.

Süleyman Efendi hazretleri, işte tam o andan itibaren teslîm-i küllî ile onun hizmetine girmiş ve bir süre beraber kalmışlar. Bilâhare Mevlâna Sirâcüddîn hazretleri yine Türkistan tarafına dönmüşler. Bu arada mektuplaştıkları olmuş.

Salâhuddin hazretlerinin İstanbul'a dönüşü...

Bir müddet sonra tekrar İstanbul'a dönen Mevlâna Sirâcüddin hazretleri, Süleyman Efendi hazretleri ile beraber Bursa'ya giderler. Orada **“Erbâin”** çıkarırlar. Süleyman Efendi hazretleri, erbaîn çıkardıktan sonra, hiç okumayı bilmeyen bir çocuğa, bir saat kadar kısa bir zaman içinde Kur'an okumasını öğretivermiş.

Süleyman Efendi hazretlerine verilen bu salâhiyeti müşâhede eden üstâzı Mevlâna Sirâcüddin (k.s.), heyecanla

Uludağ'a hitâben; **“Ey Keşiş dağı!³² Cenâb-ı Hak evlâdımıza öyle bir salâhiyet verdi ki; isterse sana da, kımıldata kımıldata Kur'an okutur”** demiş.

Yukarıda Kemal Kacar Bey'in (r.aleyh) yazısında da çok vecîz bir şekilde ifade edildiği üzere, Süleyman Efendi hazretlerine seyr u sülûk merhalalarını ikmâl ettirmişlerdir. Sonra da,

“Oğlum, bizimki buraya kadar; artık bundan sonra sen, ma'nen İmâm-ı Rabbânî (k.s.) hazretleri ile ierlemeye devam edeceksin. Buradan ileriye ben de sana ittiba' edeceğim” diye buyurarak, Süleyman Efendi hazretlerini İmâm-ı Rabbânî hazretlerinin rûhâni nisbetine teslim etmişlerdir.

Süleyman Efendi hazretlerinin bâtın ilmi ve mânevî ciheti...

Süleyman Efendi (k.s.) hazretlerinin **bâtın ilmine** ve **mânevî cihetine** dair de, yine bağılı ve damadı merhûm Kemal Kacar Bey'in Necip Fazıl Kısakürek'e verdiği yazılı notlarda şu açıklamaya rastlıyoruz:

“Süleyman Efendi'nin batın ilmine, yani tasavvuftaki manevî cephesine gelince, şüphesiz bu husus ehline malûmdur. Zâhirî akıl ve zekâ ile idrâki mümkün olamaz. Öyle ki, bir insan Müslüman olabilir, tahsilli ve akıllı olabilir, hatta iç hayatı münkir olmaz... tasarruf ve irşâda ehil bir zât ile de karşılaştığı halde, o zât İlâhî irâdeyle kendisini ona bildirmezse, dünyalar bir araya gelse onun feyzinden haberdâr olamaz. Bizim ise onun mânevî cephesi üzerinde zerrece tereddüdümüz yoktur. Biz bu noktayı “ilme'l-yakîn” değil, “hakka'l-yakîn” bilfiil yaşamış olarak biliyoruz. Kendisinin tasarrufunu ve insan letâifi üzerindeki tesirini, öz ruhumuzda

³² Uludağ'ın eski adı, Keşiş dağıdır. Keşiş; papaz, karabaş, kilise papazı mânâlarında Farsça bir isimdir, cem'isi keşişân gelir.

ve vücudumuzda hissetmiş; enfüsî ve kevnî kerâmetlerin üstünde irşad hârikalarını fiil hâlinde ve hakkıyla müşâhede etmiş bulunuyoruz. Allâh'ın bu husustaki inâyet ve lûtfuna mazhar olduğumuzca, kendilerinin kâmil ve mükemmil mürşid olduğuna, silsile-i sâdât (büyükler zinciri) kolunun 32. ferdi Salâhuddin İbn-i Mevlâna Sirâcüddin'in (k.s.) cismâni nisbet, İmâm-ı Rabbâni hazretlerinin de rûhâni nisbetle vârisleri bulunduğuna îmânımız tamdır. Kendisinin bu cephesini anlamayanların, anlamakta acz gösterenlerin, hiç olmazsa aksini iddia etmemelerini ve kendisinde bir mürşid hâli görmediklerini söylemekten çekinmelerini dünya ve âhret yıkımına uğramamaları bakımından tavsiye ederiz.”

Şüphe yok ki bu açıklama, Süleyman Efendi (k.s.) hazretlerinin, sevenleri ve talebeleri nezdindeki durumunu, başka bir îzâha lüzum bırakmadan açıkça anlatmaktadır.

* * *

Başta siyasî, tarihî, sosyal, dinî, ekonomik, kültürel meselelerimiz olmak üzere, hemen her sâhada geniş bir ilme ve araştırmaya, fevkalâde derin bir vukûf ile tesbit, teşhis, terkip ve tefekkür melekesine sahip ender yazarlarımızdan Ahmet Selim (Zeki Önal) Beyefendi de,

‘Mâneviyat büyüklerini anlamak’

başlıklı makalesinde, Süleyman Efendi hazretleri ile alâkalı, dikkate şâyan şu farklı tesbit ve değerlendirmelerde bulunuyor:

“Ziraî mahsûlün (ortaya çıkmadan önce) satılmasıyla alâkalı olarak (yetiştirdiği) talebeleri (Süleyman Efendi Hazretleri’ne) bir soru sorar...

Bir kaynak ismi vererek, araştırılması tavsiyesinde bulunur.

Soruyu dinleyip bilâhare cevabını verebilirdi... Zaten talebeleri, **‘sorup, ayak üstü bir cevap beklemek’** tavrında değil, **‘arz etme’** âdâbi içindedirler. Bir inkitâ da olmazdı.

Öyle yapmıyor. ‘**Araştırınız**’ diyor. ‘**Yetiştirilmiş**’ insanlar, araştırırlar... Başka bir vesîleyle, ‘**Ben sizi rüste erİştirdim**, (mes’ûliyet şuurı içinde) **kendi kararınızı kendiniz verin**’ mânâsında iş’ârı olmuştur. Doğru eğitim usûlü de esasen budur.

Talebeleri meseleyi araştırırlar; fakat, sadece bir kaynağa bakmakla iktifâ ederler. Oradaki kavil, satışın câiz olmadığı şeklindedir. İtirazlar vukû bulunca, tekrar mürâcaat etmek ihtiyacını duyarlar.

Bu defâ verdiği ders şudur: Bir yere bakmakla iktifâ etmenin doğru olmayacağını, ‘**maslahata uygunluk**’ açısından râcih kavlin ne olduğunun araştırılması gerektiğini söyler. Öyle yaparlar ve ‘**mesele**’ halledilir.

Buradaki gâye, sorulan meseleyi halletmek değil, o vesîleyle **usûl dersi** vermektir.

İmâm Şâfiî’ye (rh.) âit olduğunu sandığım bir söz vardır. Âlim olmak demek, her meselenin cevabını ezberlemek değildir; bir meselenin doğru cevabını bulabilmek ve kavrayabilmek demektir. ‘**Usûl dersi**’ dediğim şey, işte bu hakikati öğretme dersidir.

Bana çok tesir eden bir başka naklî tesbitim şudur:

Talebelerinden biri, bir gayr-i müslim vatandaşa borçludur. Fakat adam vefat etmiştir.

‘**Yakınlarını arayın bulun, onlara ödeyin**’ der. Kimse bulunamaz... Gayr-i müslim vatandaşın hakkı, ödenmeden kalacak! Sonunda şu yolu gösterir: ‘**Git, bağlı bulunduğu kiliseyi öğren. Parayı oraya ver.**’ Yani: Üzerimizde gayr-i müslim vatandaşın hakkı kalmasın! Daha niceleri var... Bunlar hep, yakınında bulunan ve muayyen hususiyetlere sahip olanların naklettikleri...

Büyükleri anlamak da zordur, onlardan nakilde bulunmak da...

Üslûbunun seviyesini kavramamışsanız, hâfızanızda kalanlar sizin idrâkinizden geçebilenlerdir. Samîmi olmanız yetmez; samîmiyet **'gerekli şart'**tır, ama **'yeter şart'** değildir.

Süleyman Efendi'nin (k.s.) işte bundan dolayı, yazılı olarak anlatılabilmiş olduğu kanaatinde değilim. Yukarıda bahsettiğim **'naklî kifâyet'** hasletlerine sahip talebelerinden faydalanarak bu boşluğun doldurulmasında bir hizmetim olmasını çok istedim. Hâlâ da istiyorum ve bu yöndeki çalışmalarımı sürdürüyorum. Tamamlamak nasip olur mu olmaz mı, bilemiyorum. Fakat 'kıvam' şartlarının tamamlandığına kani olmadıkça, ortaya bir şey çıkarmam. Aradığım mükemmeliyet değil, mes'ûliyet şuurunun zarûri kıldığı tatminkârlıktır. Eski **Ufuk** koleksiyonunu açın, üç-beş kişiyle de konuşun; 5-10 tane kitap yazarsınız. Bu çeşit derlemeler zaten var.

Meselenin emek bekleyen hizmet yönü, bence fikrîdir. Küllîdir, terkîbidir ve bunlara bağlı olarak fikrîdir.

Süleyman Efendi (k.s.) tasavvufta, İmâm-ı Rabbânî'ye (k.s.) bağlıydı. Talebelerine, **'Onun evlatlarıdır'** demiştir. İmâm-ı Rabbânî Hazretleri'ni ve tecdîdini bilmeyen, Süleyman Efendi Hazretleri'ni anlayamaz da anlatamaz da...

Mahir İz Hoca, **'... İmâm-ı Rabbânî Şeyh Ahmed Fârûkî es-Serhendî'yi âsârı ve mektûbâtıyla dikkatle gözden geçirmek lâzımdır'** diyor.³³ Niçin lâzımdır? Bir önceki paragrafında belirtildiği gibi, doğru tasavvufu (Ehl-i Sünnet tasavvufunu) anlamak için lâzımdır.

³³ Tasavvuf, s. 240.

Süleyman Efendi Hazretleri'nde, sıhhatli nakillere nazaran gördüğüm dört mümeyyiz ve hâkim vasıf var: **İstikâmet, ilim, muhabbet ve tefekkür.**

Münhasıran **kerâmetinden** ve (mücerret hâliyle) **aksiyonundan** söz etmek, bence onu anlamamaktır. Kerâmetler gelir geçer, kalıcı olan istikâmettir. Aksiyon, şartlara tâbidir. Başlar, biter, dönüşür; devamlılık, aksiyona vücut veren ruhtadır. Muhtevâdadır.

... Ve mâneviyat büyüklerini anlamak mevzuunda bu açıdan sıkıntılarımız vardır...”

Süleyman Efendi (k.s.) hazretlerinin vefâtı...

Onu görenlerden ve hâlen hayatta olan talebelerinin anlattıklarına göre, Süleyman Efendi hazretleri ömrünün son yıllarına doğru câmilerde, yalnız ramazan ayı içerisinde va‘z ederlerdi. Ramazân-ı şerîfin son günlerindeki va‘zlarında da, “İnşâallah bu bahsimizi gelecek ramazanda tamamlarız” buyurlardı. Dünyü âleminden göçecekleri seneki ramazan va‘zlarında ise, “Bu bahsimizi seneye ramazanda tamamlarız” diye söylememişler ve o sene irtihal etmişlerdi.

Müntesiplerinden Mehmet Akçalıoğlu irtihal ettiği zaman Süleyman Efendi hazretleri, “Mehmet Bey bize 40-50 gün daha lâzım idi. Ama acele etti” buyurmuşlar... Tam 45 gün sonra da kendileri irtihal etmişlerdir.

1959 Ağustos'unun son haftasında İstanbul/Rami Topçular'da talebelerine hitâben şu vecîz beyanlarda bulunmuşlardır (mealen):

“Evlatlarım! Kardeşlerim! Efendiler!

Tevhitçe bu âlem, Allâhü Teâlâ'nın zâtının, sıfâtının, esmânın, ef'âlinin eseridir.

Tasavvuf ve mâneviyatça Allâhü zû'l-Celâl'in zâtının sıfâtının esmâsının ef'âlinin zıllidir.

İnsan hiç zıll (gölge) ve eser peşinde koşar mı? Dünya maîşeti, insanın gölgesi gibidir. Allâh'a bağlı olanların peşinden gelmeye mecburdur. Yürürken insanın sırtı Güneşe gelse gölge önüne düşer. Ne kadar koşsa ona yetişemez o koştukça gölge de koşar. Fakat Güneşe karşı gider de gölge arkaya düşerse, Güneş insanı tâkib eder, peşini bırakmaz. İşte Allâh'a bağlı olanların rızkı ve dünyası da buna benzer.

Bu yoldan ayrılmayınız. Vahdet-i vücûda sapmayınız. Kerâmet peşinde koşmayınız. Hiçbir zaman ulûm-i müsbeteyi ulûm-i İlâhî üzerine tercih etmeyiniz.

Evlatlarım! Biz bugüne kadar imkân nisbetinde bütün gücümüzü sarf ederek dîn-i mübîn-i İslâm'a hizmetimizi yapmaya çalıştık. Bu vazifeyi ve bu mes'ûliyeti bundan sonra siz götüreceksiniz. Bizim vazifemiz bitti, artık bu vazifeleri siz devam ettireceksiniz. Buna mecbursunuz, bunu yapmadığınız takdirde, şu on parmağımı mahşerde yakanızda bulacaksınız. En nâmüsait zamanlarda dahi talebe okutmaya devam edeceksiniz. Dağ başında olsanız, elinize bir kişi geçse ona Kur'ân'ı ve dini öğreteceksiniz. Siz Allâh'ın memurusunuz, Kitâbullah'ın memurusunuz, Resûlüllâh'ın memurusunuz, feyz-i Muhammedî'nin tevzi' memurusunuz. Memuriyet vazifenizi hakkıyla îfa etmediğiniz takdirde, yarın sizlerden ben dâvâcı olurum. Burada bulunanlar, bulunmayanlara aynen bunları tebliğ etsinler. Bir daha görüşmemiz mümkün değildir. Görüşmemiz İnşâallah rûz-i cezâda olur.”

Dışarıya çıktıktan sonra durarak tekrar talebeye dönüyorlar. Bu esnada yanında bulunan Konyalı Mustafa efendi, “Efendim, taksi hazır” dediği zaman, “Dünya gözüyle bir daha göreyim evlatlarımı... Ne yapalım, yer melâikelerinden ayrılıyorum” diyerek veda edip, irtihallerinin yakın olduğuna işaret buyurmuşlardır.

Süleyman Efendi kuddise sırruh hazretlerinin –bir ömür boyu devam eden bu çileli ve yorucu mücâdele ve mücâhedesinin nihâyetine doğru– öteden beri muztar buldukları şeker hastalığı ağırlaşmış ve kanlarında yükselen şeker, bütün gayretlere rağmen bir türlü düşürülememiş... Ve 16 Eylül 1959 Çarşamba günü, İstanbul Kısıklı'daki hâne-i şeriflerinde rahmet-i Rahmân'a kavuşmuşlardır.

O büyük zâtın hayatına tahammül edemeyenler, memâtına da tahammül edememiş; cenazesinin, daha önce resmî müsâade alındığı halde, **Fâtih câmiî** hazîresine defnine mâni olmuşlardı. **“Karacaahmet mezarlığında, polisin kazacağı bir kabre defnedeceksiniz!”** denilerek en tabîî hakkı olan Fâtih'e defni, gayr-i hukûki, hatta gayr-i kanunî bir şekilde engellenmiş ve cenazenin Üsküdar'dan Avrupa yakasına geçmesine mâni olunmuştu.

Na‘ş-ı şerifleri, Altunizâde câmiinin musallâ taşında saatlerce bekletilmiş... **Fâtih'e** defnedilmesi için yapılan teşebbüsler fayda vermemiş... Cenaze namazı orada kılınarak, **Karacaahmet** mezarlığına defnedilmiştir.

O, vazifesini tamamiyle ve kemâliyle îfâ etmenin huzûru içinde Hakk'ın rahmetine kavuşurken, Allah (c.c.) ve Resûlü yolunda, i‘lâ-yı kelimetullah uğrunda canla-başla hizmet etmek üzere, binlerce talebesini bırakarak bu âlemden ayrılıyordu. Bir başka ifadeyle; cehd, çile, iman, ilim-irfan, feyz-i Muhammed ve nûr-i İlâhî ile dolu 72 yıllık dünya hayatına veda ederken, geride; yüce İslâm dâvâsına şartsız-pazarlıksız, sarsılmaz bir iman ve idealle bağlı yetişkin bir kadro bırakıyordu.

O, bu hâli ile Sevgili Peygamberimiz (s.a.v.) Efendimiz'in, “Kişinin (vefâtından sonra) geride bıraktıklarının en hayırlısı şu üç şeydir: Kendisine duâ eden sâlih bir evlat, ecri kendisine ulaşan bir sadaka-i câriye, kendinden sonra amel edilen bir ilim” mealindeki müjdelerine hakkıyla mazhar olmuş, pek bahtiyar ve pek muhterem bir zâttır. Çünkü o, az veya çok

mâlik bulunduğu malını-mülkünü talebeleri için harcamış; sahip olduğu ilmini onlara aktarmak için, karakol-karakol dolaşmayı, îdamla muhâkeme olunmayı, tabutluklarda ve zindanlarda çile çekmeyi göze almış, hayatını hiçe sayarak bütün ömrünü Kur'ân dâvâsına hasretmiş, emsâline ender rastlanan âlim, ârif, fâdıl bir mürşid-i kâmil ve mükemmildi. (Kaddesallâhü sırrahül azîz)

ANSIKLOPEDİK LÛGATÇE:

(A)

Âbid: İbâdet (kulluk) eden. Tasavvufta: Bütün varlığıyla Allâh'a yönelen, İslâm'ı hakiki mânâda yaşamaya çalışan kişi.

Âfak: Ufuklar, gök kenarları, gökyüzünün yerle birleşir gibi görüldüğü yerler. Görüş ve dönüş sınırları. Tasavvufta: Maddî âlem, dünya demektir. Mânâ ve gönül âlemine de "enfüs" denilir.

Ahkâm: Hükümler, emirler, yasaklar.

Ahkâm-ı şer'îye: Dinî hükümler, emir ve yasaklar.

Ahvâl: Haller, değişmeler, hisler, gelip geçici duygular. Tasavvufta: Gayb âleminde ve Allah tarafından pâk ve temiz kalblere gelen bir takım hususlar (mânâlar)dır. Kulun bunda tesiri yoktur. Sırf İlâhî bir lûtuftur. Vecd, cezbe, aşk, şevk, sekr, gaybet ve istiğrak gibi haller insanı kendinden geçirir, mest eder. Hem aklını ve şuurunu, hem de irâdesini ve ihtiyârını elinden alır.

Aklî delil: Akıl vâsıtasıyla ortaya konulan delil.

Aktâb: Kutb'un cem'îsi (çoğulu)dir. Kutub, kelime olarak medâr yani, değirmenin alt taşına yerleştirilen ve üst taşın dönmesini temin eden demirdir. Tasavvufta ise kutub; en büyük velî, âlemde her zaman Allâh'ın nazar kıldığı tek kişi demektir. Kutub âlemin rûhu, âlem de de onun bedeni gibidir. Her şey kutbun çevresinde hareket eder. Yani her şeyi o idare eder. (Tehânevî, a.g.e., 2, 1268; İbn-i Arabî, Füsûs, 39, 73) "Kutbu'l-Aktâb", kutubların kutbu mânâsınadır. Vazifesi; halkı irşâd etmek, onlara hidâyet yolunu göstermektir. Bu velî, Arş'tan ferşe

(dünyaya) kadar tasarrufa sahiptir. Bu rütbe ve makam, ancak Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz'in tam ve kâmil vârislerine verilir. Hâtem-i velâyet, ancak hâtem-i nübüvvetin bâtını üzere olur. (Kâşânî, Istilâhâtü's-Süfiyye)

Amel: Fiil, İş, hareket, davranış. Tasavvufta: Şeriat ve tarikat gereği olarak yapılan her işe ve tâate amel denilir. Amel dinî, ahlâkî ve rûhî fiillerin hepsini içine alır. Bildiğini uygulama alanına koyana âmil, koymayana amelsiz denir.

Arş: Çardak, çadır, çatı, dam, cumba, kafes, taht, ve dokuzuncu gök katı mânâlarındadır.

Arş-ı A'lâ: Kâinatın en üst kısmı. Yedi kat semâdan sonra Kürsî, onun üzerinde de Arş-ı A'lâ vardır. El'an mevcut olan cennet ve cehennem de buradadır. Kâinatın en alt kısmına ise yani dünyaya "Ferş" denir.

Âsâr: "Eser" kelimesinin cem'isidir. 1. İzler, nişanlar, alâmetler, âbideler, an'âneler, gelenekler. 2. Te'lifler. 3. Basılmış kitaplar. 4. Lâfızları râvilerine ait olan sünnetler ki, bunlara hadîs-i şerif yerine daha ziyade âsâr veya haber denilir. Meselâ 'eserde vârid oldu ki', ya da 'haberde şöyle geldi' denilir. 5. Târih, vakâyi' kitapları. 6. Bir kimsenin meydana getirdiği şeyler. 7. Te'sir mânâlarında kullanılmaktadır.

Azîm: Büyük, ulu, iri.

(B)

Bâtın: İç, derûn, gizli, gizli âlem. Tasavvufta: a) Allah Teâlâ'nın, ümmühâtü'l-esmâ (ana isimler) denilen dört isminden (Evvel, Âhir, Zâhir, Bâtın) biridir. b) Âyetlerin ve hadislerin, ancak ârifler-velîler tarafından bilinen gizli mânâları. Her zâhirin bir bâtını vardır. Batınî mânâlar keşif ve zevk yoluyla bilinir. c) Sâlikin kalbi, rûhu ve sâir letâifi, iç âlemi. Bâtın ehli, görünürdeki eşya ve hâdiselerin arkasındaki hakikatleri ve sebepleri keşif yoluyla bilen, kalb gözüyle gören mânevîyat ehli, evliyâ demektir. Ulemâya da ehl-i zâhir denir.

Bekâ: Kalıcı, sürekli var olan demektir. Kelâm ilmindeki mânâsı; Allah Teâlâ'nın ebedî olması, varlığının sonu bulunmayıp daima var olmasıdır. Bekâ'nın zıddı fenâ'dır yani geçici olma, yok olmadır. Allâh Teâlâ'nın bekâ sıfatı, vücud ve kıdem sıfatlarının bir neticesidir. Daha açık bir ifade ile, var olan ve varlığı ezeli olan zâtın ebedî olması gerekir. Cenâb-ı Hakk'ın varlığı, zaman ve mekânla sınırlı değildir. Tasavvuf lisânında ise bekâ; var olmak, devam etmek, kötü huyları terk ederek iyi huylar edinmek, Allâh'ın sıfatlarıyla süslenmek, insanların ve diğer varlıkların hiçbir tesir ve gücünü görmeyip, sırf Allâh'ın kuvvet ve tesirinde olmak ve ondan başka bir şeyi görmemektir. Tasavvufta **fenâ**, kulun haz ve arzularından geçerek, daima içinde kendini yok ettiği varlıkla meşgul olduğundan eşyadan da geçmesi; **bekâ** ise, kulun nefesine ait bütün her şeyden geçmesi ve Hakk'a ait olan şeylerle yani Allah Teâlâ ile bekâ bulması demektir. Allah'ta fâni olma hâline **fenâ fillâh**, Allah'ta bâki olma hâline de **bekâ billâh** denir. Bu hâlde bulunanlara da, **fânî fillâh** ve **bâkî billâh** denilir.

Bidâyet: Başlangıç. Tasavvufta bidâyet; sülûkün başlangıcı, mâneviyat yolunun ilk merhalesidir. Başka bir ifadeyle; müridin, müşdidinin yardımıyla kendini, hâl ve geleceği itibariyle faydalı olacak şekilde şeriate ve tarikate uygun olarak idare edip yönlendirmeye başlamasıdır. Başlangıç hâlinde olan bu sâlik ve tâliblere de mübtedî denir.

“Büdelâ”, karşılık, denk, bir şeyin halefî ve değiştiği mânâsına gelen bedel'in cem'idir. Tasavvufta ise, “yediler” demektir. Bunlardan her biri gözden kaybolur, bir anda çok uzak mesafelere giderler. Gözden kayboldukları vakit, yerlerine her yönden kendilerinin tamamıyla benzeri olan canlı bir beden bırakırlar. Hâl, hareket ve şekil bakımından aslından ayırt edilmeyen bu bedene, bedel ve bedil; bedel bırakma gücüne sahip olan bu velîlere de büdelâ denilir. (Kâşânî, Târifât).

(C)

Cârî: Cereyân eden, akan, geçen, yürüyen mânâsındır. “Mâ-i cârî” akar su, “şehr-i cârî” geçen ay demektir.

Cezbe: Celbetme, çekme demektir. Tasavvufta ise Allâh’a koşmak demektir ki, İlâhî inâyetin îcâbı olarak Cenâb-ı Hakk’ın, kendisine giden yolda ihtiyaç duyulan her şeyi kuluna bahşedip çabası ve çalışması olmaksızın onu kendisine çekmesi ve yaklaştırmasıdır. Bir başka ifadeyle, velîlerin ruhlarını Allâh’ın kendine çekerek onlara zikir ve vuslatın hazzını tattırmasıdır. Cezbe-i kayyûmiyyet-i zâtiye, kelime-i tevhid zikri ile elde edilir. Cezbe-i maiyyet-i zâtiye ise, ism-i celâl zikri ile hâsıl olur. (Kâşânî, ta’rîfat; Serrâc, el-Luma’, s. 445; Risâle-i Bahâiye, s. 26)

Cihad: Allah yolunda yapılan savaş. Tasavvufta: Sâlikin, nefsinin kontrol altına alması için vermiş olduğu mücâdele, bu maksatla çekilen çile. “Cihâd-ı zâhiriyy-i asgar: Küçük zâhirî cihad”, görünen düşmana karşı cephede verilen savaş... “Cihâd-ı bâtiniyy-i ekber: En büyük mânevî cihad” ise, görünmeyen düşmana yani nefse karşı verilen mücâdeledir.

(Ç)

Çelebi: Nâzik, efendi, edebli. Tasavvufta: Mevlevîler Mevlânâ soyundan gelenlere, Bektâşiler de pîr soyundan gelenlere Çelebi derler.

Çemen: Yeşil ve kısa otlarla örtülü yer, çimen. Ağaç ve çiçeği olan çayır, yeşillik. Pastırmaya konulan bir ot.

Çile: Kırk sayısı. Tasavvufta: Dervişlerin تنها ve ıssız bir yere çekilerek 40 gün 40 gece normal hayattan uzak, çetin bir perhiz ve nefis mücâhedesini döneminden geçmeleri. Bu süre içinde gıda, uyku ve dünya kelâmını asgarîye indirerek hem beden, hem rûhen a’zamî derecede ibâdet, tâat, zikir, râbîta ve tefekkürde bulunmalarıdır.

(D)

Dalâlet: Doğru yoldan çıkma, Hak'tan sapma, azgınlık, sapkınlık.

Dâll, dâlle: yolunu kaybetmiş, doğru yoldan çıkmış, Hak yolda olmayan kişi.

Deccâl: Kıyâmete yakın bir zamanda ortaya çıkacak olan, fesatçıların kendisine uyacağı çok yalancı ve kötü bir kişi. Daha geniş bilgi için ilgili makaleye bkz.

Dünyevî: Dünyaya ait, dünya ile ilgili.

(E)

Edille: Deliller, işâretler, rehberler, kılavuzlar. Herhangi bir dâvâyı isbat etmeye yarayan şeyler.

Edille-i şer'îye: Kitap, sünnet, icmâ-i ümmet, kıyâs-ı fukahâdan oluşan İslâm dininin hükümlerinin dayandığı dört aslî delil. Bunlara edille-i asliyye ve erbaa da denilir.

Efdâl: Daha faziletli, en a'lâ, en üstün.

Ehl-i sünnet ve'l-cemaat: İtikat ve amel mevzuunda Peygamberimiz (s.a.v.) ile onun ashâbının yolunu ve usûlünü tâkip edenler... Yani inanç, ibâdet ve amelî hususlarda onlara uyan Müslümanlar. Kelâm ilminde Ehl-i sünnet terkibiyle Eş'ariye ve Mâtüridiye mezhepleri kastedilir.

Enfûs: Canlar, ruhlar, yaşayanlar, hayat sahipleri. Tasavvufta: Âfâk'ın zıddıdır. Mânâ ve gönül âlemi demektir.

Enmûzec: Nümûne, örnek. "Enmûzec-i âlem": Âlemin örneği, misâli demektir.

Ensâr: Yardımcılar, koruyucular, savunucular. İslâmî ıstılahta; Peygamberimiz'e (s.a.v.) yardım edip dinin yerleşmesinde ve yayılmasında büyük gayret gösteren, Medîne halkından ve Evs ile Hazrec kabilelerinden oluşan Müslümanlar. Hicretten sonra, Resûlüllah Efendimiz'e yardımcı olan bu kimselerin her birine "ensârî" denir.

Ekmel: Daha kâmil, mükemmel ve kusursuz, en olgun, en uygun, en eksiksiz olan. Tasavvufta: Kendisinde İlâhî isim ve sıfatların vasıflarının daha fazla toplandığı, Allah Teâlâ'nın zâtının, isim ve sıfatların tecellilerine en fazla mazhar olan kişi.

Eşref: Daha şerefli, en yüksek, pek ulu.

Eşref-i mahlûkat: Yaratılmışların en şerefli, en değerlisi. İnsan hakkında kullanılır. Allâh'a karşı kulluğunu kavrayıp, îcâbını yerine getirdiğinde bu vasfı hak eder. Yoksa "esfel-i sâfîlîn"e, yani aşağıların aşağısı bir duruma düşer.

Evrâd: Virdler, duâlar, hizibler, demektir. Âyet ve hadislerden, evliyâullâhın niyaz ve ilticalarından derlenmiş duâlardır. Bunlar daha çok tarikat mensuplarınca –mürşidleri tarafından verilen hususi bir izinle– düzenli bir şekilde ve belli zamanlarda okunur. Her tarikatın kendine hâs bir evrâdı vardır. Evrâd-ı fethiye, Evrâd-ı Bahâiye gibi.

Evtâd: Veted kelimesinin cem'idir. Lûgatte ağaç veya demir kazıklar ve direkler mânâsındadır. Tasavvuf ıstılâhında ise biri doğuda, diğeri batıda, üçüncüsü kuzeyde, dördüncüsü de güneyde bulunan dört büyük velîyi ifade eder. İbn-i Arabî (k.s.), Allah Teâlâ bu bölgeleri bu velî kulları vâsıtasıyla korur, demiştir. (İsmâil Hakkı Bursevî, Kitâbü'l-Hitâb, 308) Bu dört velî sırası ile Abdülhayy, Abdülalîm, Abdülmürîd ve Abdülkadir isimlerini alırlar. Bu isimler şöyle de sıralanmıştır: Abdurrahmân, Abdülvedûd, Abdürrahîm, Abdülkuddûs. (Ferheng, Tehânevî, 2, 1454)

Ezkâr: Zikr'in cem'isidir; zikirler, anmalar, hatırlamalar, demektir. Tasavvufta: Allâh'ı zikretmek, gaflet hâlinde olmamak mânâlarındadır. Lafza-i Celâl'i yani Allah ismini zikretmeye İsm-i Zât zikri, kelime-i tevhîd okumaya da kelime-i tevhid zikri denir.

(F)

Farz: Dinde kesin delillerle yapılması istenen hususlar.
Farz-ı ayn: Her mükellef Müslüman yani akıllı, iyi ile kötüyü, yanlış ile doğruyu ayırt edebilen, ergenlik çağına erişmiş olup dinin emir ve yasakları karşısında mes'ûl bulunan erkek ve kadın tarafından yerine getirilmesi îcap eden farzlar. Vakit namazları ve oruç gibi. **Farz-ı kifâye:** Mükellef Müslümanlardan bir kısmının işlemesiyle diğerlerinden sorumluluğun düştüğü farzlar. Cenâze namazı gibi.

Fâsık: Günahkâr, dinen haram ve kötü kabul edilen şeyleri işleyen, bunlara karşı düşkünlüğü olan kimse. Kelâm ilmine göre, İlâhî emirlerin dışına çıkan, büyük günah işleyen veya küçük günahları sürekli biçimde yapan Müslüman hakkında kullanılan bir tâbirdir.

Fenâ: lûgaten yokluk, hiçlik demektir. Tasavvufta ise, kulun fiilini görmemesi hâlidir. Kulun kendi şahsî irâde ve arzusuna göre değil, Allâh'ın irâde ve isteğine göre hareket etmesi; kendi irâdesini, Allâh'ın irâdesinde fâni kılması, yok etmesidir. "Fenâ fillâh", sâlikin, Allah Teâlâ'nın râzi olduğu şeylerde fâni olması; beşerî vasıflardan ve kötü arzularından sıyrılıp İlâhî vasıflarla donanmasıdır. Fenâ, mâsivâ'yı yani Allah'tan başka her şeyi tam olarak unutmaktır. Fenâ-yi kalb, kalbin mâsivâyı hiç bilmemesi ve sevmemesidir. Fenâ, seyr-i ilallah tamam olunca meydana gelir, âdeta ölmeden evvel hâsıl olan bir ölümdür. Fenâ, sâlikin mürebbîsi olan isme kavuşup orada yok olmasıdır, velâyetin de ilk basamağıdır. Fenâ hâsıl olmadıkça Cenâb-ı Hakk'a kavuşulmaz, Zât-ı İlâhî'den bir şey anlaşılmaz. Fenâ, velâyet yolunda lâzımdır, nübüvvet yolunda gerekmez. Fenâ ve bekâ'nın devamlı olması iktiza eder. Fenâ husûle gelmeden ihlâs elde edilmez. İhlâs sahibi olmamız ise emredilmiştir. O bakımdan fenâ makamı ve bunun başlangıcı olan makâmât-ı aşereyi yani on şeyi elde etmek lâzımdır. Bunlar; tevbe, zühd, tevekkül, kanaat, uzlet, zikir, teveccüh, sabır, murâkabe ve rızâdır. Fenâ makamı, her ne kadar Allah Teâlâ'nın ihsânı ise de, bu ihsâna ve lûfta hazırlanmak,

başlangıçlarını elde etmek için çalışıp gayret göstermek lâzımdır. (Kuşeyrî, er-Risâle, s. 36; Serrâc, el-Luma', s. 284, 417; el-Mektûbât, İmâm-ı Rabbânî, 1, 6, 10, 21, 38, 97, 159, 240, 287, 260, 306, 313)

Ferş: Döşeme, yayma; halı, taş ve sâire döşeme; yeryüzü, kır ve sahrâ mânâlarıdır. **Mine'l-ferş ile'l-Arş:** Yerden Arş'a kadar demek. Mecâzen, fakir iken tâlih yardım edip zengin oluvermek mânâsında da kullanılır.

Fetânet: Zihin açıklığı, zihnin yaratılıştan bir şeyi çabuk kavrama, iyi anlama hususundaki istidat ve kabiliyeti.

Feyz: Suyun taşıp akması; bolluk, çokluk, verimlilik, fazlalık, gürlük, çoğalma, ilerleme; ilim ve irfan mânâlarıdır. Tasavvufta: Sâlikin kalbine ve sair letâifine, mürşidi vâsıtasıyla Allâh'tan gelen nûr; Allah tarafından kalbine herhangi bir hususun verilmesi, mânevî tecellî.

Feyz-i İlâhî: Allâh'ın nûru, rahmet ve bereketi.

(G)

Gurûr: Aldanma. Tasavvufta: Kişinin, nefsinin arzularına ve bedeninin isteklerine uygun düşen şeyle tatmin olması, ötesini ve ilerisini düşünmemesidir. Daha geniş bilgi için bu husustaki makaleye bkz.

Gürûh: Kalabalık, topluluk, cemaat, bölük, takım. Kuru kalabalık, sevimsiz topluluk, sürü.

(H)

Hâdi-i ümem: Ümmete doğru yolu, kurtuluş yolunu gösteren. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) hakkında kullanılan bir tâbirdir.

Haram: İslâm hükümlerine göre yapılması, kullanılması, işlenmesi yasaklanmış, helâl olmayan şeylerdir.

Hâricîlik: İslâm tarihinde ilk defa merkezî idareye isyan eden ve kabîlecilik rûhunu yani bedevîliği tekrar hâkim kılmak

isteyen siyasî anlayıştır. Dinî bir kisveye bürünerek ortaya çıkması ve kendisini idareye sahip çıkan büyük kitleden ayırma hareketidir. Hz. Ali ile Hz. Muâviye (r.anhümâ) arasında meydana gelen Sıffın muhârebesi esnasında savaşı sona erdirmek için hakeme baş vurulması (tahkîm hâdisesi) esnâsında Hz. Ali taraftarı olduklarını iddiâ eden bir grubun hurûc hareketidir. Bu hareket, fırkanın nüvesini teşkil ettiğinden bu isimle anılmışlardır. Huruc hareketini yapanlar, Allâh'ın hükmüne uyulmadığını, tam aksine insanların hükmüne uyulduğunu; dolayısıyla tahkîmin küfür, bunu kabul edenlerin de kâfir olduklarını ileri sürerek ana kitleye karşı çıktılar. Daha açık bir ifadeyle, Hz. Osman ve Hz. Ali'yi bile, Allâh'ın indirdiği ile hükmetmedi, diyerek tekfir ettiler. Onlara göre, Cemel Vak'ası'na katılan Hz. Âişe, Hz. Talha ve Hz. Zübeyr; hakem hâdisesine katılan Amr b. Âs ve Ebû Mûsa el-Eş'arî (r.anhüm) ve hakeme rızâ gösteren herkes kâfirdir. Kısaca ifade etmek gerekirse, bu yapıyla Hâricîlik, dinî olmaktan ziyade siyasî bir fırkadır. En belirgin hususiyetleri ise, katı tutum ve davranışlarıdır ve ictimaî münasebetlerinde merhametsiz ve şiddet yanlışı olmaları... Tekfir mekanizmasını çok sık işletmeleri ve hemen herkesi kâfirlikle itham etmeleri... Kilise gibi aforozluk müessesesini kurmaları ve çok sıkça işletmeleridir. (Şehristânî, el-Milel ve'n-Nihal, Beyrut, 1975; M. Ebû Zehra, İtikadî Mezhepler, Terc. Fiğlalı, Eskicioğlu, İst. 1970; Bağdâdî, el-Fark Beyne'l-Fırak Terc. Fiğlalı, İst. 1979)

Hâtır (havâtır, hâtırat): İnsanın içine gelen hitab, iç âlemde duyulan ses, alınan mesaj. Bu hitab Allah'tan, melekten, şeytandan ve nefisten gelebilir. Allah'tan gelene hâtır-ı Hak, melekten gelene ilham, şeytandan gelene vesvese, nefisten gelene hevâcis ve hadîsü'n-nefs denir. Hak'tan ve meleklerden gelenler, dinin hükümlerine uygun olur. Şeytandan gelen günâha, nefisten gelen ise süflî-alçak ve bayağı arzulara dâvet eder. Meselâ bir kimse, evvela sadaka vermeyi düşünse, sonra da bundan vaz geçse ilki Rabbânî, ikincisi şeytânî kabul edilir.

Havâri: Yardımcı mânâsındır. Peygamberlerin tebliğlerini yaymada yardımcı olanlardan her biri. Cem‘îsi, “havâriyyûn”dur. Havâriiler, Îsâ aleyhisselâmın 12 kişiden ibâret olan yakın dostları, ona inananlar, Allah yolunda onun yardımcılarıdır. Kur‘ân-ı Kerim’de şöyle buyrulur: “Îsâ onlardaki inkârcılığı sezince, ‘Allah yolunda bana yardımcı olacaklar kimlerdir?’ dedi. Havâriiler, ‘Biz, Allah yolunun yardımcılarıyız; Allâh’a inandık, şâhit ol ki bizler Müslümanlarız’ cevabını verdiler.” (K.K. Âl-i İmrân sûresi, 3/52.)

Heybet: Saygıya dayanan korku demektir. Tasavvuf istilâhında ise, Cenâb-ı Hakk’a yakın olmanın meydana getirdiği endişe hissidir. Heybet, az veya çok kendinden geçme hâlini iktiza eder. Çünkü heyb, Allah Teâlâ’nın celâlî tecellîlerini kalbte müşâhede etmekten hâsıl olur. Bununla birlikte cemâlî tecellîler de heybet hissi meydana getirebilir. (İbn-i Arabî, Istilâhâtü’s-Sûfiyye, Kahire 1987)

Heyûlâ: İlk madde, bütün cisimlerin ilk maddesi olarak kabul edilen şey ve zihinde tasarlanan şey demektir. Tasavvufta: Kendisinde sûretlerin zuhûr ettiği şey; kendisinde herhangi bir sûret meydana gelen bâtın mânâsındır.

Hidâyet: Doğru yola girme, gâyeye vardiran yolu tutma, maksada götüren yolu gösterme.

Hilâfet: Peygamberimiz’e (s.a.v.) vekil olarak, bütün Müslümanlara önderlik etmek. Tasavvufta ise, Resûlullah Efendimiz’in zâhir ve bâtınına tam ve kâmil mânâda vâris olan, ümmeti irşâd etmeye salâhiyetli bulunan zât demektir.

(I)

Istilâh: Lûgatte ittifak mânâsındır. İlim lisânında, muayyen bir topluluğun, bir meslek erbâbının bir lafzı lugavî mânâsından çıkararak ittifakla başka bir mânâda kullanmalarıdır. Başka bir ifadeyle; ilim, fen ve sanat alanında herhangi bir mefhûmu (kavramı) ifade etmek maksadıyla kullanılan ve lûgatteki mânâsından farklı bir mânâ taşıyan

kelime, terkip ve tâbirdir. Bir kelimenin lûgavî mânasıyla ıstılâhî mânâsı arasında münâsebet bulunursa, bu ıstılâhî tâbire “menkul” denir; bulunmazsa “mürtecel” adı verilir. (Bilmen, Ömer Nasuhi, a.g.e., 1, 11)

(İ)

İbâre: Cümle, paragraf, bir metinden çıkarılan birkaç satır. “Bi ibârethâ”: Kendi ibâresinin aynıyle. “Dâll bi'l-ibâre”, usûl-i fıkıh yani İslâm hukuk usûlü tâbirlerindedir. Sözü, kullanılan mânâyâ uygunluk göstermesi veya o mânâyı da içine alması yahut bilerek ve isteyerek o mânâda kullanılması demektir. Başka bir ifadeyle; bir nass’ın zâhiri metni yani lafzı kastedilir. İbârenin delâleti de, bir lafzın kendi sîğası ve yapısından anlaşılın mânâsıdır. Bir nass’ın ibâresinden anlaşılın mânâ, o lafzın aslî mânâsı olabileceği gibi tâli, yani ikinci derece mânâsı da olabilir. Usûl âlimleri buna, sözü sevk edilîş gâyesi de derler. Lafzın mânâyâ delâleti itibariyle “ibârenin delâleti”, en kuvvetli delâlet şeklidir. Bundan sonra ise işâret, delâlet ve iktizâ yoluyla mânâyâ delâlet usûlleri gelmektedir.

İcâzet: İzin vermek, müsâade etmek, ruhsat vermek.

İcâzetnâme: İcâzet vesîkası, şehâdetnâme, eskiden medrese mezunlarına verilen belge. Daha fazla bilgi için “icâzet”le ilgili maddeye bkz.

İfâde: Anlatma, anlatış.

İfâza: Feyizlendirme, bereketlendirme, kabı taşacak derecede doldurma, taşıp yayılma, dağılma.

İfrad: Aşırı gitme, pek ileri varma. Tefrîd’in zddi. Normaline yani orta yola da i’tidâl denir.

İfsâd: Fesâda uğratma, bozma.

İkâb: Ezâ, cefâ, eziyet, cezâ, azab, âhîret azâbı. “Serîu’l-ikâb”, cezâlandırması sür’atli olan; “Şedîdü’l-ikâb”, cezâsı şiddetli olan demektir. Allah Teâlâ’nın Güzel İsimleri’ndendir.

İkmâl: Kemâle erdirmе, tamamlama, bitirme, eksikliğini doldurma.

İktibas: Ödünç alma; bir kelimeyi, bir cümleyi veya bunların mânâlarını olduğu gibi alma, aktarma.

İlâhî: Arapça nidâ olarak, Rabb’im! Allâh’ım! demektir. “Ey Allâh’ım!” mânâsıyla birçok metinde geçer. Sıfat olarak, Allâh’a nisbet etme, Allâh’a ait olma mânâsında terkiplerde (tamlamalarda) geçer. Meselâ: **İlâhî adâlet** (Allâh’ın adâleti), **İlâhî hikmet** (Allâh’ın hikmeti) gibi. İsim olarak da Allâh’a hamd ve senâ, onu övmek ve duâ etmek için yazılan ve daha çok “**İlâhî**” sözüyle başlayıp tekkelerde, câmilerde okunan beyitlere verilen isimdir. “**İlâhiyât**”, dinî ilimler demektir. Ayrıca felsefenin ilâhî mevzûlardan bahseden kısmına da **İlâhiyat** veya Batı terminolojisi ile **teoloji** denilir. Türkçe’imizde, **hayret** ve **şaşma** ifadesi olarak kullanılır ve kendinden sonra hitâp edilen bir **isim** bulunur. Meselâ: **İlâhi Ahmed Bey! İlâhi çocuk!** gibi.

İlhad: İslâm inancından dönme, Allâh’ın varlığına ve birliğine inanmayı, Hak yoldan çıkma. Dinden çıkarak inkârcı olanlara “mülhid” adı verilir. İnanç bozukluğuna uğramış demektir.

İlham: Bildirmek, haber vermek. Kelâm ilminde, belli bilgi vâsıtalarına başvurmadan insanın kalbine Allah tarafından indirilen mânâ diye târif edilir. Ehl-i Sünnet inancına göre ilham, bilgi edinme yollarından biri olarak kabul edilmiştir. Tasavvuf lisânında ise, feyz yoluyla kalbe gelen mânâ; kalbte meydana gelen, delilsiz olarak anlaşılan ve insanı amel etmeye götüren ilim. İlhamın kaynağı ya Allah Teâlâ veya melektir.

İltihak: Katılma, karışma.

Înâbe: Dönmek, pişman olmak demektir. Tasavvufta: a) Tevbe etme, işlenen günahlardan pişmanlık duyup Allâh'a dönme. Allâh'a gönül verme, halktan Hakk'a kaçma. b) Tevbe, görünür günahlardan; inâbe, insanın içindeki kusurlardan vaz geçip Allâh'a dönmesidir. Binaenaleyh inâbe tevbenin ileri ve daha mükemmel bir derecesidir. Bir başka ifadeyle inâbe, her türlü maddî ve mânevî engellerden yüz çevirip Allâh'a yönelmektir. c) İnâbe; el alma, bir şeyhe bağlanmadır. Münîb de, inâbe eden demektir.

İnkıyat: Boyun eğme, kendini teslim etme.

İstidat: Bir şeyin kabûlüne, kazanılmasına olan tabiî meyil, kabiliyet, akıllılık, anlayışlılık.

İstidlâl: Bir delile dayanarak bir şeyden bir netice çıkarma, delil ile anlama.

İstidlâlî ilimler: Delile dayanan bilgiler.

İstifâde: Faydalanma, kazanma, fayda bulma, bir şey öğrenme, bilgisini genişletme.

İstifâza: Feyizlenme, feyz alma, feyz bulma.

İstimdâd: İmdat istemek, medet ummak, âcil yardım talebinde bulunmak demektir. Tasavvuf lisânında ise istimdâd, tarîkat ehlinin müşidlerinden veya başka velîlerin ruhâniyetlerinden –bunlar ister hayatta olsun, ister vefat etmiş bulunsunlar– yardım istemeleridir. Meselâ, “Meded yâ Hazret-i Üstâz kuddise sırruh!”, “Meded yâ Seyyid Abdülkadir Geylânî bi-iznillâh” demeleri gibi. Kezâ, “Meded yâ Rabbe'l-Aalemîn!”, “Meded yâ Resûlellah!” gibi, Allah Teâlâ'dan ve Peygamber (s.a.v.) Efendimizden yardım istemeye de istimdâd denilir.

İstinbât: Lûgatte yerden veya kuyudan su çıkarmak, gizli ve örtülü olan bir şeyi ortaya çıkarmak mânâsına gelen “nebt” masdarından meydana gelmiştir. İslâmî ilimler ıstılâhında

istinbat, halledilmesi istenen bir mesele karşısında mevcut esaslar ve bilgileri araştırıp mukayese ederek, yeni bir ilim ortaya konulması demektir. Yani istinbat, bir hüküm çıkarma usûlüdür.

İş‘âr: Yazı ile bildirme, haber verme.

İşâre (işâret): Lûgatte bir şeyi kaş, göz, el, parmak ve baş ile gösterme; iz alâmet, nişan; doğrudan doğruya değil de, hatırlatmak nev’inden verilen emir mânâlarıdır. İslâm hukuk usûlüne göre “dâll bi’l-işâre” yani nass’ın işâreti, lafzın ibâresinin dışında delâlet ettiği mânâdır. Nass’ın işâreti, ibârenin neticesi olarak meydana gelir. Meselâ Kur’ân-ı Kerim’de müdâyene (ödünç alıp verme) âyeti olarak bilinen Bakara sûresi 282’nci âyetinin ibâresiyle, yazılacak olan şeyin dosdoğru ve yazdıranın irâdesine uygun olarak yazdırılması emir buyurulmuştur. İşâreti ile de yazılan şeylerin, yazdırın açısından yazılı bir delil olacağı ve yazılı evraktaki hususların inkârının mümkün olmayacağı belirtilmektedir.

İtâat: Uyuma, dinleme, alınan emre göre hareket etme, boyun eğme. İslâmî ilimler ıstılâhında ise, dinin emrettiklerini yerine getirip, yasaklarından kaçınmaktır.

İtikat: İnanma, kalb ile doğrulama, iman. Kelâm ilminde, zihnin kesinlikle verdiği hüküm hakkında kullanılan bir tâbir. İnanç esasları mânâsına da gelmektedir. Bir din ve mezhebin, ameller dışındaki esaslarını oluşturan inanç sistemi demektir.

İttiba‘: Tâbi olma, uyuma, ardı sıra gitme.

İtmâm: Tamamlama, bitirme, tamam etme.

İtmi’nân: Emîn olma, birine inanma, güvenme, kat‘î olarak bilme. “İtmi’nâna ermek”, istikrar ve sükûn bulmak.

(K)

Kabz u Bast: Tutukluk ve açılmak mânâlarıdır. Tasavvufta, heybet ve üns mertebelerinin altında iki mânêvî

hâldir. Bast (açıklık) hâlinde bulunan sâlikten, edebe aykırı bir söz ve hareketin meydana çıkmasından dolayı, bunun mânevî cezası olmak üzere kalbe gelen sıkıntı hâline kabz denir. Bir başka ifadeyle kabz hâli, mânevî tıkanıklıktır, feyz alamama keyfiyetidir. Bu vaziyetin, on güne kadar sürmesi normaldir; havanın, bazan açıp bazan yağması gibi düşünülebilir. Zira toprağın, suya olduğu kadar güneşe de ihtiyacı vardır. Fakat on günü geçecek olursa, sâlik, tevbe-istiğfar ve tesbih namazlarıyla bu durumu aşmaya gayret etmelidir. (İmâm-ı Rabbîni, Mektûbat; Kâşânî, Abdurrezzak, İstîlâhâtü's-Sûfiyye, Kahire 1981; Kuşeyrî, Abdülkerim bin Havâzin, er-Risâle, Kahire 1966, 33)

Kelâm: Lûgatte söz, söyleyiş, nutuk mânâlarına gelen kelâm, İslâmî ilimler ıstılahında, Allâh'ın zâtından, sıfatlarından ve fiillerinden, peygamberlikle ilgili meselelerden, başlangıç ve sonuç itibariyle varlıkların durumundan İslâmî ölçüler içerisinde bahseden bir ilim dalıdır. Bu ilmin gâyesi; deliller getirip akîdeyi isbat ederek şüpheleri ortadan kaldırmak, inatçıları susturmak, îmânı yakîn derecesine vardırıarak insana dünya ve âhiret saâdeti kazandırmaktır. Kaynak ve dayanak, sâha ve sağlamlık yönünden felsefeden daha üstün olan bir ilimdir. Zira kelâm ilmindeki bilginin kaynağı, vahiy ve akıldır. Felsefede ise kaynak, sadece akıldır. Kelâm sâha olarak fizik ve metafizik âlemleri, felsefe ise yalnız fizik âlemi içine alır, akli aşan şeylere uzanamaz. Kelâmda akıl, vahyin kontrol ve terbiyesi altında bulunan akıldır. Kelâm âlimlerine “mütakellimîn” denilir.

Keşif: Gizli bir şeyi bulma, açığa çıkarma, sezme, tahmin etme mânâlarıdır. Tasavvufta ise kalb gözüyle görmek, Allah tarafından gelen ilhamla idrâk etmek, his ve akılla kavranamayan şeyleri gönül gözüyle görüp kavramak, müşâhede etmektir. Bir sırrın veya hâlin Allah tarafından, kulun kalbine açılması veya gösterilmesi sonucu ortaya çıkan bu ilme, keşif veya mükâşefe denir.

Kibir: Büyüklük, kendini büyük görme, başkalarını küçük görme, alçak gönüllü olmama hâlidir. Daha geniş bilgi için kibirle alâkalı yazılara bkz.

Kurb (kurbiyet): Yakınlık, yakın olmak, yakınlık kazanmak demektir. Tasavvufta: Allâh'ın ibâdet ve tâatine, tevfiik ve inâyetine yakın olmaktır. Kul ile Allah arasındaki yakınlık, zaman ve mesafe itibariyle değildir. O, kuluna rahmetiyle, inâyetiyle, rızâsiyle, lûtfuyla ve ihsânıyla yakındır. “Kurb-i ferâiz”; farz ibâdetleri işlemenin kula sağladığı Allâh'a yakın olma hâli... Yine “kurb-i ferâiz” kulun, kendisi de dahil her şeyden fâni olması, Hak'tan başkasının şuurunda olmaması hâlidir. “Kurb-i nevâfil” ise, kuldun beşerî sıfatların gidip, yerine İlâhî vasıfların gelmesi, İlâhî ahlâkla ahlâklanmasıdır. Allah Teâlâ, kendisine yakın olan kulunun gören gözü, işiten kulağı, duyan kalbi ve tutan eli olur. Dileğini kabul eder, onu korur.

Küh: Bir şeyin aslı, hakikati, temeli; kök, dip, esas, öz.

(L)

Lahza: Göz ucu ile bakış, göz ucu ile bakıncaya kadar geçen zaman.

Letâif: Lâtife'nin cem'i (çoğulu). Lâtife kelime olarak güldürecek güzel ve ince mânâ taşıyan sözler, edep sınırlarını aşmayan ince şaka ve hoş edâ demektir. Tasavvuf lisânında ise lâtife; son derece ince bir mânâ ihtiva eden, anlaşılabilir fakat sözle ifade edilemeyen işârettir. Tadılarak öğrenilen bilgiler de denilebilir. “Letâif-i hamse”, beş latife demektir. Nakşibendî tarikatine göre insanın âlem-i emre bağı olan beş latifesi vardır. Bunlar sırasıyla kalb, rûh, sır, hafî, ahfâ'dır. Bu beş lâtifede, kalbten başlayarak ahfâya doğru gidildikçe şeref ve letâfet artar. Tasfiye de kalbte başlar ve yukarıdaki sıraya göre devam eder.

Levâzım: Lâzım olan, gerekli şeyler; yaşamak, geçinmek, yolculuk için lüzumlu olan nesnelere; askerın yiyecek, giyecek, yakacak ve savaş eşyası ve bu işlerle uğraşan daire.

(M)

Mâhiyet: Bir şeyin aslı, esası, iç yüzü.

Mahlûkat: Yaratılmış şeyler, canlılar, yaratıklar.

Ma‘hûd (mâhut): Bilinen, sözleşilen, sözü geçen demektir. “Ma‘hûde” de, kötü bilinen kadın mânâsındadır.

Mahv: Silmek, yok etmek demektir. **Mahviyet** de, kendini bir hiç olarak görmektir. Tasavvufta: Bir şeyin izi kalmayacak şekilde ortadan kalkması; sâlikin, “ben”liğinden sıyrılıp tam bir alçak gönüllülük hâlinde olmasıdır.

Maksad (maksûd): kasdolunan, istenilen şey, gâye, hedef.

Maslahat: İş, emir, husus, madde, keyfiyet; ehemmiyetli iş, barış, dirlik düzenlik.

Matlûb: Maksad, yâr, sevgili. Tasavvufta matlûb, Allah’dır. Onun içindir ki Nakşî büyükleri, “İlâhî ente maksûdî ve rızâke matlûbî: Allâh’ım! Maksûdum sen, matlûbum rızândır” demişlerdir. Süleyman Çelebi merhûm da Mevlid’inde bu hususu şöyle dile getirmiştir: (Hak Teâlâ Resûlü’ne) *Dedi ki matlûb u maksûdun benim / Sevdiğin cân ile ma‘bûdun benim.*

Mazhar: Bir şeyin zuhûr ve sudûr ettiği yer. Tasavvufta: Allâh’ın nûrunun, isim ve sıfatlarının zuhûr ve tecellî mahalli. İnsan, İlâhî vasıfların en mükemmel mazharıdır.

Mefsedet: Maslahat’ın zıddı olan bu kavram, zararlı olan şeyleri alıp faydalı olan şeyleri terk etmek mânâsına gelir. Târiften anlaşılacağı üzere mefsedetler, Allâh’ın haram kıldığı, bir başka ifadeyle yasakladığı şeylerdir. Mefsedetler iki kısma ayrılır: a) Allah Teâlâ’nın yaklaşılmasını ve yapılmasını

yasakladığı şeyler. b) Yapılmasına râzi olmadığı (hoşlanmadığı) şeyler.

Mekruh: Sevilmeyen, çirkin, hoş görülme-yen şey demektir. İslâmî ilimler ıstılâhında (terminolojisinde); yapılması hoş görülme-yen hâl, işlenmesi istenmeyen ve terki iyi görülen şeyler. Hanefîler'e göre, kat'î delil ile yapılmaması istenilen şey haram, zannî delil ile yapılmaması istenilen şey ise mekruhtur. Ayrıca mekrûh; tahrîmen ve tenzîhen mekruh olmak üzere iki kısma ayrılmıştır. Zannî delil ile yapılmaması kesin olarak istenilen şeye tahrîmen (harama yakın) mekruh denilir ki, bu vâcibin zıddıdır. Bunu terk edene sevab, işleyene cezâ vardır. Mendûbun zıddı olan tenzîhen mekruh ise, Şâri' (hükmü koyan) tarafından yapılmaması kesin olmayarak istenilen şeydir. Tenzihî mekruhlar, yapılması hoş görülme-yen, terk edildiğinde ise sevaba sebep olan şeylerdir. Meselâ, abdest alırken sağ elle sümkürmek tenzîhen mekruh; ikinci namazını, özürsüz olarak güneş batarken kılmak da tahrîmen mekruhtur. Mekruh, İslâm'da her mükellefîn yapmak veya yapmamakla sorumlu tutulduğu işlerden (ef'âl-i mükellefîn'den) biridir.

Me'mûrun bih: Dinde yapılması emredilen hususlardır. Bunun zıddı, yani yapılmaması istenilen şeylere ise, "menhiyyün anh" denilir.

Menzil: Yollardaki konak yeri, ev, bir günlük yol, mesafe mânâlarıdır. Tasavvufta: Makam, konak, durak, mertebe; seyr u sülûk esnasında varılan ve geçilen konaklama yerleri.

Merci': Rücu' edilecek, dönülecek yer; müracaat olunacak, başvurulacak makam veya kimse.

Meşâyih: Şeyh kelimesinin cem'îsidir ve şeyhler demektir. Geniş bilgi için şeyh maddesine bkz.

Meşru': Şer'an câiz olan, şer'îatin izin verdiği; şer'iate, kanuna uygun. "Gayr-i meşru'" ve "nâ-meşru'" da, şer'iate, kanunca yasak edilen, şer'iate-kanuna uymayan demektir.

Muhâcir: Bir memleketten kalkıp başka bir memlekete yerleşen, göç eden demektir. İslâmî ilimlerde ise, Peygamberimiz'in (s.a.v.) emriyle Mekke'den Medîne'ye hicret eden sahâbe hakkında kullanılan bir tâbirdir. Hicret edenlerin hepsine birden "muhâcirîn", onlara yardım eden Müslümanlara da "ensâr" denilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de hem muhâcirlerden, hem de ensârdan övgüyle bahsedilmekte ve yerlerinin cennet olduğu bildirilmektedir. Geniş bilgi için "Hicret nedir, muhâcir kime denir?" başlıklı makaleye bkz.

Muhammediyyü'l-meşreb: Fıtratı, istidat ve kabiliyeti itibariyle Resûlüllah Efendimiz'e benzeyen, zâhirî ve bâtinî cihetten onun meşrebinde bulunan yüksek tabiatlı kimse.

Muhib: Âşık, seven. Tasavvufta tarîkate yeni giren müride muhib denilir. Muhibbin derecesi yükselince derviş olur. Tarîkate ve tasavvufa ilgi duyduğu ve sıcak baktığı halde henüz şeyhe bağlanmamış kimselere de son zamanlarda muhib (sempatizan tâlib) denilmiştir.

Mûsil: Eriştiren, vardıran, erdiren demektir. Tasavvufta: Gâib olana (Hakk'a) erdiren, kavuşturan demektir.

Mu'teriz: İtiraz eden, karşı gelen.

Mücâhede: Mücâdele etmek, savaşmak. Tasavvufta: Şeriatçe istenilen fakat nefse zor gelen şeyleri nefs-i emmâreye yükleyerek onunla mücâdele etmek... Nefsi ezmek, onu tesirsiz hâle getirmektir. Mücâhedenin üç gâyesi vardır: a) takvâ sahibi olmak için yapılır. Bu mücâhede, şeriatin emirlerine tam olarak riâyet etmek ve kalbi temiz tutmak için nefsi disiplin altına alma esasına dayanır. Buna "vera'" da denir. b) İstikamet üzere olmak ve itidâl yolunda yürümek için yapılır. c) Keşif ve ilham sahibi olmak için yapılır. Ancak bu maksatla mücâhede yapmak teşvik edilmemiş, makbul de görülmemiştir.

Mücâvir: Komşu, ma‘bed veya bir tekke yakınlarına çekilip oturan; yurdunu ve diyârını terk ederek zamanını Haremeyn-i Şerîfeyn’de ibâdetle geçiren.

Mükâşefe: Keşif hâli, kalb gözünün açılması, gayb âleminin görülmesini sağlayan hâl. Mükâşefe, sûfinin akıl ve his organlarıyla elde edemediği gayba ve ulûhiyete dair mahrem ve sır kabilinden bilgiler verir. İmam Gazalî (rh.) dinî ilimleri ikiye ayırır: a) muâmele ilmi. b) Mükâşefe ilmi. Muâmelenin gâyesi, insan davranışlarını (amelî, ahlâkî ve ibâdet yönleriyle) açıklamak; mükâşefenin gâyesi, ilim (irfan ve ma‘rifet) edinmektir.

Mükerrem: Muhterem, aziz, saygıdeğer, sayılan; hürmet ve tâzime erişmiş.

Mülâhaza: Dikkatle bakma, iyice düşünme.

Mülhid: İslâm dininden ayrılan, Allâh’a ve dine inanmayan, dinsiz, imansız. Kelâm ilminde ise doğru yoldan, İslâm’dan çıkanlar; Müslüman olduklarını iddia ettikleri halde, aslında İslâm dışı olan Bâtıniyye’nin Horasan yöresindeki adı.

Mümkinât: Olabilir, olabilen mânâsına gelen “mümkün” kelimesinin cem‘îsidir. Kelâm ilminde, var olması veya yok olması düşünülebilen; var olması da, yok olması da mecbûri-zarûri olmayan, her iki şıkkı da câiz olandır. “Mümkinü’l-vücûd”, varlığı mümkün olan demektir.

Münezzeh: Tenzih edilmiş, temiz, arı; uzak.

Münkir: İnkâr eden, kabul etmeyen, inkârcı.

Müntesib: İntisab eden, giren; alâkası, ilgisi, bağı olan.

Mürekkeb: Terkib edilmiş, iki veya daha çok şeylerin karışmasından meydana gelen. Uyd. bileşik. “Cehl-i mürekkeb”, bilmediğini bile bilmemek suretiyle olan cahillik.

Mürîd: İrâde ve taleb eden, isteyen, arzu eden. Tasavvufta: a) İrâdesi olmayan, irâdesinden tecrîd edilen, irâdesini

kullanmayan. b) Tarîkate giren ve şeyhe bağlanan, derviş. Efendisi olan müşşidinin kulu. Cenâze, onu yıkayan kişinin önünde nasıl irâdesiz ise mürid de şeyhinin önünde o şekilde irâdesizdir. Bir kör, kendisini yeden kişiyi uçurumun kenarında nasıl tâkib ederse, mürid de her hususta şeyhini öyle tâkib eder. Mürid, kendi şahsî irâdesini şeyhinin irâdesinde yok etmiştir. Onun için irâdesizdir. c) Şeyhinin emir ve irâdesini yerine getiren bir âlet mesabesindedir. d) Mürid, kendisi için Hakk'ın irâde ettiğinden başka bir şey istemeyen, Hakk'ın irâdesi önünde ve karşısında kendi irâdesini hiçe sayan kişidir.

Müsellem: Teslim edilmiş, verilmiş; su götürmez, doğruluğu ve gerçekliği herkesçe kabul edilmiş olan.

Müstehab: Sevilen, beğenilen, makbûl olan, râğbet gören. Fıkıh lisânında; farz ve vâcib dışında kalan sevablı iş. Sevgili Peygamberimiz'in bazan yaptığı, bazan da terk ettiği ve ondan sonra gelen neslin seçkinlerinin severek yapıp, yapılmasını da teşvik ettikleri amellerdir. Müstehab, işlendiğinde sevab kazandıran, işlenmediğinde ise günah getirmeyen ibâdetlerdir. Sünnet-i gayr-i müekkede hükmünü taşıyan bu sünnetlere, fıkıh kitaplarında mendub, tatavvu', nâfile, fazilet ve edeb de denilmiştir.

Müşâhede: Görme, perdenin açılması, temâşâ ve seyretme. Tasavvufta: Hakk'ın gönüllerde hazır olmasıdır. Müşâhedenin doğru ve sıhhatli olması için, şâhidin meşhûdla yani temâşâ edenin temâşâ edilenle kâim ve onda fâni olması şarttır. Hz. Cüneyd (k.s.) bu hâli, "Sâlikin kendisini kaybedip Hakk'ı bulmasıdır" diye târif eder.

Müşerref: Şereflendirilmiş, kendisine şeref verilmiş, şerefli.

Müştebeh: Karışık, zor. Fıkıhta, haramla helâl arasında kalan, durumu şüpheli olan hususlar.

Müttakî: İttikâ eden, sakıman, çekinen. Allah'tan korkan, her türlü haram ve şüpheli şeyleri terk eden. Takvâ sahibi.

Müvezzî: Tevzi' ve taksim eden, dağıtan; postacı, mektup-telgraf gibi şeyleri adreslerine dağıtan; gazeteci, evlere gazete dağıtan kimse.

Müyesser: Kolayı bulunup yapılan, kolay gelen, kolaylıkla olan.

(N)

Nass: Cem'îsi nusûs'tur. Lûgatte haber, delil, açık hüküm mânâlarına gelir. İslâm hukuk lisânında nass, Kur'ân-ı Kerim'de veya hadîs-i şeriflerde bir mesele hakkındaki açıklık ve bunu gösteren sözler demektir. Bir mesele hakkında, âyetlerden ve hadislerden deliller belirtmek maksadıyla bu tâbir kullanılır. Herhangi bir hükmün nasslara dayandığını söylemek, onun âyetlerde ve hadislerde bulunduğunu ifade etmektir.

Nefyetmek: Sürgün etmek, sürmek, uzaklaştırmak, ortadan kaldırmak.

Nisbet: Bağ, ilgi-alâka. Tasavvufta: Şeyhle müridi arasındaki mânevî bağa nisbet, nisbeti kuran tâlibe mensûb ve müntesib denir. Tarîkat ehli arasında nisbet, neseb gibidir. Bu yüzden şeyh müride evlâdı, mürid şeyhine babası gözü ile bakar.

Nübüvvet: Peygamberlik demektir. Tasavvufta: Allah'tan gelen tebliğ, Hak'tan inen emir, meleğin getirdiği İlâhî ilimdir. Nübüvveti iki kısımda inceleyebiliriz: 1) Umûmi nübüvvet: Bu kesintisizdir. Fakat bu nübüvvette teşri' yani yeni hükümler getirilmesi, yeni kanunlar konulması bahis mevzuu olamaz. Buna nübüvvet-i bâtına, nübüvvet-i mutlaka, nübüvvet-i vâris, verâset-i nebeviye, nübüvvet-i velî, nübüvvet-i sâriye gibi isimler de verilir. 2) Hususi nübüvvet: Bu nübüvvet Sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v.) ile son

bulmuş ve kapısı kapanmıştır. Bu nübüvvet nebî ve resûllere mahsustur. Bununla yeni bir şerâatin getirilmesi bahis mevzuudur. İbn-i Arabî (k.s.) buna nübüvvet-i teşri‘, nübüvvet-i teklîf, nübüvvet-i mukayyede, nübüvvet-i mükemmile, nübüvvet-i zâhiriye gibi isimler verir. Hatta buna nübüvvet-i şemsiye, öncesine de nübüvvet-i kameriye de denir. Çünkü nasıl ay, ışığı güneşten alıyorsa, aynen onun gibi umûmî nübüvvet de nûrunu hususî nübüvvetten alır, kaynağı odur. Resûlullah Efendimiz’in sahib olduğu ma‘rifet, ilim fazilet ve kemâl onun vârisleri olan velîlerde de gelişerek ve yayılarak devam eder. Onun, aralıksız ve kesintisiz olarak vârislerinde devam eden nübüvvetine umûmî nübüvvet denilmektedir. Bu nübüvvet, hiçbir zaman ana hatlarıyla kendisinin aslı olan hususî nübüvveteye zıt ve aykırı olamaz.

Nücebâ: Necib kelimesinin cem‘isidir. Lûgatte seçkinler, soylular mânâsınadır. Tasavvufta ise “kırklar”a verilen isimdir. Kâşânî’ye göre bunlar, halkla ilgili hususları düzeltir, onların yüklerini taşır, sıkıntılarını giderir; sadece halkın hukûku mevzuunda faâliyet gösterirler. Son derece şefkatli ve yaratılıştan merhametli olduklarından, taşıyamadıkları yükler hususunda halka yardımcı olurlar.

(R)

Râbita-i muhabbet: Müridin, tam ve kâmil bir muhabbetle şeyhinin sûretini zihninde canlandırıp, kalbini onun kalb-i şerifine bağlayarak feyz-i İlâhî’den istifâza etmesidir.

Râcîh: Diğerinden evvel, üstün, önce. Fıkıh lisânında; bürhan ve delillerin tercihinde, delili önce ve makbûl olan taraf.

Rükün: Bir şeyin en sağlam ve en kuvvetli tarafı; temel direği, sütun. Mecâzen, bir topluluğun en önemli ve en kuvvetli fertlerinden her biri mânâsında da kullanılır. İslâm hukukunda; sözleşme gibi hukuki bir işin, bir ibâdetin tamam olması için yerine getirilmesi gereken şartların her biri

demektir. Cem'îsi erkân gelir. “**Erkân-ı sitte-i râh-ı irfân**”, irfan ve ma'rifet yolunun altı esası demektir. Tasavvufta bunlar; **killet-i taâm, killet-i menâm, killet-i kelâm, zikir-i müdâm, uzlet-i enâm ve tefekkür-i tâmm** olarak tesbit edilmiştir. Killet-i taâm, hayatı devam ettirecek kadar yemekle yetinmek; killet-i menâm, gecenin çoğunu uyku ile değil, ibâdetle geçirmek; killet-i kelâm, az konuşmak hatta mecbur kalmadıkça konuşmamak, susmayı-dinlemeyi tercih etmek; zikir-i müdâm, Allah'tan gâfil olmamak, dâima Allâh'ı zikretmek, diğer bir ifadeyle kalbî zikir erbâbı olmak; uzlet-i enâm, yalnızlığa-halvete-inzivâyâ çekilmek; (Nakşîlerde tercih edilen uzlet değil sohbetdir, yani halk içinde Hak ile beraber olmaktır.) tefekkür-i tâmm, tam ve derin bir tefekkür üzere olmak ki, bu da ancak râbıtayla mümkündür. Bu rükünler, hadîs-i şeriflere dayanan esaslardır.

Rüşd: Doğru yolda gitme, doğru yolu bulma; doğru düşünme, iyi ile kötüyü, hayırla şerri birbirinden ayırt etme kabiliyetine sahip, akıllı ve temyiz sahibi olma; bülüğ yani ergenliğe erme mânâlarına gelmektedir. Dinî ilimler ıstılâhında ise, dinde doğruluk ve mal idaresi hususunda ehil olma; tam ehil sayılabilmek için gerekli fikrî olgunluk derecesine ulaşmış olma mânâsında kullanılan bir tâbirdir. Rüşd bu bakımdan, aklî ve rûhî olgunluk demektir.

(S)

Saâid: Saâdete eren, Allâh'ın rızâsına ve âhîret mutluluğuna kavuşan. Kelâm ilmine göre saâid, hayra, ebedî kurtuluşa ermek için Allâh'ın insana yardım etmesidir. Bu mânâda saâidin zıddı **şakîdir**. İslâm'da saâdet, hem dünya hayatını, hem de âhîret hayatını kaplayan mübârek bir mutluluk anlayışıdır. Yalnız dünya hayatını ve buna dair şeyleri isteyen kimseler, âhîret saâdetinden mahrum olurlar. Cenâb-ı Hak, böylelerinden mü'minlerin yüz çevirmelerini emretmektedir (K.K. Necm s. 53/29). Bu tipler dünya hayatıyla sevinirler, oysa âhîretin yanında dünya hayatı sadece bir geçimden ibarettir. O bakımdan

mü'minler, Allah'tan sadece dünya saâdeti değil, saâdet-i dâreyn yani iki cihan saâdeti isterler. Tasavvufta saâdet; Rabbânî feyzlere ve İlâhî tevfiğe nâil olup dünya ve âhirette yüksek mânevî makamlara ermek ve bütün bunların ötesinde Cemâl-i İlâhî'yi görmek demektir. Ebû Osman Nisâbü'rî (k.s.), “Allâh'a itâat etmek fakat reddedilmekten de korkmak **saâdet** alâmeti; Allâh'a âsi olmak ve onun nezdinde makbul olmayı ummak **şakîlik** (bedbahtlık) alâmetidir” demiştir.

Sâlik: Bir yola giren, bir yolu tâkib eden, yolcu mânâlarıdır. Tasavvufta: Bir tarîkate girip hidâyet yolunu tâkib eden, mürid, Allâh'a vâsıl olmak (ulaşmak) gâyesiyle tasavvuf yolunda yürüyen kişi demektir.

Saneverî: Kozalak şeklinde, koni biçiminde olan.

Sârî: Bulaşan, bulaşıcı.

Sebat: Yerinde durma, kıyıdamama; sözünden, kararından vaz geçmeme. “Bî-sebat” ise, sebatsız demektir.

Selbî sıfatlar: Selb kaldırma, giderme gibi mânâlara gelir. Allah Teâlâ'nın sıfatları ikiye ayrılır: **a) Zâtî sıfatlar.** Yani Allâh'ın zâtına mahsus sıfatlardır ki, bunlara **selbî** veya **tenzîhî** sıfatlar da denir. Selbî sıfatlar; zâtî sıfatların zıddı olan, Allah Teâlâ'da bulunmayan, ona yakışmayan hususiyetler ifade eden sıfatlardır. **b) Sübûtî sıfatlar** ki, bunlar Cenâb-ı Hakk'ın kâinatla alâkalı olan sıfatlarıdır. Bütün ilmihâl kitaplarında sırasıyla anlatılmıştır.

Sîre (sîret): Gidiş, ahlâk, tavır; bir kimsenin hayat tarzı, hâl ve hareketleri, maddî ve mânevî portresi. İslâmî ilimler ıstılâhında, Sevgili Peygamberimiz'in doğumundan vefâtına kadar hayatının bütün safhalarını, bütün evsâfını, faâliyetlerini, mücâdelelerini, tebliğ, telkin, tâlim ve terbiye usûllerini mevzû edinen eserler hakkında kullanılan bir tâbirdir. Bu sâhada yazılan kitaplar için de, bu kelimenin cem'îsi olan “siyer” tâbiri kullanılmıştır.

Sübût: Sâbit olma, gerçekleşme, meydana çıkma.

Sülûk: Yola girmek, Hakk'a giden yolu tutmak. "Seyr u sülûk", Sâlikin Hakk'a giden yolda yürümesi, seyr, seyahati.

Sülûk tarîkı: Seyr u sülûk yolu demektir. Seyr u sülûk ise, mürîdin Hakk'a ermek için bir rehberin öncülüğünde ve kontrolünde çıkılan rûhî ve mânevî yolculuğun adıdır. Sâlik denilen mânevî yolcu, nefsindeki kötü huylardan arındığı ve iyi huylar edindiği ölçüde bu yolculukta mesafe alır. Seyr u sülûkün gâyesi, sâlikin nefsânî arzu ve isteklerini yok edip tam mânâsıyla kendisini İlâhî irâdenin hâkimiyeti altına sokması, bu sûretle diğer insanlara rehberlik yapmasına imkân veren kâmil insan mertebesine yükselmesidir... Binaenaleyh bir mürîdin seyr u sülûkünü tamamlaması, bu ehliyeti kazanması mânâsına gelir.

Sûfiyye: Tasavvufçular, velîler, Allah dostları.

Sünnet: Fıkıhta farzların dışında, Peygamberimiz'in (s.a.v.) yapmayı âdet edindiği ibâdetler mânâsında kullanılır. Yine fıkıhta, ister ibâdet, ister muâmelat mevzûlarıyla ilgili olsun, mendub sayılan bütün davranışlar hakkında da sünnet tâbiri kullanılmıştır. Usûl-i fıkıhta sünnet, Resûllûlah Efendimiz'in, Kur'an dışında, Müslümanlara örnek olan mübârek söz, fiil ve kabulleri-takrirleri demektir. Daha geniş bilgi için, sünnetle ilgili kısma bkz.

(Ş)

Şeyh: Cem'îsi meşâyih, şüyûh, eşyâh olarak gelir. Mânâsı: Yaşlı, ihtiyar, pîr, bey, önder, kabîle başkanı demektir. Tasavvufta: a) Hak dostu, nefsinde fâni Hak'ta bâki velî. b) Tâliblere rehberlik etmek ve onları irşâd etmek ehliyetine ve liyâkatine sahip olan insan-ı kâmil, kılavuz, delil, mürşid. Şeyh, hem kâmil hem mükemmildir, yani başkalarını da kemâle erdiren kişidir. Üç türlü şeyh vardır: 1) Şeyh-i ta'lim: Öğretmen, hoca, tasavvufî mevzûlarda bilgi verip

çevresindekileri aydınlatan sûfi. 2) Şeyh-i sohbet; herkesin sohbetine katıldığı, sözlerini dinlediği hâl ve hareketlerini örnek aldığı sûfi. Şeyh-i ta'lim, sadece bilgi verir; şeyh-i sohbet hem bilgi verir, hem de hâliyle çevresindekilere tesir eder, onlara örnek olur. 3) Şeyh-i tarikat, şeyh-i terbiye, şeyh-i irşâd, şeyh-i taslîk. Bu sıfatlarla anılan şeyh, mürid ve müntesiblerini, bir annenin bebeğini terbiye etmesi ve yetiştirmesi gibi terbiye edip yetiştiren şeyhtir. Tarikat şeyhleri böyledir. Bunlar, Allâh'ın arz üzerindeki halîfesidir. Allah adına hareket eder. Şeyh, Resûlullah'ın (s.a.v.) nâibi-vekili, onun temsilcisidir.

Şeni': Fena, kötü, ayıp, utanılacak şey.

(T)

Taalluk: İlişği, ilgisi olma; âit olma; sevme; asılı olma, asılma.

Tafdîl: Birini ötekilerden üstün tutma.

Tahakkuk: Hakikat olarak meydana çıkma, gerçekliği anlaşılma.

Tahayyül: Hayâle getirme, hayâlde canlandırma.

Taklid: Birine gerdanlık takmak, devenin boynuna kurbanlık nişânı takmak; yapma veya sanat eseri olan bir şeyin sahtesi, herhangi bir şeyin sahtesini yapmak; birinin hâl ve hareketlerinin şekil ve biçim olarak aynını yapmak, benzemeye veya benzetmeye çalışmak gibi mânâlara gelir. İslâm fıkıh lisânında ise, "ictihâd"ın zıddı olarak kullanılır. Bilindiği üzere müctehidler kendi ictihadlarına göre amel eder. İctihad kudretinde olmayan kimse de, müctehidleri taklid ederek onların vardıkları hükümlere göre amel eder. Bu kimseye "mukallid" denir. Yani, aklî veya naklî bir delil aramaksızın müctehidin sözüne veya fiiline doğrudan inanarak bağlanan kişi demektir.

Tarîkat: Kelime olarak yol mânâsındır. Tasavvufta: Hakk'a ermek için tutulan, bir takım usûl ve kâideleri bulunan yol. Mutasavvıflara göre bütün insanlar, hatta bütün yaratıkların alıp verdiği nefesler sayısınca Allâh'a giden yol vardır. Tarîkatler çeşitli yönlerden farklı sınıflandırmalara tâbi tutulur: 1) Bâ-şerî', makbûl ve hak gibi isimler verilen sünnî tarîkatler. Nakşibendiyye, Kadiriyye, Şâzeliyye gibi... tarîkatler bunlardandır. 2) Bî-şerî', merdûd ve bâtıl gibi isimlerle anılan şer'at dışı tarîkatler. Râfîzîlik, Hurufîlik gibi... Başka bir bakımdan da üçe ayrılır: a) Tarîk-ı ahyâr, yani hayırlıların yolu. İbâdet ve takvâ ile Hakk'a ve kurtuluşa ermek isteyenler bu yolu tutar. b) Tarîk-ı ebrâr; iyilerin yolu. Çile çekerek ve nefse karşı mücâdele ederek Hakk'a ve kurtuluşa ermek isteyenler bu yola girer. c) Tarîk-ı şuttâr, coşkuluların yolu. Aşk ve vecd ile Hakk'a ve kurtuluşa ermek isteyenler bu yolu tâkip eder.

Tasavvur: Zihinde şekillendirme, kurma; göz önüne getirme.

Tasfiye: Saflaştırma, arındırma, pâk ve temiz hâle getirme. Tasavvufta: Şer'iat ve ma'rifet esasları dahilinde kalbi temizleme. Mutasavvıflara göre insan rûhu, bu âleme melekût âleminden tertemiz olarak gelmiş, fakat dünya ve madde kiriyle kirlenmiştir. Eğer nefis tezkiyesi ve kalb tasfiyesi yapırsa, rûhu ve kalbi örten kirler ve perdeler kalkar. Mânevî âlemde İlâhî ve ezeli hakikatler kavranır. Buna tarîk-ı tasfiye denir. İlâhî ve ezeli hakikatın akıl yoluyla bilinmesine de tarîk-ı nazar veya tarîk-ı istidlâl denir.

Tashîh: Yanlışını giderme, yanlışının yerine doğrusunu koyma, düzeltme.

Tasvir: Yazıyla anlatma, resmini yapma; resim, figür, nakış, portre.

Tavsif: Vasıflandırma, mâhiyetini ve sıfatlarını ortaya koyma, etraflıca târif etme, uyd. nitelendirme.

Tayy-i mekân: Yerin dürülmesi, mesafenin kısalması suretiyle gerçekleşen kerâmet, uçmak. “Bast-ı zaman”, zaman içinde zaman yaratmak.

Tecellî: Görünme, ortaya çıkma, belirme; bilhassa İlâhî kudret ve sırların insanlarda ve nesnelere görünmesi. Tasavvufta: Gaybdan gelen ve kalbde zâhir olan nûrlar. Görünmeyen kalblerde görünür hâle gelmesi. Tecellî kavramında dâima bir gaybdan şuhûda, karanlıktan aydınlığa, bilinmezlikten bilinirliğe, belirsizlikten belirliliğe geçiş vardır. Mutasavvıflar, tecellîleri şöyle sınıflandırmışlardır: a) Tecellî-i ef’âl: Allâh’ın fiillerinden birinin kalbde tecellî etmesi. b) Tecellî-i esmâ: Allâh’ın isimlerinden birinin kalbde tecellî etmesi. c) Tecellî-i sıfât: Allâh’ın sıfatlarından birinin kalbde tecellî etmesi. d) Tecellî-i zât: Allâh’ın zâtının tecellîsi. Bunların dışında bir de, “tecellî-i cemâl” ve “tecellî-i celâl” vardır. Cenâb-ı Hakk’ın azamet, kahr, kibriyâ ve gadab gibi isimler ve sıfatlarla tecellî etmesine, İlâhî kudretin azamet ile çevrede tezâhür etmesine “Celâlî tecellî”; Allâh’ın lûtuf, af, rahmet ve mahabbet gibi isim ve sıfatlarla tecellîsine, yani İlâhî isimlerin ve sıfatların güzel olan şeylerin güzelliğinde ve bütün güzelliklerde lâtîf bir tarzda tezâhür etmesine de “Cemâlî tecellî” adı verilir.

Tefrit: Ortalamayı ters yönde aşma, ifrâtın zıddı. Ortalamanın altında kalma.

Tefvîz: Kelime olarak teslim ve tevekkül mânâsındır. “Tefvîz-i umûr” ise, kulun, bütün işlerini Mevlâ’sına havâle etmesi ve onun yaptığı her işi gönül rızâsı-hoşluğu ile kaşılması, hiçbir hususta ne dil, ne de kalb ile ona itiraz etmemesi, sızlanmaması, içinde bir rahatsızlık dahi hissetmemesidir. **“Benim size söylediklerimi yakında hatırlayacaksınız. Ben işimi Allâh’a havâle ediyorum. Şüphesiz Allah, kullarını çok iyi görendir.”** (K.K., Mü’min sûresi, 40/44) âyet-i kerimesinde geçen “üfevzî (havâle ediyorum)” kelimesi bu mânâdadır. Bu kelime Kur’ân-ı Kerim’de tek bir

verde geçmektedir. Bir başka ifadeyle **tefvîz-i umûr**, “**Lâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-aliyyi'l-azîm**” deyip, bütün faâliyetlerinde Cenâb-ı Hakk’ı mutlak vekil kılmaktır. Kısacası **tefvîz**, tevekkülün en mükemmel şeklidir. (Rusûhuddîn İsmâil, Ankaravî, Minhâcû'l-Fukara, Bulak, 1256, s. 175) İbrahim Hakkî hazretleri ise bunu, Tefviznâme’sinde (Ma’rifetnâme, s. 285) manzûm olarak ne güzel dile getiriyor: *Hak şerleri hayr eyler / Zannetme ki gayr eyler / Ârif anı seyr eyler / Mevlâ görelim neyler / Neylerse güzel eyler*. “Tefvîz-ı talak” ise fıkıh ilminde kullanılan bir tâbirdir ve kocanın hanımına boşama hakkı vermesi mânâsındadır.

Tekâmül: Kemâl bulma, olgunlaşma. Gelişme yönünde değişim.

Temessül: Bir şekil ve sûrete girme, cisimlenme; benzeşme.

Tenvîr: Nurlandırma, ışıklandırma, aydınlatma.

Terakkî: Yükselme, ilerleme, yukarı kalkma.

Teslis: Kelime olarak üçleme, üçe çıkarma mânâsındadır. Bilhassa Hıristiyanlıkta Allâh’ın (hâşâ) baba, oğul, mukaddes ruh olmak üzere üç varlıktan mürekkep olduğuna inanmaktır. Hıristiyanlar, Allâh’ın tek olduğunu, ancak üç ayrı şekilde tezâhür ettiğini ve bunların da ilah olduklarını, fakat üç ilah değil de tek ilah olduğunu ileri sürerler. Allah için “baba” kelimesini kullanırlar, Hz. İsa’nın da onun oğlu ve ilah olduğunu söylerler. Kutsal rûhu da Allâh’ın rûhu olarak kabul ederler ve bunun da bir zâtının bulunduğuna inanırlar. İslâm dini ise teslis inancını kesinlikle reddetmiş ve bunun küfür olduğunu bildirmiştir.

Teveccüh: Yönelme, öz alâka. Tasavvufta: Şeyhin Hakk’a, müridin mürşide yönelmesi, gönlünü ona bağlaması. Mürid, şeyhin rûhaniyetine mahabbet yoluyla teveccüh eder. Bu esnada öyle bir istiğrak hâline geçer ki, beşerî ve bedenî

varlığından haberdar olmaz. Bu durumda şeyhin rûhâniyeti müridin bâtınında faâliyete geçip onun beşerî vasıflarını ortadan kaldırır. Yavaş yavaş mürid, mürşidinin rûhânî vasıflarıyla sıfatlanır. Şeyhin müridine teveccühü; bütün mânevî gücünü ve rûhanî tesirini müridin kalbi üzerine teksîf ederek ona feyz akıtması, onu ma'nen terakkî ettirmesidir.

Tevhid: Birlemek, bir şeyin bir ve tek olduğuna hükmetmek ve böylece inanmak. İslâmî ilimlerde; Allâh'ın varlığını-birliğini, dengi ve ortağı bulunmadığını tasdik etmek suretiyle onun zâtını, aklın ve zihnin tasavvur edebileceği her şeyden uzak ve yüce tutmak, tenzih etmektir.

Tezkiye: Temizlenme demektir. Tsavvufta: Nefsi, ona bulaşan kir ve pastan temizleyerek kendisini nefsi-i emmâre derekesinden nefsi-i mutmainne mertebesine çıkarmak, rûhu mânevî kirlerden arındırmaktır. Nitekim, “Nefsini kirleten hüsrâna uğrar, tezkiye eden felah bulur” denilmiştir.

Tezellül: Kendini hor ve hakir görme, alçalma, küçülme, zillete katlanma.

(U)

Uhrevî: Âhirete âit, âhiretle ilgili. “Mesûbât-ı uhreviyye”, uhrevî mükâfatlar.

Ukbâ: Her şeyin sonu, öbür dünya, âhîret.

Ulvî: Yüksek, yüce.

(Ü)

Üns: Lûgatte ülfet etmek, cana yakın olmak, dost ve ahabap canlı olmak gibi mânâlara gelen üns, tasavvufta güçlü bir neş'e hâlidir. Bu makamda bulunan bir sâlik, ateşe atılsa veya kılıçla yüzüne vurulsa, yaşadığı ruhî hazlar sebebiyle bunu hissetmez. İbrahim aleyhisselâmın ateşteki hâli gibi. Sâlik, Hak ile ünsiyet hâlinde olduğu nisbette halka (mâsivâya) yabancılaşır. Halk ile ünsiyet ettiği nisbette de Hakk'a yabancılaşır. Birine ısındığı

nisbette öbüründen soğur; biri onu açtığı ölçüde diğeri sıkır. Zikirden hoşlanan gafletten sıkılır; rızâ-yı İlâhî'yi mûcip amellerden hoşlanan, gadab-ı İlâhî'ye sebep olacak hâl ve hareketlerden sıkılır. (Serrâc, Ebû Nasr, el-Luma, Kahire 1960, 96; Sülemî, Ebû Abdurrahman, Tabakâtü's-Sûfiyye, 235) Ünsiyet edilene, enîs, ünsiyet edene mûnis, karşılıklı ünsiyet ve ülfete muânese denir. Hadîs-i şerifte buyurulduğu üzere, “Mü'min, ünsiyet (dostluk) eder ve kendisiyle ünsiyet edilir (dostluk-ahbaplık yapılır).”

(V)

Vahdet: Birlik demektir. Hakiki mânâda vâhid yani bir olan Cenâb-ı Hak'tır. **Vahdet-i vücûd**, vücûdun birliği; varlıkların bir ve tek olduğu kanaati, varlıkları bir bilme düşüncesi; varlıkların tek olduğuna, her şeyin 'tek olan Allâh'ın tecellîleri ve görünüşleri olduğuna inanma temeline dayanan tasavvufî anlayıştır. Şuhûdî tevhidde yani vahdet-i şuhûd'da sâlikin her şeyi bir görmesi geçicidir, birlik varlıkta ve bilgide değil görmededir. Yani sâlik gerçek varlığın bir tane olduğunu, Hak ve onun tecellîlerinden başka hiçbir şeyin hakiki bir varlığı olmadığını bilir. Süleyman Hilmi Tunahan (k.s.) hazretleri, Mektuplar'ında, “Vahdet-i Vücûda Dair En Kat'î Hüküm” başlığı altında bu mevzuu, en sarîh ve en sahîh şekliyle anlatmaktadırlar. Hulâsa olarak nakletmeye çalışacağız: “Aşağıdaki şu cümleler, tam vahdet-i vücûdçu sözleridir:

- Bir kimse hakkı Hak'ta aynı Hak'la görürse o kimse âriftir.

- Bir kimse hakkı Hak'ta ayn-ı halkla görürse o kimse âcizdir.

- Bir kimse hakkı ne Hak'ta, ne halkta göremez de, ölmesine ve sonra da ihyâ olacağına intizâr eder (ikinci ihyâda) Hak'ı ayn-ı hakla görürse, o kimse gâfildir.

- Bir kimse Hakk'ı halkta, halkı Hak'ta görür, hukûk-ı Hakkı ve halkı edâ etmekle iştigâl eylerse, o kimse kâמידir.

Bilinmelidir ki, ben, bu cümlelerin mânâları ve tasavvufî izahları üzerinde durmayacağım. Çünkü hem meşrebime muvâfık değil, hem de bu mevzû ile meşgul olmak hakikatte vakti boşa harcamaktır. Yalnız bu sözlerin menşei, zuhur mertebesi ve sebepleri hakkında izahatta bulunacağım. Bu da sizin ve bizim maksadımıza uygun düşecek, meselenin esaslarını tenvîre hizmet edecektir.

Büyük muhakkıklar (hakikati araştırıp ortaya koyan âlimler) nezdinde vahdet-i vücûd ilim veya şuhûdunun menşei ve sebebi ifrat-ı muhabbettir, sekirdir. İsim ve fenâ sıfatında fânî olmaktır. Velâyeti, velâyet-i kalbiye ve zilliyedir. Ona velâyet-i suğrâ da denir. Bu hâl, bu mertebede zuhûr eder. Fenâ'nın hakikatini de temin etmez. Cihet-i cezbede fenâ-yı zillî husûle getirir. Tevhîdi, tevhîd-i ef'âldir. Fenâsı fenâ-yı ef'âldir. Tecellîsi tecellî-yi ef'âldir. Bu ahvâl, kemâl, tecellî ve tevhîdin sahibi; velâyet-i suğrâ mertebesinden yükselerek velâyet-i kübrâya çıkamaz. Tevhîd-i sıfât, tecellî-yi sıfât ve fenâ-yı sıfâta mazhar olamaz. Neticede vahdet-i şuhûda nâiliyet hâsıl etmezse, vahdet-i vücûda itikat ve şuhûd ve ilminden yakayı kurtaramaz. Fenâ'nın hakikatinden ve itmi'nândan bir nasîb alamaz. Hayatı kesintisiz olarak bu hâllerle geçer, Hak'la halkı fark ve temyîz edemez. Vücûd-i vâcib ile vücûd-i mümkinini bir görmek hususunda eğer fark tanıyabilirse, bunu ıtlak ve takyîd olarak telakkî etmek, ona nisbî ve itibarî demek ibtilâsına tutulur.

Vahdet-i vücûd itikadında olanlar, üç zümreye ayrılırlar.

Bunların biri, rûhunu velâyet-i suğrâya çıkaranalardır. Bu zümre hâl erbâbıdır. Şerîat-ı mutahhareye yapışkıdırlar. Fakat ictihadlarında, şuhûdlarında hakîkate isabet edememişlerdir. İsbet edmemelerine asıl sebep muhabbet-i Hak olduğu için, hata eden müctehid gibidirler. Velâyet-i suğrâ

erbâbındandırlar. Muhabbette fenâ ve sekirleri kendilerini mâzur kılacaktır. Mevlâ'nın lûtfuna nâil olacaklardır. İşte bunlar, yukarıda zikrolunan sözleri ve emsâlini söylerler.... [Ancak bu sözleri başkalarının söylemesi hâlinde hüküm değişir, tehlikeli bir vaziyet alır. Bunlardan son derece sakınmak lâzım. Bizim için münasip olan, onlara ait bu sözleri te'vil etmek, doğruya yormaktır.]

İkinci Zümre: Bu zümre vahdet-i vücûd ulûm ve maârifî ile çok meşgul olarak meşreb-i tevhid-i vücûdiyi kendilerine mâl edenlerdir ki.... bunların ruhları mertebe-i zilliyete çıkmamış, velayet-i suğrâya dâhil olmamıştır. Bunlar kendilerini; rûhunu mertebe-i velâyet-i suğrâya çıkararak, hâl ve kemâl-i tevhid-i vücûdî ile mütehakkak olanlardan addederler. Ve bu neş'e ile geçinmeye başlayıp kaal ve lakla ile hayatlarını boşa harcaııp ömürlerini sülûkten, ruhlarını tasfiye ve nefislerini tezkiyeden mahrum eylerler....

Üçüncü Zümre: Bu zümre ne birinci, ne de ikinci zümrenin ahvâl ve e'âliyle mutassıftır. Bunlar vahdet-i vücûd ulûm ve maârif-i hâliye ve keşfiye ve zevkiyesini taklid değil; kendi nefis ve hevâlarına göre te'vil ve tefsir ederek işi, vahdet-i vücud derecesine çıkarırlar. Bu suretle kendilerini teklîf-i İlâhî'nin hâricine çıkararak ibâhat ağlarına düşer, ilhad ve zındıkkıyet çukurlarına yuvarlanırlar. Mevlâ'nın emirlerine yapışmaz, nehiyelerinden de kaçınmazlar. Bir taraftan her haltı yaparlar, diğer taraftan (kendilerini) zümre-i havâstan ve irfândan sayar ve gösterirler. İşte bunlar, bir takım ehl-i safvetin (tertemiz hâlis kulların) yolunu dürerler. İstidatlarını, itikatlarını mahvederler. Bir daha çıkamayacak surette Hâviye-i dalâle (ta cehennem yedinci tabakasına) yuvarlanmalarına sebep olurlar. Bunlar birer cânî, birer katil, birer kuttâ-i tarîk-ı hak ve hidâyettir. Allah şerlerinden ümmet-i Muhammed'i muhâfaza eylesin.... Âmîn. (s. 102-106)

Vâkıât: Hâdis, olmuş bir iş, gerçek, rüyâ ve savaş mânâlarında kullanılan “vâkıa” kelimesinin cem'îsidir. Vâkıa,

Kur'ân-ı Kerim'de 56. sûrenin de ismidir. Tasavvufta: a) Misâl veya hitab yoluyla gayb âleminde kalbe gelen mânâ ve müjdelerdir. b) Halvette zikir ve ibâdetle meşgul olan sâlik kendini kaybedip çevresiyle alâkasını kesince, bazı hakikatlere vâkıf olur. Uyku ile uyanıklık arasında meydana gelen bu hâl vâkıa veya cemi' şekli ile vâkıât denir. Kısaca vâkıa, sâlikin mânâ âleminde gördüğü şeylerdir.

Vâris: Mîras yoluyla mal-mülk sahibi olan, çalışmadan, çalışıp kazanmadan sadece irsiyet yoluyla buna sahip olan kişi. Tasavvufta elde edilen bilgiler ve hâller, Allâh'ın sırf bir lûtfu olduğu için bu bilgilere ve hâllere mîras gözüyle bakılır. “İnsan bildiği ile amel ederse, Allah onu bilmediklerine vâris kılar.” Amel ve ibâdet kuldân, bunların neticesi olan keşf ve vecd Allah'tan mîras olarak gelir. Tasavvufî bilgiler-ma'rifetler, hâller Resûlullah Efendimiz'den velîlere mîras kalmıştır. Velîler onun vârisleridir. “Vâris-i resûl”, Peygamber'in (s.a.v.) vârisi demektir.

Vecd: Kelime olarak; kendinden geçecek derecede dalgınlık, kendini kaybedercesine İlâhî aşk ve muhabbete dalma, aşırı heyecan ve kederlenme mânâlarına geldiği gibi, bulma, var olma, meydana gelme ve buluş mânâlarını da ifade etmektedir. Tasavvufta: Kasıt ve zorlama olmaksızın sâlike gelen ve kalbine tesâdüf eden bir keyfiyet ve kendinden geçme hâlidir. Bu hâl, Allah'tan gelen bir feyz, bir lûtf ve ihsandır; Hak'tan gelen mükâşefelerdir, tecellilerdir.

Vird: Günlük duâlar, düzenli bir şekilde belli zamanlarda okunmak üzere âyet, hadis ve evliyâullahın niyaz ve ilticalarından bir araya gelmiş tazarrûlar, hizibler ve zikirlerdir. “Evrâd” maddesinde îzahı geçti.

Vuslat: Vusûl demek, yani bir şeye ulaşmak, gelmek, erişmek, yetişmektir. Tasavvufta: Hakk'a ermek, kemâle ermek, olgunlaşmak, seyr ve sülûkünü tamamlamak mânâlarında kullanılır.

(Y)

Yakîn: Kesin ve apaçık bilgi. Şüpheli ve tereddüde mahal olmayan doğru ve gerçek. Tasavvufta: a) Vak'aya uygun, başka türlü mü imkânsız ve değişmeyen inanç. b) Delille değil, iman gücü ile apaçık olarak görme. c) Saf kalble gaybı temâşâ, fikri muhâfaza ile sırrı mülâhaza etmek. d) Bir şeyin hakikati hususunda kalbin itmi'nân hâlinde olması. Yani emîn olması, inanıp güvenmesi, kat'î olarak bilmesi. e) Her türlü şüpheli ortadan kaldırıp, tasdik edilen gaybın hakikatine ermek. Yakîn, gâib olan (gözle görülmeyen) hakkında öyle kesin bir bilgidir ki, o gâib gözle görülse, bu bilginin kesinliğinde ve doğruluğunda herhangi bir değişiklik olmaz. Yakîn üç kısma ayrılır: 1) İlmü'l-yakîn, 2) Aynü'l-yakîn, 3) Hakku'l-yakîn. Herhangi bir şey hakkında habere dayanan kat'î bilgiye "ilmü'l-yakîn", gözle elde edilen kat'î ilme "aynü'l-yakîn", o şeyi yaşayarak ve onunla haşir-neşir olarak elde edilen kat'î ilme de "hakku'l-yakîn" denilir. (Abdülkerim bin Havâzin, Risâletü'l-Kuşeyriyye, s. 44) Bu mevzûda Süleyman Hilmi Tunahan (k.s.) hazretleri ise şu îzahatta bulunuyorlar: "İlmü'l-yakîn, aynü'l-yakîn, hakku'l-yakîn vardır. Meselâ zindanı bilmek 'ilmü'l-yakîn', onu görmek 'aynü'l-yakîn', zindana girmek de 'hakku'l-yakîn'dir. Bu cihetten 'aynü'l-yakîn' ehlinin hâli, 'ilmü'l-yakîn' ehlinin üstündür. 'Hakku'l-yakîn' ise 'aynü'l-yakîn'in fevkindedir. "Hazret-i Mevlâ, Tekâsür sûre-i celîlesinde, 'ilmü'l-yakîn' ve 'aynü'l-yakîn' buyurdu da ehl-i îmâna olan lûtufta ve kereminden dolayı 'hakku'l-yakîn' buyurmadı. Eğer, 'hakku'l-yakîn' buyurmuş olsaydı; herkesin mutlaka, hiç olmazsa bir defa cehennemini 'hakku'l-yakîn' görmesi îcab ederdi. '**Hakikatü hakku'l-yakîn'** ise, Resûlullah (s.a.v.) Efendimiz'e mahsus olan bir rütbe-yi âliyedir ki, o rütbeğe hiçbir nebî ve velî çıkamaz!"

(Z)

Zâhid: Dünyaya râğbet etmeyen, dünyadan yüz çeviren, el-etek çeken demektir. Başka bir ifadeyle; kendini bütünüyle

âhirete ve Hakk'a veren, mala-mülke, makama-mevkie değer vermeyen, dünya ve âhret arasında tercih yapmak gerektiğinde ağırlığını dâima âhiretten yana koyan kimsedir.

Zâhir: Âşikâr, ayan-beyan, açık, görünen demektir. “ez-Zâhir” ise, Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarındandır, varlığı en açık olan odur.

Zarûriyat: Mecbûri, zorunlu; ister istemez olacak olan mânâlarındaki “zarûrî” kelimesinin cem'isidir. “Emr-i zarûrû”, ister istemez yapılacak iş; “ihtiyâcât-ı zarûriyye”, yaşamak için mutlaka lüzumlu olan şeyler demektir. “Zarûrât” da, çaresizlik-muhtaçlık-yoksulluk ve sıkıntı demek olan “zarûret” kelimesinin cem'isi olur. “Zarûrât-ı Dîniyye”, inanılacak ve yapılacak işlerle ilgili olarak herkesin bilmesi gereken asgarî dinî bilgiler demektir.

Zâyi: Elden çıkan, kaybolan, yitik; zarar, ziyan.

Zekâvet: Çabuk anlama ve kavrama, zeyreklik.

Zındık: Allâh'a ve âhirete inanmayan, imansız, mülhid, münkir. İslâm'ı ve Müslümanları hezîmete uğramış görmeyi arzulayan, din ile oynayan, mü'minlerin kalblerine şüphe fitnesi atmaya çalışan zındıklar, lânetlenmişlerdir. Onlar ateş ehlidir ve orada ebedî kalacaklardır. (K.K. Âl-i İmrân, 3/116)

Zuhûr: Açığa çıkma, meydana gelme demektir. Cem'isi “zuhûrat” gelir. Tasavvufta: Müşâhede yoluyla maddeden mücerred olarak temâşâ edilen Hakk'ın nûrları demektir.

Zühd: Dünya sevgisine gönülde yer vermemek, ona karşı kalbte duyulan soğukluk ve isteksizlik, maddeye sırt çevirmek, haramlardan ve şüphelilerden kaçındığı gibi, helâl ve mubahların da fazlasından uzak durup vakitlerini ibâdet ve tâatle geçirmek. Tasavvufta: Dünya sevgisinden, madde hırsından, her türlü dünya şehvetinden uzak kalmak, âhret saâdetini kazanmak için vakitlerini ibâdet ve tâatle değerlendirmek, zikir ve fikirle süslemek mânâsında kullanılan

bir tâbirdir. Zühd hayatı yaşayan kimseye “zâhid” denir. Tasavvuf ehlinden bazıları, haramlardan uzaklaşmanın zühd olduğunu, Allâh’ın helâl kıldığı nimetlerden yeterince yararlanmanın da şükre vesîle olacağından zühdde mâni olmadığını söylemişlerdir. Bazıları ise, haramlarda zühdün vâcib, helâllerde ise fazilet olduğunu belirtmişlerdir.

*

BİBLİYOGRAFYA

- Abbâdî, Kutbü'd-dîn Ebu'l-Muzaffer, Sûfinâme (et-Tasfiye fi Ahvâli's-Sûfiyye), Tahran, 1347.
- Abdülbâki, M. Fuad, el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzı'l-Kurâni'l-Kerîm, İstanbul, 1982.
- Abdürrahman Câmî, Nefehâtü'l-Üns, Terc. Ve Şerh, Lâmiû Çelebî, İstanbul, 1289.
- Âdâb-ı Tarikat-ı Aliyye-i Nakşibendiye Risâlesi, Müellifi ve by., bt. y.
- Ahmed b. Hanbel, Müsned, İstanbul, 1982.
- Ali Kadri, Risâle-i Behâiye, Dersaadet, 1315.
- Âlûsî, Şihâbüddin Seyyid Muhammed, Rûhu'l-Meânî, Beyrut, bt. y.
- Ankaravî, Rusûhuddîn İsmâil, Minhâcü'l-Fukara, Bulak, 1256. Aydın, Ferit, Tarıkatta Râbita ve Nakşibendilik, İstanbul, 2000.
- Aynî, Bedrüddîn Muhammed b. Ahmed, Umdetü'l-Kârî Şerhu Sahîhi Buhârî, Mısır, 1972.
- Aynî, M. Ali, İslam Tasavvuf Tarihi, İstanbul 1985.
- Bağdâdî, el-Fark Beyne'l-Firak, Terc. Fığlalı, İst. 1979.
- Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin, Delâilü'n-Nübüvve, Lübnan, 1985.
- Bilmen, Ömer Nasûhi, Tabakâtü'l-Müfessirîn, İstanbul, 1973.
- Birgivî, el-Makâmât, li'l-İmâmi'l-Birgivî, by. bt. y.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil, Sahîhu'l-Buhârî, İstanbul, 1979.
- Bursa'lı Mehmet Tâhir Efendi, Osmanlı Müellifleri, Meral Yayınevi, İstanbul ts.
- Bursevî, İsmail Hakkı, Kitâbü'l-Hitâb, Beyazıt Devlet küt.
- Bursevî, İsmail Hakkı, Silsilenâme-i Celvetî, İstanbul, 1291.
- Bursevî, İsmâil Hakkı, Tefsîru Rûhu'l-Beyan, İstanbul, 1389.
- Canan, İbrahim, Prof. Dr., Kütüb-i Sitte Muhtasarı Terc. ve Şerhi, Akçağ Yayınları, Ankara 1992.
- Cürceânî, Seyyid Şerif, Kitâbü't-Târîfât, Es'âd Efendi Matbaası, İstanbul, 1300.

- Çantay, Hasan Basri, Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, İstanbul, 1976.
- Çelebi, Süleyman, Mevlid.
- Dârimî, Ebû Muhammed b. Abdullah, es-Sünen, İst. 1981.
- Davudoğlu, Ahmed, Kur'ân-ı Kerim ve İzahlı Meâli, İst. 1988.
- Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara, 1970.
- Ebû Dâvud, Sicistânî, es-Sünen, Mısır, 1280.
- Ebû Hâmid b. Merzûk'un, Berâetü'l-Eş'ariyyîn min Akâidi'l-Muhâlifin'inden naklen, A. Polat, Teymiyecilik-Vehhâbilik ve Tevhîdi Koruma Adına İşlenen Cinâyetler, Fazilet Neşriyat, İstanbul, 1977.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah, Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Asfiyâ, Mısır, 1974.
- Ebû Said Ebû'l-Hayr, Esrâru't-Tevhîd, by., bt. y.
- Ebû Zehra, Muhammed, İtikadî Mezhepler, Terc. Fığlalı, Eskicioğlu, İst. 1970.
- ed-Debbağ, eş-Şeyh Abdülaziz, el-İbrîz, Mısır, 1304.
- ed-Devserî, Hüseyin, er-Rahmetü'l-Hâbita fi Zikri İsmi'z-Zâti ve'r-Râbita, (Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî hâşiyesinde), İstanbul bt. y.
- el-Cezâirî, Ebû Bekir Câbir, Akîdetü'l-Mü'min, Mısır, 1977.
- Elmalılı, M. Hamdi Yazır, Hak Dîni Kur'an Dili, Eser Neşriyat, İst. 5, 3271.
- el-İskenderî, Tâcüddîn Ahmed Atâullah, el-Hikemü'l-Atâiyye.
- el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzi'l-Hadîs, Heyet (Wensinck. A.J., Concardance), İst. 1986.
- Emre, Mehmed, Şevâhidü'l-Hak'tan Vehhâbilere Cevaplar, Fazilet Neşriyat, İst. ts.
- Erbilî, Muhammed Emin, Tenvîru'l-Kulûb fi Muâmeleti Allâmi'l-Guyûb, Mısır, 1377.
- Erol, Ali, Hâtıratım, by. ts. y.
- Erzurumlu, İbrahim Hakkı, Marifetnâme, İstanbul, 1310.
- Eş'arî, el-Lum'a, Beyrut, 1952.
- Fâruk Meyan, Dört İmam, Salah Bilici Yayınları, No: 22, İstanbul 1968.
- Feridüddîn Attâr, Tezkiratü'l-Evliyâ, Tahran, bt. y.

- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed, Kitâbü'l-Maksadi'l-Esnâ, Şerhu Esmâi'l-lâhi'l-Hüsna, by., bt. y.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed, Minhâcü'l-Âbidîn, by., bt. y.
- Gazâlî, Ebû Muhammed b. Muhammed, İhyâu Ulûmi'd-Dîn, Kahire, 1339.
- Gölpınarlı'nın Mantıku't-Tayr tercemesi, MEB, İstanbul, 1990.
- Hâce Muhammed Pârsâ, Risâle-i Kudsîyye.
- Hâfiz el-Münzirî, et-Tergîb ve't-Terhîb, Şerh ve tâlik, Mustafa Muhammed Ammâre, Kahire, 1955.
- Hâni, Abdülmecid b. Muhammed, el-Hadâiku'l-Verdiyye, Kahire, 1308.
- Hânî, Muhammed b. Abdullah, Behcetü's-Seniyye, Kahire, 1308.
- Harîrizâde, Tibyânü'l-Vesâil, (I-III) Süleymaniye küt. Fatih no: 430-432.
- Hatîb-i Dîmeşki'ş-Şâm, Muhammed b. Abdurrahmân, Telhîsu'l-Miftâh, Fazilet Neşriyat, İstanbul, bt. y.
- Hâzin, Mecmûatün mine't-Tefâsîr, Beyrut-Lübnan, bt. y.
- Herevî, Ebû İsmâil Abdullah b. Muhammed Ensârî, Menâzilü's-Sâirîn, Kahire, 1908.
- Heysemî, Nasruddîn b. Ali, Mecmau'z-Zevâid ve Menbai'l-Fevâid, Lübnan, 1982.
- Hindî, Alâuddîn Ali el-Müttakî, Kenzü'l-Ummâl, Beyrut, 1985.
- Hucvirî, Keşfü'l-Mahcûb, Tahran, 1338.
- Irâkî, Fahreddin, Istilâhât-ı Ehl-i Tasavvuf (Külliyât-ı Irâkî içinde), Neşr, Saîd-i Nefisî, Tahran, 1338 (410-426. sayfaları arası).
- İsfehânî, Râgıb, Müfredeât, Mısır, 1980.
- İbn-i Mâce, Sünen, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, es-Sünen, Beyrut, 1975.
- İbnü Arabî, Istilâhâtü's-Sûfiyye, Kahire, 1987.
- İbnü Arabî, Muhyiddîn, Fütühât-ı Mekkiye, Kahire, 1293.
- İbnü Arabî, Füsûsu'l-Hikem, Kahire, 1946.
- İbnü Ebi'd-Dünya, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed, M. Resâil-i İbni Ebi'd-Dünya, Lübnan, 1993.
- İbnü Hacer, el-Heytemiyyi'l-Mekkî, Şerhu Şemâili'n-Nebî, Süleymaniye Kütüphanesi, Hasan Hüsnü Paşa Kısmı, eski kayıt no: 198.

- İbnü Kesîr, İmâdüddîn Ebi'l-Fidâ İsmâil, Tefsîru Kur'âni'l-Azîm, Kahire, bt. y.
- İbnü Manzur, Cemâleddîn Muhammed b. Mükerrerem, Lisânü'l-Arab, Beyrut, 1955.
- İbnü Melek, Şerhu Menâri'l-Envâr, İstanbul, 1308.
- İbrahim el-Fasîh, Tuhfetü'l-Uşşâk, by. bt. y.
- İmâm-ı Rabbânî, Mektûbât (Düreru'l-Meknûnât), Farsça'dan Arapça'ya Terc. Muhammed Murâd el-Kazânî, Fazilet Neşriyat, İstanbul bt. y.
- İslâm Ansiklopedisi, M.E.B. Devlet Kitapları, M. Eğitim Basımevi, İstanbul, 1979.
- İz, Mâhir, Tasavvuf, İstanbul.
- Kadı İyâz, b. Mûsâ el-Endülüsî, eş-Şifâ bi Ta'rîfî Hukûki'l-Mustafâ, Lübnan, 1988.
- Kandehevî, Muhammed Yûsuf, Hayâtü's-Sahâbe, Lübnan/Beyrut.
- Kandehevî, M. Yusuf, Hayâtü's-Sahâbe, (Hadislerle Müslümanlık) Terc. Ahmet Muhtar Büyükçınar, A. Ömer Tekin, Ömer Faruk Harman, İstanbul, 1980.
- Karahisârî, Muslihiddin Mustafa bin Şemseddin, Ahterî-i Kebîr, İstanbul, 1310.
- Kastalânî, Mevâhibü'l-Ledûniyye, Mısır, 1281, Terc. Baki Efendi, İst. bt. y.
- Kâşânî, Abdürrezzak, Istîlâhâtü's-Sûfiyye, Kahire, 1981.
- Kâşifî, Ali b. Hüseyin el-Vâiz, Reşahât, Terc. Muhammed b. Ma'ruf b. Muhammed eş-Şerîf el-Abbâsî, İstanbul, 1269, Sad. N.F. Kısakürek, İstanbul, 1971.
- Keşmî, Muhammed Hâşim, Berekât, Terc. A. Faruk Meyan, İst. 1978.
- Kevserî, M. Zâhid, Makale, "Mezhepsizlik dinsizliğe köprüdür", nakleden: el-Bütî, Said Ramazan.
- Kısakürek, Necip Fazıl, Doğru Yolun Sapık Kolları, İstanbul, 1973.
- Koçyiğit, Talat, Hadis Istılahları, Ankara, 1988.
- Kur'ân-ı Kerim, Hâfız Osman ve el-Hâc Hasan Rızâ hattı.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'ân, Beyrut, bt. y.
- Kuşeyrî, Abdülkerim b. Havâzin, , er-Risâle, Kahire 1966 Terc. T. Yazıcı, İstanbul, 1978.

- Kuşeyrî, Abdülkerim b. Havâzin, , er-Risâle, Kahire 1966.
- Mâlik b. Enes, el-Muvatta', İstanbul, 1981.
- Mâtürîdî, Ebû Mansur Muhammed, Kitâbü't-Tevhîd, Beyrut, 1970.
- Mehmed Fevzî Efendi, Hakîkatü'l-Hürriyet, Dersaâdet, bt. y.
- Mekkî, Ebû Tâlib, Kûtu'l-Kulûb, Kahire, 1961.
- Mektûbât-ı İmâm-ı Rabbânî, Terc. A. Akçiçek, Çile Yayınevi, İstanbul, 1981.
- Meydan Larousse, Meydan Yayınevi İstanbul, 1990.
- Molla Hüsrev, Mir'âtü'l-Usûl fi Şerhi Mirkâtî'l-Vusûl, İstanbul bt. y.
- Muallim Nâci (1849–1893), İ'câz-i Kur'ân, İkinci tab'ı, Dersaâdet, 1308.
- Muallim Nâcî, Lûgat-i Nâcî, İstanbul, 1978.
- Muhammed Şemseddin Nûrî, Miftâhu'l-Kulûb, Dersaâdet.
- Münâvî, Muhammed Abdürraûf, Feyzu'l-Kadir, Câmîu's-Sağîr Şerhi, Mısır, 1938.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn b. Haccac, Sahîhu Müslim, Kahire, 1955.
- Müstakimzâde, Süleyman Efendi, Mektûbât li'l-İmâmî'r-Rabbânî, Türkçe Terc. İstanbul, 1277.
- Mütercim Âsım Efendi, Kâmus Tercemesi, Bahriye Matbaası, İstanbul, 1305.
- Nebhânî, Yûsuf b. İsmâil, Şevâhidü'l-Hak fi'l-İstigâseti bi Seyyidi'l-Halk, Lübnan, 1990.
- Nehcü'l-Belâğa, Dâru'l-Kütüb, el-Lübnân, Beyrut 1387/1967.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman b. Şuayb, Sünenü'n-Nesâî, İstanbul, 1979.
- Ömer Nasûhî Bilmen, Hukûk-ı İslâmiyye ve İstilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu, İstanbul, 1967.
- Pakalın, M. Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İst., 1971.
- Râzî, Fahreddîn, Mefâtihu'l-Gayb, Tahran, bt. y.
- Salâhuddîn İbn-i Mevlânâ Sirâcuddîn (k.s.), Mektuplar ve Bazı Mesâil-i Mühimme, by., bt. y.
- Sâmi, Şemseddin, Kâmûs-i Türkî, Dersaâdet, 1317.
- Sâvî, Ahmed b. Mâlikî, Hâşiye alâ Tefsîri'l-Celâleyn, Lübnan, 1988.

- Selim, Ahmet, Zaman gazetesi, Keyfiyet köşesi, Makale, “Maneviyat büyüklerini tanımak.”
- Serrâc, Ebû Nasr, el-Luma’, Kahire 1960,
- Seyyid Bey, Usûl-i Fıkıh, İstanbul, Matbaa-i Âmiriye 1333,
- Sunguroğlu, Ziya, gayr-i matbu‘ elyazması notlar.
- Sühreverdî, Şihâbüddin Ömer b. Muhammed, Avârifü’l-Maârif (İhyâ’ya ilâveten) Dâru Kuteybe, 1992.
- Sülemî, Muhammed b. Hüseyin, Tabakâtü’s-Süfiyye, Kahire, 1949.
- Şa’rânî, Abdülvehhâb b. Ahmed el-Ensârî, et-Tabakâtü’l-Kübrâ, Kahire, 1954.
- Şehrîstânî, Muhammed Abdülkerim, el-Milel ve’n-Nihal, Kahire, 1975.
- Taberânî, Mu’cemü’s-Sağîr Terc. Ve Şerhi, İsmail Mutlu, İstanbul, 1986.
- Te’vilât-ı Necmiye’den, nakleden, Bursevî, İsmail Hakkı, Rûhu’l-Beyan.
- Tehânevî, Muhammed b. Ali, Keşşâfû Istilâhâtü’l-Fünûn, İst., 1984.
- Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre, Sünen, İstanbul, 1981.
- Tunahan, Ebû’l-Fâruk Süleyman Hilmi Silistrevî (k.s.), Mektuplar, by., bt. y.
- Tunahan, Süleyman Hilmi Silistrevî (k.s.), Risâle-i Kibrît-i Ahmer, Dersaadet by., bt.y.
- Ufuk gazetesi, Eylül 1978.
- Uludağ, Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 1995.
- Yazgan, Mustafa, Makale, “Tarikat okuldur, tasavvuf müfredatı.”
- Zâhir, Prof. İhsan İlâhi, eş-Şîa ve’s-Sünne, 1973 Lahor, Terc. Yrd. Doç. Dr. Sabri Hizmetli, Ar. Gör. Hasan Onat, Şîa’nın Kur’an, İmâmet ve Takiyye Anlayışı, Ankara 1984.
- Zebîdî, Zeynüddîn Ahmed, Sahîh-i Buhârî Muhtasarı, (Tercid Terc.) Terc. Kâmil Mîras, Ankara, 1971.
- Zemahşerî, Ebû’l-Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Ahmed, el-Keşşâf an Hakâik Gavâmizü’t-Tenzîli ve’l-Uyûni’l-Ekâvil fî Vücûhi’t-Te’vil, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, nr. 378 (650 h.).

